

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YAPISAL SORUNU:
BÖLÜŞÜM**

Doktora Tezi

KÖKSAL BÜYÜKDERE

İstanbul, 2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YAPISAL SORUNU:
BÖLÜŞÜM**

Doktora Tezi

KÖKSAL BÜYÜKDERE

DANIŞMAN: PROF. DR. GÜLTEN DEMİR

İstanbul, 2014

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT POLİTİKASI Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi
KÖKSAL BÜYÜKDERE'nin KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE
EKONOMİSİNİN YAPISAL SORUNU:BÖLÜŞÜM adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim
Kurulunun 05.03.2014 tarih ve 2014-10/28 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği /
oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 11 / 04 / 2014

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. GÜLTEN DEMİR	
2. Jüri Üyesi	Prof. Dr. F.NURAY ALTUĞ	
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. HANİFİ AYBOĞA	
4. Jüri Üyesi	Prof. Dr. SEVGİ GEREK	
5. Jüri Üyesi	Prof. Dr. CEVAT GERNİ	

(Handwritten signatures of the jury members)

ÖZET

Türkiye ekonomisinde bölüşüm, dünya ekonomisinde 1980'lerden itibaren beliren küreselleşme sürecinde ileri derecede dengesiz bir nitelik kazanmıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan bölüşüm sorunu, ekonomi politikası araçlarının seçimindeki hataların ya da kısa zaman diliminde geçerli konjonktürel unsurların sonucu değil, küreselleşme döneminde yaşanan dönüşümlerin neden olduğu yapısal sorunların doğrudan bir yansımasıdır.

Bölüşümdeki eşitsizlikler Türkiye ekonomisinin büyüme ve kalkınma performansını olumsuz etkilemiş; dolaysız bir yansıma olarak geniş bir yoksulluğu beraberinde getirmiştir. Bölüşüm ilişkilerindeki bozulma siyasal alanda tıkanmalara yol açmış; siyasetle örgülenmiş yapısı, bölüşüm sorununun kalıcılılaşmasının altyapısını oluşturmuştur. Sonuçta, bölüşüm sorunu, ekonomik ve siyasal yansımaları ile toplumsal yapının çözülmesine katkı yapan, Türkiye'nin en temel, en öncelikli çözüm gerektiren sorunlarından birisine dönüşmüştür.

Bu bağlamda, gerçekleştirilen bu çalışma, Türkiye'nin en temel sorunlarından biri olan bölüşüm sorununun, kapsamlı biçimde analiz edilmesi, soruna yol açan etmenlerin kristalize edilmesi ve çözüm konusunda öneriler oluşturulması biçiminde; bu temel sorunun çözümüne katkı yapma amacını taşımıştır.

Ulaşılan sonuçlar, gelir bölüşümünün ve ülke ekonomisinin mevcut durumu konusunda karamsar olmayı gerektirmektedir. Ülkenin ekonomik, entelektüel, kurumsal ve hatta toplumsal anlamda gerçek potansiyelinin göz önünde bulundurulması ise umutlu olmayı...

Unutulmamalıdır ki, çalışmanın bütününde tanıtılmasına uğraş verildiği üzere; Türkiye'nin ekonomik büyüme ve kalkınma performansına da katkı yapacak eşitlikçi bir gelir bölüşümü oluşturulması toplumsal anlamda tercih edilir ve olanaklı bir alternatiftir.

Anahtar Kelimeler: Bölüşüm, Gelir Dağılımı, Küreselleşme, Türkiye Ekonomisi

ABSTRACT

Income distribution in Turkish economy has developed in a highly unequal form in the period of globalization emerging in the world economy since 1980's. Distribution problem of Turkish economy is not the result of impreciseness in the selection of economic policy tools or cyclical elements prevailing in a short period of time. Instead, it is the direct reflection of the structural problems which are the results of transformations generated in the globalization period.

Inequalities in income distribution have adversely affected the growth and development performance of Turkish economy and brought about a wide range of poverty as an unequivocal consequence. Deterioration in relations of distribution has led to obstructions in political arena. The intertwined character of the income distribution problem has constituted a base for its permanence. Thus, the distribution problem, with its economic and political consequences, has evolved into Turkey's one of the most primary problems contributing to resolving social structure and requiring solution of first priority.

In this context, the distribution problem, one of the most primary problems of Turkey, has been analyzed comprehensively, the factors causing the problem have been crystallized and recommendations to the solution have been manifested. Thus, the study carried out has the purpose of making a contribution to the resolution of this principal problem.

Achieved results require being pessimistic about the current state of the income distribution and the economy of the country. On the other hand, consideration of economic, intellectual, institutional and even social potential of the country suggests being hopeful.

It should be noted that as it has been tried to demonstrate on the whole study, generating an egalitarian income distribution contributing to economic growth and development performance of Turkey is a possible and socially preferable alternative.

Keywords: Distribution, Income Distribution, Globalization, Turkish Economy

TEŞEKKÜR

Tez çalışmama yaptığı katkı, yardımları ve yapıcı eleştirilerinden ötürü danışman hocam sayın Prof. Dr. Gülten DEMİR'e; tez hazırlama sürecinin önceki aşamasında danışmanlığımı yapan hocam sayın Prof. Dr. Nuray ALTUĞ ile tez jürimin diğer üyeleri sayın Prof. Dr. Sevgi GEREK, Prof. Dr. Cevat GERNİ ve Prof. Dr. Hanifi AYBOĞA'ya katkıları ve yapıcı yaklaşımları dolayısıyla teşekkür borç bilirim.

Ayrıca, ne kadar sakınsam da kaçınılmaz olarak ödünçsemek zorunda kaldığım zamanlar dolayısıyla, eşime (gösterdiği anlayıştan ötürü) ve tezle doğup büyüyen oğluma (anlayışsızlığını sempatik biçimlerde sergilemesi dolayısıyla) çok teşekkür ederim

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ	VI
ŞEKİL LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
1.TANIMLAR, BÖLÜŞÜM KURAMLARI, KÜRESELLEŞME SÜRECİ	
1.1.TANIMLAR VE KAPSAM	
1.1.1.Temel Kavramlar: Gelir, Bölüşüm, Bölüşüm İlişkileri, Servet.....	4
1.1.2.Bağlantılı Kavramlar: Etkinlik, Eşitlik, Eşitlikçilik.....	6
1.1.2.1. Eşitsizlik Ölçütleri: Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi.....	8
1.1.3.Gelir Dağılımı Kategorileri.....	9
1.1.3.1. Bireysel Gelir Bölüşümü.....	10
1.1.3.2. Fonksiyonel Gelir Bölüşümü.....	10
1.1.3.3. Bölgesel Gelir Bölüşümü.....	11
1.1.3.4. Sektörel Gelir Bölüşümü.....	11
1.1.3.5. Sosyal Gruplara Göre Gelir Bölüşümü.....	12
1.1.3.6. Birincil ve İkincil Gelir Bölüşümü.....	12
1.1.4. Gelir Bölüşümünü Belirleyen Unsurlar.....	13
1.1.4.1. Sistemik Unsurlar.....	13
1.1.4.1.1. Ekonomik Sistem.....	13
1.1.4.1.2. Küresel Ekonomik Sistem.....	14
1.1.4.2. Yapısal Unsurlar.....	15
1.1.4.2.1. Üretim Faktörlerinin Dağılım Yapısı.....	15
1.1.4.2.1.1. Emeğin Dağılımı.....	15
1.1.4.2.1.2. Servetin Dağılımı.....	16
1.1.4.2.1.3. Doğal Kaynakların Dağılımı.....	17
1.1.4.2.1.4. Faktör Fiyatları.....	17
1.1.4.2.2. Piyasa Yapısı.....	18
1.1.4.2.3. Teknolojik Yapı.....	19
1.1.4.2.4. Demografik Yapı.....	20
1.1.4.2.5. Sosyokültürel ve Siyasal Yapı.....	21

	Sayfa No.
1.1.4.3. Süreçsel Unsurlar.....	22
1.1.4.3.1. Kalkınma Süreci ve Makroekonomik Gelişmeler.....	22
1.1.4.3.2. Küreselleşme Süreci.....	24
1.1.4.4. Kamu Politikaları.....	24
1.2. BÖLÜŞÜM KURAMLARI.....	26
1.2.1. Fizyokratlarda Bölüşüm.....	26
1.2.2. Klasik İktisatta Bölüşüm.....	27
1.2.2.1. Ricardo'da Bölüşüm.....	30
1.2.2.2. Marks'ta Bölüşüm.....	31
1.2.3. Neoklasik İktisatta Bölüşüm.....	36
1.2.3.1. Marjinal Verim Kuramı.....	37
1.2.3.2. Marshall'da Bölüşüm.....	38
1.2.3.3. Walras: Genel Denge Kuramı.....	39
1.2.3.4. Hicks ve Solow: Teknoloji Odaklı Yaklaşım.....	40
1.2.3.5. Neoklasik Bölüşüm Teorilerine Eleştirel Yaklaşımlar.....	41
1.2.4. Keynesyen İktisatta Bölüşüm.....	42
1.2.5. Post Keynesyen İktisatta Bölüşüm.....	43
1.2.5.1. Kalecki Modeli.....	43
1.2.5.2. Kaldor Modeli.....	44
1.2.5.3. Pasinetti Modeli.....	46
1.2.5.4. Robinson Modeli.....	47
1.2.5.5. Weintraub Modeli.....	48
1.2.6. Dış Ticaret Odaklı Bölüşüm Teorileri.....	49
1.2.7. Yakın Dönem Bölüşüm Kuramları.....	50
1.2.7.1. Arz Yanlı İktisat ve Bölüşüm.....	50
1.2.7.2. Monetarizm ve Bölüşüm.....	51
1.2.7.3. Rasyonel Beklentiler Ekolü ve Bölüşüm.....	52
1.2.7.4. Avusturya İktisat Ekolü ve Bölüşüm.....	53
1.2.7.5. Anayasal İktisat ve Bölüşüm.....	53
1.2.7.6. Yapısalcı Ekol ve Bölüşüm.....	54
1.2.7.7. Neo-Keynesyen İktisat ve Bölüşüm.....	55
1.2.7.8. Neo-Kurumsal İktisat ve Bölüşüm.....	55
1.2.8. Ekonomik Büyüme-Bölüşüm İlişkisini Açıklayan Kuramlar.....	56
1.2.8.1. Geleneksel Yaklaşımlar.....	56

1.2.8.1.1. Ekonomik Büyüme ve Optimal Gelir Bölüşümü.....	57
1.2.8.1.2. Kuznets: Kalkınma Süreci ve Bölüşüm.....	58
1.2.8.2. Alternatif Yaklaşımlar.....	59
1.2.8.2.1. Bölüşümün ve Yatırımların Büyüme Üzerine Etkisini...	60
1.2.8.2.2. Politik Süreç ve Bölüşüm-Büyüme İlişkisi.....	62
1.2.8.2.3. Ampirik Çalışmalarda Bölüşüm-Büyüme İlişkisi.....	63
1.2.8.2.4. Uzakdoğu Ülkelerinde Bölüşüm-Büyüme İlişkisi.....	64
1.2.9. Bölüşüm Kuramlarının Genel Değerlendirmesi.....	65
1.3. KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE GELİR BÖLÜŞÜMÜ.....	68
1.3.1. Küreselleşme Süreci.....	68
1.3.1.1. Küreselleşme Kavramı	68
1.3.1.2. Dünya Ekonomisinin Yapısı ve Gelişimi	69
1.3.1.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	71
1.3.1.2.2. Küreselleşme Dönemi	73
1.3.1.3. Küreselleşme Göstergeleri.....	75
1.3.2. Küreselleşme Süreci ve Gelir Bölüşümü.....	76
1.3.2.1. Merkez ve Çevre Ülkeler Arasındaki Bölüşüm.....	77
1.3.2.2. Sermaye ve Emek Arasındaki Bölüşüm.....	80
1.3.3. Ulus Devlet ve Bölüşüm.....	85
1.3.4. Küreselleşme Süreci ve Bölüşüm Üzerine Genel Değerlendirme.	87

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM

2.1. Küreselleşme Dönemi Öncesinde Gelir Bölüşümü.....	89
2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Gelir Bölüşümü.....	89
2.1.2. Cumhuriyetin Tek Partili Döneminde Bölüşüm (1923-1945).....	90
2.1.3. Çok Partili Dönemin İlk Yıllarında Bölüşüm (1946-1961).....	93
2.1.4. İthal İkameci Dönemde Bölüşüm (1962-1979).....	95
2.2. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Bölüşüm.....	97
2.2.1. İhracata Dayalı Büyüme Döneminde Bölüşüm (1980-1988).....	97
2.2.2. Finansal Serbestleşme Döneminde Bölüşüm (1989-1998).....	99
2.2.3. IMF Denetimli Büyüme Döneminde Bölüşüm (1999-?).....	102
2.3. Türkiye'de Gelir Bölüşümü Ölçüm Çalışmaları.....	105
2.4. Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Gelir Bölüşümü Göstergeleri.....	110
2.4.1. Fonksiyonel Gelir Bölüşümü.....	110

2.4.2. Bireysel Gelir Bölüşümü.....	114
2.4.3. Sektörel Gelir Bölüşümü.....	118
2.4.4. Bölgesel Gelir Bölüşümü.....	122
2.4.5. Demografik Unsurlar Bazında Gelir Bölüşümü.....	128
2.4.5.1. Eğitim Durumuna Göre Gelir Bölüşümü.....	128
2.4.5.2. Cinsiyetlere Göre Gelir Bölüşümü.....	131
2.4.5.3. Kent-Kır Ayrımına Göre Gelir Bölüşümü.....	136
2.4.6. Türkiye’de Bölüşüm İlişkileri ve Sosyal Sınıflara Göre Bölüşüm...	142
2.4.6.1. İstihdam Dışı Toplumsal Gruplar Arasında Gelir Bölüşümü..	150
2.5. Türkiye’de Gelir Bölüşümü Dengesizliğinin Gerçek Boyutu.....	151
2.5.1. Gelir Dağılımı Anket Sonuçlarının Eleştirisi.....	151
2.5.2. Bölüşüm Dengesizliğinin Gerçek Boyutu Üzerine Tahmin.....	154
2.6. Bireysel Gelir Bölüşümü Dengesizliğinin Bileşenleri	157
2.6.1. Gelir Bölüşümü Bileşenleri Ayrıştırma Analizi.....	158
2.6.2. Gelir Bölüşümü Bileşenleri Regresyon Analizi.....	162
2.7. Türkiye’nin Gelir Bölüşümünde Dünyadaki Yeri.....	165
2.8. Türkiye Ekonomisinde Bölüşüm Üzerine Genel Değerlendirme.....	167

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM SORUNUNUN NEDENLERİ VE TEMEL SONUÇLARI

3.1.BÖLÜŞÜM SORUNUNUN NEDENLERİ.....	171
3.1.1.Birincil Dağılımdaki Dengesizliğin Unsurları.....	171
3.1.1.1.Sistemik Unsurlar.....	171
3.1.1.1.1.Ekonomik Sistem.....	171
3.1.1.1.2.Küresel Ekonomik Sistem.....	173
3.1.1.2.Yapısal Unsurlar.....	175
3.1.1.2.1. Bölüşüm İlişkileri ve Üretim Faktörlerinin Dağılımı.....	175
3.1.1.2.1.1.Bölüşüm İlişkileri.....	175
3.1.1.2.1.2.Üretim Faktörleri Arasındaki Dağılım.....	178
3.1.1.2.1.3.Üretim Faktörleri İçindeki Dağılım.....	180
3.1.1.2.2. Üretim Yapısı.....	184
3.1.1.2.3. Teknolojik Yapı.....	188
3.1.1.2.4. Piyasa Yapısı.....	191
3.1.1.2.5. Demografik Yapı.....	194

	Sayfa No.
3.1.1.2.5.1. Nüfus Yapısı.....	194
3.1.1.2.5.2. Eğitim Yapısı.....	196
3.1.1.2.6. Politik ve Sosyokültürel Yapı.....	198
3.1.1.3. Süreçsel Unsurlar.....	202
3.1.1.3.1. Küreselleşme Süreci.....	202
3.1.1.3.2. Ekonomik Büyüme Rejimi	203
3.1.1.3.2.1. Enflasyon ve Bölüşüm.....	203
3.1.1.3.2.2. Ekonomik Krizler ve Bölüşüm.....	205
3.1.1.3.3. İktisadi Kalkınma Süreci.....	208
3.1.2. İkincil Dağılımdaki Dengesizliğin Unsurları (Kamu Politikaları)....	210
3.1.2.1. Gelirler Politikası.....	210
3.1.2.2. Maliye Politikası.....	214
3.1.2.2.1. Vergi Politikası.....	214
3.1.2.2.2. Borçlanma Politikası.....	219
3.1.2.2.3. Harcama Politikası.....	222
3.1.2.3. Sosyal Koruma Politikası.....	225
3.1.2.4. Kamu Politikalarının Bölüşüme Net Etkisi.....	230
3.1.3. Bölüşüm Sorununun Nedenlerinin Genel Değerlendirmesi.....	233
3.2. BÖLÜŞÜM SORUNUNUN TEMEL SONUÇLARI.....	236
3.2.1. Ekonomik Sonuçlar.....	236
3.2.1.1. Bölüşüm ve Ekonomik Büyüme.....	236
3.2.2. Sosyoekonomik Sonuçlar.....	241
3.2.2.1. Bölüşüm ve Kalkınma.....	241
3.2.2.2. Bölüşüm ve Yoksulluk.....	245
3.2.3. Sosyopolitik Sonuçlar.....	249
3.2.3.1. Bölüşüm ve Siyaset.....	249
3.2.4. Bölüşüm Sorununun Sonuçlarının Genel Değerlendirmesi.....	254
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	256
Eşitlikçi Bölüşümün Gereği.....	256
Çözüm Önerileri.....	257
Kaynaklar ve Projeksiyon.....	266
Sonuç.....	269
KAYNAKÇA.....	272

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1.1 : Siyasi Partiler Ve Öncelikleri	25
Tablo 1.2 : Fizyokratlarda Bölüşüm.....	26
Tablo 1.3 : Marks'ta Artık Değer.....	34
Tablo 1.4 : Eşitlik-Ekonomik Büyüme İlişkisi Ampirik Çalışma Sonuçları..	63
Tablo 2.1 : 2000'li Yıllarda Emek Gelirlerinin Gelişimi.....	104
Tablo 2.2 : 1987 Yılı Öncesi Yapılan Gelir Dağılımı Araştırma Sonuçları...	108
Tablo 2.3 : DİE Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları.....	109
Tablo 2.4 : TÜİK Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları.....	109
Tablo 2.5 : GSYİH Serilerine Göre Fonsiyonel Dağılım.....	110
Tablo 2.6 : Anketlere Göre Fonsiyonel Dağılım.....	112
Tablo 2.7 : GSYİH Serileri ve Anketlerin Karşılaştırılması.....	114
Tablo 2.8 : Yüzde Yirmilik Gruplar İtibarıyla Dağılım.....	115
Tablo 2.9 : Yüzde Onluk Gruplar İtibarıyla Dağılım.....	117
Tablo 2.10 : GSYİH Serilerine Göre Sektörlerin Payları.....	118
Tablo 2.11 : Anketlere Göre Sektörlerin Payları.....	120
Tablo 2.12 : Anket ve GSYİH Serilerinin Kıyaslanması.....	121
Tablo 2.13 : GSYİH'nin Bölgelere Göre Dağılımı.....	122
Tablo 2.14 : GSYİH Serilerine Göre Bölgeler Bazında Ortalama Gelir.....	123
Tablo 2.15 : Anketlere Göre Bölgesel Gelir Bölüşümü.....	124
Tablo 2.16 : İstatistiki Bölgelere Göre Gelir Bölüşümü.....	126
Tablo 2.17 : Eğitim Durumuna Göre Gelir Dağılımı.....	129
Tablo 2.18 : İşgücünün Cinsiyetlere Göre Dağılımı.....	132
Tablo 2.19 : İşyeri Durumuna Göre Kadın ve Erkek.....	133
Tablo 2.20 : İşteki Durumuna Göre Kadın ve Erkek.....	134
Tablo 2.21 : Sektörlere Göre Kadın ve Erkek İstihdamı.....	135
Tablo 2.22 : Kent-Kır Bazında Gelir Türlerine Göre Dağılım.....	137
Tablo 2.23 : Kent-Kır Bazında İstihdam Göstergeleri.....	138
Tablo 2.24 : Kent-Kır Bazında Sektörlere Göre Dağılım.....	139
Tablo 2.25 : Kent-Kır Bazında Bireysel Gelir Dağılımı.....	141
Tablo 2.26 : Anket Verilerine Göre Sosyal Sınıflar Arasında Bölüşüm.....	144
Tablo 2.27 : Küreselleşme Döneminde Toplumsal Sınıfların Gelir Payları.....	149
Tablo 2.28 : Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu.....	150
Tablo 2.29 : Anket Sonuçlarının Gerçek Kullanılabilir Gelirle Kıyaslanması...	152

	Sayfa No.
Tablo 2.30 : Anketlerde Eksik Tahmin Edilen Gelirler.....	155
Tablo 2.31 : Türkiye’de Gelir Bölüşümü Dengesizliğinin Gerçek Boyutu.....	156
Tablo 2.32 : Gelir Türlerine Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi.....	159
Tablo 2.33 : Cinsiyete Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi.....	159
Tablo 2.34 : Yerleşim Yerine Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi.....	160
Tablo 2.35 : Eğitim Durumuna Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi.....	160
Tablo 2.36 : İstatistiki Bölgelere Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi...	161
Tablo 2.37 : Regresyon Analizi Verileri-I.....	162
Tablo 2.38 : Regresyon Analizi Verileri-II	163
Tablo 2.39 : OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı.....	166
Tablo 3.1 : Tarım Ürünleri Destekleme Fiyat Politikası.....	213
Tablo Sonuç ve Öneriler-1 : Politika Önerileri ve Kaynaklar.....	266
Tablo Sonuç ve Öneriler-2 : Politika Önerilerine İlişkin Projeksiyon.....	267

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1.1 : Lorenz Eğrisi.....	9
Şekil 1.2 : Marjinal Verim Kuramında Gelirin Bölüşümü.....	38
Şekil 1.3 : Kaldor Modelinde Yatırım ve Kar İlişkisi.....	45
Şekil 1.4 : Weintraub'un Arz Fonksiyonu.....	48
Şekil 1.5 : Dış Ticaretin Faktör Fiyatlarına Etkisi.....	49
Şekil 1.6 : Laffer Eğrisi.....	50
Şekil 1.7 : Büyüme ve Eşitlik Arasındaki Çelişkili İlişki.....	57
Şekil 1.8 : Gelir Eşitsizliği ve Büyümenin Doğrusal Olmayan İlişkisi.....	58
Şekil 2.1 : Eğitim Durumu ve Gelir.....	130
Şekil 2.2 : Emek Gelirlerinin Gelişimi.....	146
Şekil 2.3 : Sermaye Gelirlerinin Gelişimi.....	146
Şekil 2.4 : Reel Ücret ve Milli Gelir Verilerine Göre Emek ve Tarım Gelirleri.....	148
Şekil 3.1 : Sendikalı ve TİS Kapsamı İşçi Oranları.....	176
Şekil 3.2 : Enflasyon ve Nominal Faizlerin Gelişimi.....	204
Şekil 3.3 : Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Ücret Politikası.....	211
Şekil 3.4 : Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Payları.....	215
Şekil 3.5 : Gelir, Kurumlar ve Servet Vergilerinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı.....	216
Şekil 3.6 : Faiz Ödemelerinin Vergi Gelirlerine Oranı.....	219
Şekil 3.7 : Kamu Harcamalarının Bütçe İçindeki Payları.....	222
Şekil 3.8 : OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamaları....	226
Şekil 3.9 : Sosyal Transfer ve Vergilerin Eşitsizliğe Etkisi.....	231
Şekil 3.10 : Temel Birikim Modeli İtibarıyla Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme.....	237
Şekil 3.11 : Gelirini İnsani Kalkınmada En Başarısız Kullanan 10 Ülke.....	242

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EUROSTAT	Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
IMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KBGSYİH	Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TİS	Toplu İş Sözleşmesi
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
ÜFE	Üretici Fiyatları Endeksi
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Bölüşüm konusu, yazılı metinlere göre Antik Yunan'dan bu yana düşünürleri meşgul eden; toplumu ise daha da dolaysız ilgilendiren bir alanı meydana getirir. Kapitalizmin bir ekonomik ve toplumsal sistem olarak belirmesi ve özellikle de 1980'lerden itibaren yaşanan küreselleşme evresindeki gelişmeler, gelir farklarının, hemen tüm dünyada devasa boyutlara ulaşmasına; buna koşut olarak da bölüşüm konusunun öneminin artmasına yol açmıştır. Bu süreçte, gelir bölüşümü konusunun tartışılma alanı da felsefe, etik ya da siyasetten iktisadın hegemonyasına doğru kayma göstermiştir. İktisat, bölüşümü, gelir eşitliği ile ekonomik büyüme ile arasında tasarladığı düalist ilişki içinde ele alırken geleneksel yaklaşımlarda bu ilişkinin negatif nitelik taşıdığı kabul edilmiştir. Yakın dönemde gerçekleştirilen kuramsal ve ampirik çalışmalarda ise giderek artan şekilde, eşitlikçi gelir bölüşümü ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kuramsal düzlemdeki tartışmalar sürerken, küreselleşme sürecinde yaşanan gelir bölüşümündeki bozulma süreçleri en olumsuz şekilde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Dünya ekonomisine tipik bir çevre ülke olarak eklenmiş olan Türkiye de, gelir bölüşümü sorununun çok katmanlı biçimde kendini gösterdiği ülkelerden olmuştur. Bölüşüm sorununun ekonomik ve toplumsal yaşama yansıması, ekonomik boyutun ötesinde toplumsal ve siyasal sonuçları da olan bir süreç olarak belirlediğinden, bölüşüm sorunu Türkiye'nin en temel ve öncelikli çözüm gerektiren sorunlarından birisi haline gelmiştir.

Bu bağlamda bu çalışma, Türkiye'nin en temel sorunlarından biri olan gelir bölüşümü sorununun, ekonomik büyüme ile ilişkisi gözetilerek, olabildiğince geniş bir perspektiften analiz edilmesi, soruna yol açan etmenlerin kristalize edilmesi ve çözüm konusunda yapılabileceklerin sıralanması biçiminde; çözümüne -en azından gündeme gelmesine- katkı yapma amacını taşımaktadır. Çalışmada bölüşüm konusunun olabildiğince geniş bir kuramsal çerçevede ve tarihsel arka planı ile detaylı ampirik veriler ışığında, sistematik ve bütüncül bir yaklaşımla incelenmesine uğraş verilmiştir.

Bu çerçevede çalışma, girişi izleyen üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinin ortaya konulmasına ilişkindir. Bu bölümde ilk olarak, bölüşüm konusu ile bağlantılı temel kavramlar tanımlanmakta; gelir dağılımı kategorileri ile gelir dağılımı dengesizliğine yol açan etmenlere yer verilmektedir. Daha sonra, modern anlamda ekonomi biliminin belirmeye başladığı 18.yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte, bölüşüm konusunda öne çıkan kuramlar kronolojik bir düzen içerisinde ve sistematik bir yaklaşımla incelenmektedir. Yine bu çerçevede bölüşüm ve ekonomik büyüme ilişkisi ayrı bir başlık altında kapsamlı biçimde inceleme konusu yapılmaktadır. İlk bölümün son kısımları ise küreselleşme sürecinin temel dinamik ve göstergeleri ile bu sürecin gelir bölüşümü üzerindeki yansımalarının analizine ayrılmıştır.

İkinci bölüm, küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisinde varlığını hissettiren bölüşüm sorununun gelişimi, göstergeleri ve bileşenlerinin analizine ayrılmıştır. Küreselleşme sürecinin bölüşüm üzerine etkilerinin aydınlatılabilmesi için küreselleşme dönemi öncesindeki gelişmeler, Osmanlı Devleti'nde kapitalistleşme eğilimlerinin belirmeye başladığı 19.yüzyıl ortalarına kadar geri gidilerek incelenmektedir. Gelir bölüşümünde Cumhuriyet'in ilanından sonraki gelişmeler de dönemler itibarıyla ortaya konulduktan sonra küreselleşme sürecinde gelir bölüşümünün gösterdiği gelişim ve bölüşüm göstergeleri kapsamlı şekilde incelenmektedir. Yine bu bölümde, gelir bölüşümündeki dengesizliği ölçme amaçlı gerçekleştirilen gelir dağılımı anketlerinde ulaşılan sonuçlar aktararak bu anketlerin eksik yanları belirtilmektedir.

Aynı bölümde, reel ücret ve milli gelir gelişmeleri gibi parametrelere dayanılarak oluşturulan ve Türkiye'de gelir bölüşümünün gerçek durumunun anket sonuçlarına kıyasla çok daha dengesiz olduğunu işaret eden tahmin sonucumuza da yer verilmektedir. Ayrıca, uluslararası kıyaslamalara başvurularak, gelir bölüşümünde Türkiye'nin dünya içindeki konumuna ışık tutulmaktadır. Bu bölüm ayrıca bireysel gelir bölüşümü dengesizliğinin bileşenlerinin sayısal nitelikli analizinin yapıldığı bir kısım içermektedir. Bu şekilde, ikinci bölüm bir bütün olarak, Türkiye ekonomisinde bölüşüm sorununun, küreselleşme döneminde yaşanan gelişmelerin sonucunda, giderek boyut kazanan ve kalıcılaşan bir soruna dönüştüğünü sergilemektedir.

Kendi içinde iki kısımdan oluşan üçüncü bölümünün ilk kısmı Türkiye’de bölüşüm sorununa yol açan etmenlerin analizine ayrılmıştır. Bu çerçevede bu kısımda, birincil dağılımda dengesizliğe yol açan unsurlar; ülke ve dünya ekonomisinde geçerli ekonomik sisteme ilişkin sistemik unsurlar; bölüşüm ilişkilerine, üretim, teknoloji ve piyasa yapısına, demografik ve politik yapıya ilişkin yapısal unsurlar; küreselleşme ve kalkınma süreçleri ile izlenen ekonomik birikim rejimine ilişkin süreçsel unsurlar başlıkları altında kapsamlı biçimde incelenmektedir. Daha sonra da ikincil dağılımda dengesizliğe yol açan kamu politikaları olarak gelirler, maliye ve sosyal koruma politikaları ayrı başlıklar altında incelenme konusu yapılmaktadır. Böylelikle bu kısımda, Türkiye ekonomisinde yaşanan bölüşüm sorununun, ekonomi politikası araçlarının kullanılmasındaki hatalı öngörülerin ya da kısa zaman diliminde geçerli konjonktürel unsurların sonucu değil; küreselleşme sürecinde yaşanan temel dönüşümlerin yol açtığı Türkiye ekonomisindeki yapısal sorunların doğrudan bir yansıması olduğu ortaya konulmaktadır.

Aynı bölümün ikinci kısmı ise bölüşüm sorununun ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikli temel sonuçlarının tahliline ayrılmıştır. Bu kısımda, Türkiye ekonomisinde son yarım asırlık süreçte bölüşümdeki dengesizliğin artmasının, etkinlik kayıpları yoluyla, ekonomik büyüme temposunun gerilemesine de katkı yaptığı ortaya konmaktadır. Yine bölüşümdeki dengesizliğin ülkenin kalkınma sürecini de sekteye uğrattığı sergilenmektedir. Ayrıca bölüşüm sorununun siyaset üzerindeki etkileri de aydınlatılarak, aşırı derecede eşitsizlik içeren yapının siyaset alanını da bozulmaya uğratarak bölüşüm sorunu dahil temel toplumsal sorunların çözümünde tıkanma yaşanmasına neden olduğu ortaya konulmaktadır.

Sonuç kısmında ise öncelikle Türkiye’de gelir bölüşümünün eşitlikçi hale getirilmesinin gerekli ve olanaklı olduğu yönündeki argümanlarımıza yer verildikten sonra gelir bölüşümünün eşitlikçi hale getirilmesi için uygulanması gereken politikalar sıralanmaktadır. Ardından, önerilmekte olan politikaların uygulanabilmesi için gereksinim duyulacak kaynaklar işaret edilmekte ve bu politikaların bölüşüm üzerine olası etkileri ortaya konulmaktadır. Son olarak da çalışmanın genel bir analizini içeren son tahlil cümleleri ile çalışma tamamlanmaktadır.

1.TANIMLAR, BÖLÜŞÜM KURAMLARI, KÜRESELLEŞME SÜRECİ

1.1.TANIMLAR VE KAPSAM

1.1.1.Temel Kavramlar: Gelir, Bölüşüm, Bölüşüm İlişkileri, Servet

Ulusal gelir, incelenen dönem içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamı; bölüşüm de, ulusal gelirin, üretime katkı yapan üretim araçları arasında paylaşımı olarak tanımlanabilir¹. Üretim süreci aynı zamanda bir bölüşüm sürecidir. Üretim faktörlerinin, yaratılan değeri ne şekilde paylaşacakları teknik, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutları olan çok yönlü ve karmaşık bir olgudur². Bölüşüm sorunu diye bir sorunun ortaya çıkmasının nedeni, bir malın üretiminde farklı kesimlerin sahip olduğu farklı üretim araçlarının yer almasıdır³.

Kişi ve sınıfların milli gelirden alacağı paylar, üretim sürecine katılma biçimleri, üretimde yerine getirdikleri roller ve üretim araçları mülkiyetine sahiplik durumları gibi etkenler tarafından belirlenir⁴. Toplumlarda üretim faaliyeti gibi bölüşümü de düzenleyen bir mekanizma vardır. İlkel toplumlarda bu mekanizma, ürünlerin dolaysız paylaşımı ile gerçekleşen basit bir haldedir. İktisadi hayata paranın eklenmesi ile birlikte ise üretim ve bölüşüm ilişkileri para, gelir, piyasa gibi fiziki varlıkları önemsiz kategorilerle kavranabilir bir hal alır. Bu kategoriler, gerçek maddi üretim ve bölüşüm ilişkilerini gizleyen, dolaylı kılan bir işlevi yerine getirirler. Paranın var olduğu ekonomide, üretim ve tüketim araçlarının paylaşımı maddi varlıkların kendileri üzerinden değil parasal gelirleri aracılığıyla gerçekleşeceğinden bölüşüm sorunu da gelir dağılımı sorunu adını alır⁵. Bu çerçevede bölüşüm ilişkileri, gelirin bireyler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini tayin eden sosyal ilişkiler

¹ Zeyyat Hatiboğlu, **Ulusal Gelir, Bölüşüm ve Çalışma Ekonomisi**, 1.Basım, İstanbul: Met/Er Matbaası, 1976, s.13.

² Erdoğan Alkin, “Türkiye’de Gelir Bölüşümü”, **Yeni Türkiye**, Eylül-Ekim 1995, s.141.

³ Hatiboğlu, s.13.

⁴ Mustafa, Sönmez, **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**, 2.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s.10.

⁵ Korkut Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı**, 4.Basım, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980, ss. 7-8.

bütünü; gelir dağılımı da, bölüşüm ilişkilerinin sonucu birey ya da gruplara intikal eden, ürünlerden alınan payların karşılığı olarak tanımlanabilir⁶.

Gelir ile servet arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır. Sahip olunan servetin büyüklüğü ve niteliği kişisel gelir seviyesini tayinde önemli rol oynar. Diğer yandan da, elde edilen gelir, tasarrufların ve dolayısıyla servetin kaynağını oluşturur⁷. Bir şahsın toplam serveti aynı, parasal ve emek servetinin toplamı şeklinde ifade edilebilir⁸. Servetin kaynağını oluşturan tasarruflar bireyler için gelirlerinin tüketime ayrılmayan kısmına karşılık gelir. Tasarruflar firmalar için dağıtılmayan karlara, devlet için de bütçenin harcanmayan kısmına karşılık gelir. Servet mevcut gelire bağlı olmadan, tüketim ve yatırım kararlarını uzun bir süreci gözeterek oluşturma şansı yaratır. Servetin kendisi önemli gelir kaynaklarından biri olmanın yanında servete sahip olana en iyi yatırımı yapma şansı sunarak gelir elde etme potansiyelini destekler⁹.

Üretim araçlarının dağılımı ile gelirin dağılımı arasında birbirini besleyen diyalektik bir ilişki vardır. Üretim araçları belli bir sınıfın elinde toplandığında, bu sınıfın elde ettiği pay, artı değerden ötürü, daha büyük olur. Bu şekilde üretim araçlarına sahip sınıfın elde ettiği gelir bu sınıfın üretken servetinin de artmasına yol açacaktır¹⁰.

Gelir dağılımı insanlık tarihinin ilk dönemlerinden bu yana üzerinde düşünülen, önem taşıyan bir konu olmuştur. Gelir dağılımı özellikle eşitlik, sosyal adalet gibi kavramlarla yanından ilgilidir ve bir toplumu karakterize eden temel göstergelerin başında gelir¹¹. Toplamlar farklı sınıf ve çıkar gruplarından oluştuğu, gelirin bu sınıflar arasında ne şekilde bölüşüleceği de kaçınılmaz olarak bir tartışma ve mücadele konusunu olur¹².

⁶ Boratav, 100 Soruda Gelir Dağılımı, s.9

⁷ Ömer Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1993, ss.65-66.

⁸ Aksu, s.59.

⁹ K.R. Ranadive, **Income Distribution: The Unsolved Puzzle**, London: Oxford University Press, 1978, ss. 61-62.

¹⁰ Marshall Cohen, Thomas Nagel ve Thomas Scanlon, **Marx, Justice, and History**, New Jersey: Princeton University Press, 1980, s.46.

¹¹ Mustafa Sönmez, **Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, 1.Basım, İstanbul: Om Yayınevi, 2001, s.193.

¹² Sadun Aren, **Bir Dönemden Yazılar 1980-1988**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, Yeni Dizi:3, s. 73.

1.1.2. Bağlantılı Kavramlar: Etkinlik, Eşitlik, Eşitlikçilik

Etkinlik kavramı geniş bir anlamıyla kalkınmaya olan katkının maksimize edilmesi olarak ele alınabilir¹³. Ekonomik etkinlik ise, kaynakların alternatif maliyeti minimize edecek şekilde kullanılmasıyla üretimde ve birilerinin durumu kötüleştirilmeden kimsenin durumu iyileştirilemeyecek şekilde kaynak dağılımında etkinlik sağlandığında oluşmaktadır. Tam rekabet piyasası koşullarının varlığı halinde, piyasa mekanizması üretimde ve kaynak tahsisinde etkinliği sağlayacaktır. Ayrıca, her üretim faktörü ya da birey tam olarak üretime yaptığı marjinal katkı kadar gelir elde edeceğinden, piyasada oluşan gelir dağılımı en adil dağılım olacaktır¹⁴.

Bununla birlikte reel ekonomilerin hiç birisi, eksiksiz ve simetrik bilgiye sahip olma, homojen ürünler, giriş-çıkış serbestliği, dışsallıkların var olmaması gibi tam rekabet piyasasının varlık koşullarını sağlamamaktadır. Piyasaların tam rekabetten uzak olması, müdahaleci politikaların ekonomik etkinliğe zarar vermek yerine katkı yapması yönünde bir potansiyel yaratır. Bu çerçevede, piyasa eksikliklerini telafi edici piyasa müdahalelerini etkin politikalar olarak nitelemek olasıdır¹⁵. Benzer şekilde, aşırı eşitsizliğin yol açtığı etkinlik kayıplarını azaltıcı, üretkenliği teşvik edici bir yeniden dağılım politikası etkin dağılım politikası olarak tanımlanabilir¹⁶.

Bölüşümde adaletin sağlanması için, Marks iki şartın gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu şartlardan ilki, bireylerin toplumda eşit sosyal ve politik güce sahip bireyler olarak davranılma hakkına sahip olması; diğeri ise elde edilen gelirin sarf edilen emek miktarı ile orantılı olmasıdır¹⁷.

Eşitlik belirli bir alanda aynı büyüklüğe sahip olmaya ilişkin daha çok matematiksel bir ifadedir. Eşitliğin, varlıksal anlamda eşitlik, amaçlara ulaşmada fırsat

¹³ Donald J. Savoie ve Irving Brecher (Ed.), **Equity and Efficiency in Economic Development**, Buffalo: McGill-Queen's University Press, 1992, ss.32-38.

¹⁴ Hugh Stretton, **Economics A New Introduction**, Virginia: Pluto Press, 2000, s.493.

¹⁵ Robin Broadway ve Michael Keen, "Redistribution", **Handbook of Income Distribution. Cilt 1.** Anthony B. Atkinson ve François Bourguignon (Ed.), Amsterdam: Elsevier Science, 2000, ss.683-699.

¹⁶ Francisco H.G. Ferreira ve Michael Walton, "Inequality of Opportunity and Economic Development", **Equity and Development**, Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.), Washinton DC: The World Bank, 2006, s.25.

¹⁷ Cohen, Nagel ve Scanlon, ss.56-57.

eşitliği, yaşam koşullarında eşitlik ve sonuçlarda eşitlik boyutları vardır¹⁸. Diğer taraftan eşitlikçilik ise adil ve tarafsız olmaya ilişkin bir kavramdır¹⁹. Adil olma Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde, Platon ve Aristo'dan bu yana, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme şeklinde ifade edilen bir ana erdem olarak tanımlanmaktadır²⁰. Eşitlikçilik de bireylerin belirli seviyede yoksunluk koşullarından uzak kalacak şekilde bir hayat seçmede eşit fırsatlara sahip olmaları şeklinde tanımlanabilir²¹.

Daha kapsayıcı bir perspektiften eşitlikçilik; sahip olunan kaynaklarda eşitlik (fırsat eşitliği), yararlanma ve yeteneğe göre eşitlik ve asgari olanaklarda eşitlik şeklinde üç kategorinin bileşimi olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede, fırsat eşitliği; sağlık ve eğitim alanları başta olmak üzere kişinin özellikle yetişkinlik öncesi dönemde toplumdaki diğer bireylerle aynı olanaklara sahip olmasına ilişkindir. Yararlanma ya da yeteneğe göre eşitlik; kaynakların etkin şekilde dağılım göstermesi ilkesini gözeterek sosyal görev, iş ve karar verici pozisyonlarının bu yerler için en uygun yeteneğe sahip olanlara verilmesine ilişkindir. Asgari olanaklarda eşitlik ise yetenek seviyesi ne olursa olsun tüm bireyler için toplumun genel olanakları çerçevesinde belirli bir yaşam standardının sağlanmasını içerir²².

Gelir eşitliğinin sağlanması piyasa mekanizmasına doğrudan ve önemli boyutta bir müdahaleyi gerektirdiğinden, ekonomik etkinliğe zarar verir. Eşitlikçilik ise başlangıç aşamasında kaynakların kabul edilebilir seviyede eşitlikçi şekilde dağılımını gerektirdiğinden ve çıktı üzerinde bir müdahale öngörmediğinden etkinliğe zarar vermeyebilir²³. Bununla birlikte, eşitlikçi bir yapının sağlanması yatırım ve transferle mümkün olabileceğinden, vergi ve transfer politikaları gibi gelir eşitsizliğini azaltıcı politikalara ihtiyaç duyar²⁴. Eşitsizlik sorunu; gelir, servet, fayda, kaynaklar,

¹⁸ Bryan Turner, **Eşitlik**, Bahadır Sina Şener (çev.), 1.Basım, Ankara: Dost Kitabevi, 1997, s.35.

¹⁹ Stephan Klasen, "What is Equity?", **Equity and Development**, Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.), Washinton DC: The World Bank, 2006, s.70.

²⁰ Türk Dil Kurumu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (5 Haziran 2011).

²¹ World Bank, **World Development Report 2006: Equity and Development**, New York: Oxford University Press, 2006, s.2.

²² Denis Cogneau, "Three Dimensions of Equality, Intergenerational Inequality", **Equity and Development**, Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.), Washinton DC: The World Bank, 2006, ss.55-63.

²³ Klasen, s.76.

²⁴ Address Keynote "Distribution, Equity, and Development", **Equity and Development**, Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.), Washinton DC: The World Bank, 2006. s.31.

özgürlükler, haklar, yaşam kalitesi gibi birçok değişken açısından ele alınabilir. Değişkenlerin çokluğu eşitsizliğin ele alınmasında hangi değişkene odaklanılacağı konusunda bir karar verilmesini gerektirir²⁵.

1.1.2.1.Eşitsizlik Ölçütleri: Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi

Gelir eşitsizliğinin ölçümü için geliştirilen çok sayıda istatistiksel yöntem mevcuttur²⁶. Gerek dünyada gerek Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğine ilişkin çalışmalarda ağırlıklı şekilde Gini katsayısı esas alınmaktadır. Veri kaynaklarına koşut olarak, çalışmamızda da eşitsizlik ölçütü olarak ağırlıklı şekilde Gini katsayısı esas alınmıştır.

Gini katsayısı, bütün gelir ikilileri arasındaki farkların mutlak değerlerinin aritmetik ortalamasına bağlı olarak tanımlanır. Ortalama fark olarak adlandırılan bu ortalama, dağılımın aritmetik ortalamasına bölüldüğünde göreceli ortalama farkı elde edilir. Gini katsayısı da, göreceli ortalama farkının ikiye bölünmesi ile elde edilir²⁷.

$$Gini = [1/(2 n^2 \mu) \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j|]$$

Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değerler alır. Gini katsayısının 0 değerini alması eşitsizliğin olmadığı, gelirin tam anlamıyla eşit olarak paylaşıldığı durumu; 1 değerini alması ise tüm gelirin bir kişide toplandığı mutlak eşitsizlik durumunu temsil eder²⁸.

Gini katsayısı Lorenz eğrisi kullanılarak grafiksel olarak gösterilebilir. Eğrinin yatay ekseninde kişi veya hane halkı nüfusunun birikimli yüzdeler payları, dikey ekseninde ise bu kişi veya hane halkının elde ettikleri gelirin birikimli yüzdeler payları yer alır. Şekildeki *OB* doğrusu mutlak eşitlik doğrusu olarak adlandırılır. *OAB* ise gelir dağılımının alabileceği en eşitsiz hal olan, tüm gelirin sadece bir kişide toplanması

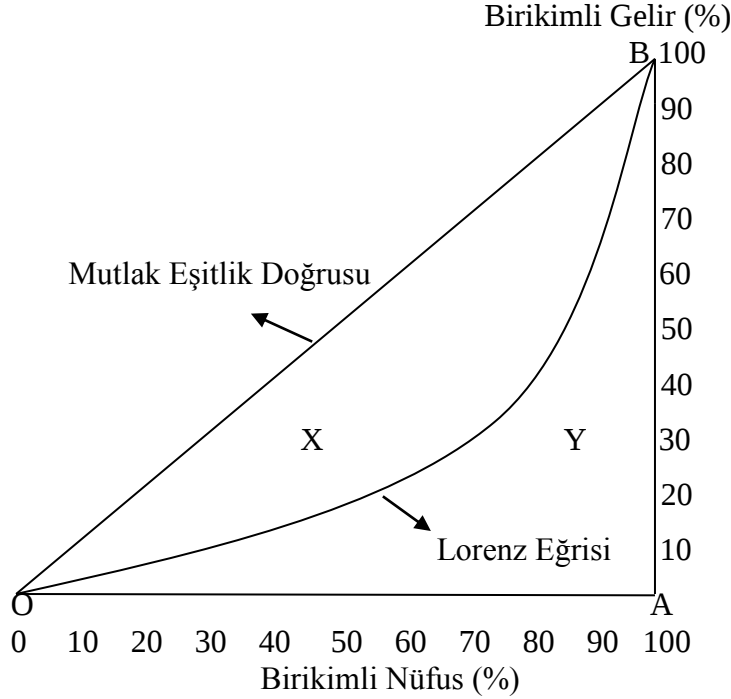
²⁵ Amartya Sen, **Inequality Reexamined**, Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 1992, ss.12-20.

²⁶ Detay İçin Bakınız: Fatih Doğanoglu ve Aslan Gülcü, “Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2. Sayı 1.

²⁷ TÜSİAD, “Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma”, Yayın No. 295, İstanbul, 2000, s.178.

²⁸ Doğanoglu ve Gülcü, s.51.

durumunu temsil eder. OAB ve OB arasında yer alan diğer tüm eğriler Lorenz eğrisi olarak isimlendirilir ve gelirin bölüşüm olasılıklarını gösterir.

Şekil 1.1: Lorenz Eğrisi

Gini katsayısı, mutlak eşitlik doğrusu OB ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın (X), OAB üçgeni alanına oranlanması ile elde edilebilir: $G = X/(X+Y)^{29}$. Lorenz eğrisinden iki farklı dağılımı karşılaştırmada yararlanılabilir. Bir dağılıma ilişkin Lorenz eğrisinin her noktası, başka bir dağılıma ait Lorenz eğrisinin üstünde yer almakta ise ilk dağılım daha eşitlikçidir.

1.1.3. Gelir Dağılımı Kategorileri

Gelir dağılımı, bireyler, üretim faktörleri, bölgeler, sektörler ve sosyal sınıflar esas alınarak ya da birincil ve ikincil dağılım şeklinde incelenebilir. Gelirin bireyler arasındaki bölüşümü bireysel, üretim faktörleri arasındaki bölüşümü fonksiyonel, bölgeler arasındaki dağılımı bölgesel, sektörler arasındaki dağılımı da sektörel bölüşümün konusunu oluşturur. Benzer şekilde gelirin sosyal sınıf ve gruplar arasında bölüşümü sosyal sınıf ve gruplara göre dağılımı; piyasada gerçekleşen dağılımla kamu

²⁹ Can Aktan ve İstikal Yaşar, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği**, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2000, s.20.

politikaları sonucu oluşan nihai dağılım ise sırasıyla birincil ve ikincil dağılımı meydana getirir.

1.1.3.1. Bireysel Gelir Bölüşümü

Bireysel gelir bölüşümü, bir ülkede yaratılan hasılanın ülke yurttaşları arasındaki bölüşümünü göstermektedir. Bireysel bölüşümde, elde edilen gelirin ücret, kar, rant gibi gelir kategorilerinin hangisinden kaynaklandığına bakılmaz. Bunun yerine, bireylerin ya da hane halklarının belli dönem boyunca elde ettikleri toplam gelir tutarına odaklanılır³⁰. Bireysel gelir dağılımında genel uygulama itibarıyla, ülke nüfusu her biri nüfusun %20'sini temsil eden beş eşit gruba ayrılır ve milli gelirden her bir gruba düşen pay hesaplanarak hane halkının nüfus payına oranla gelirden aldığı pay karşılaştırılır³¹. Gelir dağılımı dengesizliğinin oldukça iyi bir göstergesi olan bireysel gelir dağılımından beklenen ilk hedef, bireyler ya da hane halkları arasındaki gelir farklılıklarının ortaya konmasıdır. Bireysel gelir dağılımı araştırmaları bir ülkede belirli bir sürede yaratılan gelirin haneler veya kişiler arasında ne şekilde bölüşüldüğünün ortaya konulması, hanelerin ve kişilerin sosyal ve ekonomik yapılarının ve bu yapılardaki değişikliklerin belirlenmesi açısından önemlidir³².

1.1.3.2. Fonksiyonel Gelir Bölüşümü

Fonksiyonel gelir bölüşümü, üretim süreci sonucunda yaratılan gelirin üretim faktörleri arasında ne şekilde bölüşüldüğünü göstermektedir. Fonksiyonel bölüşüm, emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklardan oluşan üretim faktörlerinin, oluşturulan hasıladan ücret, faiz, kar ve rant adı altında hangi oranlarda pay aldıklarını ortaya koymaktadır. Fonksiyonel bölüşüm, yaratılan gelirin farklı toplumsal sınıflar arasında ne şekilde bölüşüldüğü hakkında en iyi bilgi sunan gelir bölüşümü kategorisidir³³. Fonksiyonel gelir bölüşümünde, ulusal gelir üretime katılan üretim faktörü sayısı kadar

³⁰ Nazım Öztürk, **İktisatta Bölüşüm: Kuram-Politika**, 1. Basım, Ankara: Palme Yayıncılık, 2009, s.15.

³¹ Aktan ve Yaşar, s.2.

³² DPT, “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No:2599, Ankara, 2001, s.4.

³³ Öztürk, s.18.

parçaya ayrılmakla birlikte, gelir bölüşümünün emek ve mülk gelirleri şeklinde iki temel kategori altında incelenmesi de mümkündür³⁴.

1.1.3.3. Bölgesel Gelir Bölüşümü

Bölgesel gelir bölüşümü, bir ülkede yaratılan gelirin ülke içinde coğrafi olarak ne şekilde dağılım gösterdiğine ilişkin bilgi sunan gelir dağılımı kategorisidir. Bölgeler arasında gelir dağılımının ne şekilde gerçekleştiğinin ölçülmesinde, gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki gelir farklarının ortaya konulmasında bölgesel gelir bölüşümü önemli bir göstergedir. Bölgeler arasındaki gelir farklılıkları büyük ölçüde, farklı bölgelerde farklı sektörlerin yoğunlaşmasından, altyapı olanaklarındaki farklılıktan, niteliksel ve niceliksel anlamda insan kaynaklarındaki farklılıklarından ve demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıklardan kaynaklanmaktadır³⁵.

1.1.3.4. Sektörel Gelir Bölüşümü

Sektörel gelir bölüşümü, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin ulusal gelirden aldıkları payları ve bu payların zaman içindeki seyrini ortaya koymaktadır³⁶. Geleneksel gelişim süreci içerisinde, başlangıç aşamalarında milli gelir içinde en yüksek paya tarım sektörü sahiptir. Ekonomik gelişme ile birlikte tarım kesiminin payı azalırken önce sanayi ve sonra da hizmetler sektörünün payı artmaktadır. Belirli bir kalkınmışlık seviyesinden sonra hizmetler sektörü, sanayi sektörünü geride bırakarak, en yüksek paya sahip sektör haline gelmekte, tarım sektörünün payı ise giderek küçülmektedir³⁷. Sektörlerin gelir paylarında bu gelişme yaşanırken nüfus paylarının ne şekilde bir değişim gösterdiğinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu şekilde, sektörel gelir dağılımı sürecinin ve yansımalarının daha doğru bir şekilde değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

³⁴ Aktan ve Yaşar, s.2.

³⁵ Öztürk, s.20.

³⁶ Aktan ve Yaşar, s.2.

³⁷ Öztürk, ss.20-21.

1.1.3.5. Sosyal Gruplara Göre Gelir Bölüşümü

Sosyal gruplara göre gelir bölüşümü; ulusal gelirin, sosyal grupları meydana getiren işçi ve memurlar, küçük esnaf ve sanatkarlar, kendi hesabına çalışanlar ve işverenler arasında nasıl bölüşüldüğünü ortaya koymaktır. Sosyal grupların sahip olduğu ekonomik potansiyel farklı olduğundan, bu kategoride de ancak göreceli eşitlikten söz etmek mümkün olacaktır³⁸.

Sosyal gruplara göre ya da sınıflar arası gelir dağılımı farklı sosyal sınıf veya tabakaların toplam gelirden aldıkları payları gösteren çok önemli bir dağılım kavramıdır. Bu anlamda sosyal sınıflara göre gelir dağılımı, kapitalist bir ekonomide bölüşüm ilişkilerinin özüne nüfuz edilmesini olası kılan bir gelir dağılımı kategorisidir³⁹.

1.1.3.6. Birincil ve İkincil Gelir Bölüşümü

Belirli bir dönemde piyasa sürecinin meydana getirdiği gelir dağılımı birincil dağılımı; devletin piyasa mekanizmasının işleyişine çeşitli araçlarla yaptığı müdahaleler sonucunda oluşan gelir dağılımı ise ikincil gelir dağılımını meydana getirmektedir⁴⁰. İkincil gelir bölüşümü sürecinde devlet, bazı mal ve hizmetleri düşük gelirli kesimlere parasız veya düşük bedelle sunmakta ve bir üretim faktörü karşılığı olmaksızın transfer harcamaları yapmaktadır. Diğer yandan da, yüksek gelir elde eden kesimlerin gelirine, artan oranlı vergi uygulamaları aracılığıyla el koymaktadır.

Bu şekilde devlet birincil dağılımın yol açtığı gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltarak ikincil dağılımın daha eşitlikçi hale gelmesini sağlayabilmektedir⁴¹. Diğer yandan, kar ve servet üzerinden alınan vergilerinin düşük tutulduğu, sosyal harcamaların yetersiz olduğu bir ekonomide ikincil dağılımın, birincil dağılım sonucu oluşan gelir farklarını azaltmaması; hatta daha da dengesiz hale getirmesi mümkündür.

³⁸ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ss.39-40.

³⁹ Boratav, 100 Soruda Gelir Dağılımı, s.13

⁴⁰ Aktan ve Yaşar, s.2.

⁴¹ Öztürk, ss.25-26.

1.1.4. Gelir Bölüşümünü Belirleyen Unsurlar

Ekonomik bütünün üç temel alanı olan ekonomik sistem ve düzen, ekonomik yapı ve ekonomik süreç birbirinden ayrılır⁴². Bu çerçevede, gelir bölüşümünü belirleyen unsurlar; ekonomik yaşam ve sistemin temel ilke ve kurallarına ilişkin sistemik unsurlar, ekonomik düzeni meydana getiren unsurlar arasındaki süreklilik gösteren ilişkilerin oluşturduğu ekonomik yapıya ait unsurlar ve ekonominin daha kısa zaman sürecinde sergilediği gelişmelerin oluşturduğu ekonomik sürece ait unsurlar şeklinde üç ana başlıkta incelenebilir.

1.1.4.1. Sistemik Unsurlar

1.1.4.1.1. Ekonomik Sistem

Bireysel çıkar ve rekabete dayanan piyasa merkezli ekonomik sistem, tam rekabet şartlarının geçerliliği altında dahi, gelir dağılımında önemli farklılıklara yol açma potansiyeline sahiptir. Bunun sebebi, toplumu oluşturan bireylerin farklı bilgi, yetenek, maddi sermaye, çalışma ve risk alma isteğine sahip olmalarının sonucu olarak birbirlerinden farklı seviyede gelir elde edecek olmalarıdır. Tam rekabet şartlarının sağlanamadığı durumlarda piyasa sisteminin işleyişi tekелci eğilimler yaratmaktadır. Tekelci nitelik kazanan yapıda üretici sınıfın yatırım kararları artı değerin oluşturulması mekanizmaları tarafından belirlenmektedir⁴³. Böylelikle tekелci yapılar üretim faktörlerinin ve yaratılan zenginliğin orantısız biçimde dar bir kesimde toplanmasına yol açarak gelir dağılımındaki dengesizlikleri artırmaktadır.

Piyasa merkezli bir ekonomik sistemde gelir bölüşümünün nispeten eşitlikçi olması ancak, piyasanın etkin olması ile sosyal devlet anlayışının geçerli olması koşullarına bağlıdır⁴⁴.

Merkezi planlamaya dayalı ekonomilerde gelir bölüşümü çok daha eşitlikçi bir eğilim sergilemektedir. Bu ekonomilerde ekonomik kararlar piyasa mekanizması yerine

⁴² Hüsnü Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri**, 4.Basım, İzmir: İlkem Ofset, 2000, s.19.

⁴³ Alfredo Saad-Filho, **Value of Marx: Political Economy for Contemporary Capitalism**, Florence-KY- USA: Routledge 2002, s.36.

⁴⁴ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.70.

politik birimlerce alınmaktadır. Ekonomik yapı, rekabetçi olmayan, bireyler arasındaki farkları törpüleyici ve risk almayı caydırıcı unsurlar taşımaktadır. Birçok mal ve hizmet piyasa yoluyla değil, kamusal mal ve hizmetler kapsamında ücretsiz şekilde tüm topluma sunulmaktadır. Bireylere yapılan ödemelerde üretkenlik seviyeleri gözetilse dahi, kişilerin gelirlerinin ortalama bir seviyeden çok fazla sapma göstermesine izin verilmemektedir. Bu yapı içerisinde oluşan gelir dağılımı da dengeli bir eğilim sergilemektedir.

Devletin ekonomi içinde önemli bir paya sahip olduğu ve piyasa mekanizmasının işleyişine müdahalelerde bulunduğu karma sistemlerde ise, piyasa mekanizmasının yarattığı gelir farklılıklarının kısmen telafi edilmesi mümkün olmaktadır. Bu şekilde hem piyasa sisteminin dinamizminden yararlanmak hem de aşırı dengesizliğin yol açacağı yoksulluk ve istikrarsız toplumsal yapı gibi istenmeyen sonuçlardan kaçınmak hedeflenmektedir⁴⁵. Bu çerçevede, karma bir ekonomide gelir dağılımının, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ve kamu müdahalesinin düşük tutulduğu bir ülkeye göre daha eşitlikçi; merkezi planlamacı bir ülkeye göre ise daha dengesiz olacağını söylemek mümkündür.

1.1.4.1.2. Küresel Ekonomik Sistem

Gelir bölüşümüne etki eden önemli bir unsur da, dünyada geçerli ekonomik sistem ve ülkenin bu sisteme eklemlenme biçimidir. Kapitalist sistemin geçerli olduğu bir dünya ekonomisinde üretim ve mübadele süreçleri ülkenin merkez ya da çevre ülke konumuna bağlı olarak belirlenecektir.

Merkeze özgü üretim esas olarak kısmi-tekeller tarafından kontrol edilen süreçleri; çevresel üretim ise rekabetçi süreçleri içermektedir. Mübadelede rekabetçi ürünler zayıf bir konuma sahiptir ve bunun sonucu olarak çevresel ürünlerin

⁴⁵ Andres Solimano (Ed.), **Social Inequality: Values, Growth and the State**, Michigan: The University of Michigan Press, 2001, s.1.

üreticilerinden merkez ürünlerin üreticilerine, eşitsiz mübadele diye adlandırılan, sürekli bir artı değer aktarımı vardır⁴⁶.

Bu kavramsal çerçevede, bir ülkenin dünya ekonomik sistemi içinde merkez ya da çevre ülke konumunda bulunması elde edilecek ulusal geliri ve diğer ülkelerle arasındaki gelir farkını tayin edecektir. Bu yapı aynı zamanda, rekabet baskısının sonucu olarak, ülke içindeki gelir dağılımı süreçleri üzerinde de önemli derecede etki gösterecektir. Ayrıca ülkenin merkez ya da çevre ülke konumunda bulunması, gelir dağılımını dengelemek için başvurulacak sosyal harcamalarda kullanılabilecek kaynak miktarlarını belirleyerek ikincil bölüşümü de şekillendirecektir.

1.1.4.2. Yapısal Unsurlar

1.1.4.2.1. Üretim Faktörlerinin Dağılım Yapısı

Gelir elde etmenin iki temel koşulu, üretim faktörlerine sahip olmak ve bunları fiilen üretimde kullanmaktır⁴⁷. Bu kapsamda, üretim faktörlerinin kişiler, sektörler ve bölgeler arasındaki dağılımı, gelir dağılımının en önemli belirleyicilerinden birisini oluşturmaktadır.

1.1.4.2.1.1. Emeğin Dağılımı

Eğitim, yetenek ve deneyim seviyesi, risk alma ve çalışma-boş zaman tercihi gibi unsurlardaki farklılıklar nedeniyle emek heterojen bir üretim faktörü konumundadır. Buna ek olarak, emek piyasasında akışkanlığın düşük olması ve para ile ölçülemeyen avantajların varlığı gibi etkenlerin sonucu olarak emek gelirleri arasında önemli farklar oluşmaktadır⁴⁸.

İşgücü piyasasında oluşan emek arz ve talebi emek gelirlerini büyük oranda belirlemekte; talebin fazla olması halinde emek gelirlerinde artma, aksi halde azalma oluşmaktadır. Talebin yanı sıra alınan ücret, emeğin verimliliği ile doğrudan ilgilidir. İşgücünün verimliliği ise mevcut üretim teknolojisine, işgücünün arzına ve niteliğine

⁴⁶ Immanuel Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy (çev.), 2.Basım, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2005, ss.46-52.

⁴⁷ Aktan ve Yaşar, ss.4-5.

⁴⁸ Öztürk, s.36.

bağlıdır⁴⁹. Ekonomik gelişmeyle birlikte, özellikle de küreselleşme sürecinde, teknolojik değişim ve sanayi sektörünün ağırlığının hizmetler sektörüne kaymasının sonucu olarak, kalifiye işgücü talebi artma eğilimindedir⁵⁰. Bu sürecin sonucu olarak da kalifiye işgücü ücretlerinde yükselme ve kalifiye olmayan işgücü ücretlerinde düşme yaşanmaktadır.

Özetlemek gerekirse, ekonominin gelişme düzeyi emek gelirlerinin oluşumu üzerinde önemli derecede etkilidir. Tarım kesiminin geniş yer kapladığı gelişmemiş bir ekonomide, emeğin üretkenliği ve niteliğindeki farklılaşma düşük olduğundan, emek gelirleri de birbirine yakın ancak bir düşük seviyede oluşacaktır. Sanayi sektörünün geniş yer kapladığı bir ekonomide, emeğin üretkenliğindeki artışa karşın emeğin niteliğindeki farklılaşma da çoğalacağından, emek gelirlerinin payı büyürken emek gelirleri arasındaki farklılık da artacaktır. Hizmetler sektörünün birincil sektör konuma ulaştığı gelişmiş bir ekonomide ise emeğin niteliğindeki farklılaşma daha da artacağından emek gelirlerinin payı büyürken emek gelirleri arasındaki fark da artacaktır.

1.1.4.2.1.2. Servetin Dağılımı

Emek ve sermaye gelirlerinin bireyler arasında dengeli dağılımını önleyen temel etkenlerden birisi üretim araçlarının mülkiyetinin dağılımındaki dengesizliktir. Mülkiyet yapısı gelir dağılımı üzerinde belirleyici rol oynamaktadır⁵¹. Servet dağılımının dengesiz olması, servetten elde edilen gelirlerin bireyler arasında önemli farklılıklar göstermesine yol açmaktadır. Ayrıca servet dağılımı emek dağılımına kıyasla çok daha dengesiz niteliktedir. Az sayıdaki tüketici birim, özel servetlerin çok büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. Bunun en önemli nedeni, emeğin niteliğinin artırılabilmesi olanağı sınırlı iken servet edinme olanağının sınırsız olmasıdır.

Ayrıca, önemli bir gelir kaynağı olan servet, miras yoluyla kuşaklar arasında aktarılmaktadır. Maddi servetin yanı sıra beşeri sermaye de miras olarak aktarılmaktadır. Servet sahibi olan ve iyi yetişmiş ebeveynler çocuklarını daha iyi

⁴⁹ Aktan ve Yaşar, s.3.

⁵⁰ Aktan ve Yaşar, s.4.

⁵¹ Öztürk, ss.37-38.

yetiştirmekte, onların daha iyi eğitim almalarını saęlamaktadırlar⁵². Sonuç olarak, çok daha iyi beşeri ve maddi sermayeye sahip olarak hayata atılan varlıklı kesimin çocuklarının daha fazla gelir elde etme olasılıkları yüksektir. Bu durum da toplumdaki gelir dağılımı dengesizliklerinin gelecek kuşaklara aktarılarak kalıcılaşmasına yol açmaktadır.

1.1.4.2.1.3. Doğal Kaynakların Dağılımı

Doğal kaynakların dünya genelinde dağılımı ülkeler arasında önemli farklar sergilemektedir. Bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların miktar ve niteliği o ülkenin milli gelirinin önemli belirleyicilerindendir ve ülkenin dünya ekonomisi içindeki konumunu etkilemektedir. Bunun dışında, doğal kaynak zenginliği, toprak verimliliği, nüfus yoğunluğu, pazarlara yakınlık, nitelikli ve niteliksiz emek miktarı gibi unsurlar ülke içinde de çok farklı dağılım gösterebilirler. Bunun sonucu olarak ekonomik gelişme ilk olarak, gelişmeye en uygun şartları taşıyan merkezlerde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik gelişmenin tüm yerleşim alanlarında aynı anda başlamaması, ekonomik gelişmenin doğasında bir dengesizlik yaratmaktadır. Ekonomik gelişme ile birlikte, ekonomik gelişmenin yaşandığı yerlerdeki istihdam olanaklarında ve ücretlerde diğer bölgelere kıyasla pozitif farklılıklar belirmeye başlamaktadır. Sonuç olarak, doğal kaynak zenginliği ülkenin gelir seviyesi üzerinde önemli ölçüde etkilidir. Doğal kaynakların ülke içinde dağılımının homojenlikten uzak olması, bölgesel gelişmişlik farklarının ve dolayısıyla gelir dağılımı farklarının artmasına neden olmaktadır⁵³.

1.1.4.2.1.4. Faktör Fiyatları

Üretim faktörlerinin fiyatları arasında geçici ve kalıcı nitelikte farklılıklar mevcuttur. Faktör fiyatı farklılıkları gelir dağılımını fiyatı değişen faktörün lehine ya da aleyhine değiştirmektedir. Üretim faktörleri düşük fiyatlı sektörlerden yüksek fiyatlı olanlara doğru hareket etme eğilimindedir. Faktörlerin yeniden dağılım süreci sonuçlandığında, faktör fiyatlarında yaşanan geçici farklılık ortadan kalkacaktır. Faktör fiyatlarının yeniden dengeye gelme sürecinin ne kadar zaman alacağı ise, faktörlerin bir endüstriden diğerine hareket kolaylığına, faktörlerin akışkanlık derecesine bağlıdır.

⁵² Aktan ve Yaşar, s.6.

⁵³ Öztürk, s.46.

Bununla birlikte, faktör hareketlerinin katılık sergilediği durumlarda, faktör fiyatlarındaki farklılıkların, mevcut haliyle dengede kalmaya devam etmesi de mümkündür.⁵⁴

Her sektörün kendine özgü üretim faktörü bileşenlerine, teknolojik yapıya, nitelikli ve niteliksiz işgücüne bağlı olarak üretim faktörleri fiyatlarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır⁵⁵. Aynı üretim faktörü için gelir farklılıklarının yanı sıra farklı üretim faktörleri arasındaki gelir farklılıkları gelir dağılımına etki etmektedir. Özellikle emek arzının yüksek, servet dağılımının ise dengesiz olduğu bir ekonomide, yüksek miktarda sermaye geliri elde eden dar bir kesimle düşük ücret geliri elde eden geniş bir kesim ortaya çıkacak ve bu durum da gelirin dengesiz dağılımına neden olacaktır.

1.1.4.2.2. Piyasa Yapısı

Piyasa yapıları da gelir dağılımı üzerinde etkilidir. Örneğin tam rekabet şartları geçerli olduğunda, üretim faktörleri üretilen hasıladan marjinal verimliliklerine eşit değerde pay alacak ve dağılımda adalet de kendiliğinden sağlanacaktır. Ancak bilindiği gibi ekonomilerde tam rekabet piyasasının oluşumu için gerekli şartlar sağlanamamaktadır. Bu nedenle de tam rekabet piyasası yerine aksak rekabet piyasalarının varlığından söz etmek mümkündür.

Aksak rekabet piyasalarında yapay şekilde yükseltile karlılık oranı ve karlılık oranına göre düşürülüp artırılan üretim miktarı, faktörlerin sektörler ve ekonomik birimler arası dağılımını tam rekabet piyasasında olması gereken dağılımdan farklı hale getirmektedir. Sonuçta, aksak rekabetin varlığında, fiyat sistemi, kaynak dağılımında etkinliği sağlayan bir araç olmaktan çıkmaktadır. Aksak rekabet piyasaları marjinal maliyetlerin üzerinde bir fiyattan satış yaparak aşırı kara olanak tanıdığından, toplumdaki gelir bölüşümünü de bozmaktadır⁵⁶.

Aksak rekabet piyasalarının yarattığı etkinlik kayıplarının ve sakıncaların giderilebilmesi için devletin piyasanın işleyişine, anti-tröst yasalar çıkarma, doğal

⁵⁴ Aktan ve Yaşar, ss.6-7.

⁵⁵ Öztürk, ss.34-35.

⁵⁶ Öztürk, ss.30-32.

tekeller aracılığıyla mal ve hizmet üretimini üstlenme, karsız alanlarda kamu hizmeti sunma gibi yollarla müdahale etmesi gerekmektedir⁵⁷. Sonuç olarak, piyasa yapısı ne kadar tam rekabetten uzak ve devletin etkinlik kayıplarını düzeltme amaçlı müdahaleleri ne kadar düşük ise piyasa yapısının gelirin dengesiz dağılımına etkisi o denli büyük olacaktır.

1.1.4.2.3. Teknolojik Yapı

Gelir dağılımını belirleyen temel etmenlerden biri de teknolojik yapının niteliğidir. Teknolojinin gelişimi genel eğilim olarak, kar geliri elde edenlerle emek geliri elde edenler arasında ve nitelikli ve niteliksiz işgücü arasında gelir farklarına yol açmaktadır. Buna karşın, teknolojik gelişme bir yandan da üretim kapasitesini artırarak işsizliği azaltmak ve yeniden dağılım konusu yapılabilecek geliri büyütme suretiyle gelir bölüşümünün eşitlikçi olmasına katkı yapabilecek bir potansiyele sahiptir. Teknolojinin gelişmişlik seviyesinin yanında, kullanılan teknolojinin emek ya da sermaye yoğun olması da gelir dağılımı üzerinde önemli etkiye sahiptir. Ekonomik gelişme süreci ile birlikte genel eğilim olarak emek yoğun teknolojiler yerini sermaye yoğun teknolojilere bırakmaktadır. Sermaye yoğun teknolojilerin payının artmasının sonucu olarak üretimde niteliksiz emeğe olan talep düşmekte, niteliksiz emeğin ulusal gelirden aldığı pay giderek gerilemektedir⁵⁸.

Emek yoğun teknolojiden, sermaye yoğun teknolojiye geçişin yanı sıra üretim örgütlenmesinde yaşanan değişimler de gelir dağılımı üzerinde etkili olmaktadır. Üretim örgütlenmesinde değişime yol açan temel faktörlerden ilki fiziki sermayede meydana gelen değişimdir. Makinelerin çok amaçlı ve komplike hale gelmesi bu makineleri kullananların da daha yetenekli olmasını gerektirmekte ve bu yeteneklere sahip nitelikli işgücüne avantaj sağlamaktadır. Üretim örgütlenmesinde değişime yol açan diğer bir etken enformasyon teknolojisindeki değişimdir. Enformasyon teknolojisinde meydana gelen değişikliklerle üst düzey yöneticilerin dışında kalanların da daha fazla bilgiye sahip olması, bilgiye ulaşabilen bu grubun elde ettiği gelirleri artırmakta ve gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir. Beşeri sermayedeki değişim de örgütsel

⁵⁷ Öztürk, s.33.

⁵⁸ Öztürk, s.34.

değişimin temel etkenlerinden birisidir. Eğitim ve öğretim sistemlerinin gelişmesi ve yeni neslin daha iyi eğitim olanaklarına sahip olması kalifiye işgücü arzını kademe kademe artırmaktadır. Eğitim olanaklarında iyileşmenin toplumun tüm kesimlerine yönelik şekilde gerçekleşmesi halinde, beşeri sermayedeki değişimin gelir dağılımını iyileştirici bir etki göstermesi olasıdır. Sonuç olarak, örgütsel değişim farklı nitelikte bir işgücü talebi yaratmakta ve bu niteliğe sahip olan işgücünün gelirlerini artırmaktadır. Teknolojinin yol açtığı değişimin gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etki göstermesi ise uygun teknoloji seçimine ve toplumun hızlı ve yaygın bir şekilde yeni teknoloji kullanımına hazır hale getirilebilmesine bağlıdır⁵⁹.

1.1.4.2.4. Demografik Yapı:

Gelir dağılımını etkileyen demografik etkenlerin başında şehirleşme oranı, nüfus artış hızı ile eğitim olanaklarının yaygınlığı gelmektedir. Şehirleşme hızının artmasıyla gelir dağılımındaki dengesizlikler de genel olarak artma eğilimine girer. Bunun sebebi, kent nüfusunun ortalama gelirinin, kırsal kesimin ortalama gelirinden yüksek olması ve kırsal kesimde gelir dağılımının kentsel nüfustaki gelir dağılımına kıyasla daha eşitlikçi olmasıdır. Kentleşme süreci, altyapıdan yoksun ve kamusal hizmetlerden yararlanma olanaklarının yetersiz olduğu yerlerde konaklamak ve kayıt dışı sektörlerde çalışmak üzere kente göç edilmesi şeklinde gerçekleştikçe ve bu şekilde kente gelen nüfusun payı arttıkça, kentleşmenin gelir bölüşümüne olumsuz etkileri daha da şiddetli olmaktadır⁶⁰.

Nüfus artış hızı da gelir dağılımı üzerinde etki göstermektedir. Genel olarak düşük gelirli kesimlerde nüfus artış hızı, yüksek gelirli kesime kıyasla daha yüksektir. Bunun sonucu olarak, toprak gibi servet kalemleri gelecek kuşaklara küçülerek aktarılmakta; bu kişiler sağlık ve eğitime gerekli yatırımları yapamamakta; kendilerinin ve çocuklarının istihdam olanakları sınırlı kalmaktadır. Bu nüfusun karşı karşıya olduğu

⁵⁹ Aktan ve Yaşar, ss.11-12.

⁶⁰ Simon Kuznets, "Economic Growth and Income Inequality", **The American Economic Review**, Sayı: 45, 1955, ss.7-8.

olası seçeneklerin düşük gelirli işler ve işsizlik olduğu dikkate alındığında, bu gelişmelerin gelir dağılımı süreci üzerine etkisi de olumsuz olmaktadır⁶¹.

Gelir dağılımı üzerinde etkili olan bir diğer demografik unsur ise eğitim olanaklarıdır. Tarım kesiminin ağırlıklı olduğu az gelişmiş ekonomilerde, sahip olunan toprağın kalite ve miktarı gelir dağılımının en önemli belirleyicilerinden birisi iken, gelişmiş ekonomilerde beşeri sermaye en önemli üretim faktörlerinden birisi halini almaktadır. Bu bağlamda eğitim alanındaki fırsat eşitsizlikleri de gelir dağılımında dengesizliğe yol açan unsurların başında gelmeye başlamaktadır⁶². Varlıklı olmayan kesimlerin varlıklı kesimler kadar eğitim alma şansından yoksun oluşu, kişilerin yaşam boyu elde edecekleri gelir seviyeleri üzerinde çok önemli farklılıklar olmasına yol açmaktadır. Eğitim, üretkenlik ve fırsatlar üzerine gösterdiği etki ile ekonomik büyüme, eşitlik ve yoksulluk üzerinde önemli belirleyiciliğe sahiptir⁶³. Eğitim alanındaki fırsat eşitsizliği, gelir bölüşümü dengesizliğine yol açmanın yanında toplumun beşeri sermayesinin etkin şekilde kullanılamamasına da neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak, eğitim alanındaki fırsat eşitsizlikleri fiili ulusal gelirin potansiyel ulusal gelirin altında kalmasına ve gelirin dengesiz dağılmasına yol açmak suretiyle üretim ve refah kayıpları doğurmaktadır.

1.1.4.2.5. Sosyokültürel ve Siyasal Yapı

Sosyokültürel ve siyasal unsurlar da gelir dağılımı üzerinde önemli derecede etki gösterebilmektedir. Gelir dağılımını doğrudan ya da dolaylı yollardan etkileyen, ülkeden ülkeye farklılık gösteren, çok sayıda sosyal norm ve düzenleme bulunmaktadır⁶⁴. Bazı ülkelerde gelenekler özellikle tarım sektöründe etkili olmakta, tarım arazilerinin kiralanmasında yaygın olarak uygulanan “yarıcılık sistemi” tarımsal gelirlerin dağılımında önemli bir rol oynamaktadır. Japonya gibi bazı Asya ülkelerinde gelenekler gereği işçiler yaşam boyu istihdam garantisi ile işe alınmaktadır. Bu gelenek

⁶¹ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ss. 57-58.

⁶² Aktan ve Yaşar, s.8.

⁶³ Bent Hansen, **The Political Economy of Poverty, Equity, and Growth: Egypt and Turkey**, World Bank Comparative Studies, Washington DC: Oxford University Press, 1991, s.505.

⁶⁴ Vito Tanzi, “Fundamental Determinants of Inequality and the Role of Government”, **IMF Working Paper**, WP/98/178, December, 1998, ss.8-12.

örtük ve hükümet dışı bir sosyal güvenlik sistemini yürürlüğe koyarak, gelir dağılımı üzerinde olumlu etki meydana getirmektedir.

Evlilikle ilgili kurum ve normlar da gelir dağılımını etkilemektedir. Zenginle zenginle yoksulun yoksulla evlendiği ülkelerde gelir dağılımının uzun yıllar değişmeden kalması daha olasıdır. Gelir dağılımını etkileyen bir başka önemli sosyal norm ise mirasla ilgili kural ve geleneklerdir. Geleneksel toplumlarda beşeri sermayeye kıyasla servet ve servetin miras yoluyla sonraki kuşaklara aktarılma biçimi gelir dağılımındaki farklılıkların önemli bir belirleyicisidir. Bazı toplumlarda servetin yanı sıra aile adı, aile bağlantıları ve ailenin toplumdaki mevki gibi unsurların oluşturduğu sosyal sermaye de miras olarak sonraki kuşaklara aktarılabilir. Sosyal sermaye açısından avantajlı konumda olanlar daha yüksek gelir elde etme olanağına sahip olabilmektedir⁶⁵.

Siyasal yapının ve toplumdaki örgütlenme düzeyinin bölüşüm ilişkileri üzerinde belirleyici etkileri vardır. Siyasi partilerin yapısı ile işçi ve işveren sendikaları, sivil toplum kuruluşları, baskı ve çıkar gruplarının gelir dağılımını kendi lehlerine çevirmek için ortaya koydukları mücadeleler gelir bölüşümünü belirlemede önemli rol oynamaktadır. Siyasal sürece katılım olanaklarının gelişmiş olduğu, örgütlenme düzeyi yüksek olan toplumlarda tüm kesimler gelirden daha fazla pay alabilmek için demokratik haklarını kullanarak toplumsal ve kurumsal mücadeleye giriştiğinden, gelir bölüşümünün eşitlikçi olması daha olası olmaktadır⁶⁶. Siyasal yapı ve örgütlenme düzeyinin yanında, toplumdaki ilişki sistemi de bölüşüm üzerinde etkili olabilmektedir. Bu anlamda dayanışma kültürünün yaygınlığı gelir dağılımındaki adaletsizliğe karşı bir savunma mekanizması olarak işlev gösterebilmektedir⁶⁷.

1.1.4.3. Süreçsel Unsurlar

1.1.4.3.1. Kalkınma Süreci ve Makroekonomik Gelişmeler

İktisadi kalkınma sürecinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar değişmektedir. Ülkede sanayi kaynaklı üretimin artmasıyla birlikte

⁶⁵ Aktan ve Yaşar, s.9.

⁶⁶ Öztürk, s.39.

⁶⁷ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.74.

işgücünün tarımdan sanayiye kayması söz konusu olacaktır. Bu geçiş sürecinin ilk aşamalarında gelir dağılımında bir bozulma meydana gelecek; ancak zamanla sektörler arasındaki işgücü akışkanlığı sayesinde sürecin ileriki aşamalarında tarım ve sanayi kesiminde elde edilen gelirler arasındaki fark küçülecek ve emek gelirlerinin dağılımında dengelenme meydana gelecektir⁶⁸.

İzlenen büyüme stratejisi de gelir dağılımına etki etmektedir. İthal ikameci bir stratejinin benimsenmesi halinde, iç talebe dayalı bir büyüme öngöröldüğünden, ücretlilerin milli gelirden aldıkları payın artması beklenecektir. İhracata dayalı bir büyüme stratejisinin benimsenmesi halinde ise maliyet avantajı yaratmak için ücretlerin düşürölmesi yönünde bir tercih gündeme gelecektir. Sonuç olarak ithal ikameci stratejinin genel eğilim olarak gelir dağılımı üzerinde pozitif, ihracata dayalı stratejinin ise negatif bir etki yaratması olasıdır⁶⁹.

Makroekonomik faktörler arasında yer alan enflasyon da, gelir dağılımında dengesizliğe yol açan temel etmenlerden birisidir. Enflasyon genel itibarıyla, sabit gelir elde eden kesimler aleyhine gelir dağılımında dengesizliğe neden olmaktadır. Enflasyon, gelir dağılımı üzerinde doğrusal olmayan bir etki göstermektedir. Yükselen enflasyon gelir dağılımındaki dengesizliği artırırken, enflasyon oranının düşürölmesi, gelir dağılımında kendiliğinden bir iyileşmeye neden olmamaktadır. Varlıklı kesimler enflasyon karşısında genellikle kendilerini iyi koruyacak olanaklara sahip olurken, düşük gelirli kesimler enflasyondan son derece olumsuz şekilde etkilenmektedirler.

İktisadi krizler de, işsizlik oranında artış, iflaslar ve benzeri yollarla gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Krizler sonucunda, sermaye kesiminde tekelleşme eğilimleri güçlenmektedir. Düşük gelirli kesimler ise daha düşük bir ücreti kabul etme, kayıt dışı sektöre kayma veya işsiz kalma seçenekleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Her üç seçenekte de gelir dağılımı olumsuz yönde etkilenmektedir. İktisadi krizlerin yanı sıra, krizlerin etkilerini ortadan kaldırmak için uygulamaya konulan istikrar programları da gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Bunun

⁶⁸ Mahmut Bilen ve Muharrem Es, “Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar”, **Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu**, Adapazarı, 1998, s.382.

⁶⁹DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.70.

sebebi, bu programların daraltıcı para ve maliye politikalarını gerektirmeleri ve bunun da özellikle sabit gelirli kesimlerin tüketilebilir gelirlerinin azalmasına yol açmasıdır⁷⁰.

1.1.4.3.2. Küreselleşme Süreci

1980'lerden itibaren girilen ve küreselleşme olarak nitelenen süreç, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, sermaye geliri elde edenlerle emek geliri elde edenler arasında ve bu kesimlerin kendi içerisindeki gelir farklarını ve sonuç olarak gelir dağılımını etkilemektedir*.

1.1.4.4. Kamu Politikaları

Devlet, gelirin tüketici birimler arasındaki dağılımını belirleyen asli faktörleri değiştirmek suretiyle ya da kamu gelirleri ve harcamaları yoluyla geliri yeniden dağıtmak suretiyle gelirin dağılımına etki eder. Birinci durumda gelir dağılımını belirleyen asli faktörler olan servet ve eğitim olanaklarının dağılımı veya faktör fiyatları değiştirilerek gelir dağılımı etkilenmeye çalışılır. İkinci durumda ise devletin, piyasa mekanizmasının işleyişi sonucu ortaya çıkan birincil dağılımı, uyguladığı gelir ve harcama politikalarıyla yeniden şekillendirmesi söz konusudur.

Kamu politikaları ekonomik sistem ve düzen, yapı ve süreç politikaları olmak üzere üçlü bir sınıflamaya tabi tutulabilir⁷¹. Ekonomik sistem ve düzen politikaları kapsamına, sosyal, hukuki ve ekonomik ilke ve normların oluşturup geliştirilmesi girer. Bu politikanın araçları arasında mülkiyet sistemine, piyasa ve rekabet sistemine ait düzenlemeler, para yaratma koşulları ve mali düzeni belirleyen yasalarla sosyal güvenliğe ilişkin yasal düzenlemeler sayılabilir. Ekonomik yapı politikası, süreklilik gösteren ekonomik yapının bölgesel ve sektörel açıdan etkilenip yönlendirilmesini içerir. Bu politikanın araçları çevre politikası, tarım, sanayi, hizmetler politikaları, enerji ve turizm politikaları ile teknoloji politikası olarak belirtilebilir. Ekonomik süreç politikaları ise, kısa dönemde ortaya çıkan değişme ve gelişmeleri, istikrar sağlamak, istihdamı artırmak, büyüme ve kalkınma sağlamak, gelir dağılımını iyileştirmek gibi

⁷⁰ Aktan ve Yaşar, ss.7-8.

(*) Çalışmanın “1.3. Küreselleşme Süreci ve Gelir Bölüşümü” kısmında küreselleşme olgusu ve küreselleşmenin gelir bölüşümü üzerine etkileri ayrıntılı biçimde incelenmiştir

⁷¹ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.74

amaçlar doğrultusunda etkilemeyi hedefleyen politikaları içerir. Bu politikanın başlıca araçları ise para, maliye, fiyat, ücret, dış ticaret ve gelir politikasıdır⁷².

Devletin ekonomideki yeri ve ekonominin gelişmişlik düzeyi gelir dağılımına yönelik politikaların oluşturulmasında önemli ölçüde belirleyicidir⁷³ Sosyal devlet anlayışının geliştiği ve devletin ekonomide önemli bir yer kapladığı bir yapı, gelirin eşitlikçi dağılmasını teşvik etmektedir. Ayrıca, ekonominin gelişmişlik seviyesi artıkça, devletin sahip olduğu olanaklar ve müdahale araçlarının gelişmesiyle, gelir dağılımının dengeli hale getirilmesi olanaklı olmaktadır.

Tablo 1.1: Siyasi Partiler ve Öncelikleri

Amacın Önem Derecesi	Sosyal Demokrat	Merkezci	Muhafazakar
1.Çok Önemli	Tam İstihdam	-	Para İstikrarı
	Gelir Dağılımı		
2. Çok Önemli ya da Önemli	Büyüme	Büyüme	-
3. Önemli	-	Para İstikrarı	Ödemeler D.
		Tam İstihdam	Büyüme
		Gelir Dağılımı	Tam İstihdam
4. Önemli ya da Az Önemli	Para İstikrarı	Ödemeler Dengesi	-
5. Az Önemli	Ödemeler Dengesi	-	-
6. Önemsiz	-	-	Gelir Dağılımı

Kaynak: Erkan, s.157.

Kamu politikalarının belirlenmesindeki karar mercii siyasi birimler olduğundan, politik faktörler de gelir dağılımı politikalarının oluşumunda belirleyicidir. Politik faktörlerin başında, iktidar partilerinin ideolojileri gelmektedir. Genel olarak gelir dağılımı, sosyal demokrat partiler için birinci, liberaller için üçüncü, muhafazakârlar için ise önemsiz derecede bir amaç konumundadır. Siyasi iktidarların ideolojik farklarının yanında siyasi gelişmeler de gelir dağılımını etkileyebilmektedir. Genel eğilim itibarıyla seçim öncesi dönemlerde kamu kesiminde çalışan ücretlilerle tarım kesimi gelirlerinde bir artış yaşanması ve bunun sonucunda da gelir dağılımında nispi bir düzelme oluşması mümkündür.⁷⁴

⁷² Erkan, ss.19-21.

⁷³ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.70

⁷⁴ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ss.73-74.

1.2. BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Bu kısımda, geçmişten günümüze gelir bölüşümü konusunda öne çıkan görüşler incelenmektedir. Bölüşüm kuramları, sistematik bir yaklaşım çerçevesinde kronolojik bir düzen içerisinde özetlenmiştir. Son kısım ise gelir bölüşümü ile ekonomik büyüme ilişkisinin ayrıntılı bir analizine ayrılmıştır.

1.2.1. Fizyokratlarda Bölüşüm

Fizyokratizm 18.yüzyılın ikinci yarısında Fransa’da ortaya çıkmıştır. Fizyokratizmin önde gelen düşünürü Francois Quesnay, iktisadi girişimin serbestçe yapılması gerektiğini, ticaretin her türlü engelden uzak tutulmasının doğru olacağını, toplumu meydana getiren bireylere eşit ölçüde özgürlük tanınması, karşılıklı hak ve görevleri bilmeleri halinde toplumsal refahın maksimuma ulaşacağını ileri sürmektedir⁷⁵. Quesnay toplumun üç ana sınıftan oluştuğunu belirtmiştir. Bunlar toprak mülkiyetini elinde tutan toprak sahipleri, tarımda kiracı konumunda bulunan üreticiler ve bu iki sınıf dışında yer alan sanayici, serbest meslek sahibi, bürokrat, tüccar ve mali sermayedarların oluşturduğu kısır sınıftır. Quesnay’a göre serveti yaratan mübadele değil üretimdir. Bu çerçevede toplumdaki sınıflar arasında gerçek üretken sınıf tarımda kiracı olarak bulunup toprağı işleyen sınıftır. Çünkü bu sınıf, yarattığı safi hasıla ile hem kendi geçimlerini hem de toprak mülkiyetini elinde tutan sınıfla kısır sınıfın geçimlerini sağlamaktadır⁷⁶.

Tablo 1.2 : Fizyokratlarda Bölüşüm

Üretici Sektörler	I	II	III	Yıllık Üretim
I.Çiftçiler	2	1	2	5
II.Toprak Sahipleri	2	0	0	2
III.Zanaatkarlar	1	1	0	2
Satınalma Toplamı	5	2	2	9

Kaynak: Ersoy, s.108.

⁷⁵ Arif Ersoy, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, 1.Basım, İzmir: Akyol Matbaacılık, 1986, ss. 99-103.

⁷⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 6.Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993, s.57.

Tabloda sütunlar ekonomide farklı sektörlerin elde ettiği ürünleri hangi kesimlere sattığını, satırlar da her bir sektörün diğer sektörlerden satın aldığı ürün miktarını göstermektedir. Buna göre, çiftçiler ürettikleri 5 birimin 2 birimini kendi üretim harcamaları için ayırmış, toprak sahiplerine 1 birimlik gıda maddesi satmış; zanaatkârlara da 1 birimlik kısmı hammadde 1 birimlik kısmı gıda maddesi olmak üzere toplam 2 birimlik satış yapmışlardır. Bu şekilde tüm sektörlerde toplamda 5 birimlik satışta bulunmuşlardır. Bu şekilde Quesnay üretici konumundaki sınıfın ürettiği hasılanın ekonomi içindeki dağılımını, oluşturduğu iktisadi tabloda simgesel olarak göstermiştir⁷⁷.

1.2.2. Klasik İktisatta Bölüşüm

Batı Avrupa ülkelerinde hakim olan merkantilist görüş, 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş süreci ile birlikte değişime uğramaya başlamıştır. Süregelen kar artışları kapitalist sınıfın gelirlerini ve birikimini büyük oranda artırmıştır. Teknik buluşların sonucu olarak insanın yerini makine, küçük imalathanelerin yerini fabrikalar almaya başlamıştır. İç ve dış ticaretin genişlemesiyle birlikte daha büyük bir pazar için üretim yapma olanağı doğmuştur. Feodalizmin ortadan kalkması sonucu olarak da emek, toprak gibi üretim faktörleri serbestçe piyasadan satın alınabilir hale gelmiştir. Tüm bu gelişmeler sanayi kapitalizminin doğuşunu hazırlayan başlıca etmenleri oluşturmuştur⁷⁸.

Sanayi kapitalizminin doğuşu klasik iktisat okulunun ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır⁷⁹. Klasik iktisat okulunun başlangıç tarihi olarak A.Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının yayımlandığı 1776 yılını; sonlanma tarihi olarak da J.S.Mill'in dünyadan ayrıldığı 1873 yılını esas alırsak, bu görüşün neredeyse tam bir yüzyıl boyunca egemenliğini sürdürdüğünü görürüz⁸⁰. Bu süreç içerisinde klasik iktisat ekolü önemli değişiklikler göstermekle birlikte, zenginliğin artması temel uğraş noktası olarak kalmıştır. Zenginliğin artması da sermaye birikimi ile mümkün olabileceğinden, elde edilen ürünün sınıflar arasında paylaşımını ve bunu belirleyen etmenleri açıklamak

⁷⁷ Ersoy, s.108.

⁷⁸ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, ss. 43-44.

⁷⁹ Öztürk s.69.

⁸⁰ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.61.

klasik iktisat ekolünün temel uğraş alanlarından olmuştur⁸¹. Bununla birlikte, klasikler hasılanın toplumsal sınıflar arasında bölüşümünü açıklarken ekonominin arz yönü üzerinde durmuşlar, talebin iktisadi yapıyı ve dolayısıyla bölüşümü etkileme gücü üzerinde yeterince durmamışlardır⁸².

Smith'e göre zenginliğin kaynağını altın ya da gümüş miktarı oluşturmaz. Zenginlik asıl olarak ülkenin sanayileşmesi ile bağlantılıdır. Bir ulusa gerçekte tüm yaşam gerekliliklerini ve olanaklarını sağlayansa, o ulusun yıllık emek birikimidir⁸³. Emek, ekonomik değer ifade eden tüm şeylerin ilk fiyatı, onları elde etmek için ödenen gerçek satın alma değeridir. Bu çerçevede emek, tüm değerlerin kaynağını oluşturmaktadır. Smith'e göre: *Her ülkenin yıllık emeğinin tüm ürününü oluşturan malların fiyatının üç kısma dönüşmesi; o ülkede yaşayan çeşitli kimseler arasında ya bunların emeğinin ücreti ya mal mevcutlarının karı ya topraklarının rantı olarak bölüşülmesi gerekir(...)* Ücret, toprak rantı ve kar, bütün gelirlerin, bütün değişim değerinin, üç belli başlı kaynağıdır. Bütün öteki gelirler eninde sonunda, bu üç kaynağın birinden ya da öbüründen çıkar⁸⁴.

Smith bölüşümü iki yönüyle incelemekte; bir yandan ücret, kar ve rantı fiyat kuramı ile ilişkilendirmekte; diğer yandan yaratılan toplam hasılanın emek, sermaye ve toprak arasında dağılımını analiz etmektedir⁸⁵. Bu yaklaşımda gelir bölüşümünde adaleti sağlamak için serbest piyasanın rekabetçi niteliğine müdahale etmek yapay fiyatlar oluşturarak kaynakların etkin kullanımına zarar verdiğinden tercih edilmemesi gereken bir politikadır. Öte yandan Smith, işçilerin toplumun büyük bir kesimini oluşturduğunu, sosyal yapının dengesiz hale gelmemesi için ücretlerin işçilerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olması gerektiğini vurgulamıştır⁸⁶.

J.B.Say ise emek değer kuramı yerine üç üretim faktörüne de eşit önem vererek alternatif maliyet kuramının ve fiyat oluşumunda ekonominin talep yanını da gözeterek

⁸¹ Öztürk ss.70-71.

⁸² Ersoy, s.115.

⁸³ John Kenneth Galbraith, **İktisat Tarihi**, Müfit Günay (çev.), 1.Basım, Ankara: Dost Kitabevi, 2004, s.71

⁸⁴ Adam Smith, **Milletlerin Zenginliği**, Haldun Derin (çev.), 6.Basım, İstanbul: İş Bankası Yayın., 2012, ss.56,57.

⁸⁵ Öztürk, s.77.

⁸⁶ Ersoy, s.132.

fiyat kuramının öncülüğünü yapmıştır⁸⁷. Say’a göre değişim değeri malların insanlara sağladıkları faydaya bağlıdır. Değerin belirlenmesinde emekle birlikte toprak ve sermaye de etkindir. Tüm bu üretim faktörleri değer yaratmak için gerekli iki nitelik olan kıt bulunma ve faydalı olma niteliğine sahiptir. Her malın üretimi için kullanılacak üretim faktörlerine yapılacak ödemeler, üretilen malın kendi talebini yaratacaktır. Böylelikle de ekonomide üretilen her mal kendi talebini yaratmış olacaktır⁸⁸.

J.S.Mill ise bölüşümü, belli tarihsel ortamda ve o döneme ait mülkiyet ilişkilerinin bir sonucu olarak ele almaktadır. Bu bakış açısına göre, sadece üretim yasaları evrensel bir niteliğe sahiptir. Bölüşüm yasaları ise, insani nitelikler doğrultusunda kurumsal yapı tarafından düzenlenmektedir⁸⁹. Bu nedenle gelir dağılımında aşırı dengesizliklere yol açan etmenler düzeltilmelidir. Devlet bu konuda, yoksul halkın eğitim düzeyini geliştirici eğitim politikaları, dağılımdaki dengesizliği telafi edici vergi politikaları ve toprak bölüşümündeki dengesizliği azaltıcı mülkiyet politikaları uygulamalıdır. Ancak temelde, üretim faktörlerinin değil, elde edilen hasılanın dengeli ve adil bir şekilde bölüşümünün yapılması gereklidir⁹⁰.

T.R. Malthus, nüfus yoğunluğu artışına ve azalan verimler yasasına bağlı olarak yoksullaşmanın artacağını ileri sürmektedir. Malthus, gıda maddeleri üretimi 1,2,3,4... şeklinde aritmetik olarak artarken, nüfusun 1,2,4,8... şeklinde geometrik olarak arttığını; bunun sonucu olarak da gıda maddeleri üretimindeki artışın nüfus artışının gerisinde kalmasının toplum içinde yoksulluğu ve sefaleti daha da artıracığını ileri sürmektedir. Ücretlerde kısa dönemde geçimlik seviyenin üzerine doğru bir hareket olursa, bu nüfus artışını teşvik edecek ve ücretler yeniden geçimlik seviyesine doğru hareket edecektir. Bu şekilde, uzun dönemde ücretler, asgari yaşam düzeyini sürdürmeye olanak veren doğal ücrete denk olacaktır⁹¹.

⁸⁷ Öztürk, s.70.

⁸⁸ Ersoy, ss.155-156.

⁸⁹ Öztürk, s.95.

⁹⁰ Ersoy, s.159.

⁹¹ Thomas Robert Malthus, “An Essay on Principle of Population”
<http://www.econlib.org/library/Malthus/malPop1.html#Chapter%20II> (10 Aralık 2009)

1.2.2.1. Ricardo'da Bölüşüm

Ricardo'nun, gelirin fonksiyonel bölüşümü konusunda bilimsel bir teori ortaya koyan, ilk iktisatçı olduğunu söylemek mümkündür. İki bölümden oluşan teorisinin ilk kısmı ulusal gelirden rantın ne şekilde belirlendiğinin açıklanmasına ilişkindir. İkinci kısmı ise, ranta ayrılan pay belli olduktan sonra, kalan kısmın ücret ve kar gelirleri arasında nasıl paylaşıldığının açıklanmasına ilişkindir⁹².

Ricardo'ya göre: *Emek, makine ve sermaye kullanılarak elde edilen hasıla toprak sahibi, mali sermayedar ve fiziki kapitali elinde bulunduran sınıf arasında bölüşülür(...) Toplumun farklı aşamalarında, toplam hasıladan her bir sınıfa rant, kar ve ücret olarak düşecek olan pay toprağın verimlilik derecesi, sermayenin birikim düzeyi ve tarımda işe alınan nüfusun yoğunluğu ve kabiliyet derecesine bağlı olarak farklılaşacaktır(...) Bölüşümü düzenleyen kanunları belirlemek politik ekonominin temel sorunudur*⁹³.

Ricardo değişim değeri kavramı üzerinde durmuş ve değişim değerinin malın az ya da çok oluşu ile üretiminde kullanılan emek miktarı tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür. Ricardo'nun değişim değeri kavramı üzerinde durmasının en önemli nedenlerinden birisi de değişim değerinin doğrudan ya da dolaylı olarak gelir dağılımına etki etmesidir⁹⁴. Ricardo toplam ürünün bölüşümünü açıklamak suretiyle ekonomideki nispi fiyatların oluşumunu açıklamayı hedeflemiştir. Rant, fiyatların belirlenmesi sürecinde rol oynamadığından, bölüşüm sorunu, hasılanın karla emek gelirleri arasında bölüşümü sorununa indirgenmiş olmaktadır⁹⁵. Ricardo, ekonomi politığının konusunu, hasılanın üç sınıf arasındaki bölüşümünün yasalarının saptanması olarak belirlemek suretiyle bölüşümü kapitalizmin dinamiğinin asıl belirleyici unsuru olarak ortaya koymaktadır. Kar sermaye birikimini; sermaye birikimi de bölüşümü ve dolayısıyla karı belirlediğinden, bölüşüm Ricardo'nun teorisinde temel bir öneme sahiptir⁹⁶.

Ricardo'nun bölüşüm kuramı temelde üç ana varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan ilki, yeni tarım arazilerinin daha az verimli olması sonucu ekonomide azalan verimler yasasının geçerli olmasıdır. Diğer, Malthus'un nüfus yasası gereği, nüfusun

⁹² Hatipoğlu, s.73.

⁹³ David Ricardo, "On the Principles of Political Economy and Taxation", <http://www.econlib.org/library/Ricardo/ricP1.html#Preface> (8 Aralık 2009)

⁹⁴ Öztürk, s.78.

⁹⁵ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.69.

⁹⁶ Yılmaz Akyüz, **Sermaye, Büyüme, Bölüşüm**, Ankara: A.Ü. Yayınları No:400, 1977, s.3.

ücretlerdeki artış ve azalışa tepki vermesiyle uzun dönemde ücretlerin asgari geçim seviyesine yönelmesidir. Üçüncü varsayım ise, karın tasarrufun ve sermaye birikiminin kaynağı olması ve ekonomik gelişmenin sermaye birikimine bağlı olmasıdır⁹⁷.

Ricardo ücret mallarının tarımsal ürünlerden, sanayi ürünlerinin ise kar geliri elde eden kapitalistler ve rant geliri elde eden toprak sahipleri tarafından tüketilen lüks mallardan oluştuğunu varsaydığından, uzun dönemde ekonominin toplam hasılası artmasına karşın, toplam hasıladan emeğe giden payın reel anlamda artmayacağı öngörüsünde bulunmaktadır⁹⁸. Ücretlerin artması sermaye sahiplerinin karını azaltıcı etkide bulunacaktır. Buna karşın, artan talepten dolayı tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artışlar sürekli olarak rantın artmasına yol açarak toprak sahiplerinin ücretlerdeki artıştan karlı çıkmasını sağlayacaktır⁹⁹. Ancak reel ücretlerde artış kısa sürede geçerli olan bir olgudur. Uzun dönemde, yüksek ücretlerin nüfus artışını teşvik etmesi sonucu işgücü arzı artacak, ücretler yeniden doğal seviyesine yönelecektir.

Ricardo'nun dağılım konusuna verdiği önemin temelinde dağılım teorisinin ekonomik sistemin bütün mekanizmasının anlaşılmasında bir anahtar işlevi göreceğine inanması yatmaktadır. Ricardo'nun büyüme modeli de bu çerçevede, büyümeyi faktör paylarının seyrine bağlayan bir makroekonomik dağılım modelidir¹⁰⁰. Ricardo üretim faktörlerinin çıktıdan aldıkları paylardaki değişimleri açıklarken, aynı zamanda bir kapitalist ekonominin uzun dönem gelişmesi konusunda bir teori geliştirmiş bulunmaktadır¹⁰¹. Ricardo, gelir dağılımındaki dengesizliklerden ötürü müdahalede bulunulması gerektiği düşüncesine de karşıdır. Ona göre sefaletin olması, onu gerektiren iktisadi yasaya karşı çıkılmasını gerektirmez. "Kapitalizm budur"¹⁰².

1.2.2.2. Marks'ta Bölüşüm

Marksist iktisadi analiz, klasik iktisattan ve özellikle de Ricardo'dan yararlanmakla birlikte, klasik iktisat ekolünün genelinden çok ayrı olarak, kendine özgü

⁹⁷ Wallace C. Peterson, **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Servet Mutlu (çev.), Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları:145, 1976, ss.446- 447.

⁹⁸ Vural Savaş, **İktisatın Tarihi**, 5.Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.Savaş, s.318.

⁹⁹ Ersoy, s.149.

¹⁰⁰ Alkin, s.146.

¹⁰¹ Peterson, s.448.

¹⁰² Galbraith, s.86.

felsefe, terminoloji ve varsayımlar içermektedir¹⁰³. Ricardo'nun aksine Marks, bölüşüm teorisini emek değer teorisi üzerine oturtmuştur. Marks'ın bu çerçevede başvurduğu temel kavramlar işgücünün değeri ile artık değerdir. Kapitalizmle birlikte üretim araçlarının sermaye, işgücünün de bir meta haline gelmesi sonucunda değer ilişkisi teknik bir ilişki olmaktan çıkıp toplumsal bir içerik kazanmaktadır¹⁰⁴. Marks'a göre:

Üretimin koşulları aynı zamanda yeniden üretimin koşullarıdır(...)Üretim kapitalist tarzda olursa, yeniden üretim de kapitalist tarzda olur. Kapitalist üretim tarzında emek süreci nasıl değerlendirme sürecinin aracı olmaktan başka bir şey olarak görünmüyorsa, yeniden üretim de sermaye olarak, yani kendini değerlendiren değer olarak, yeniden üretmenin aracından başka bir şey olarak görünmez(...)Kapitalist üretim süreci, sadece meta, sadece artık değer üretmekle kalmaz; sermaye ilişkisinin bizzat kendisini, bir tarafta kapitalisti, diğer tarafta ücretli işçiyi üretir ve yeniden üretir¹⁰⁵.

Marks'a göre gelişme derecesi veya üretim biçimi ne olursa olsun, tüm toplumlarda temel toplumsal faaliyet ekonomik faaliyet; ekonomik faaliyetin temeli üretim faaliyeti; temel üretim ilişkisi de mülkiyet ilişkisidir. Kapitalist toplumda temel üretim ilişkisi özel mülkiyet ilişkisidir ve tüm üretim faktörleri özel mülkiyete konudur¹⁰⁶. Kapitalist üretim tarzında, diğer üretim tarzlarından farklı olarak, emeğin, üretimin nesnel şartlarından kesin olarak ayrılması söz konusudur. Kapitalizmde toplumsal yeniden üretim süreci sadece değişim değeri elde etmek için yapılan bir üretim faaliyetine dönüşmüştür¹⁰⁷. Kapitalist üretim tarzı yalnız maddi ürünü değil, aynı zamanda maddi üretimin yeniden üretildiği üretim ilişkilerini ve buna göre şekillenen bölüşüm ilişkilerini de belirler¹⁰⁸. Kapitalist üretim tarzında sömürü değişim değerinin oluşumu ile başlar ve ancak ekonomi sayesinde gerçekleşir. Bundan dolayı da, kapitalist üretim tarzında sömürü olayını anlamak için değer teorisine gereksinim vardır. Ancak bu şekilde, değer nasıl oluştuğu ve yaratılan toplam değer toplumsal sınıflar arasında nasıl paylaşıldığı araştırılabilir¹⁰⁹.

¹⁰³ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.285.

¹⁰⁴ Akyüz, s.28.

¹⁰⁵ Karl Marx, **Kapital**, 1.Cilt, Mehmet Selik ve Nail Satlıgan (çev.), 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2011,ss.547-548,559.

¹⁰⁶ Mehmet Selik, **Marksist Değer Teorisi**, Ankara: Doğan Yayınları, 1974, s. 41.

¹⁰⁷ Sencer Divitçioğlu, **Değer Üretim ve Bölüşüm**, İstanbul: Ar Basım Yayım Dağıtım, 1982, s.7

¹⁰⁸ Divitçioğlu, s.19.

¹⁰⁹ Divitçioğlu, ss.28-29.

Bölüşüm sorununu sınıfsal açıdan ele alan Marks'ın asıl olarak üzerinde durduğu artık değer oranıdır. Artık değer oranı kapitalist ve işçi sınıfının gelir paylarını belirlemektedir. Marks, değerden hareketle artık değere, artık değerden de kara ulaşmakta; daha sonra da değerlerle fiyatlar arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu açıklamaktadır. Emek değer kuramı, metaların değişim değerlerini ve fiyatlarını açıklamayı hedefleyen niceliksel bir kuram değil; kapitalist toplumda zenginliğin oluşumunu ve sisteme içkin olan eşitsiz gelişimi ortaya koyan temel bir kuramdır¹¹⁰.

Kapitalist üretim tarzında, üretim sürecinde kapitalist ve işçi arasında; piyasada da satıcı ve alıcı arasında yatay ve eşitlikçi bir ilişki yerine dikey ve hiyerarşik bir ilişki vardır¹¹¹. Bu yapı içerisinde, emek bir iş akdi ile bir ücret karşılığında, kendisini değilse de, emek gücünü kapitalist sınıfa satar. Bunun sonucu olarak, satışa konu tüm diğer metalar gibi emeğin de bir değişim değeri olması kaçınılmaz olur. Basit meta üretiminde, bağımsız üretici ürettiği metayı ancak başka bir meta almak için üretir. Ürettiği metayı piyasada satar, onunla elde ettiği para ile ihtiyaç duyduğu metaları piyasadan satın alır. Bu çevrim, $Qa \rightarrow M \rightarrow Qb$ olarak simgeleştirilebilir¹¹². Kapitalist üretim tarzında ise, kapitalist, ürettiği meta ile aynı değerde bir meta almak için üretime girişmez. Kapitalist üretim tarzında para önce metaya, meta da daha sonra çoğalmış şekilde yeniden paraya ($M \rightarrow Q \rightarrow M$) dönüşmelidir. Kapitalistin amacı bu çevrim yoluyla devamlı olarak artan miktarda somut servet elde etmektir.

Kapitalist elindeki nakdi sermaye ile ham madde ve emek gücü satın alarak üretim faaliyetine girer. Üretim faaliyetinin amacı, ilk aşamada, kullanılan girdileri başka bir metaya (Qi) dönüştürmek ve bunun satışından bir maddi servet (M') sağlamaktır: $F \rightarrow Qi \rightarrow M'$. Burada esas olan bu çevrimin $M < M'$ şartını sağlayacak şekilde gerçekleşmesidir. Bu şekilde, üretim süreci sonucunda sağlanan nakdi sermaye üretim faaliyetine girilirken kullanılan ilk sermayeden büyük olacaktır¹¹³. Sermaye çevriminde para ile satın alınan üretim araçları (ham madde ve emek gücü) eşdeğerler

¹¹⁰ Öztürk, ss.100-101.

¹¹¹ Michael Lebowitz, "The Needs of Capital vs. the Needs of Human Beings", **Understanding Capitalism: Critical Analysis from Karl Marx to Amartya Sen**, Douglas Dowd (Ed.), London: Pluto Press, 2002, s.21.

¹¹² Lebowitz, s.39.

¹¹³ Divitçioğlu, ss.39-40.

arasında alışveriş olduğundan bu aşamada bir değer artışı yoktur. Ancak daha sonra üretim sürecinde (F), para karşılığı satın alınan girdilerin nitel bir değişmeye tabi olmaları sonucu, ($F \rightarrow Qi$) aşamasında bir değer artışı meydana gelmektedir. Bu artışın nedeni, üretim sürecinde kullanılan ve ürüne kendi değerinden fazlasını katma niteliğine sahip tek meta olan emek kullanımından kaynaklanmaktadır. Emeğin bu niteliğinden dolayı ($F \rightarrow Qi \rightarrow M'$) dolaşımında çıktı değeri, girdi değerlerinden daha yüksek olmakta; aradaki fark, kapitalist tarafından el konulan, artık değeri oluşturmaktadır.

Kapitalist üretim tarzında metanın, maddi özellikleri dolayısıyla kullanım değeri ve toplumsal emeğin bir kısmının sarf edilmiş olmasından ötürü değişim değeri vardır. Bir metanın değişim değerini, üretimi için harcanan toplumsal bakımdan gerekli emek miktarı tayin eder. Toplumsal bakımdan gerekli emek miktarı ise, kullanım değeri yaratmak için toplumsal üretimin normal koşulları, ortalama beceri ve iş yoğunluğu ile üretmek için ihtiyaç duyulan emek zamanıdır. Değer fazlası yaratabilen tek ürün olan emek, tüm değerlerin esası ve ortak ölçüsüdür. Marks'a göre metalar ve hatta sermaye kristalleşmiş emekten başka bir şey değildir¹¹⁴.

Tablo 1.3 : Marks'ta Artık Değer

Satın alınan emek gücü (v)	Satılan emek ürünü (s+v)	Artık değer	
		(İş saati itibarıyla) (s)	Artık değer haddi (s/v)
6 saat	10 saat	4	% 66
6 saat	11 saat	5	% 83
6 saat	12 saat	6	%100

Kaynak: Kazgan s.293.

Tablodan görüleceği gibi, emeğin değişim değeri 6 saatten ibarettir. Bu, emeğin bir günlük geçimlik tüketiminin üretimi için 6 saat gerektiğini göstermektedir. Ancak işçi bir günde 6 saatten fazla çalıştırılabilir. Emeğin çalıştırılma süresi yükseldikçe de artık değer haddi yükselmektedir. Çalışma süresinin uzatılması ile artık değer artırılması mutlak artık değeri; emeğin geçimlik tüketiminin üretimi için gerekli iş saatinin azaltılmasına dayanan artık değer ise nispi artı değeri oluşturmaktadır¹¹⁵.

¹¹⁴ Divitçioğlu, s.101.

¹¹⁵ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.293.

Marks'a göre işçi çıktı değerinin tümünü elde etmede başarısız olduğu zaman sömürü söz konusu olacaktır. Kapitalist toplumda emek için arz fiyatı, gerekli işgücü miktarını muhafaza etmek için işçinin asgari geçimini sağlayan mal ve hizmetlerin üretimini yapmak için gerekli olan işgücü miktarı tarafından belirlenmektedir. Toplam çıktı değeri ile emeğin arz fiyatı arasındaki fark da kapitalist sınıfın eline geçecek olan artık değeri temsil edecektir. Artık değer bütün karın kaynağını oluşturmaktadır. Marks asıl olarak, çıktının ücretler ve kar arasındaki dağılımıyla ilgilenmiştir. Azalan verim yasasına inanmadığı için analizinde rant ve kar diye bir ayrıma ise yer vermemiştir¹¹⁶.

Kar payının ücret payına oranı (S/V), Marks'ın analizinde çok önemli bir nokta oluşturur. Bunun nedeni bu oranın ekonomide çıktının ne kadarının ücret gelirlerinden oluştuğunu, ne kadarının da kar gelirlerinden meydana geldiğini göstermesi; bu şekilde de ekonomideki genel sömürü oranını göstermesidir. Yine aynı şekilde S/V oranında zaman içinde meydana gelen değişim, sömürü oranındaki değişimi sergilemesi bakımından Marks'ın kapitalist ekonominin işleyişi ve bölüşüm analizinde en temel göstergelerden birini oluşturmaktadır¹¹⁷. Marks'a göre kapitalist bir ekonomide geçerli temel faaliyet, kapitalistlerin S/V oranını yükseltme; diğer ifadeyle, emeği sömürme çabaları etrafında toplanır. Marks da Ricardo gibi, piyasadaki ücretin işçinin minimum geçimini sağlayacağı seviyeye düşme eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Bunun sebebi emek arzının emek talebinden her zaman daha fazla olmasıdır. Bunu sağlayan da kapitalist toplumun yarattığı, işsizlerden meydana gelmiş rezerv ordunun varlığıdır¹¹⁸.

Rezerv işsizler ordusunu yaratan temel etkense kapitalist toplumdaki rekabet unsurudur. Rekabet nedeniyle üretim araçlarının sahibi konumunda bulunanlar, emeğin sömürsünü artırarak kendi gelir paylarını büyütmek konusunda bir yarış içine girerler. Sömürünün artırılması, iş gününün uzatılması ile mutlak artı değer miktarının artırılması şeklinde ya da teknik gelişmeyle birlikte emeğin verimliliği çoğaltılarak nispi artı değerin artırılması şeklinde gerçekleşebilir. Teknik gelişme öncelikle sermaye birikimi ile mümkün olduğundan rekabet kapitalistleri sermaye birikimini artırmaya, dolayısıyla yeni yatırım yapmaya zorlayacaktır. Teknik gelişmenin yarattığı imkanlar ise tamamıyla

¹¹⁶ Peterson, ss.452-453.

¹¹⁷ Peterson, s.454.

¹¹⁸ Peterson, s.455.

üretimin fiziki araçlarını elinde bulunduran sınıfa gidecektir. Çalışan sınıf ise, reel ücretler seviyesinde bir düşüş meydana gelmese bile, teknik gelişme ile yaratılan verimlilik artışından yararlanamadığı için görece olarak yoksullaşacaktır. Bu şekilde, sermaye birikimi ve teknik gelişme, birlikte, kapitalist bir toplumda gelir bölüşümüne ilişkin Marks'ın temel görüşüne esas oluşturmaktadır ¹¹⁹.

Marks'a göre her ne kadar artı değer yaratan sadece değişken kapital olsa da, kapitalistin emeği kullanabilmesi sabit kapital de gerektirir. Kapitalisti gerçekte sömürme haddi (s/v) değil, kar haddi ($s/(c+v)$) ilgilendirir. Kar haddi, sömürme haddiyle doğru orantılı; sermayenin organik bileşimi ile ters orantılı ilişki içindedir. Bu çerçevede c/v veri iken, s/v ne kadar yüksekse, kar haddi o denli yükselecek; s/v oranı veri alındığında, c/v ne kadar yüksekse kar haddi o derece düşecektir.

$$p = s / (c+v) = (s/v) / (1 + c/v) ¹²⁰$$

Kapitalist üretim, kar oranını yükseltebilmek için sermayenin organik bileşiminde artışa yol açmaktadır. Ancak bu durum kar oranlarında bir düşüşü beraberinde getirmekte; bu da birikim güdüsünü zayıflatmaktadır. Bu çevrimin sonucu olarak, toplumun üretici güçleri gelişirken, yoğunlaşma ve merkezileşmeden dolayı zenginlikler belirli ellerde toplanmaktadır. Düşen karlar, tekelci güç, yetersiz tüketim, kitlesel işsizlik kapitalist sistemde gitgide daha yıkıcı hale gelen bunalımlara yol açmaktadır. Kapitalist sistemin reformlarla ayakta tutulması; bölüşümün de adil hale getirilmesi olası değildir ¹²¹.

1.2.3. Neoklasik İktisatta Bölüşüm

Neoklasik iktisat, klasik ekonomi politiğin emek değer teorisine, fayda değer teorisi ile bir alternatif getirerek 1870'lerden itibaren gelişmeye başlamış ve Keynes'e kadar; hatta 1960'lara değin iktisat biliminde egemen teori konumunda bulunmuştur ¹²². Neoklasik iktisat, emek değer teorisinde köklü bir değişime gitmesine; geçimlik veya

¹¹⁹ Peterson ss.455-457.

¹²⁰ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.295.

¹²¹ David P. Levine, "Marx's Theory of Income Distribution", **Theories of Income Distribution**, Athanasios Asimakopulos (Ed.), Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988, s.52.

¹²² Akyüz, s.89.

doğal ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçmesine karşın, liberal ideolojiyi benimseyerek klasik iktisadın bir çok temel yaklaşımını sürdürmüştür¹²³.

Neoklasik iktisadın temel uğraş konusunu, kıt kaynakların alternatif kullanımları arasındaki optimal dağılımının araştırılması oluşturmaktadır. Optimal kaynak dağılımı da, tüketici faydasını ve üretici karını maksimize eden dağılım olarak ele alınmaktadır¹²⁴. Neoklasik iktisatla birlikte bölüşüm sorunu, ekonomi politikteki önem ve anlamını yitirmektedir. Neoklasik yaklaşımda faydadan hareketle mal talebine, buradan da faktör talebine ve fiyatına yönelinmekte; değişim oranları bu çerçevede bölüşümden bağımsız şekilde belirlenmektedir. Gelirin bireyler arasındaki bölüşümü üretim faktörlerinin bireyler arasındaki dağılımına ve faktör fiyatlarına bağlıdır. Sınıfsal bir bölüşüm söz konusu edilmediği gibi bireyler arasındaki bölüşümü tayin eden temel unsur olan üretim faktörlerinin ne şekilde dağıldığı sorunu da göz ardı edilmektedir. Böylelikle bölüşüm sorunu faktör fiyatlarının belirlenmesi sorununa indirgenmektedir. Bu fiyatlandırma sorunu da, toplumsal ve kurumsal etkenlerden bağımsız olarak incelenmekte, üretimin nesnel koşulları içerisinde çözümlenmektedir¹²⁵.

İzleyen kısımda neoklasik kuram çerçevesinde bölüşüme ilişkin geliştirilen başlıca yaklaşımlar kısaca özetlenmiştir.

1.2.3.1. Marjinal Verim Kuramı

Marjinal analizin önde gelen kuramcılarından Clark, marjinal verim teorisini bir makro bölüşüm teorisi olarak geliştirmiştir. Marjinal verim ilkesine göre tüm üretim faktörleri katkı payları kadar gelirden pay alacaklarından, oluşacak bölüşüm aynı zamanda adil bir bölüşüm olacaktır. Bu yapıda ancak girdi, birim başına marjinal verimine eşit gelir elde edemiyorsa kurumsal hırsızlıktan bahsedilebilir. Üretim girdileri arasındaki rekabet, birim başına girdi getirisini kendi marjinal verimliliğine eşitlemektedir¹²⁶. Toplam ürünün iki girdi arasındaki bölüşümü Şekil 1.2.'deki gibi gösterilebilir. Şeklin sol tarafı, emek veri iken, kapitalin marjinal verim eğrisi (*SP*)'yi

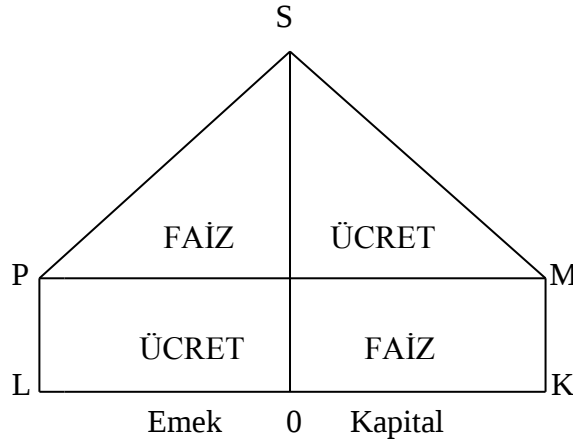
¹²³ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.106.

¹²⁴ Akyüz, ss.91-93.

¹²⁵ Akyüz, ss.95-96.

¹²⁶ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.139.

göstermekte; toplam ürün de *OLPS* ya da *OKMS* alanına eşit olmaktadır. Böylelikle, Clark, statik tam rekabet koşulları altında, toplan ürünün emek ve kapital arasında, artık bırakmaksızın, bölüşüldüğünü göstermektedir¹²⁷.

Şekil 1.2: Marjinal Verim Kuramında Gelirin Bölüşümü

Kaynak: Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.139.

Clark'a göre sömürü, Marks'ın öngördüğü gibi kapitalist sistemin doğal bir unsuru değil, tam rekabet şartlarından uzaklaşıldığında oluşan bir sonuçtur. Tam rekabet şartlarından sapma, emeğin kapitalistlerce sömürülmesi sonucunu doğurabileceği gibi, emekçilerin, özellikle sendikaların etkisiyle, marjinal ürünlerinden fazla gelir elde ederek sermaye sahiplerinin gelirlerinin sömürülmesi sonucunu da doğurabilir¹²⁸.

1.2.3.2 Marshall'da Bölüşüm

Marshall, kısa dönemde faktör gelirlerinin faktörün marjinal katkısına eşit olması eğiliminin kendi başına bir gelir bölüşümü kuramı meydana getirmediğini ileri sürmektedir. Marshall'a göre, fayda üzerine temellendirilen talep ile üretim maliyeti üzerine kurulu arzın her ikisi de piyasada oluşan fiyatın açıklanması için vazgeçilemez faktörlerdir¹²⁹. Üretim girdileri fiyatları arz ve talebin karşılıklı etkisiyle piyasada oluşur. Kısa dönemde üretim girdilerinin arzı sabit olduğundan, fiyatların oluşumunda üretim maliyetlerinden ziyade talep asıl etkindir. Talep etken olduğu için de, girdinin getirisi, toplam ürüne yaptığı katkıyla belirlenir. Talep düzeyine göre girdilerin, kısa

¹²⁷ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.139.

¹²⁸ William J. Barber, *İktisadi Düşünce Tarihi*, İhsan Durdu (çev.), 1.Basım, İstanbul: Metropolis Yayınları, 2007, s.244.

¹²⁹ Öztürk, ss.126- 127.

dönemde üretim maliyetleri üzerinde rant benzeri gelir elde etmeleri de olasıdır. Diğer taraftan, uzun dönemde toprak dışındaki üretim girdileri yeniden üretilebileceğinden, emeğin üretim maliyeti ücret haddini belirler¹³⁰. Marshall'a göre kar, yöneticinin ücretine, sermayenin faizine ve belirsizliğin yarattığı riske karşılık elde edilen bir primdir¹³¹. Bu çerçevede, uzun dönemli süreçte toplumsal artık elde eden tek sınıf toprak sahiplerinden ibaret olacaktır¹³².

1.2.3.3. Walras: Genel Denge Kuramı

Walras geliştirmiş olduğu genel denge analizinde, ekonomideki tüm üretici ve tüketicilerin, dolayısıyla tüm piyasaların eşanlı dengesinin açıklanmasına yönelmektedir¹³³. Bireylerin gelirlerinin tamamını piyasada sattıkları mallardan edindikleri ve gelirlerinin tamamını piyasadaki malların alımında kullandıkları varsayımları altında, bireylerin toplam harcamaları, ekonomideki toplam üretime eşit gerçekleşecek; arz ve talep dengeye gelecektir: $E_i = E_i(p_1...p_m, Y) = D_i - X_i = 0$ ¹³⁴

Arz miktarı modelde veri olarak alındığından, denge talebin arza uyum göstermesi ile sağlanmaktadır. Talep ise fiyata bağlı olduğundan, piyasalarda dengeyi sağlayabilecek tek değişken fiyattır. Walras'ın genel denge modeli, sermaye birikiminin ve teknolojik gelişmenin olmadığı durgun durumda, tüketicilerin öznel tercihleriyle üretimin teknolojik verilerinden hareketle, mallar arasındaki değişim oranlarını saptamaktadır. Modelin fiyat çözümlemesine ek olarak miktar çözümlemesini de vermesi, kaynak dağılımı sorununu da çözdüğünü göstermektedir. Oluşan dağılım, fayda-kar maksimizasyonu kıstasları çerçevesinde gerçekleşen optimal bir dağılımdır. Model denge durumuna geldiğinde, ücret seviyesi işgücü arz ve talebini birbirine eşitleyen düzeyde oluşacak ve iş piyasasında tam istihdam sağlanmış olacaktır. Aynı

¹³⁰ John K. Whitaker, The Distribution Theory of Marshall's Principles, **Theories of Income Distribution**, Athanasios Asimakopulos (Ed.), Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988, s.119

¹³¹ Ersoy, s.208.

¹³² Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, ss.142-143.

¹³³ Akyüz, s.123.

¹³⁴ Akyüz, ss.124-125.

şekilde denge durumunda, piyasada oluşan fiyat diğer üretim faktörleri arz ve talebini birbirine eşitleyecek ve bu şekilde kaynakların tam istihdamı mümkün olacaktır¹³⁵.

1.2.3.4. Hicks ve Solow: Teknoloji Odaklı Yaklaşım

Hicks ve Solow geliştirdikleri modellerle, teknolojik gelişmenin bölüşüm ve faktör payları üzerindeki etkilerini ortaya koymayı hedeflemişlerdir¹³⁶. Hicks nötr teknolojik gelişmeyi, sermaye emek oranı (K/L) aynı iken, sermayenin marjinal verimi ile emeğin marjinal verimi arasındaki oranı değiştirmeyen teknolojik gelişme olarak tanımlamaktadır. Emeğin marjinal verimini, sermayenin marjinal veriminden daha çok artıran teknolojik gelişme sermaye tasarruf edici; sermayenin marjinal verimini daha çok artıran teknolojik gelişme ise emek tasarruf edici teknolojik gelişmedir¹³⁷. Hicks, artan sermaye malı üretiminin yol açtığı emek talebinin sonucu olarak ücretlerin yükseleceğini ve teknolojik gelişmelerin emek tasarruf edici şekilde gerçekleşeceğini öngörmektedir. Teknolojik gelişmelerin emek tasarruflu olması emeğin milli gelir içindeki payını azaltacaktır¹³⁸.

Solow'a göre, emek ve sermaye gibi temel üretim faktörlerindeki artıştan bağımsız olarak ortaya çıkan üretim artışı teknolojik gelişmeyi vermektedir. Teknolojik gelişme sayesinde, aynı miktar kişi başına üretim (Q/L), daha az kişi başına sermaye (K/L) ile gerçekleştirilebilmektedir. Faktörlerin marjinal verimliliğini gösteren w/r oranı, üretim teknolojisinin değişmesiyle azalmaktadır. Ancak, w/r oranındaki azalma, L/K oranındaki artışla bertaraf edildiğinden faktör paylarında bir değişiklik olmamaktadır¹³⁹. Üretim fonksiyonunun doğrusal ve birinci dereceden homojen olması durumunda, üretim faktörleri marjinal katkılarına eşit bir fiyat elde etmekte; toplam faktör gelirleri toplam hasılaya eşit olmaktadır. Ayrıca üretim faktörlerinin üretim içindeki görece payları sabit kalmaktadır. Faktör paylarının değişmesi ancak teknik

¹³⁵ Akyüz, s.137.

¹³⁶ Öztürk, ss.139-140.

¹³⁷ Şiir E.Yılmaz, **Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınevi, 1992, s.63.

¹³⁸ Öztürk, s.140.

¹³⁹ Öztürk, s.143.

değişme ile söz konusudur¹⁴⁰. Solow, emeğin zaman içinde pahalılaşacağını, bunun da teknolojik gelişmeleri sermaye yoğun olmaya eğilimli yapacağını öngörmektedir¹⁴¹⁻¹⁴².

1.2.3.5. Neoklasik Bölüşüm Teorilerine Eleştirel Yaklaşımlar

Neoklasik iktisatçılar karmaşık bir sistemin parçalarını tutarlı hale getiren, parçalar arası ilişkileri matematiksel analize uygun tarzda mantıksal tutarlılık içinde ifade eden bir ekonomik analiz geliştirmişlerdir¹⁴³. Ekonomi kuramına neoklasik iktisadın egemen olması ile birlikte gelir bölüşümü konusunda sınıfsal yaklaşım terk edilerek, konu birey düzeyinde ele alınmıştır. Faktör fiyatlarının marjinal katkılarına ve göreceli kıtlık derecelerine göre belirlenmesi, üretim faktörlerinin sınıflara göre türdeş dağıldığının varsayılması, neoklasik iktisat ekolünün en temel özelliklerini oluşturmuştur¹⁴⁴.

Buna karşın gerçek kapitalist gelişme, neoklasik iktisadın kabullerinin aksine, tam rekabet piyasasından ayrı olarak tekel ve oligopol gibi aksak rekabet piyasalarının oluşmasına yol açmıştır. Tam rekabetten uzaklaşan piyasa yapısı içinde, üretim faktörlerinin marjinal verimlilikleri derecesinde gelir elde edecekleri savı da geçerliliğini yitirmektedir.

Aksak rekabet piyasalarının geçerli olduğu yapıda, tekelci konumda bulunan firmalar olağandışı karlar elde ederken; toplumun geri kalanı daha düşük ücretler ve daha yüksek ürün fiyatları ile karşı karşıya kalmaktadır¹⁴⁵. Neoklasik iktisadın optimalite yaklaşımında mevcut koşulları veri olarak kabul etmesi de teorinin önemli bir eksikliğini meydana getirmektedir¹⁴⁶. Bu nedenlerden ötürü, neoklasik iktisat önemli eleştirilere konu olmuştur¹⁴⁷.

¹⁴⁰ Zeki Avralıoğlu, **Üretim Fonksiyonları**, Ankara: İTİA Yayınları No:102, 1971, s.41.

¹⁴¹ Akyüz, s.141.

¹⁴² Detay İçin Bakınız: Robert M. Solow, “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, **The Quarterly Journal of Economics**, Sayı: 70, 1956.

¹⁴³ Barber, s.253.

¹⁴⁴ Öztürk, s.144.

¹⁴⁵ Douglas Dowd, **Capitalism and Its Economics: A Critical History**, London: Pluto Press, 2000, s.30.

¹⁴⁶ Öztürk, ss.146-147.

¹⁴⁷ Detay İçin Bakınız: Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.145; Reşad Kayalı, **Neoklasik ve Neo-Rikardiyen Üretim ve Bölüşüm Teorilerinde Sermaye Sorunu**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978, s.74.

1.2.4. Keynesyen İktisatta Bölüşüm

Keynes temel eseri, “İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi”nde, “İçerisinde yaşadığımız iktisat dünyasının göze çarpan iki unsurundan birincisi, tam istihdamın sağlanmamış olması; ikincisi de, varlık (servet) ve gelir dağılımının keyfe bağlı ve adaletten yoksun bulunmasıdır” tespitinde bulunmaktadır¹⁴⁸. Keynes, genel teorisinde, yaratılan gelirin bölüşümü sorununu doğrudan ele almamıştır. Buna karşın, ekonominin işleyişinin makroekonomik analizini ortaya koyarak ve faktör fiyatlarındaki değişimin toplam talep düzeyi aracılığıyla gelir düzeyini etkileyeceğini ifade ederek, bölüşümün makroekonomik düzeyde ele alınmasına yol açmıştır¹⁴⁹.

Keynes dinamik bir model içerisinde, talep-fiyat-ücret ilişkilerinden hareketle bölüşüm sorununa yaklaşmaktadır. Keynes’e göre parasal ücretlerin seviyesi, tarihsel süreç içerisinde rastlantısal olarak oluşmuştur. Reel ücretler ise marjinal maliyet kavramı çerçevesinde belirlenmektedir¹⁵⁰. Keynes’in ücretlerin parasal olarak belirlendiği varsayımı, fiyatların uyum süreci içerisinde bölüşümün de değişmesine yol açmaktadır. Tasarrufların yatırımlardan düşük olduğu durumda, tüketim malları talebi, tüketim malı arzını aştığı için, tüketim malının nominal fiyatı yükselmektedir. Bu durumda, işçiler nominal gelirleri ile daha az miktarda mal satın alabildiklerinden reel gelirleri düşmektedir. Buna karşılık olarak, kapitalistlerin reel gelirlerinde artış meydana gelmektedir. Kapitalistlerin eline geçen bu gelirin daha sonra ne şekilde kullanıldığı, yatırım-tasarruf dengesizliğini ve gelir dağılımını etkilemektedir.

Kapitalistlerin bu geliri tasarruf etmeleri durumunda toplam tasarruf artacak ve yatırım tasarruf dengesi oluşacaktır. Diğer yandan, kapitalistler ellerine geçen karın tamamını tasarruf etmezlerse, bu durum yatırım-tasarruf dengesizliğinin devam etmesine yol açacaktır. Bu dengesizlik kapitalistlerin aşırı tüketim malı talebinden kaynaklandığı için tüketim mallarının piyasa fiyatı daha da yükselecektir. Bu durum reel ücretlerin daha da düşmesine ve dolayısıyla karların daha da yükselmesine yol açacaktır. Bu şekilde, gelir dağılımı daha da çok kapitalist sınıfın lehine oluşacaktır.

¹⁴⁸ J. Maynard Keynes, **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, Asım Baltacıgil (çev.), İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969, s.346.

¹⁴⁹ Öztürk, ss.157-158.

¹⁵⁰ Akyüz, ss.223-224.

Sonuç olarak, kapitalistler, gerek yatırım şeklinde gerek tüketim şeklinde olsun, ne kadar fazla harcama yaparlarsa gelirleri de o kadar yüksek gerçekleşmektedir¹⁵¹.

Keynes'e göre bir ekonomide eksik istihdam söz konusu ise, yetersiz talep sorununu gidermek için reel ücretler düşürülmemeli; tam tersine gelirin düşük gelirli kesimler lehine olacak şekilde yeniden bölüşümüne ilişkin politikalar uygulanmaya konulmalıdır. Bu şekilde, marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli grupların eline daha fazla gelir geçmesinin sonucu olarak tüketim malları talebi yükselecektir. Talep yetersizliği sorununun aşılmasıyla birlikte de ekonominin arz yanı tam kapasite çalışmaya başlayacak ve ekonomi tam istihdama doğru yönelecektir¹⁵².

1.2.5. Post Keynesyen İktisatta Bölüşüm

Keynes, sermaye stokunu sabit kabul ederek, yatırımların istihdam ve gelir üzerindeki kısa dönem etkisi üzerine odaklanmaktadır. Yatırım harcamalarının sermaye stokunu artırmak suretiyle uzun dönemde üretim kapasitesi üzerinde yol açacağı etkiyi ise analizine dahil etmemektedir. Bu kapsamda Keynes'in kısa dönemli analizleri E.Horrod, R.Domar, M.Kalecki, N.Kaldor, L.Pasinetti, J.Robinson ve S.Weintraub gibi iktisatçılar tarafından geliştirilerek uzun dönemli analizlere dönüştürülmüştür¹⁵³.

1.2.5.1. Kalecki Modeli

Kalecki'nin geliştirdiği model, temel ilişkileri ve önermeleri bakımından Keynes'in modeli ile uyum içerisindedir. Buna karşın, Kalecki'nin modeli, çok daha bütünsel ve sistematik niteliğiyle, bir büyüme teorisi çerçevesine daha iyi oturmaktadır¹⁵⁴. Kalecki modeli temelde, iki kesimli, iki sınıflı, Marksist üretim modelidir. Tüketim kesiminde üretilen mallara talep işçilerden ve kapitalistlerden gelmektedir. İşçiler ücret gelirlerinin tamamını tüketime harcadıklarından, birikim sadece kapitalistler tarafından yapılabilmektedir. Milli gelir " $(Y_m) = C_w + C_s + S_c$ " şeklinde, işçilerin tüketimi ile kapitalistlerin tüketim ve tasarrufu arasında dağılacaktır.

¹⁵¹ Akyüz, ss.230-231.

¹⁵² Öztürk, s.160.

¹⁵³ Öztürk, s.171.

¹⁵⁴ Akyüz, s.232.

Milli gelir ödemeler açısından da “ $Y_m = P + W$ ” (P kapitalistlerin karını, W ücret ödemelerini temsil etmektedir) olarak yazılabilir. Arz talep dengesinin sağlandığı noktada, kapitalistlerin karları, yatırımlarla kapitalistlerin tüketim harcamaları toplamına eşit olacaktır. Kapitalistlerin hiç tüketimde bulunmayarak, tüm gelirlerini yatırıma dönüştürdüklerini varsayıldığında; $P = I$ eşitliği sağlanacak, yatırım ve karlar eşitlenecektir. Bu eşitlikler “kapitalistlerin harcadıklarını kazandıklarını, işçilerin ise kazandıklarını harcadıklarını göstermektedir¹⁵⁵”. Buna karşın kapitalistlerin daha çok tüketim ya da yatırım yapmaya karar vermeleri ellerinde olmasına karşın, daha çok kazanmaya karar vermek gibi bir seçenekleri yoktur. Kapitalistlerin tüketim ve yatırım kararları oluşacak karı belirlemektedir. Ancak bu ilişkinin tersi geçerli değildir¹⁵⁶.

Kalecki modelinde, tüketim eğilimi veri iken, dışsal ve bağımsız olarak belirlenmiş olan yatırımlar karları belirlemekte; yatırımların değişmesi gelir dağılımının da değişmesi sonucunu getirmektedir. Yatırımlardaki artış üretim araçları üreten kesimin kapasite kullanımının ve bu sektörde yaratılan gelirlerin artmasına yol açmaktadır. Tüketim malları üreten kesimin daralması ise, ücretlerin milli gelir içindeki payının küçülmesi sonucunu doğurmaktadır¹⁵⁷. Kalecki modelinde fiyat mekanizması ise, aksak rekabet koşulları altında, maliyet ve tekelleşme derecesine bağlı olarak şekillenmektedir¹⁵⁸. Bu çerçevede endüstride kar ve ücret arasındaki bölüşüm de, monopolleşme derecesi ile ücretlerin ana üretim maliyeti içindeki payı tarafından belirlenmektedir. Bu oranlar ne kadar yüksekse, ücretlerin toplam gelir içindeki payı o denli düşük; dolayısıyla, kar-ücret oranı o kadar yüksek olacaktır¹⁵⁹.

1.2.5.2. Kaldor Modeli

Kaldor, uzun dönem tam istihdam büyüme dengesindeki bir ekonomide, büyüme ve bölüşüm arasındaki ilişkileri incelemektedir¹⁶⁰. Kaldor, kar ve ücret geliri elde edilen bir ekonomide, her kesimin tasarruf eğilimi değişirse, uyum sürecinde kar

¹⁵⁵ Akyüz, ss.233-234.

¹⁵⁶ Athanasios Asimakopulas, **Theories of Income Distribution**, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1988, s.138.

¹⁵⁷ Öztürk, s.177.

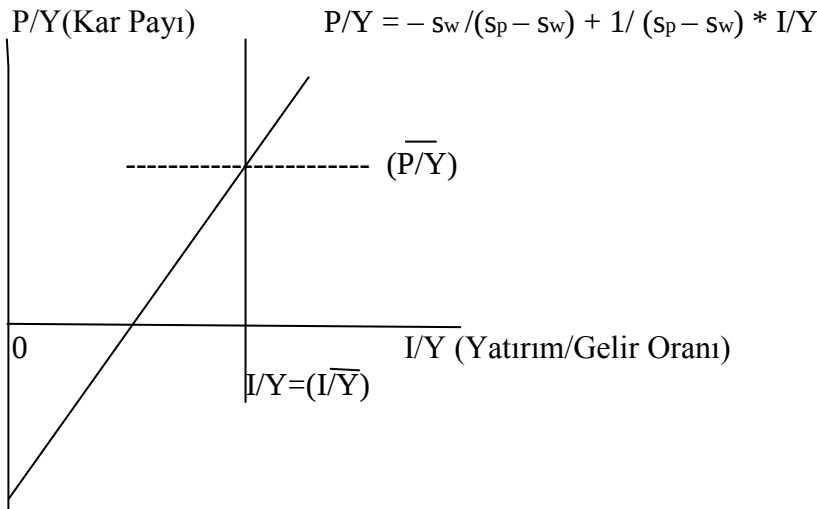
¹⁵⁸ Akyüz, s.237.

¹⁵⁹ Akyüz, ss.238-239.

¹⁶⁰ Akyüz, s.55.

payındaki değişimlerin rolünü göstermeye çalışmaktadır. Kaldor'a göre, tam istihdamda bulunan bir ekonomide tasarruf yatırım eşitliği, milli gelirden kar olarak alınan payda yaşanan değişimler sayesinde sağlanmaktadır¹⁶¹.

Kar geliri elde edenlerin tasarruf eğiliminin ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğiliminden yüksek olduğu varsayımı altında, kar payı, yatırım-gelir oranı tarafından belirlenmektedir. Kaldor'un bu sonucu veren özdeşliği¹⁶² şekil 1.3'de grafiksel olarak gösterilmiştir. Şekilde, (S_w) ücretten yapılan tasarrufları, (S_p) ise kardan yapılan tasarrufları ifade etmektedir. Ücretlilerin tasarrufunun sıfıra yakın olduğu varsayımı altında, Kaldor bu özdeşliği: $P/Y = (I/Y) / S_p$ şeklinde basitleştirmektedir¹⁶³. Bu eşitlik içerisinde, yatırım-gelir oranında (I/Y) bir artış meydana gelirse karın gelir içindeki payı (P/Y) yükselmektedir. Bağımsız şekilde belirlenen yatırım-gelir oranı varsayımı altında, ücret ve karların görece payları, yatırım-gelir oranı tarafından belirlenmektedir¹⁶⁴. Yatırım-çıktı oranında bir yükselme olduğunda, kar payı lehine ücret payı aleyhine bir gelişme yaşanması ise fiyat seviyesindeki değişimlerle mümkün olmaktadır¹⁶⁵.

Şekil 1.3: Kaldor Modelinde Yatırım ve Kar İlişkisi

Kaynak: Ferguson s.315.

¹⁶¹ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.236.

¹⁶² Peterson, ss.464-466.

¹⁶³ M.artin Bronfenbrenner, **Income Distribution Theory**, New York: Aldine Publishing Company, 1971, s.418.

¹⁶⁴ C.E. Ferguson, **The Neoclassical Theory of Production and Distribution**, London: Cambridge University Press, 1969, Ferguson, s.314.

¹⁶⁵ Peterson, s.467.

1.2.5.3. Pasinetti Modeli

Pasinetti geliştirdiği modelde, Kaldor gibi, ücret ve kar gelirinden yapılan tasarrufların oranlarının birbirinden farklı olacağını varsaymaktadır. Kaldor’dan farklı olarak ise, gelir kategorileri yerine kapitalist ve işçi sınıfı olarak sınıf kategorilerinden bahsetmektedir. Pasinetti’nin kar oranı eşitliği aşağıdaki gibi yazılabilir. Burada s_c kapitalist sınıfın tasarruf eğilimini, s_w ise işçi sınıfının tasarruf eğilimini temsil etmektedir. Kar oranı özdeşliği, sermaye çıktı oranı ne kadar yüksekse, karların toplam gelir içindeki payının o derece yüksek olacağını göstermektedir. Öte yandan iş birimi başına çıktı ne kadar yüksekse, reel ücret de o kadar yüksek olacaktır¹⁶⁶.

$$I = s_w W + s_c P = s_w Y + (s_c - s_w) P \quad \text{ve} \quad P/K = 1 / (s_c - s_w) * 1/K - s_w / (s_c - s_w) * Y/K$$

Modelde denge kar oranı seviyesi, büyüme oranının kapitalist sınıf tasarruf oranına bölümü ($r = (1/s_c) g_n$) noktası ötesine gidemez. Ayrıca, denge kar seviyesi ekonomik büyüme oranı gerisine de ($g_n < r$) düşemez. İşçi sınıfının tasarruf eğilimi, işçilerin kapitalistlerden daha hızlı birikimde bulunacakları bir seviyeye ulaşmadığı müddetçe, ekonomik büyüme mümkün olacaktır ve kar oranı (P/K) eşitliği tarafından belirlenecektir. İşçi sınıfının tasarruf oranı, kapitalist sınıftan daha hızlı birikimde bulunacakları seviyeye ulaşır, ekonomi bir büyüme dengesine ulaşamayacaktır¹⁶⁷.

Pasinetti işçi tasarruflarının getirisini Kaldor’un modeline ekleyerek, ekonominin kapitalist sınıfın tasarruf eğilimi tarafından belirlenen büyüme çizgisi ötesinde genişlemeye eğilimli olduğunu göstermiştir¹⁶⁸. Ücretlilerin de tasarruf ettiklerinin varsayılması, kapitalist ve işçi gelirleri ile ulusal gelir arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmaktadır¹⁶⁹. Ücretlerin toplam gelir içindeki payı, yatırımların toplam üretimdeki payı ve kapitalistlerin marjinal tüketim eğilimi tarafından belirlenmektedir. İşçilerin marjinal tasarruf eğilimi arttıkça, gelirden aldıkları pay da artmaktadır¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Asimokopulos, s.145.

¹⁶⁷ Luigi Pasinetti, “A Mathematical Formulation of the Ricardian System”, **The Review of Economic Studies**, Vol. 27, No:2, 1960, ss.78-98.

¹⁶⁸ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.236.

¹⁶⁹ Öztürk, s.182.

¹⁷⁰ Luigi Pasinetti, Critique of The Neoclassical Theory of Growth and Distribution, http://www.unicatt.it/docenti/pasinetti/PDF_files/Treccani.pdf (5 Ocak 2010), ss.8-16,

1.2.5.4. Robinson Modeli

Robinson, gerçek dünyada monopollü rekabet yapısının geçerli olduğunu ileri sürerek, analizini monopollü rekabet piyasasına dayandırmaktadır. Robinson, sermaye birikimi ve bölüşüm ilişkisini, teknolojik gelişmenin etkilerini de gözeterek analiz etmektedir¹⁷¹. Oluşturduğu modelde faktör fiyatları ve sermaye yoğunluğu arasındaki ilişkiler bölüşüm olarak kabul edilmekte; sermaye yoğunluğu ile gelir dağılımı arasında ters yönlü bir ilişki varsayılmaktadır. Modelde teknolojik gelişmelerin ücretlerin lehine ya da aleyhine etkide bulunması mümkündür. İşgücünün büyüme oranı, sermaye birikiminden düşükse, ücretlerin yükselme eğilimi, işgücünden tasarruf sağlayan teknolojik gelişmeyi teşvik etmektedir. Bu süreç de kar gelirlerinin payının korunması ya da artması ile sonuçlanmaktadır¹⁷².

Modelde kar gelirlerinin toplam gelir içindeki payı: $P/Y = I / ((sp - s_w)Y) - s_w / (sp - s_w)$ 'dir. Bu eşitlik Kaldor modelindeki dağılım eşitliği ile aynı sonucu vermekle birlikte arkasında yatan kuramlar farklıdır. Robinson modelinde, sermaye, yatırım-gelir oranı ve kar oranı birbiri ile ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Bu çerçevede, Robinson modelinde elde edilen kar payı özdeşliği, kar payı ile yatırım-gelir oranı arasında sadece tek taraflı nedensellik ilişkisi kuran bir eşitlik değildir. Robinson modelinde gelir dağılımı, yatırım oranının oluşmasında etkindir ve bundan dolayı modelde kar payı ile yatırım-gelir oranı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi varsayılmaktadır¹⁷³.

Genel itibarıyla, eksik rekabet şartlarında üretim, tam rekabet şartlarında üretime oranla daha az, fiyat ise daha yüksektir. Eksik rekabet şartları altında, üretim girdilerinin getirisi, marjinal fiziksel verimle malın fiyatının çarpımına eşit değil, bu düzeyin altında oluşur. Robinson'a göre bu durum, Marksist anlamda olmayan bir sömürüye yol açar ve ekonomideki kaynak dağılımını etkinlikten uzaklaştırır. Robinson, eksik rekabetin yarattığı bu sömürüyü önleyip tam rekabete daha yakın bir duruma ulaşmak için, ücretlere devlet müdahalesini ve sendikalaşmayı önermektedir¹⁷⁴.

¹⁷¹ Öztürk, ss.183-184.

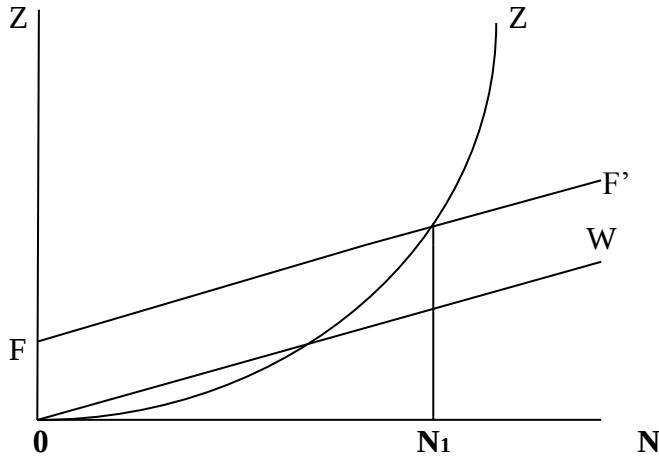
¹⁷² Akyüz, s.659.

¹⁷³ Ferguson, ss.323-325.

¹⁷⁴ Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, ss.188-193.

1.2.5.5. Weintraub Modeli

Weintraub, geliştirdiği bölüşüm modelinde yatırımları otonom kabul ederek, tüketim harcamalarına odaklanmaktadır¹⁷⁵. Weintraub gelirin fonksiyonel dağılımını toplam arz fonksiyonu kavramıyla incelemektedir¹⁷⁶. OZ eğrisi toplam arzı temsil etmek üzere, ücret, sabit gelir ve kar arasındaki ilişki şekil 1.4'te gösterilmiştir. şekilde OW doğrusu toplam cretleri, FF' doğrusu sabit demeleri; OZ eğrisi ile FF' doğrusu arasındaki fark ise kar gelirlerini temsil etmektedir. Ekonomi N_1 istihdam seviyesine ulaşana kadar kar gelirleri negatiftir ve elde edilen çıktı faktör maliyetlerinin altında kalmaktadır. Weintraub'a göre firmaların sürekli zarar etmeleri söz konusu olamayacağından, dengenin N_1 istihdam seviyesinin altında oluşması mümkün değildir.

şekil 1.4: Weintraub'un Arz Fonksiyonu

Kaynak: Peterson, s.470.

Gelirdeki değişmelerinin ücret gelirlerinin payına etkisi ise, hasıladaki artışa kıyasla istihdamdaki artışa göre ölçülen arz elastikiyetine bağlıdır. Arz elastikiyetinin değeri 1'den küçükse, azalan verimler geçerli olacak ve hasıla artıkça ücret payı azalacaktır. Kar, bir artık olduğundan, kar gelirlerinin payındaki değişimi diğer iki gelir kategorisindeki değişim belirleyecektir. Weintraub'a göre, statik analiz şartları altında, gelir ve istihdam seviyesinde bir yükselme, kar geliri elde edenler lehine, sabit gelir elde edenlerle ücret geliri elde edenler aleyhine bir sonuç dođurmaktadır¹⁷⁷.

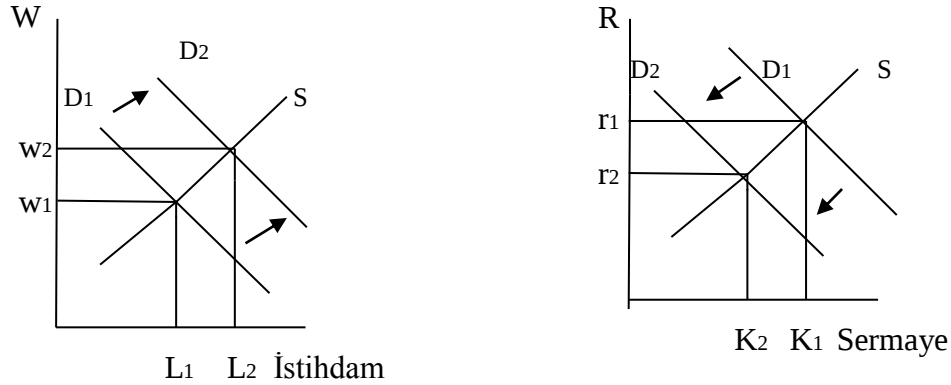
¹⁷⁵ ztrk, ss.185-186.

¹⁷⁶ Peterson, s.468.

¹⁷⁷ Peterson, s.473.

1.2.6. Dış Ticaret Odaklı Bölüşüm Teorileri

Heckscher ve Ohlin dış ticaretin, üretim faktörlerinin fiyatları ve dolayısıyla bölüşüm üzerine etkilerini analiz etmektedir¹⁷⁸. Heckscher, üretim faktörlerinin fiyatlarının ülkeler arasında farklılık göstermesini, üretim faktörlerinin hareketsiz olmasına bağlamaktadır. Serbest ticaret yerine korumacı politikaların benimsenmesi halinde, eğer korunan faktör sermaye ise, kişi başına düşen gelir artış gösterecektir. Diğer yandan korunan faktör emekse korumacılık gelirden çok nüfusu artırıcı bir etki gösterecektir. Ohlin'e göre de her ülke maliyet üstünlüğüne sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşmalıdır. Maliyet üstünlüğünü belirleyen ise ülkenin faktör donanımıdır. Ohlin'e göre faktör fiyatları arasındaki fark dış ticarete yol açarken, dış ticaret de faktör fiyatları arasındaki farkı ortadan kaldıracı bir etki göstermektedir. Üretim faktörlerinin ülkeler arasında hareketsiz olmaları durumunda, ülkeler arasındaki faktör fiyatları farkı, mal hareketleri sonucunda giderilecektir¹⁷⁹.

Şekil 1.5: Dış Ticaretin Faktör Fiyatlarına Etkisi

Kaynak: Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Beta Basım, 1999, ss.53-54.

Heckscher-Ohlin'in faktör fiyat eşitliği kuramı Şekil 1.5'te grafiksel olarak gösterilmiştir. A ülkesinin (şekilde sergilenmekte olan) uluslararası ticaretten önce, emek yoğun mal olan buğdayı, sermaye yoğun mal olan kumaşa göre daha ucuza ürettiği; B ülkesinin ise kumaşı buğdaya oranla daha ucuza ürettiği varsayılmaktadır. Dış ticaretin başlamasıyla birlikte, ülkeler daha ucuza ürettikleri malı daha fazla miktarda üretip ihraç etmek isteyeceklerdir. A ülkesi bu çerçevede, buğday üretimini

¹⁷⁸ Şiir Erkök Yılmaz, s.115.

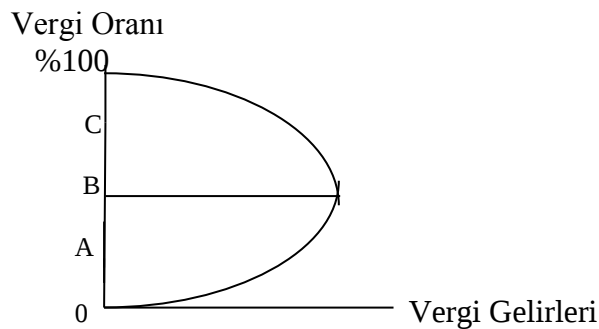
¹⁷⁹ Şiir Erkök Yılmaz, ss.119-123.

artırmak için bu sektörde daha fazla işçi istihdam edecek, emek talebindeki artış ücret seviyesini w_1 'den w_2 'ye yükseltecektir. A ülkesindeki kumaş üretiminde ise bir azalma meydana gelecek, bu şekilde sermaye talebinin D_1 'den D_2 'ye düşmesiyle faiz oranları da r_1 'den r_2 seviyesine düşecektir. B ülkesinde ise kumaş üretimi artacağından, sermaye talebindeki artış bu ülkedeki faiz oranlarını yükseltecek, buğday üretimindeki azalmanın sonucu olarak da ücretlerde bir düşüş yaşanacaktır. Sonuç olarak, her iki ülkede dış ticaretin faktör gelirleri üzerine yaratmış olduğu ters yönde etkiler sonucunda, faktör gelirlerinde eşitliğe doğru bir hareket yaşanacaktır¹⁸⁰.

1.2.7. Yakın Dönem Bölüşüm Kuramları

1.2.7.1. Arz Yanlı İktisat ve Bölüşüm

Klasik ve neoklasik iktisadın arza yönelik ilkelerinin hayata geçirilmesine ve devletin ekonomideki işlevinin olabildiğince sınırlandırılmasına dayanan arz yanlı iktisat 1980'lerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Arz yanlı iktisat, vergi indirimleri, dış ticareti serbestleştirici düzenlemeler gibi politika araçları ile yatırımların ve ekonominin üretkenlik kapasitesinin artırılmasını esas almaktadır. Arz yanlı iktisat çerçevesinde uygulanan politikalar, bizzat yatırım ya da üretim yapan kesim lehine düzenlemeler getirirken, üretime emeği ile katkı yapan kesimler için ise üretim maliyetlerinin azaltılmaya çalışılmasından ötürü aleyhte düzenlemeler içermiştir¹⁸¹.

Şekil 1.6: Laffer Eğrisi

Kaynak Savaş, s.960.

¹⁸⁰ Karluk, s.54.

¹⁸¹ Öztürk, s.194.

Arz yanlı iktisatçılara göre vergi oranlarında indirim, yatırım ve tüketim harcamalarını uyararak gelir ve istihdam artışı sağlayacaktır. Ayrıca vergi indirimleri bazı durumlarda vergi gelirlerini de yükseltebilir. Laffer'e göre, en yüksek vergi hasılasını sağlayan optimal bir vergi oranı vardır. Vergi oranının bu oranının üzerinde ya da altında belirlenmesi vergi gelirlerinde düşüşe yol açacaktır. Vergi oranı ile vergi gelirleri arasındaki bu ilişki Laffer eğrisi olarak bilinen grafikte özetlenmiştir. Arz yanlı iktisada göre, devletin gelir bölüşümünde belirleyici bir unsur olarak yer almaktan vazgeçmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde kaynakların etkin ve rasyonel şekilde kullanılması mümkün olacak, verimlilik ve refah artışı sağlanacaktır¹⁸².

1.2.7.2. Monetarizm ve Bölüşüm

Monetarizm serbest piyasa sisteminin esas alınmasına dayanmaktadır. Monetaristlere göre, ekonomik genişleme amaçlı olarak para arzının artırılması durumunda, uzun dönemde paranın nötr etkisinden dolayı, üretim, istihdam ve gelir eski seviyelerine geri dönmektedir. Sonuçta para arzı artışları, fiyatlar genel düzeyinde yükselmenin süreklilik kazanmasına yani enflasyona yol açmaktadır. Tüketim, cari harcanabilir gelirin değil, yaşam boyu elde edilmesi planlanan sürekli gelirin bir fonksiyonu olduğundan cari gelirde maliye politikası yoluyla yapılacak değişikliklerin de toplam talep düzeyi üzerindeki etkisi düşük olacaktır. Bu yüzden, genişleyici maliye politikasından da kaçınmak ve devletin piyasaya müdahalesini minimum düzeyde tutmak gerekmektedir¹⁸³.

Monetaristlere göre devletin müdahalesi optimal kaynak dağılımının yanı sıra gelir bölüşümünü de bozmaktadır. Devlet, verdiği tekel imtiyazları ve belirli gruplara rant sağlayan düzenlemelerle gelir dengesizliğinin en önemli kaynaklarından birisidir. Devletin ekonomiye müdahale etmediği ortamda, ekonomide dinamizm ve değişim yaşanacak, büyüme ve zenginleşme gerçekleşecektir. Gelir farklılıkları ve yoksulluk da, uzun dönemde piyasa sisteminin etkin işlemesiyle yaratılan zenginlik sonucu herkesin yaşam standardının yükselmesi ile birlikte kabul edilebilir bir hal alacaktır¹⁸⁴.

¹⁸² Atilla Yayla, **Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi**, Ankara: Liberte Yayınları, 2001, s56.

¹⁸³ Öztürk, ss. 202-204.

¹⁸⁴ Öztürk, ss.211-212.

1.2.7.3. Rasyonel Beklentiler Ekolü ve Bölüşüm

Rasyonel beklentiler ekolü, analizlerinde karar birimlerinin beklentilerine etkin şekilde yer vermeleri ile diğer iktisadi görüşlerden ayrılmaktadır. Bu yaklaşımda üreticiler ve tüketiciler ekonomideki göstergelerin hepsini takip etmekte, tüm bilgileri en etkin ve hızlı şekilde kullanarak geleceğe ilişkin rasyonel beklentiler oluşturmakta ve bu beklentilerine uygun şekilde hareket etmektedirler¹⁸⁵. Rasyonel beklentiler kuramının en önemli sonucu, öngörülenle gerçekleşen verilerin birbirine eşit olmasından ötürü, uygulanan iktisat politikalarının kısa dönemde dahi ekonomideki reel parametreleri etkilemesinin mümkün olmamasıdır. Örneğin para arzının genişletilmesi halinde, bireyler bu politikanın sonuçta fiyatları artıracığını öngörerek ücretlerini artırmaya uğraş verecektir. Sonuç olarak da uygulanan iktisat politikası gelir ve istihdam gibi reel parametreler üzerinde etki göstermeyecektir¹⁸⁶. Rasyonel beklentiler hipotezi basite indirgenerek şu şekilde formüle edilebilir:

$$E_{t-1}Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 X_{t-1} + \alpha_3 Z_{t-1} + U_t$$

Denklemden Y_t , kendi geçmiş değeri ile diğer iki değişkenin (X ve Z) geçmiş dönem değeri tarafından belirlenmektedir. U_t öngörülemeyen faktörleri ifade etmekte, $E_{t-1} Y_t$ ise değişkenin $t-1$ döneminde mevcut bilgiye göre beklenen değerini temsil etmektedir. U_t önceden öngörülemeyen şekilde pozitif ya da negatif değer değerler alabilen, denklemdeki hata payı gibi gözükse de, rasyonel beklentiler kuramına göre U 'nun ortalama değeri 0'dır. Bu yüzden de $t-1$ zamanında t zamanı için beklenen U değeri 0'dır. Denklemin sonucu olarak, Y 'nin rasyonel beklenti hatası, ortalama değeri sıfır olan, rastlantısal değişkene eşittir. Bu nedenle rasyonel beklenti, yapılması mümkün en iyi beklentidir¹⁸⁷.

Sonuç olarak bu yaklaşıma göre devlet, etkin biçimde işleyen bir piyasa mekanizması ve simetrik bilgilenmenin gerçekleştiği bir ekonomik ortam oluşturmaya gayret etmelidir. Bunun dışında da, gelir dağılımını dengeli hale getirme hedefi dahil olmak üzere, farklı amaçlarla ekonomik hayata yönelik müdahalelerden kaçınılmalıdır.

¹⁸⁵ Öztürk, ss.214-215.

¹⁸⁶ Öztürk, ss.215-216.

¹⁸⁷ Savaş, ss.977-978.

1.2.7.4. Avusturya İktisat Ekolü ve Bölüşüm

Avusturya iktisat ekolüne göre tüm ekonomik ve sosyal sorunlara piyasa ekonomisi ilkeleri uygulanmalıdır. Piyasayı düzenleyen güç, kişisel faydalarını maksimize etme peşinde koşan, rasyonel hareket eden aktörlerdir. Ekonomik etkinliğin sağlanması da ancak piyasa mekanizmasının işlemesi sayesinde olacaktır. Bu yaklaşıma göre ekonomiye devletin müdahalesi verimsiz, irrasyonel ve meşru olmayan bir harekettir. Devletin müdahalesi ekonomik istikrarı bozmakta, kaynakların etkin kullanımının önüne geçmektedir¹⁸⁸.

Hayek, iktisadi planlamacılık sonucunda, bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda verdikleri kararların, planlamacıların keyfi iradelerine teslim edildiğini ileri sürerek devlet müdahalesine açık şekilde karşı çıkmaktadır. Hayek'e göre, sosyal refah devleti ve adalet programları, ekonomik etkinliğe ve bireysel özgürlüklere zarar veren hatalı politika tercihleridir. Ayrıca, çalışkan, yetenekli insanların gelirlerinden kesilen paylarla, tembel ve yeteneksiz insanlara kaynak aktarılması; yol açtığı etkinlik kaybının yanı sıra, adil bir uygulama da değildir¹⁸⁹. Avusturya iktisat okuluna göre tarafsız ve adil gelir dağılımı yaratan tek sistem serbest piyasa ekonomisidir. Yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği sivil toplumu ilgilendiren sorunlardır. Bu nedenle, bu sorunların devletin zor kullanması yoluyla değil, bireylerin kendi özgür iradeleri ile çözümlenmesi gerekmektedir¹⁹⁰.

1.2.7.5. Anayasal İktisat ve Bölüşüm

Anayasal iktisat devletin yetkilerinin anayasal düzeyde sınırlandırılması gerektiğini; aksi halde ekonomik hayata artan şekilde müdahalenin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir¹⁹¹. Bu yaklaşıma göre, politikacılar ortak ekonomik kaynakları toplumsal faydayı maksimum edecek şekilde kullanmamaktadır. Bunun yerine, ellerinde bulunan kamu gücünü daha da artırıp bu gücü kendi bireysel çıkarları yönünde kullanmaktadır. Bireysel çıkarlarını gözeterek hareket eden politikacılar, yeniden

¹⁸⁸ Öztürk, s.219.

¹⁸⁹ Öztürk, ss.220-221.

¹⁹⁰ Öztürk, ss.223-226.

¹⁹¹ Öztürk, s.228.

seçilebilmek için kamu harcamalarını gereğinden fazla arttırma eğilimindedirler. Bunun sonucu olarak da devletin ekonomideki ağırlığı sürekli artmaktadır. Bir yanda politikacı ve bürokratlar güç kazanırken, diğer yanda da baskı ve çıkar gruplarının lobicilik ve rant kollama faaliyetleri artmaktadır. İktisat politikasının bu şekilde keyfice kullanılması, yarattığı adaletsizliğin yanı sıra, ekonomik istikrarı bozmakta, ekonomik sorunların daha ağırlaşmasına yol açmakta ve demokrasiyi de yozlaştırmaktadır. Bu çerçevede, gelir dağılımı sorununun da kamu politikaları ile çözümü olası değildir¹⁹².

1.2.7.6. Yapısalcı Ekol ve Bölüşüm

Yapısalcı ekolün savunucuları bölüşüm olgusuna dünya ölçeğinde bakarak bu olguyu gelişmişlik-az gelişmişlik ekseninde ele almaktadırlar. Yapısalcılara göre azgelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelere göre farklı bir yapıya sahiptir. Bu ülkelerin ekonomilerinde önemli tikanıklıklar mevcuttur ve ekonomik yapı esneklikten uzak, katı bir haldedir. Bundan dolayı, azgelişmiş ülkelerde uygulanan gelir bölüşümü politikaları gelişmiş ülkelerde uygulanan politikalara göre farklılık gösterecektir¹⁹³.

Yapısalcı ekole göre dış ticaret hadleri daima azgelişmiş ülkeler aleyhine işlemektedir. Azgelişmiş ülkelerde yaygın olan işsizlik, ücretlerin düşük kalmasına yol açmaktadır. Üretkenlik artışı yaşandığında genişleyen üretim, talep koşulları nedeniyle daha düşük fiyatlarla ihracata konu olmaktadır. Bu şekilde teknolojik gelişmeler merkez ülkelerde gelirlerin yükselmesine, çevre ülkelerde ise fiyatların düşmesine yol açmaktadır. Yapısalcılara göre, azgelişmiş ülkelerde yüksek gelir gruplarının tüketim bağımlılığı, kullanılabilir tasarrufları azaltarak sermaye yatırımlarını caydırmaktadır. İmtiyazlı gruplar bu durumda gelirlerini ve tüketimlerini korumak için emeğin sömürü oranını ve geleneksel ürün ihracatını artırmaya uğraş vermektedirler. Bu üretim ve tüketim kalıpları sonuçta, modern sektörde istihdamın azalmasına, gelir dengesizliğinin artmasına ve kitlesel marjinalizasyona yol açmaktadır. Çözüm olarak, devlet ekonomik yapının yenilenmesi için bütün üretim sektörlerine modern teknolojiyi yaymalı, gelir dağılımı dengesizliğini hafifletmeli ve sosyal marjinalizasyonun önüne geçmelidir¹⁹⁴.

¹⁹² Öztürk, ss.228-230.

¹⁹³ Öztürk, ss.234.

¹⁹⁴ Öztürk, ss.235-240.

1.2.7.7. Neo-Keynesyen İktisat ve Bölüşüm

Neo-Keynesyen iktisat, piyasaların kendiliğinden dengeye geleceği görüşüne karşı çıkarak, Keynesyen iktisatta olduğu gibi, devlet müdahalesinin gerekli olduğunu iddia etmektedir. Öte yandan, neo-Keynesyen iktisat, Keynesyen yaklaşımdan farklı olarak, makroekonomiden mikro ekonomik temellere inmekte; aksak rekabet, asimetrik bilgi, ücret ve fiyat katılıkları gibi kavramları ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşıma göre, faktör ve mal piyasalarında eksik rekabet koşulları geçerlidir. Aksak rekabet koşullarının sonucu olarak, işçiler ve firmalar arasında üretilen çıktıdan daha fazla pay alma konusunda mücadele ortaya çıkmaktadır. Verimlilikten bağımsız ücret artışları da fiyat-ücret spirali yaratarak stagfasyonist eğilimleri beslemektedir. Piyasa sistemi mevcut yapısıyla kendi haline bırakıldığında, işsizlik ve enflasyon gibi etkinlik kayıplarına ve adil olmayan bir gelir ve servet dağılımı yaratarak toplumsal refah kayıplarına neden olmaktadır. Bu nedenle, ekonomide ortaya çıkan dalgalanmaları ve gelir dengesizliklerini gidermek için devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmazdır¹⁹⁵.

1.2.7.8. Neo-Kurumsal İktisat ve Bölüşüm

Neo-kurumsal iktisat, kurumların ekonomi üzerine etkilerine odaklanmıştır. Bu yaklaşıma göre farklı ekonomik, siyasal ve kurumsal süreç ve etmenleri göz önünde bulundurmadan doğru bir analize ulaşılamaz. Ekonomik kaynakların önemli bir kısmı işlem maliyetlerine sarf edilmektedir. Devlet, bireylerin tek tek yapmaya kalkması durumunda çok pahalıya mal olacak işleri çok daha düşük bir işlem maliyeti ile gerçekleştirebilir. Kuralları belirleyerek ve uyulmasını sağlayarak, işlem maliyetlerini düşürür. Özellikle, etkin bir piyasa sistemi oluşturup bölüşümde adaleti sağlayarak ekonomik performansa önemli katkıda bulunabilir. Piyasa sisteminin devletin yaptırım gücü olmaksızın sağlıklı şekilde işlemesi mümkün değildir. Yaptırım gücünün olmadığı şartlarda, risk, belirsizlik ve güvensizliğin artması sebebiyle kaynakların tam istihdamı engellenmektedir. Sonuç olarak, kurumsal çerçevenin ve en önemli kurumsal yapısı olarak devletin, ekonomik performansa büyük bir etkisi vardır¹⁹⁶.

¹⁹⁵ Öztürk, ss.242-246.

¹⁹⁶ Öztürk, ss.248-252.

1.2.8. Ekonomik Büyüme-Bölüşüm İlişkisini Açıklayan Kuramlar

1.2.8.1. Geleneksel Yaklaşımlar

Klasik iktisatçılar ekonomik büyümenin kaçınılmaz olarak gelir ve servet farklılıklarına yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Oluşturdukları tasarrufa dayalı kalkınma modellerinde, açık ya da örtük şekilde, tasarruf fonksiyonu gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki kurmaktadır. Ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleri kar geliri elde edenlere oranla daha düşüktür. Bunun sonucu olarak bu yaklaşımda göre, gelirin daha eşitlikçi dağıtılması durumunda, tasarruflar düşecek, sermaye oluşumu aynı şekilde gerileyecek ve ekonomik büyüme sekteye uğrayacaktır¹⁹⁷.

Kaldor'a göre de, kar geliri elde edenlerin tasarruf eğilimi ücret geliri elde edenlere kıyasla daha yüksek olduğundan, gelirin daha eşitlikli şekilde dağıtılması tasarruf miktarını düşürerek büyümeye negatif etkide bulunacaktır¹⁹⁸. Kapitalist gelişmenin erken aşamalarında üretkenlik artmasına karşın, bu artış ücretlerde bir yükselmeyi sağlayacak boyutta olmayacaktır. Bunun sonucu olarak da kapitalist gelişmenin ilk aşamalarında kar gelirlerinin toplam gelir içindeki payı artarken ücret gelirlerinin payı düşecek ve dolayısıyla gelir dağılımında bir bozulma yaşanacaktır¹⁹⁹.

Neo-Marksist yaklaşım ise bölüşüm ve büyüme ilişkisini azalan kar marjları ilkesi çerçevesinde incelemektedir. Bu yaklaşıma göre, kar oranları ve ücretler işçi ve kapitalist sınıfın karşılıklı pazarlık gücüne bağlıdır. Kar gelirleri sermaye birikiminin belirleyicisidir. Sermaye birikimi ve teknolojik gelişme de büyüme sürecinin temel itici güçleridir²⁰⁰. Bu nedenle de gelirin eşitlikçi dağılımı ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki vardır.

¹⁹⁷ Solimano, s.51.

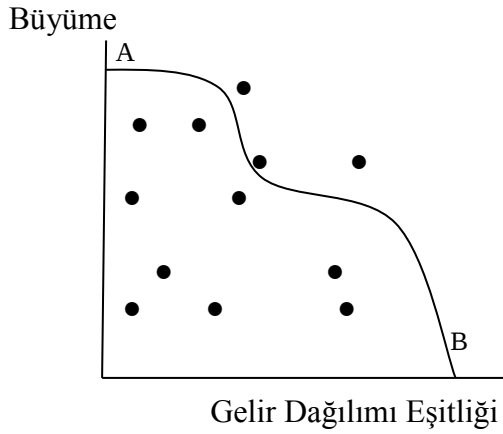
¹⁹⁸ Solimano, ss. 51-52.

¹⁹⁹ Nicholas Kaldor, "A Model of Economic Growth", **The Economic Journal**, Sayı: 67, 1957, ss.619-621.

²⁰⁰ Solimano, s.57.

1.2.8.1.1. Ekonomik Büyüme ve Optimal Gelir Bölüşümü

Geleneksel yaklaşımlarca, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasında öngörülen çelişkili ilişki Şekil 1.7’de sergilenmiştir. Şekilde tüm siyah noktalar farklı politikaların izlenmesi halinde elde edilebilecek farklı büyüme-eşitlik oranlarının bileşimini simgelemektedir. Bununla birlikte her bir eşitlik derecesi için, bu eşitlik derecesini daha kötüleştirmeden ekonomik büyümenin maksimum olduğu bir dominant nokta; aynı şekilde de, her bir ekonomik büyüme oranı için, bu oranı daha aşağıya çekmeden elde edilebilecek en eşitlikçi dağılımı simgeleyen bir dominant nokta vardır.

Şekil 1.7: Büyüme ve Eşitlik Arasındaki Çelişkili İlişki

*Kaynak: D.G. Champernowne ve F.A. Cowell, **Economic Inequality and Income Distribution**, United Kingdom: Cambridge University Press, 1988, s.15.*

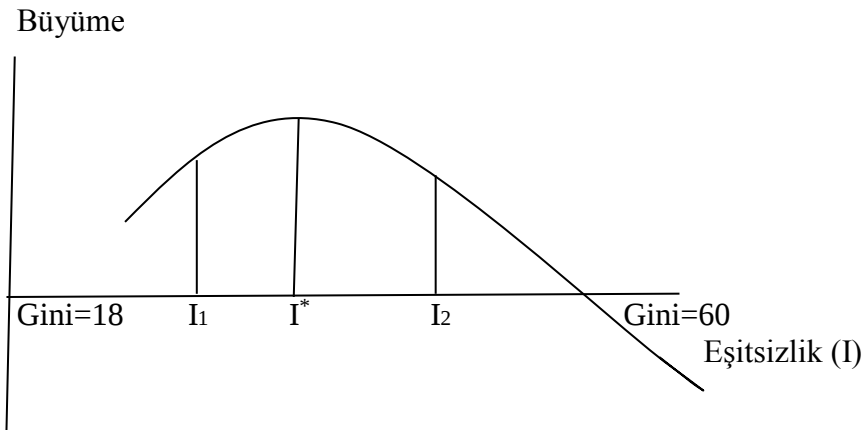
Dominant noktalar birleştirildiğinde, farklı dominant eşitlik-büyüme oranı tercihlerini temsil eden AB eğrisi elde edilir²⁰¹. AB eğrisinin temsil ettiği dağılım, kaynak dağılımında hiç kimsenin refahını düşürmeden en az bir kişinin refahını artırmanın mümkün olmayacağı noktalardan oluştuğundan Pareto optimum dağılımdır²⁰². AB eğrisinin aşağı doğru eğimli olması, bu eğri üzerinde daha eşitlikçi bir dağılım elde etmenin ancak daha düşük bir büyüme oranına razı olmakla mümkün olacağı varsayımının bir sonucudur. Eğrinin eğiminin yüksekliği de büyüme oranındaki düşmenin ne kadar güçlü olacağı ile doğru orantılıdır²⁰³.

²⁰¹ Champernowne ve Cowell, ss. 14-15.

²⁰² Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları ve İlker Parasız, **Gelir Bölüşümü: Teori ve Politika**, 1. Basım, Bursa: Ekin Kitabevi, 1999, s.229

²⁰³ Champernowne ve Cowell, ss. 14-15.

Cornia'ya göre, gelir dağılımı eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasında konkav bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz. Bireyler arasındaki yetenek, çalışma tercihleri gibi unsurlardaki farklar nedeniyle oluşan ve ekonomik büyümeyi maksimize eden bir optimal gelir eşitsizliği seviyesi vardır. Şekil 1.8'de sergilendiği üzere optimal noktanın ötesinde bir eşitsizlik var ise (şeklin sağ kısmı) ekonomik büyüme ile gelir dağılımı eşitliği arasındaki ilişki negatif bir hal almaktadır. Öte yandan optimal noktanın altında bir eşitliklik söz konusu ise (şeklin sol kısmı) eşitlik ve büyüme arasında pozitif bir ilişki oluşmaktadır²⁰⁴. Blume ve Sell'e göre ise, her bir sosyal yapının, tarihsel olarak oluşan ve ülkeden ülkeye önemli farklılıklar gösteren norm ve geleneklerinin ekonomik büyüme sürecini etkileme şekline ve gücüne bağlı olarak belirlenen bir optimal eşitsizlik oranı vardır²⁰⁵.

Şekil 1.8: Gelir Eşitsizliği ve Büyümenin Doğrusal Olmayan İlişkisi

Kaynak: Cornia, s.45.

(I*) : Bireyler arasındaki yetenek, çalışma tercihleri gibi unsurlardaki farklar nedeniyle oluşan ve ekonomik büyümeyi maksimize eden optimal gelir eşitsizliği seviyesi ²⁰⁶.

1.2.8.1.2. Kuznets: Kalkınma Süreci ve Bölüşüm

Kuznets, ekonomik büyüme sürecinde gelir dağılımının ilk önce bozulan daha sonra ise düzelen bir eğilim izlediğini ileri sürmektedir. Kuznets modelinde ekonomiyi tarım ve tarım dışı sektör olarak iki kesime ayrılmaktadır. Tarım dışı kesimde gelirin, tarım kesimine göre daha yüksek; gelir dağılımının ise daha dengesiz olduğu

²⁰⁴ Cornia, Giovanni Andrea Cornia, **Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization**, New York: Oxford University Press, 2004, s.9.

²⁰⁵ Gerold Blume ve Friedrich L. Sell "A Positive Theory of Optimal Personal Income Distribution and Growth", **Atlantic Economic Journal**, Aralık 1998, s.338.

²⁰⁶ Cornia, s.45.

varsayılmaktadır. Endüstrileşme tarım kesiminden göçü hızlandırmaktadır. Bunun sonucu tarım dışı sektörün geliri ile tarım sektörü geliri arasındaki fark artmaktadır. Bir taraftan da giderek daha çok insan, daha dengesiz bir gelir dağılımına sahip tarım dışı kesimde istihdam edilmektedir. Bu iki sürecin sonucu olarak da gelir dağılımı bozulma sergilemektedir. Buna karşın, kalkınmış ülkelere ait verilerin de gösterdiği gibi, belli bir kalkınmışlık seviyesinden sonra gelir dağılımındaki bozulma trendi tersine dönmekte ve gelir dağılımı daha dengeli bir seyir izlemeye başlamaktadır²⁰⁷.

Bunun sebebi, zamanla tarım kesiminin payının iyice küçülmesi, tarım ve tarım dışı sektör arasındaki gelir farkının gelir dağılımını bozucu etkisinin zayıflamasıdır. Ayrıca, kente göç eden kesimlerin zamanla kente uyum göstermeleri ve politikayı etkileme yoluyla daha yüksek gelir etmeleri de tarım dışı kesimdeki gelir dağılımını dengeli bir hale sokmaktadır²⁰⁸. Rowley'e göre ise gelir dağılımında, büyüme süreci ile birlikte Kuznets'in öngördüğü ters U şeklindeki gelişmenin yaşanması, tasarrufların varlıklı kesimde toplanma yoğunluğu, tarımdan endüstriye geçişle ilgili düzenlemelerin yaygınlığı, tarım ve tarım dışı sektörde işletme ölçeğinde ve işin statüsündeki değişimin boyutu ile devletin endüstri sektörünü ne ölçüde desteklediği gibi etmenlere bağlıdır²⁰⁹.

1.2.8.2. Alternatif Yaklaşımlar

Yapılan birçok çalışmada dengeli gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılması ve Uzakdoğu ülkelerindeki uygulamaların dengeli dağılımla ekonomik büyümenin aynı anda oluşabileceğini işaret etmesi, bölüşüm ve ekonomik büyüme ilişkisinin yeniden ele alınmasını gerektirmiştir²¹⁰. Bu çerçevede gelişen yeni yaklaşımlar esas olarak üç temel metodolojik varsayım üzerine inşa edilmiştir. İlki, büyümenin gelir dağılımını belirlediği şeklindeki nedensellik ilişkisi tersine çevrilerek, gelir dağılımının büyümeyi belirlediği kabul edilmiştir. İkincisi, büyümenin tasarrufa değil, yatırıma bağlı olarak

²⁰⁷ Kuznets, s.16.

²⁰⁸ Kuznets, s.17.

²⁰⁹ Robin Rowley, "Economic Development and Income Distribution", **Theories of Income Distribution**, Athanasios Asimakopulas (Ed.), Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988.s.228.

²¹⁰ Ravi Kanbur, "Income Distribution and Development", **Handbook of Income Distribution**, Anthony B. Atkinson ve François Bourguignon (Ed.), Cilt 1, Amsterdam; Elsevier Science, 2000, ss.795-796.

belirlendiği varsayılmıştır. Son olarak da, gelir dağılımının büyüme üzerine etkilerini analiz ederken, ekonomik mekanizmanın yanı sıra siyasi mekanizma da incelenmiştir²¹¹.

1.2.8.2.1. Bölüşümün ve Yatırımların Büyüme Üzerine Etkisi

Eşitsizlik yatırım olanaklarını azaltmakta, tasarruf sahiplerinin borç verme isteklerini geriletmekte ve makroekonomik istikrarsızlık yaratmaktadır²¹². Maddi servet unsurlarına sahip kesimlerin yatırımlarını gerçekleştirmeleri daha mümkündür. Bu durum zenginin daha zengin olmasına, gelir farklarının büyümesine; orta ve düşük gelir gruplarının üretkenlik potansiyellerinin dışlanmasıyla da ekonomik büyümenin sekteye uğramasına yol açmaktadır²¹³.

Diğer taraftan yeniden dağılım politikaları ile gelir bölüşümünün dengeli hale getirilmesi, tüketimde ortaya çıkacak artışın yatırımlardaki düşüşten daha baskın olması halinde, büyüme sürecini destekleyen bir etki ortaya çıkaracaktır²¹⁴. Daha yüksek tüketim seviyeleri hızlı ve sürekli büyüme için temel şartlardan biri olduğundan, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelirin düşük gelirli kesimler lehine yeniden dağılımı bu kesimin yaşam şartlarında yaratacağı düzelmenin yanında ekonomik büyüme için de teşvik edici olacaktır²¹⁵.

Modern toplumda gelir dağılımı dengesizliği ve yoksulluk gibi sorunlar, kaynakların kısıtlı olmasının ya da teknolojik yetersizliğin değil; kurumsal yapılanmaların toplumun üretkenlik potansiyeline göre düzenlememiş olmasının sonucudur²¹⁶. Piyasa mekanizması, ekonomik kalkınmayı tek başına belirleyebilecek bir güç değildir. Gerçek dünyada dominant koordinasyon mekanizması, piyasa olabildiği gibi, kimi zaman da siyasal ya da ekonomik bir otorite; bazen de bir gelenek olabilmektedir. Farklı koordinasyon mekanizması setleri ekonomik performansı

²¹¹ Solimano, ss.52-53.

²¹² Philippe Aghion, Eve Caroli ve Cecilia Penalosa, “Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theories”, **Journal of Economic Literature**, Sayı: 37, 1999, s.1621.

²¹³ Solimano, s.54.

²¹⁴ Solimano, s.55.

²¹⁵ W.W. Rostow, “Development, Efficiency, and Equity in Historical Perspective”, **Equity and Efficiency in Economic Development**, J. Savoie ve Irving Brecher, Buffalo- ABD, 1992, s.85-86.

²¹⁶ Christopher Brown, “Is There an Institutional Theory of Distribution?”, **Journal of Economic Issues**, Sayı: 39, 2005, ss.915-931.

belirlediğinden, toplumun çoğunluğunun adil olduğuna inanacağı bir ekonomik ve sosyal yapının inşası gerekmektedir²¹⁷.

Belirli gelişmişlik seviyesinin altındaki ekonomilerde ekonomik büyüme gelir dağılımı dengesizliği sorununa çözüm getirememektedir. Bu gibi ülkelerde gelir dağılımını eşitlikçi hale getirmek ve yoksulluk sorununu azaltmak için, ekonomik büyümenin yapısını değiştirmek ve yoksul kesimlerin sahip olduğu beşeri ve fiziki sermayeyi artırmak gerekmektedir²¹⁸. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin kaynakları yetersiz olduğundan, ekonomik büyüme için potansiyele sahip bölgelere ekonomik altyapı yatırımları yapılmalı; ekonomik büyüme ile buralardan elde edilen kaynaklar tüm ülke için sosyal altyapı yatırımlarında kullanılmalıdır²¹⁹. Sosyal haklara yapılacak yatırım bir maliyet unsuru olmak yerine toplum için en iyi yatırım stratejilerinden birisidir. Sosyal haklar, kişilerin eğitim ve iş olanaklarına erişmesini sağlayarak bireylerin ve toplumun kalkınmasına yardım eder. Toplumdaki herkesin belli seviyede olanaklara sahip olması da sosyal istikrarı ve üretkenliği destekler²²⁰.

Eğitime yatırım, büyümeyi teşvik etmekte ve gelecekteki dağılım politikaları için kaynak oluşturmaktadır²²¹⁻²²². Başlangıç seviyesinde eğitime erişimin düşük seviyede bulunduğu ve yapılan yatırım sonucu eğitime katılma oranının çok hızlı şekilde artırılabilirdiği koşullarda, eğitime yatırımın gelir dağılımı dengesizliğini azaltıcı etkisi güçlü olacaktır²²³. Sonuç olarak yeniden dağılım politikaları eğitim ve sağlık gibi alanlarda derhal etkisini gösteren iyileşmeler sağlamanın yanında uzun dönemde

²¹⁷ A. Spithoven, "Distribution of Income and The Structure of Economy and Society", **International Journal of Social Economics**, Sayı:32, 2005, ss.133-154.

²¹⁸ Irma Adelman, "What is the Evidence on Income Inequality and Development", **Equity and Efficiency in Economic Development**, Donald J. Savoie ve Irving Brecher, Buffalo-ABD,1992, s.143.

²¹⁹ Niles Hansen, "Regional Policies for Equity: Can They Be Justified?" **Equity and Efficiency in Economic Development**, J. Savoie ve Irving Brecher, Buffalo- ABD, 1992, ss. 178-182.

²²⁰ Gabriella, Dragoni-Battaini, "Promoting Equity Through Social Cohesion", **Equity and Development**, Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.), The World Bank, 2006, ss.44-45

²²¹ Edgar Pardo Beltran, **Effects of Income Distribution on Growth**, CEPA Working Paper. Sayı:4, 2002, s.11.

²²² Roberto Perotti, "Income Distribution, Politics, and Growth", **The American Economic Review**, Sayı:82, 1992, ss.313-314.

²²³ Daniele Checchi, "Does Educational Achievement Help Explain Income Inequality?" **Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization**, Giovanni A. Cornia, New York: Oxford University Press, 2004, ss.106-107.

çalışma yetenek ve kapasitelerini yükselterek büyüme sürecini desteklemektedir²²⁴. Yeniden dağılım politikalarını uygulamak için ihtiyaç duyulan parasal kaynağın, büyüme sürecine önemli bir zarar vermeden sağlanması da olasıdır. Toplam tüketim üzerinden alınacak artan oranlı dolaysız vergileme sistemi ile büyüme ve eşitlikçi gelir dağılımı hedeflerinin ikisine de aynı anda katkı yapmak mümkündür²²⁵.

1.2.8.2.2. Politik Süreç ve Bölüşüm-Büyüme İlişkisi

Politik mekanizmayı esas alan modellerde, eşitsizliğin politik süreç sonucunda yeniden dağılım politikalarını zorunlu kılacağı, bunun da ekonomik büyüme sürecine olumsuz etkiye bulunacağı öngörülmektedir²²⁶. Yoksul kesimler daha yüksek vergi oranı tercih ederken, varlıklı kesimler daha düşük vergi oranı tercih etmektedir²²⁷. Toplumda bir kesim belirgin derecede zenginse, varlıklı olmayan kesimler şiddet yoluyla ya da siyasi süreçleri etkileyerek varlıklı kesimden gelir transferi sağlamaya çalışacaktır. Varlıklı kesimler de siyasi veya düzenleyici kurumlar aracılığıyla diğer kesimlerden gelir transferi sağlamak isteyecektir. Her iki girişim de mülkiyet haklarını zedeleyerek yatırımlar ve büyüme üzerinde negatif etkiye bulunacaktır²²⁸.

Ülkeler arasında ekonomik büyüme farkını yaratan temel unsurlar arasında farklı politik güdüler ve farklı politik kurumlar yer almaktadır. Gelir bölüşümünün ekonomi politikalarını ne şekilde etkileyeceği de büyük ölçüde politik kurumların yapısına bağlıdır. Demokrasilerde gelir dağılımında bir bozukluk olması halinde, bu bozukluğu telafi etmek üzere yüksek oranlı bir gelir vergisi yönünde politik tercihlerin oluşması olasıdır. Öte yandan, demokratik olmayan ülkelerde, vergiler varlıklı kesimler yerine politik gücü düşük kesimlere yönelmekte; elde edilen vergi gelirleri de toplumun

²²⁴ Ke-Young Chu, Hamid Davoodi ve Sanjeev Gupta, "Income Distribution and Tax and Government Social-Spending Policies in Developing Countries", **Equity and Efficiency in Economic Development**, Danold J. Savoie ve Irving Brecher, Buffalo-ABD, 1992, ss. 251-252.

²²⁵ Richard Musgrave, "Fiscal Equity and Economic Development" **Equity and Efficiency in Economic Development**, Danold J. Savoie ve Irving Brecher, Buffalo-ABD, 1992, ss.154-156.

²²⁶ Abhijit V. Banerjee, "Inequality and Growth: What Can The Data Say?", **Journal of Economic Growth**, Sayı: 8, 2003, ss.270-272.

²²⁷ Thomas Romer, "Individual Welfare, Majority Voting, and the Properties of a Linear Income Tax", **Journal of Public Economics**, Sayı: 4, 1975, ss.182-183.

²²⁸ Edward Glaesera, Jose Scheinkman ve Andrei Shleifer, "The Injustice of Inequality", **Journal of Monetary Economics**, Sayı: 50, 2003, s.200.

genelinden ziyade politik gücü elinde bulunduran kesimlere transfer edilmektedir²²⁹. Düşük gelirli kesimleri yetersiz eğitim-düşük gelir çıkmazından kurtarmanın ve daha az eşitsizlik ve daha yüksek hasıla içeren yeni bir dengeye ulaşmanın yolu, politik sistemin değiştirilmesidir. Böylelikle, demokrasi sayesinde, yüksek ekonomik büyüme ve eşitlikçi gelir dağılımı hedeflerine aynı anda ulaşmak mümkün olacaktır²³⁰. İstikrarlı demokrasiler, gelir eşitsizliğinin düşük seviyede seyrettiği koşullarda oluşmaktadır²³¹.

1.2.8.2.3. Ampirik Çalışmalarda Bölüşüm-Büyüme İlişkisi

Tablo 1.4: Eşitlik-Ekonomik Büyüme İlişkisi Ampirik Çalışma Sonuçları

Çalışmayı Yapan	İncelenen Dönem	İncelenen Ülkeler	Eşitliğin Büyüme Üzerine Etkisi	İlişkinin Geçerlik Koşulu
Forbes ²³²	1960-1990	(45) Gelişmiş ve gelişmekte olan	Negatif	Kısa dönemde geçerli
Persson ve Tabellini ²³³	1830-1985	(9) Gelişmiş	Pozitif	Genel olarak geçerli
Persson ve Tabellini ²³⁴	1960-1985	(56) Gelişmiş ve gelişmekte olan	Pozitif	Demokrasinin varlığı
Voitchovsky ²³⁵	1970-1995	(25) Gelişmiş	Değişken	Dağılımın üstündeki eşitsizlik pozitif; altındaki negatif etkili
Perotti ²³⁶	1970-1985	(40) Gelişmiş ve gelişmekte olan	Pozitif	Orta üst gelir grubunun orta gruptan kopuk olmaması
Alesina ve Rodrik ²³⁷	1960-1985	OECD ülkeleri ve diğer (24)	Pozitif	Uzun dönemde geçerli
Chong ve Calderon ²³⁸	1972-1995	(55) Gelişmiş ve gelişmekte olan	Değişken	Gelişmiş ülkelerde ve kurumsal kalitenin varlığında
Gylfason ve Zoega ²³⁹	1965-1998	(87) Gelişmiş ve gelişmekte olan	Pozitif	Yeterli eğitim harcaması yapıldığında geçerli

²²⁹ T.Persson, "Growth, Distribution and Politics", **European Economic Review**, Sayı:36, 1992, ss.593-598.

²³⁰ Francisco H.G. Ferreira, "Education for The Masses: The Interaction Between Wealth, Educational and Political Inequalities" **Economics of Transition**, Sayı:9 (2), 2001, s.549.

²³¹ Charles Boix, *Democracy and Redistribution*, Cambridge University Press, 2003, s.36.

²³² Kristin J. Forbes, "A Reassessment of the Relationship between Inequality and Growth", **The American Economic Review**, Sayı: 90, Eylül 2000, ss.869-871.

²³³ Torsten Persson ve Guido Tabellini, "Is Inequality Harmful for Growth?", **The American Economic Review**, Sayı:84, Haziran 1994, ss.607-608.

²³⁴ Persson ve Tabellini, ss.608-617.

²³⁵ Sarah Voitchovsky, "Does the Profile of Income Inequality Matter for Economic Growth? Distinguishing Between the Effects of Inequality in Different Parts of the Income Distribution", **Journal of Economic Growth**, Sayı:10, 2005, s.288.

²³⁶ Perotti, s.314.

²³⁷ Alberto Alesina ve Dani Rodrik, "Distributive Politics and Economic Growth", **The Quarterly Journal of Economics**, Sayı:109, Mayıs 1994, s. 465-468.

²³⁸ Alberto Chong ve Cesar Calderon, "Institutional Quality and Income Distribution", **Economic Development and Cultural Change**, Sayı:48, Haziran 2000, s.781.

²³⁹ Thorvaldur Gylfason ve Gylfi Zoega, "Education, Social Equality and Economic Growth: A View of the Landscape", **Economic Studies**, Sayı: 49. 2003, ss.557-580.

Gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi farklı unsurlara odaklanmak suretiyle inceleme konusu yapan toplam sekiz çalışmanın kapsam ve sonuç bulguları tarafımızca oluşturulan Tablo 1.4'te özetlenmiştir. Çalışmaların sonuç bulguları arasında farklar gözlemlenmekle birlikte, ağırlıklı biçimde ulaşılan sonuç; dengeli gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında sistematik bir negatif ilişkinin var olmadığıdır. Demokrasi, yeterli eğitim harcaması, kurumsal kalite ve uygun dağılım yapısı gibi koşulların varlığı altında ise eşitlikçi gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif bir nitelik kazanmaktadır.

1.2.8.2.4. Uzakdoğu Ülkelerinde Bölüşüm-Büyüme İlişkisi

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Latin Amerika ülkeleri gibi eşitsizliğin yüksek olduğu ülkeler başarısız bir büyüme performansı ortaya koyarken Uzakdoğuda düşük eşitsizliğe sahip ekonomiler hızlı bir büyüme süreci yakalamışlardır. Bu nedenle Uzakdoğu ülkelerinin düşük eşitsizlik ve yüksek ekonomik büyüme hedeflerini aynı anda gerçekleştirmelerini olası kılan koşullar ayrı bir başlık altında irdelenmiştir.

Uzakdoğu ülkelerindeki gelir dağılımı, fonksiyonel dağılımda yüksek kar payları, kişisel dağılımda ise düşük eşitsizlik içermektedir. Bu nitelikteki bir dağılım da, gerek fiziki sermaye gerek insan sermayesi formasyonu için ideal bir yapı oluşturmaktadır²⁴⁰. Bu ülkelerde kalkınma için elverişli koşulların oluşmasına yol açan etmenlerin başında; savaş sonrası yapılan reformların bir sonucu olarak, varlıkların eşitlikçi şekilde dağılmış olması gelmektedir. Ayrıca, düşük gelir gruplarının da yüksek tasarruf eğilimi taşımaları, servet dağılımının başlangıçtaki eşitlikçi yapısının etkisini uzun süre sürdürmesini sağlamıştır. Yine kalkınma sürecinde uygulanan, geniş istihdam olanakları sunan istihdam politikası ve eşitlikçi ücret politikası da gelir dağılımının kalkınma sürecinde eşitlikçi bir şekilde seyretmesine yol açan faktörlerden olmuştur²⁴¹.

Bu noktada, Uzakdoğu ülkelerinin ekonomik kalkınma için potansiyel anlamda elverişli olan koşullarının, devletin endüstriyel yapıyı dönüştürmeye yönelik uzun

²⁴⁰ Jong-Il You, "Income Distribution and Growth in East Asia", **The Journal of Development Studies**, Sayı: 34, Ağustos 1998, s.37.

²⁴¹ You, ss.56-57.

vadeli plan ve politikaları ile gerçeğe dönüştürüldüğü de vurgulanmalıdır²⁴². Bu politikalar arasında en öne çıkanlardan birisi de eğitim politikasıdır. Uzakdoğu ülkelerinde eğitim politikası bir yandan fırsat eşitliği yaratacak şekilde, bir yandan da teknik ve mesleki eğitime ağırlık verilerek ihtiyaç duyulan işgücünü hazırlayacak şekilde tasarlanmıştır. Böylelikle eğitim politikası, daha yüksek ekonomik büyüme ve daha eşitlikçi gelir dağılımı hedeflerine aynı anda önemli katkı yapmıştır²⁴³.

1.2.9. Bölüşüm Kuramlarının Genel Değerlendirmesi

Gelir bölüşümüne ilişkin kuramlar arasında önemli ayrımlar bulunmakta ve bölüşüm konusu iktisat disiplininde tartışmalı bir alanı oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde, farklı yaklaşımların bölüşüm konusunda öne çıkan kuramlarına kronolojik bir düzen içinde yer verilmiştir. Bölüşüm kuramlarının, açık ya da kapalı ekonomi varsayımına dayanmaları, teknolojiyi sabit ya da değişken kabul etmeleri, tasarruf ya da yatırıma odaklanmaları esas alınarak da analiz edilmeleri mümkündür. Bununla birlikte farklı kuramlar arasında en temel ayrım noktasını, bölümün önceki kısımlarında ayrıntılı biçimde ortaya konulduğu üzere, piyasa mekanizmasına karşı alınan tutum oluşturmaktadır. Bu çerçevede bölüşüm kuramlarının genel çözümlemesi yapılırken; piyasa merkezli yaklaşım, piyasa eksenli müdahaleci yaklaşım ve Marksist bağlantılı eleştirel yaklaşım şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmaları en doğru kategorileştirme olarak belirmektedir.

Piyasa merkezli yaklaşımların kendi içinde farklılıklar bulunmakla birlikte, Adam Smith'ten arz yanlı iktisada değişmeyen noktaları, piyasa mekanizmasının işleyişine duydukları sarsılmaz güvendir. Bu yaklaşımlarda piyasalarda tam rekabet şartlarının geçerli olduğu varsayımı altında, birey ve firmaların fayda ve kar maksimizasyonu çabalarının tüm ekonomi için kaynakların en etkin şekilde kullanımına yol açacağı savı geçerlidir. Piyasalarda tam rekabet koşullarının geçerli olması, üretim faktörlerinin üretime yaptıkları marjinal katkı kadar gelir elde etmelerine yol açacağından piyasa mekanizması kendiliğinden en etkin ve aynı zamanda en adil dağılımı sağlayacaktır.

²⁴² Linda Weiss ve John M. Hobson, **Devletler ve Ekonomik Kalkınma: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz**, Kıvanç Dünder (çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 1999, s.177

²⁴³ Mitchell A. Seligson ve John T. Passe-Smith.(Ed.), **Development and Under-development**, London: Lynne Rienner Publishers,1998, s.427.

Piyasa mekanizmasının işleyişine kamu otoritesince müdahale edilmesi halinde ise etkinlik kayıpları oluşacak ve daha eşit olsa da adil olmayan bir dağılım oluşacaktır.

Piyasa eksenli müdahaleci yaklaşımlar ise Keynes'den aksak rekabet piyasası odaklı yaklaşımlara kadar, piyasa mekanizmasını esas almakla birlikte, tam istihdam ve tam rekabet şartlarının geçerli olmadığından hareketle, yapılacak müdahalelerle etkinlik kayıplarının azaltılabileceği ve adil bir gelir dağılımı sağlanabileceği iddiasındadırlar. Bu yaklaşımlarda devletin tam istihdamı sağlamak ya da tekelci yapıları zayıflatmak için piyasalara müdahale etmesi meşru görülmektedir. Bu çerçevede, düşük gelir gruplarının tüketim eğilimlerinin daha yüksek olduğu varsayımı altında, bölüşümün piyasa mekanizmasına müdahale ile daha eşitlikçi hale getirilmesinin, bazı koşullarda ekonomik etkinliği destekleyen bir etki yaratması olanaklı görülmektedir.

Marksist bağlantılı yaklaşımlar ise piyasalarda tam rekabet koşullarının gerçekleşmesinin olanaksızlığı, tam rekabetten uzak piyasa yapısının tekelci eğilimleri güçlendirmesi, üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran dar bir kesim tarafından üretime yapılan katkının ötesinde üretilen artığa el konulması gibi konuları gündeme taşıyarak piyasa mekanizmasına temel eleştiriler yöneltmişlerdir. Bu yaklaşımda eşitsizlik kapitalizmin kaçınılmaz bir sonucu olduğundan, kapitalist sistem içinde eşitsizlik sorununun çözümü olanaklı değildir. Kapitalist sistemde devlet de kapitalist sınıfı temsil ettiğinden devletten bölüşüm sorununu çözmesini beklemek çelişik ve olanaksız bir beklentidir. Bu yaklaşımda, kapitalist sınıfın emeği, merkez kapitalist ülkelerin de çevre ülkeleri sömürmesi temelinde işleyen sistemin çelişkili ve sürdürülemez yapısından ötürü krizlere yol açması ve sonunda da yıkıma uğraması kaçınılmazdır. Bu anlamda, gelir bölüşümü sorunu da ancak kapitalist sistem yıkılıp bir üst üretim biçiminin egemen olması halinde çözümlenecektir.

Bölüşüm konusundaki kuramsal ayrılıklar ekonomik büyüme ve bölüşüm ilişkisinin analizinde de koştur bir yansıma göstermektedir. Piyasa merkezli yaklaşımlar ekonomik büyüme için etkin işleyen piyasaları, sermaye birikimini, bireysel teşvik mekanizmalarını esas aldıklarından, eşitlikle büyüme arasında zıt yönlü bir ilişkinin varlığını öngörmektedirler. Bu çerçevede piyasada oluşan bölüşüme müdahale edilerek gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılması halinde, ekonomik büyüme süreci zarar

görecektir. Piyasa eksenli müdahaleci yaklaşıma göre ise gelir dağılımı dengesizliğini giderici politikaların büyüme üzerine etkisinin pozitif ya da negatif olması, talep ve yatırım üzerindeki etkilerinin büyüklüğü tarafından belirlenecektir. Yeniden dağılım politikaları sonucu talep üzerinde oluşan pozitif etkinin, yatırımlar üzerindeki negatif etkiden baskın olması durumunda büyüme süreci olumlu şekilde etkilenecektir. Marksist bağlantılı yaklaşımda ise ekonomik büyüme ve eşitlik arasında zıt yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu varsayılmaktadır. Kapitalizm doğası gereği eşitsizlik üzerine kurulu olduğundan ve sermaye birikimi yoğunlaşma eğilimi sergilediğinden, büyüme sürecinin aynı zamanda bir eşitsizlik yaratma süreci olduğu kabul edilmektedir.

Kuramsal düzlemde ayrılmış reel ekonomilerin içinde bulundukları koşulları incelediğimizde; tam rekabet piyasasının varlık koşulları olan homojen ürünler, fiyatı etkilemeyecek kadar çok satıcı, giriş-çıkış serbestliği, dışsallıkların mevcut olmaması, tüketicilerin simetrik ve tam bilgi sahibi olmaları gibi koşulların geçerli olmadığını görmekteyiz. Bunun yerine karşı karşıya olduğumuz, mal ve hizmetlerden finans ve faktör piyasalarına değin piyasaların tekelleri ve oligopolistik özellikler barındırmakta olduğudur. Piyasalarda eksik rekabet koşullarının geçerli olması da piyasaların kendiliğinden Pareto etkinliği sağlayacağı varsayımının kuramsal temellerini geçersiz kılmaktadır²⁴⁴. Bu durumda da, aksaklık gösteren piyasaların, bilgiye erişme, koordinasyon sağlama ve yaptırım uygulama konularında avantajlı bir konumu bulunan kamu otoritesince düzenlenmesi yoluyla etkinlik kayıplarının azaltılması, en azından kuramsal düzlemde, olanaklı hale gelmektedir.

Bu saptamanın bölüşüm ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine izdüşümü de, eşitlik sağlayıcı bir kamu müdahalesinin aynı zamanda ekonomik etkinliği ve büyüme sürecini destekleyen bir sonuç üretmesinin olanaklı olmasıdır. İktisat literatüründe bu konuda son dönemlerde yapılan birçok kuramsal ve ampirik çalışma da bu sonucu desteklemektedir. Bu çalışmalarda, sosyal ve ekonomik yapıya göre farklılık gösteren optimal bir gelir eşitliği oranından söz edilebileceği; genel itibarıyla aşırı eşitlik ya da eşitsizlik içeren durumlar dışında ekonomik büyüme ile eşitlikçi gelir dağılımı arasında

²⁴⁴Detay İçin Bakınız.: B.Greenwald ve J. E. Stiglitz, “Externalities in Economies with Imperfect Information and Incomplete Markets”, **Quarterly Journal of Economics**, 1986, Vol. 101, No. 2 (May), ss. 229-264.

negatif olmayan bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle demokrasinin varlığı, kurumsal kalitenin sağlanması ve yeterli eğitim harcaması yapılması gibi koşullar sağlandığında ise eşitlikçi dağılım ve ekonomik büyüme arasında belirgin bir pozitif ilişki söz konusu olmaktadır.

Bu çerçevede, ortaya konulan kuramsal yaklaşımlarla ekonomilerin reel koşulları birlikte değerlendirildiğinde; eşitlikçi gelir dağılımı ve yüksek ekonomik büyüme hedefleri arasında mutlak bir çelişkili ilişki varsaymadan, bu iki kalkınma hedefine de aynı anda katkı yapacak, sosyal ve ekonomik yapıya göre şekillenecek optimal bir dağılım politikası geliştirilmesi mümkün ve toplumsal anlamda tercih edilir bir seçenek olarak belirmektedir.

1.3. KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

1.3.1. Küreselleşme Süreci

1.3.1.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme; insanların, malların ve bilginin dünya ölçeğinde giderek büyüyen çok yönlü hareketleri ile bunların karşılaştığı ve yarattığı yapıları içeren bir süreç olarak ifade edilmektedir²⁴⁵. Küreselleşme ekonomik, kültürel ve politik boyutları olan çok katmanlı bir kavram olmakla birlikte ekonomik anlamda, dünya ekonomisinde 1980’li yıllardan itibaren yaşanmaya başlayan bütünleşme süreçlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu çerçevede küreselleşmeye yol açan ya da küreselleşme olgusundan söz edilmesini olası kılan etmenler olarak da; bilişim, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerle uluslararası ticaret, doğrudan yatırım ve finansal işlemlerdeki artışlar öne çıkmaktadır²⁴⁶.

Bu anlamda küreselleşme, dünya ekonomisini meydana getiren sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve bir dünya piyasasıyla eklenme olgusu olarak algılanmaktadır. Bu süreç de piyasa mantığının işleyişini etkileyen her türlü kolektif yapının terk edilmesini gerektirmektedir. Buna karşın, neoliberal dünya görüşünün

²⁴⁵ George Ritzer, **Küresel Dünya**, Melih Pekdemir (çev.), 1.Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s.20

²⁴⁶ Mehmet Dikkaya ve Deniz Özyakışır, **Küreselleşmenin Ekonomi-Politiki**, 1.Basım, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, ss.26-30

ideolojik söylemiyle yüklü bu küreselleşme kavramını, çağdaş teknolojinin gereklerine uyum göstermekten ibaret teknik bir süreç olmaktan çok, uluslararası sermayenin çıkar alanını dünya ölçeğinde genişletme projesi olarak değerlendirmek de mümkündür²⁴⁷.

Bu çerçevede, Boratav'a göre küreselleşmenin anlaşılması, emperyalizm kavramı gözetilerek yapılacak bir analizle mümkündür. Küreselleşme kavramı olarak emperyalizmin yerine geçmiştir. Çözümlemelerinde küreselleşme ya da emperyalizm kavramını esas alanlar üç bakımdan birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu ayrım noktalarından ilkinin, emperyalizmde hiyerarşik ve eşitsiz nitelikler barındıran yapısal bağımlılığın yerini küreselleşmede karşılıklı bağımlılık kavramının alması oluşturur. İkinci ayrım noktasını, emperyalizmdeki merkez ve çevre ülkeler arasındaki sistematik artık aktarım mekanizmasının yerini küreselleşmede tüm tarafların kazançlı çıktığı pozitif toplam ilkesinin alması meydana getirmektedir. Son ayrım noktasını da, emperyalizm kavramındaki piyasa güçlerinin eşitsiz nitelikte, ekonomik ve politik güç dengeleri altında işleyen yapısının yerini küreselleşme ile birlikte piyasalara karşı duyulan sarsılmaz bir güvenin alması oluşturur²⁴⁸.

Kapitalist sistemin uzun dönem gelişimi, çözümlemelerinde küreselleşme kavramını esas alanların ileri sürdüğü; küreselleşmenin, dünya ekonomisinin yeni, geri dönüşsüz ve sürece katılan tüm ülkelerinin yararına bir evresi olduğu yönündeki tezini desteklememektedir. Bu çerçevede, küreselleşme olgusunun, uluslararası ekonomik ilişkiler bağlamında; uluslararası ekonomik ilişkilerdeki yapılanmalar da üretim ve birikim süreçlerinden ayrı düşünülmemeyeceğinden, üretim, sermaye birikimi ve uluslararası işbölümü bağlamında ele alınarak incelenmesi gerekmektedir²⁴⁹.

1.3.1.2. Dünya Ekonomisinin Yapısı ve Gelişimi

Kapitalizm ortaya çıkışından bu yana gerçekte bir dünya sistemidir ve sermaye birikim süreci de ulusal devletlerin sınırlarından bağımsız gelişme eğilimindedir²⁵⁰.

²⁴⁷ Erinç Yeldan, "Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme", **Korkut Boratav'a Armağan: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, ss.342,343.

²⁴⁸ Korkut Boratav, **Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye**, 2.Basım,İstanbul: Yordam Kitap, 2010, s.45.

²⁴⁹ Gülten Demir, "Küreselleşme Üzerine", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 56, Sayı:1, 2002, s.75.

²⁵⁰ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 10.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.13.

Kapitalizm, bir siyasal-ekonomik sistem olarak işlerliğini ancak coğrafi yayılma, uzamsal düzenlemeler ve eşitsiz gelişimin sunduğu olanaklarla korur²⁵¹. Bu çerçevede, kapitalizmin gelişme dinamiklerinin sonucu olarak, dünya ekonomisinin bir bütün olarak algılanması gerekmektedir. Çeşitli üretim biçimlerinin, ulusal ekonomiler aracılığıyla, bir üst düzeyde eklemlenmeleri ile bir kapitalist dünya sistemi meydana gelir. Kapitalist dünya sistemi, çeşitli üretim biçimlerini içeren, ancak onlardan ayrı bir düzeyde tanımlanan bir üst-sistem olarak var olur. Merkez ve çevre ülkeler de dünya ekonomisinin ana kategorilerini oluşturur²⁵².

İleri düzeyde sanayileşmiş ülkelerin oluşturduğu merkez, sahip olduğu ekonomik güçle, dünya ekonomisinin gidişatını tayin eder. Aynı zamanda dünya ekonomisinin işleyiş biçimini belirleyen kuralları oluşturur. Bu kuralların diğer ülkelere benimsenmesini sağlayacak ideolojiyi ve kurumları yaygınlaştırarak yönetim ve denetim işlevini yerine getirir. Merkezin dışında kalan, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu grupsa dünya ekonomisinin çevresini oluştururlar. Çevre, merkezin aldığı kararları etkileme gücünden yoksundur ve çoğu zaman, merkezin yarattığı koşulları veri kabul ederek bu koşullara kendini uyarlama gayreti içine girer²⁵³.

Merkez ve çevreden oluşan yapısı içinde dünya ekonomisinin uzun dönem gelişimi, genişleme ve bunalım dönemleri barındıran, kesintili bir süreç içinde gerçekleşir. Kondratieff'e göre dünya ekonomisinde (1780- 1817 genişleme ve ardından 1851'e kadar durgunluk; 1851-1875 genişleme ve ardından 1896'ya kadar durgunluk; 1896-1914 genişleme ve ardından durgunluk olmak üzere) üç uzun dönem dalgalanma yaşanmıştır²⁵⁴. İkinci Dünya Savaşına kadar süren durgunluk döneminin ardından Fordist kitlesel üretim Kondratieff dalgası olarak da adlandırılan dördüncü uzun dönem dalganın yükselişi başlamıştır. Genişleme süreci 1970'lere değin sürmüştür; ardından yeni

²⁵¹ David Harvey, **Umut Mekanları**, Z.Gambetti (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2008, s.40.

²⁵² Korkut Boratav, **İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları**, İstanbul: Belge Yayınları,1983 s.199.

²⁵³ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, 5.Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009,ss.34,35.

²⁵⁴ N. D. Kondratieff, "The Long Waves in Economic Life", The Review of Economics and Statistics, Cilt:17,Sayı: 6 Kasım 1935, ss.105-115.

bir bunalım dönemi başlamıştır. 1980’lerden itibaren beşinci uzun dalganın, enformasyon ve iletişim Kondratieff dalgasının, yükselişi başlamıştır²⁵⁵.

Dünya ekonomisindeki uzun dönemli dalgalanmalar, merkezde kâr oranını etkileyen gelişmelerin sonucu yaşanmaktadır. Kapitalist sistemde asli hareket sermaye birikiminin sürekli ve kesintisiz şekilde arttırılmasına yöneliktir. Sermaye birikim süreci, üretimi daha fazla arttırmanın kazançlı olmayan bir hale dönüştüğü noktada durağanlaşmaya başlamaktadır. Bu bağlamda, kar haddinin yükselişi ile sermaye birikiminin ve ekonomik büyümenin hız kazanması genişleme dönemlerini; kar haddinin düşüşü ile sermaye birikiminin ve ekonomik büyümenin yavaşlaması ise bunalım dönemlerini meydana getirmektedir²⁵⁶.

1.3.1.2.1.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda dünya ekonomisinde uzun bir genişleme dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde, dünya ticareti, sınai üretim, toplam üretim, emek üretkenliği gibi ana göstergelerdeki büyüme hızları kapitalizm tarihindeki en yüksek düzeylerine yaklaşmıştır²⁵⁷. 1970’li yıllara değin süren bu dönemin birikim modeli Fordizm olarak adlandırılır. Fordist birikim tarzı emek sürecinde köklü ve sürekli bir değişikliğe yol açar ve emek üretkenliğindeki artışla kişi başı sabit sermaye miktarındaki artışı birleştirir. Fordist birikim modeli ayrıca, yoğun sermaye birikiminin yarattığı üretkenlik artışına kitle tüketiminin sürekli biçimde uyarlanmasını gerektirir²⁵⁸.

İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan konjonktürde Fordist üretim sisteminin sağladığı üretim artışı ile istikrarlı, büyük pazarlar ve yüksek talep arasındaki karşılıklı uyumu sağlayan ulusal ve uluslararası iktisadi ve siyasi düzenleme mekanizmaları ve kurumsal yapılar oluşmuştur. Bu yapılanma içerisinde Fordist sistem,

²⁵⁵ Erol Taymaz, “Kriz ve Teknoloji”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 56-61, Bahar 1993, s.16.

²⁵⁶ Demir, s.77.

²⁵⁷ Sungur Savran, “Bunalım, Sermayenin Yeniden-Yapılanması, Yeni-Liberalizm”, **Dünya Kapitalizminin Krizi**, Nail Satlıgan ve Sungur Savran (Der.), 2.Basım, İstanbul: Belge Yayınları, 2009, s.25.

²⁵⁸ Alain Lipietz, “Dünya Çapında Fordizme Doğru” **Dünya Kapitalizminin Krizi**, Nail Satlıgan ve Sungur Savran (Der.), İstanbul: Belge Yayınları, 2.Baskı 2009, ss.447,448.

gelişme ve egemen üretim sistemi olabilme koşullarına kavuşmuştur²⁵⁹. Böylelikle savaş sonrası dönemde sanayi kitle üretiminin artışı, üretim verimliliğini ve bölüşüm potansiyelini yükseltmiş, ekonomi politikaları sosyal devlet anlayışı ile düzenlenmiş, reel ücretler ve maddi yaşam standardı yükselmiştir²⁶⁰.

Bununla birlikte 1970'li yıllara gelindiğinde Fordist sistemin işleyişinde tıkanıklıklar oluşmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulanan politikalar bir önceki krizin fazla üretim veya eksik tüketim sorununa çare bulurken, bu kez kapitalist ekonominin diğer sorununu, karların düşmesi eğilimi sorununu, hızlandırarak ortaya çıkarmıştır²⁶¹. Krize yol açan etmenleri irdelediğimizde, birçok faktörün birleşik etkisinden söz etme gerekliliği belirmektedir. Fordist sistemin etkin olarak işlemesinde, geniş ve istikrarlı pazarların ve yüksek talebin oluşumuna katkı yapan refah devleti politikaları zamanla kâr oranında gerilemeye yol açmıştır. Kar oranlarındaki gerilemeye tüketici tercihlerinin standart ucuz mala doyması ve talebin mal çeşitlenmesine kayması unsurları da eklenince, Fordist sistemin talep yönünde tıkanıklıklar oluşmaya başlamıştır²⁶².

Talep yönündeki tıkanmanın yanı sıra Fordist sistemin arz yönündeki içsel tıkanıklıklardan ve bunların kâr oranını düşürme yönündeki etkilerinden de söz etmek gerekmektedir. İşin gittikçe ayrıntılı hale getirilmesi ve emeğin makine ile ikamesi sonuçta, üretim hattını giderek büyüyen ve daha fazla makineleşerek verimliliği artırmanın mümkün olmadığı bir yapıya dönmüştür. Bu noktada, sermayenin teknik bileşiminin makine lehine artırılması mümkün olmaktan çıkmaya başlamıştır. Böylelikle, aşırı sermaye birikimi (verimlilik ve kâr oranı artışına kıyasla aşırı bir sermaye yoğunlaşması), sermayenin getirisini düşürmeye başlamıştır. Bu durum da kâr oranı krizinin patlamasının birincil etmeni olmuştur²⁶³.

²⁵⁹ Nurhan Yentürk, "Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadî İşbölümünün Geleceği", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 56-61, Bahar 1993, ss.44,45.

²⁶⁰ Demir, s.81.

²⁶¹ Çağlar Keyder, "Kriz Üzerine Notlar", **Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım**, İlhan Tekeli, Çağlar Keyder ve diğerleri, 1.Basım, Ankara: Yurt Yayınevi,1984, s.43.

²⁶² Yentürk, s.45.

²⁶³ Yentürk, ss.45,46.

1.3.1.2.2.Küreselleşme Dönemi

Dünya ekonomisinin uzun dönem gelişiminin, birbirini izleyen genişleme ve durgunluk dönemleri içerdiği daha önce ortaya konulmuştu. Benzer biçimde dünyada geçmişte uluslararası ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı ve göreceli olarak daraldığı dönemler söz konusudur. Örneğin, son yıllardaki küreselleşme olarak nitelenen sürecin öncesinde 1870-1914 dönemi uluslararası ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı bir dönemdir²⁶⁴. Bu bölümde güncel küreselleşme döneminin temel dinamikleri inceleme konusu yapılmaktadır.

Fordist sistemin 1970'li yıllarda tıkanmasıyla sermaye yeni değerlendirme alanları yaratma uğraşı içine girmiştir. Bu süreçte reel üretimde değerlendirme olanakları daralan sermaye para sermaye olarak birikmiş ve bu sermaye ulusal sınırların ötesinde rant arayışına girmiştir. Sonuçta kar, fiziksel meta üretiminden bağımsızlaşarak, asıl olarak borsa ve kredi gibi spekülasyon alanlarından sağlanan bir getiriye dönüşmüştür²⁶⁵. Mali sermayenin hızla büyümesi ve dolaşımının yaygınlaşması, kendi dinamiklerini dayatma ve çevresini şekillendirme kapasitesinin olağanüstü boyutlar kazanmasına yol açmıştır. Bu eğilim küreselleşme sürecinin en belirgin özelliği haline almıştır²⁶⁶. Geline aşamada dünya ekonomisinde yıllık ihracat miktarı 20 trilyon ABD doları seviyesine ulaşmışken²⁶⁷ mali piyasalarda günlük ortalama 4 trilyon ABD doları tutarında uluslararası döviz hareketi oluşmaktadır²⁶⁸. Rakamlar, dünya ekonomisinde bir birimlik uluslararası mal hareketine karşılık yaklaşık olarak yetmiş birimlik sermaye hareketi yaşandığına işaret etmektedir.

Sermayenin finansallaşması ve finansallaşan sermayenin de dünya ölçeğinde hızla yayılması süreci devam ederken üretici sermaye de başlıca üç strateji çerçevesinde

²⁶⁴ Yeldan, Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme, s.431.

²⁶⁵ Levent Konca, "Ground Zero", **Birikim Dergisi**, Sayı: 286, Şubat 2013, s.50.

²⁶⁶ Ergin Yıldızoglu, "Hegemonyadan İmparatorluğa" **Korkut Boratav'a Armağan**, Ahmet H.Köse, Fikret Şenses ve Erinc Yeldan (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.440.

²⁶⁷ UNCTAD, http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sRF_ActivePath=p.15912&sRF_Expanded=p.15912 (1 Nisan 2013).

²⁶⁸ Bank of International Settlements, <http://www.bis.org/publ/rpfx10.htm>, (1 Nisan 2013)

kendisine yeni değerenme alanları yaratmıştır²⁶⁹. Bu temel stratejilerden ilkinii rasyonelleştirme yatırımlarının hızlandırılması oluşturur. Bu şekilde yeni teknolojiler ve iş alanlarının rasyonelleştirilmesiyle elde edilecek maliyet düşüşleri sayesinde kârların korunması hedeflenmektedir. İzlenen bir diğer strateji üretimin yer değıştirmesidir. Bu yolla üretimin bir bölümü, koşulları daha uygun olan başka ülkelere kaydırılarak maliyetlerin minimize edilmesine çalışılmıştır. Üretici sermayenin diğer yönelişi de üretimde esnekliğin ve ürün çeşitliliğin artırılması olmuştur. Böylelikle üretim yeniden organize edilerek talepteki dalgalanmalara uyum sağlanması ve talebin daha iyi karşılanması hedeflenmiştir²⁷⁰.

Bu süreçte iktisat politikalarının da sermayenin yeni değerenme alanları yaratma uğraşına olanak verir tarzda yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede geliştirilen politikalar; devletin sermaye kesiminin yanında yer alması, ekonomiye müdahalenin minimal düzeyde gerçekleşmesi, piyasa mekanizmasının öne çıkarılması, uluslararası mal ve sermaye hareketlerine ilişkin sınırlamaların kaldırılması gibi ortak bileşenler içermiştir²⁷¹. Gelişmiş ülkelerde tasarlanıp uygulanmaya başlanan bu politikalar, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla azgelişmiş ülkelere de yaygınlaştırılmıştır. Sonuç olarak iktisat politikaları, üretici ve faiz getiren sermayenin her ikisi için de ulusal düzenlemelerin dışına çıkma olanağı sağlayacak yönde biçimlendirilmiştir. İktisat politikalarındaki bu dönüşümün de uluslararası ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması süreci üzerinde önemli etkileri olmuştur²⁷².

Yeni iktisadi işbölümü yapısı içinde piyasaların ve üretimin küreselleşmesiyle, uluslararası ekonomik sistem toplumsal yerleşiklikten kurtulmuş ve özerk bir yapı edinmiştir. Şirketler ve kamu otoriteleri yerel karar ve politikalarını, sistem içinde üstün bir konumda bulunan, uluslararası belirleyicileri gözeterek biçimlendirmek zorunda

²⁶⁹ Andreas Novy, Christof Parnreiter ve Karin Fischer, “Globalisierung und Peripherie”, **SRE - Discussion Papers** 75, WU Vienna University of Economics and Business, <http://epub.wu.ac.at/1186/> (15 Nisan 2013)

²⁷⁰ Demir, ss.88,89.

²⁷¹ Çağlar Keyder, “Yeni Birikim Modeli, Gelir Dağılımı ve Dışlanma”, **Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu**, Korkut Boratav, Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1987, s.184

²⁷² Demir, s.86.

kalmışlardır. Böylelikle, ulus temelli uluslararası ekonomik sistem yerini ulus devlet dışındaki merkezlerin belirleyicilik gösterdiği küresel ekonomik sisteme bırakmıştır²⁷³.

1.3.1.3. Küreselleşme Göstergeleri

Üretken sermayenin yeni değerlendirme alanları yaratmak üzere uluslararasılaşmasının ve esnek üretime geçişinin dünya ticareti ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde önemli etkileri olmuştur. Dünya ticaretinin ve doğrudan yabancı yatırımların gelişimi de son dönem küreselleşme eğilimlerini izlemek amacıyla sürekli şekilde başvurulmuş ampirik göstergeler olmuştur²⁷⁴. Doğrudan yabancı yatırımları 1970'lerin başında dünya toplam üretiminin % 0,5'i düzeyinde iken 2000'lerin başında % 4'ü seviyesine kadar yükselmiştir. Bununla birlikte 2000'lerde düşüş sürecine girerek 2011 yılı itibarıyla toplam üretimin % 2'si seviyesine gerilemiştir²⁷⁵. Rakamlar küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımlarda artış yaşanmakla birlikte son on yıllık dönemde önemli oranda gerileme yaşandığına işaret etmektedir. 2000'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlardan aldığı pay önemli ölçüde artmıştır. Buna rağmen halen doğrudan yabancı yatırımlarının yaklaşık yarısı gelişmiş ülkelere yapılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ise bu ülkeler arasında son derece dengesiz dağılmaktadır. Örneğin 1995 yılına ait veriler, gelişmekte olan ülkelere yönelik dolaysız yabancı yatırımların % 80'e yakın kısmının yalnız 10 ülkede yoğunlaştığını göstermektedir²⁷⁶.

Dünya ticaretinin gelişimine bakıldığında; 1970'lerin başında dünya ihracatının dünya üretiminin yaklaşık % 10'una karşılık geldiğini; bu oranın izleyen yıllarda sürekli bir artış sergileyerek 2000'lerin başında % 20'si ve 2011 yılında % 26'sı seviyesine çıktığını görmekteyiz²⁷⁷. Buna karşın veriler, dünya ticaretinin yarıdan fazlasının OECD ülkeleri arasında; yüzde yetmişine yakın kısmının Kuzey Amerika, Çin, Japonya ve

²⁷³ Paul Hirst ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çağla Erdem ve Elif Yücel (çev.), 3.Basım, Ankara: Dost Kitabevi, 2003, ss.33-35.

²⁷⁴ E.Ahmet TONAK, "ÇTYA'nın Bağlamı: Küreselleşme ve Yabancı Sermaye", **Küreselleşme**, E.Ahmet Tonak (Der.), Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s.36.

²⁷⁵ UNCTAD, http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sRF_ActivePath=p.15912&sRF_Expanded=p.15912 (1 Nisan 2013).

²⁷⁶ Tonak, s.39.

²⁷⁷ UNCTAD, http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sRF_ActivePath=p.15912&sRF_Expanded=p.15912 (1 Nisan 2013).

Avrupa Birliği ülkelerinin oluşturduğu blok içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Sadece üç ülkenin (Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Almanya) dünya ticareti içindeki payı yaklaşık yüzde otuz seviyesindedir²⁷⁸.

Dünya ticaretinin gelişmiş ülkeler arasında yoğunlaşması, özellikle Doğu Asya ülkeleri dışındaki, azgelişmiş ülkelerin payının düşmesine yol açmaktadır. Bunun dışında dünya ticaretinde gözlemlenen bir diğer eğilim de sektör içi ticaret hacmindeki büyük artıştır. OECD ülkelerinde sanayi ürünlerinde sektör içi ticaret oranı 1990'lara gelindiğinde %70 seviyelerine ulaşmış durumdadır²⁷⁹. Benzer bir eğilim de uluslararası faaliyet gösteren firmaların kendi içinde gerçekleşen ticaret hacmindeki artıştır. Firma içi ticaret oranı, dünyanın en yüksek ticaret hacmine sahip ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri'nde ihracatta %33 ve ithalatta %53 seviyesindedir²⁸⁰. Tüm bu göstergeler dünya ekonomisinde genel bir entegrasyondan ziyade, bölgeselleşme, yoğunlaşma ve marjinalizasyon eğilimleri taşıyan bir sürecin yaşandığına işaret etmektedir.

1.3.2. Küreselleşme Süreci ve Gelir Bölüşümü

Dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihinde iki ayrı uzun salınım altında iki küreselleşme evresi yaşanmıştır. Sanayi devriminin yol açtığı teknolojik gelişmelerin ardından 1870-1914 yıllarında yaşanan birinci küreselleşme dalgası, görece eşit olarak dağılmış geçimlik dünya ekonomisini, iktisadi faaliyetlerin geliştiği ancak gelir farklarının önemli artış gösterdiği bir noktaya getirmiştir²⁸¹. Dünya ölçeğindeki gelir eşitsizliğine ilişkin Gini katsayısı 19.yüzyılın başlarında 0,50 seviyelerinde iken 20.yüzyılın başlarında 0,60 seviyesine çıkmıştır. Aynı dönemde en varlıklı % 5'lik kesimin gelirlerinin en yoksul % 20'lik kesimin gelirlerine oranı 7 kattan 12 kata yükselmiştir²⁸².

²⁷⁸ World Trade Organization, International Trade Statistics 2012, http://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/its2012_e/its12_toc_e.htm (1 Mayıs 2013)

²⁷⁹ M. Bonturi ve K. Fukasaku, "Globalisation and Intra-Firm Trade: An Empirical Note", OECD Economic Studies, No:20, 1993, <http://www1.oecd.org/eco/growth/33948827.pdf>, (10 Nisan 2013)

²⁸⁰ Alfonso Irarrazabal ve diğerleri "The Margins of Multinational Production and the Role of Intra-Firm Trade", <http://www.princeton.edu/~ies/Spring11/MoxnesPaper.pdf>, 2010.s.7, (15 Nisan 2013)

²⁸¹ Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, ss. 13-18.

²⁸² F.Bourguignon ve C. Morrison, "Inequality Among World Citizens:1820-1992", **American Economic Review**, Yıl:2002, Sayı: 92- 4, ss.731-744.

Birinci küreselleşme evresiyle oluşan gelir farklılıkları üzerine inşa olunmuş ikinci küreselleşme evresinde ise gelir farklılıkları çok daha büyük boyutlara ulaşmıştır. 1965 yılında dünya ölçeğinde dağılıma ait Gini katsayısı 0,66 seviyesinde iken 1990 yılında 0,74 seviyesine çıkmıştır. Aynı zaman diliminde, dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul % 20’lik kesimleri arasındaki gelir farkı da 31 kattan 60 kata sıçramıştır²⁸³. 2000’li yılların ortalarına gelindiğinde, dünya nüfusu içinde en yüksek gelir elde eden % 5’lik kesim dünya gelirinin üçte birini; en zengin % 10’luk kesim de dünya gelirinin yarısını elde eder hale gelmiştir. En düşük gelirli % 5 ve % 10’luk grupların dünya geliri içindeki payları ise sırasıyla % 0,2 ve % 0,7 düzeyindedir. Rakamların gösterdiği üzere, geline nokta, en zengin %5’lik gelir grubu en yoksul %5’lik gelir grubunun 165 katı gelir elde etmektedir²⁸⁴.

Veriler küreselleşme sürecinde dünya genelinde gelir dağılımının önemli derecede bozulma gösterdiğini ortaya koymaktadır. Dünya ölçeğindeki gelir dağılımının yanı sıra küreselleşme sürecinin, merkez ve çevre ülkeler arasındaki, emek ve sermaye gelirleri arasındaki ve bu üretim faktörlerinin kendi içindeki gelir bölüşümü üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Ayrıca küreselleşme sürecinde ulus devletlerin işlevlerinin kısıtlanması, yeniden dağılım politikalarının özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelir bölüşümü üzerinde dengeleyici bir etki göstermesinin önüne geçmiştir. Küreselleşme sürecinin bölüşüm üzerine gösterdiği bu yansımalar, izleyen kısımda ayrı başlıklar altında inceleme konusu yapılmıştır.

1.3.2.1. Merkez ve Çevre Ülkeler Arasında Bölüşüm

İkinci Dünya Savaşını izleyen otuz beş yıl boyunca çevre ülkelerde ithal ikameci, planlı-müdahaleci ekonomi yönetiminin olanak tanıdığı sanayileşme ve popülist bölüşüm politikaları 1980’lerle birlikte adım adım tasfiye edilmiştir²⁸⁵. Boratav küreselleşme sürecini 1980-1988, 1989-1997 ve 1998-2007 çevrimleri olmak üzere kabaca üç çevrim içerisinde incelemektedir. Çevrimler özellikle çevre ekonomilerin

²⁸³ Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, ss. 13-18.

²⁸⁴ Branko Milanovic, “Global Income Inequality: What It Is and Why It Matters?” **United Nations DESA Working Paper**, No:26, Ağustos, 2006, New York, s.9.

²⁸⁵ Bağımsız Sosyal Bilimciler, **2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum**, İstanbul: Yordam Kitap, 2009, s.33,34.

gelişme biçim ve temposunu önemli ölçüde belirlemiştir²⁸⁶. Sermaye hareketlerinin giderek büyümesi ve devasa boyutlara ulaşması mali sistemin aşırı derecede istikrarsızlaşmasına katkı yapmıştır. Bu yapının sonucu oluşan krizler de, çevre ülkelerin ulusal ekonomilerinin finans kapitalin denetimi altına girme sürecinin hızlandırılmasının aracı olarak kullanılmıştır²⁸⁷.

Finans sermayenin işleyiş biçimi ve öncelikleri ekonomi politikası tercihlerinde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Eksik talep ve işsizlik sorunları önemini yitirirken, mali servetleri eriten niteliğinden ötürü, enflasyonla mücadele birinci öncelikli politika halini almıştır. Genişletici mali politikalar ve sosyal devlet uygulamalarının yerini faiz dışı fazla elde etme hedefine kilitlenmiş yönetim anlayışı almıştır. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma ve sanayileşme hedefleri terk edilmiş; bunun yerini ulusal ekonominin yabancı sermaye için elverişli bir hale getirilmesi önceliği almıştır. Bu çerçevedeki uygulamalar; emeğin bol ve ucuz işgücü olarak pazarlanması, devletin vergi alma yetkisinden vazgeçmesi, kamu hizmeti alanlarının sınırlandırılarak iç pazarın olabildiğince yabancı tekellerin sömürüsüne açık hale getirilmesi olarak sayılabilir²⁸⁸.

Bu yapı içerisinde, özellikle çevre ülkelerde kontrolsüz sermaye akımları gelirin belli kesimlerde toplanma sürecini hızlandırmıştır. Bu ülkelerdeki gelişmemiş sermaye piyasaları, artan gelir dağılımı dengesizliği ile birleştiğinde, sosyal ve etnik gerilimleri artırarak ekonomik büyüme için de olumsuz bir ortam yaratmıştır. Finansal krizlerin faturası varlıklı kesimlerden ziyade geniş kitlelerin üzerine kaldığından, krizler de dağılım dengesizliğini artıran bir eğilim yaratmıştır²⁸⁹.

Diğer taraftan üretken sermaye de üretim yerinin değiştirilmesi stratejisi ile üretim sürecinin işgücü yoğun aşamalarını, başta Asya ve Latin Amerika ülkeleri olmak

²⁸⁶ Korkut Boratav, “Bir Çevrimin Yükselişi Aşamasında Türkiye Ekonomisi”, **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.1.

²⁸⁷ Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum, s.35.

²⁸⁸ Erinç Yeldan, “İktisadi Kalkınma ve Emperyalizmin Yürütücü Kurumları”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 2005.

²⁸⁹ S.Murshed, S. Mansoob, “Indivisibility, Fairness, Farsightedness and Their Implications for Ssecurity”, **Advancing Development**, George Mavrotas ve Anthony Shorrocks (Der.), New York: Palgrave Macmillan, 2007, s.239.

üzere, düşük ücretli ülkelere kaydırmıştır. Dünya piyasalarında keskinleşen rekabet üretimin uluslararasılaşması sürecinde, işletmelerin yatırım yapacakları yerde bulunmasını istedikleri koşulları da ağırlaştırmıştır. Bu çerçevede yatırım yapılacak ülkenin teknolojik altyapısı, faktör donanımı, beşeri sermayesi, düşük işgücü maliyetleri, sermaye kazançlarını teşvik eden vergi sistemi ve diğer yasal düzenlemeler önem kazanmıştır. Uluslararasılaşması sürecinde geçerli bu eğilim, yatırımların dünyanın uygun koşullara sahip sınırlı sayıda bölgesinde yoğunlaşmasına; geri kalan kısmının ise giderek marjinalleşmesine neden olmuştur²⁹⁰. Gerek üretim sürecinde, işgücünün niteliğinde ve kullanılan teknolojilerdeki değişim, gerekse ana ve yan sanayi ilişkisindeki dönüşümler, bir kaç istisna dışında, gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaret, üretim ve yatırım miktarı içindeki paylarını ve ülkelerindeki istihdamı düşürücü bir etki yaratmıştır²⁹¹.

Bu eğilimlerin sonucu olarak çevre ülkelerin merkez ülkelere bağımlılığı artmıştır. Çevre ülkelerin sanayileşme ve kalkınma olanakları büyük oranda ortadan kalkmış; bu ülkelerin önceliğini, ekonomilerini yabancı sermaye için cazip hale getirme çabası oluşturmuştur. Bu politika tercihi, işsizliğin artması, emek gelirlerinin gerilemesi, finansal servetlerin çok hızlı şekilde büyüyerek dar bir kesimde toplanması gibi sonuçlara yol açmıştır. Bu süreçlerin sonucunda gelişmekte olan ülkelere gelir bölüşümü daha dengesiz hale gelmiştir.

Küreselleşmenin gelir bölüşümü üzerine etkilerini analiz eden çalışmasında Milanovic, küreselleşmenin gelişmiş ülkelerde zenginliği artırdığı sonucuna ulaşmaktadır. Diğer yandan azgelişmiş ülkelerde ise, küreselleşme oranı yükseldikçe yoksul kesimler daha da yoksullaşmakta, zenginle fakir arasındaki uçurum büyümektedir²⁹². Milanovic'in çalışması, küreselleşmenin azgelişmiş ülkelerde yoksulları daha yoksul yapan, gelişmiş ülkelerde ise zenginliği arttıran bir sonuç

²⁹⁰ Tilman Altenburg, "Industrialisierung in Entwicklungsländern" **Globalisierung und Peripherie**, HSK 14, Wien, 1999, ss.75-80. Aktaran: Demir, s.88-90.

²⁹¹ Altenburg, s.52.

²⁹² Branko Milanovic, "Can We Discern the Effect of Globalization on Income Distribution?", **World Bank Economic Review**, 2005, Cilt 19, No 1, s.40,41.

ürettiğini ortaya koyarak, kapitalizmin temel eşitsizlik yasasının küresel düzeydeki işleyiş biçimini ampirik olarak sergilemektedir²⁹³.

Küreselleşme döneminde izlenen, sermaye girişlerine bağlı büyüme politikası sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye izin vermediğinden, büyüme süreci de olumsuz etkilenmiştir. Dünya için 1980-2002 yıllarında nüfusa göre ağırlıklandırılmış büyüme oranı ortalaması sadece 0,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1960-1980 dönemine göre %2’lik bir gerilemeyi işaret etmektedir. 1980 sonrası dönemde hızlı büyüyen Çin ve Hindistan gibi kalabalık ülkelerin varlığı dikkate alındığında, 1980 sonrası dönemde, toplam 1 milyar kadar insanın yaşadığı birçok ülkenin negatif büyüme gösterdiği ortaya çıkmaktadır²⁹⁴. Ayrıca küreselleşme döneminde, ekonomik büyümenin finansal kaynaklı ve emek tasarruf eden şekilde gerçekleşmesi, ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki pozitif ilişkiyi de zayıflatmıştır. Böylelikle, küreselleşme döneminde büyüme performansı bir önceki döneme göre gerilerken, büyüme süreci daha az istihdam sağlayan ve dünya genelinde yoğunlaşma ve marjinalizasyon yaratan nitelikte gelişmiştir. Bu süreçlerin gelir bölüşümü üzerine etkileri de olumsuz olmuştur.

Sonuç olarak, küreselleşme sürecinde merkez ve çevre ülkeler arasındaki küreselleşme sürecine içerilen ülkelerle süreçten dışlanan ülkeler arasındaki gelir farkları artmıştır. Dünya ülkeleri arasındaki gelir bölüşümüne ilişkin Gini katsayısı 1980’li yılların başında 0,45 seviyesinde iken 2000’li yıllara gelinirken 0,54 seviyesine tırmanmıştır²⁹⁵. Rakamsal verilerin de desteklediği üzere, küreselleşme süreci dünya genelinde ülkeler arasındaki gelir farkları üzerinde kutuplaştırıcı bir etki yaratmaktadır.

1.3.2.2. Sermaye ve Emek Arasında Bölüşüm

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, düşük işsizliğe, reel ücret artışına ve yüksek sosyal devlet harcamalarına olanak tanıyarak emeğin yaratılan katma değerden aldığı payın artışını mümkün kılmıştır²⁹⁶. Keynesyen sistemde yaşanan tıkanma

²⁹³ Erinç Yeldan, “Neoliberal Küreselleşme ve Küresel Gelirin Dağılımı”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 2005

²⁹⁴ Branko Milanovic, “Why Did the Poorest Countries Fail to Catch Up?” Carnegie Endowment for Peace, <http://carnegieendowment.org/files/CP62.Milanovic.FINAL.pdf> (4 Ocak 2011)

²⁹⁵ Branko Milanovic, “Two Faces of Globalisation: Against Globalisation as We Know It”, **World Development**, Vol.31, No.4, s. 675.

²⁹⁶ Kazgan, Küreselleşme ve Ulus Devlet, s.265.

nedeniyle 1980’li yıllardan itibaren ise finansal sermaye birikimine ve üretken sermayenin de emek tasarruf edici düzenlemeler geliştirmesine dayanan bir sürece girildiğinden bu eğilim büyük ölçüde tersine dönmüştür.

Küreselleşme sürecinde finansal sermaye hareketlerinin devasa boyutlara ulaşarak dünya genelinde yaygınlaşması, ulusal ekonomilerin reel üretim sektörleri ile finans kesimini birbirinden giderek uzaklaştırmıştır. Sermayenin gidererek parasallaşması, sermayenin üretimden koparak, karın gerçek kaynağı olan emeği dışlamasına ve piyasa dolayımı ile toplumla kurduğu bağların zayıflamasına yol açmıştır²⁹⁷. Ekonomik büyüme ve istihdam üzerine olumsuz etkide bulunan bu süreç, finansal sermaye gelirlerinin önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Böylelikle sermayenin parasallaşması süreci spekülasyon kazanç elde eden rantiyeciler kesimi lehine gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır²⁹⁸.

Üretken sermayenin, yeni teknolojiler ve iş alanlarının rasyonelleştirilmesi yoluyla sağlanan maliyet düşüşleri sayesinde karlılığını koruma gayretine girişmesinin de bölüşüm üzerine önemli etkileri olmuştur. Bu kapsamda, örneğin dünyanın en büyük firmalarından General Electric 1980’lerin ikinci yarısı ile 2000’lerin başları arasındaki on beş yıllık dönemde gelir ve karlarını üçe katlarken, dünya çapında işgücünü 435 bin kişiden 220 bin kişiye indirmiştir²⁹⁹. Üretken sermayenin izlediği üretimin yer değiştirmesi stratejisi sonucunda da yatay bütünleşmelerin yerini dikey bütünleşmeler almıştır. Bu süreçte ortaya çıkan ulus ötesi firmalar (ilk 500 büyük ulus ötesi firma) 1990’lı yıllara gelindiğinde dünya üretimi içinde %30, dünya ticareti içinde de %70 paya sahip konuma gelmişlerdir³⁰⁰.

Üretimin uluslararasılaşması ülkeleri rekabetçi olmaya zorlamakta ve artan rekabet, genelde ilk olarak ücretli kesim açısından istihdam olanaklarının gerilemesini ve çalışma şartlarının kötüleşmesini beraberinde getirmektedir. Ülkedeki eğitim

²⁹⁷ Ahmet Haşim Köse ve Ahmet Öncü, “İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi”, **Korkut Boratav’a Armağan**, Ahmet H.Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.106,107.

²⁹⁸ Erinç Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, ss.19-24.

²⁹⁹ William Greider, **Tek Dünya Küresel Kapitalizmin Manik Mantığı**, Yavuz Alogan (çev.), Ankara: İmge Yayınevi, 2003, s.145.

³⁰⁰ Erinç Yeldan, **The Economics of Growth and Distribution**, 1.Basım, Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009, ss.38,39.

olanakları ve kurumsal altyapı, yüksek nitelikli işgücü talebini sorunsuz ve kısa bir sürede karşılamaya olanak vermiyorsa, küreselleşme sonucu ücret gelirleri arasındaki farklılaşma daha da yükselmektedir³⁰¹. Böylelikle üretimin uluslararasılaşmasının yol açtığı rekabet baskısı emek gelirlerinin dünya genelinde gerilemesi ve emek gelirleri arasındaki farkların artmasına yol açmaktadır. Bir taraftan da, ortaya çıkan tekelleşme ve yoğunlaşma süreçleri sonucunda kar gelirlerinin dağılımında da yeni dengesizlikler belirmektedir.

Üretken sermayenin izlediği üretimde esnekliğin artırılması stratejisinin de emek piyasaları, istihdam ve emek gelirleri üzerine önemli etkileri olmuştur. Sonuç olarak üretken sermayenin emek tasarruf edici stratejileri, emek piyasalarında, ikili işgücü yapısı, iş yoğunlaşması, esnek istihdam ve enformelleşme gibi süreçlerin yaşanmasına yol açmıştır.

Emekten tasarruf edici stratejiler sonucu örneğin Ford firmasının 1979 yılında bütün Kuzey Amerikada araba ve kamyonlar için kullandığı ortalama emek girdisi, araç başına 40 saat iken, 1993 yılında bu sürenin 25,4 saate indiği görülmektedir³⁰².

Yeni iş örgütlenmesi, emek piyasasında merkez işgücü ve çevre işgücü şeklinde birbirinden kalın çizgilerle ayrılmış ikili bir yapı oluşturmuştur. Merkez işgücünü nitelikli, teknoloji kullanımında başarılı, işletmeye bağlı, görece güvenceli, iyi ücret ve iş koşullarına sahip işgücü meydana getirmektedir. Çevre işgücünü ise iş güvencesi olmayan, düşük ücretli, kötü çalışma koşullarında çalışan, özellikle kadın ve çocuklardan oluşan niteliksiz işçiler meydana getirmektedir³⁰³. Bu şekilde küreselleşme sürecinde, nitelikli emek arz eden kesimlerinin refahı artarken vasıfsız emek arz eden kesimler refah kaybı ile karşı karşıya kalmaktadır³⁰⁴.

Yeni yapıda ortaya çıkan başka bir süreç işgücü yoğunlaşmasıdır. İşgücü yoğunlaşması, işgücünün işletmenin her ünitesinde ve her zaman kullanılabilecek hale

³⁰¹ Timothy M. Smeeding “Globalization, Inequality and The Rich Countries of The G-20: Evidence from The Luxembourg Income Study”, <http://www.sprc.unsw.edu.au/dp/DP122.pdf> (10 Mart 2006).

³⁰² Greider, s.145.

³⁰³ M.Kemal Öke ve Senem Kurt, “Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu” **Korkut Boratav’a Armağan: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**. Ahmet H.Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, ss. 413-415.

³⁰⁴ Aktan ve Yaşar, s.10.

getirilmesini; birden fazla kişinin yaptığı işin, daha uzun süreli ve yoğun çalıştırma yoluyla, bir kişiye yaptırılması süreçlerini içermektedir.

Bir diğer uygulama da işletmelerin ekonomik ve teknolojik koşullara, piyasadaki talep dalgalanmalarına göre işgücü miktarını kolayca ve hızla ayarlamasına olanak veren esnek istihdam uygulamasıdır. Esnek istihdam, iş ve işçi arasındaki hizmet sözleşmesinin iş güvencesi ve sosyal korumalardan arındırılması; ücretlerin toplu pazarlık sistemi kapsamında değil firma ve hatta bireysel bazda belirlenmesi anlamına gelmektedir³⁰⁵. Başka bir gelişme de emeğin güvencesiz ve düşük ücretle istihdamına olanak veren kayıt dışı istihdamın işgücü piyasasında giderek daha fazla yer kaplamasıdır. ILO raporlarına göre, 1990'lı yıllarda yaratılan işlerin, Asya ülkelerinde yarısı, Latin Amerika ülkelerinde % 80'den fazlası, Afrika ülkelerinde ise % 90'ı enformel nitelik kazanmış durumdadır³⁰⁶.

Emek piyasasında yaşanan bu gelişmelerin sonucu olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde emek verimliliğinde yaşanan artışlara karşın, emeğin reel getirisindeki büyümenin 1980'den itibaren sıfıra yaklaştığı görülmektedir. Aynı dönemde sermayenin yıllık reel getirisi ise ekonomik büyüme oranının yaklaşık %5-7 üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı durum diğer gelişmiş ülkeler için de geçerlidir. Böylelikle emek tasarruf edici düzenlemeler bir yandan işçi verimini artırıp işsizlik üretirken bir yandan da çalışan işgücü aleyhine sermaye lehine gelir bölüşümünü etkilemektedir³⁰⁷.

Emek ve sermaye arasındaki bölüşüm bakımından OECD ülkelerindeki gelişmelere baktığımızda, OECD ülkelerinde ücretlerin katma değer payının 1976 yılında % 67 iken 2006 yılında % 57'ye gerilediğini görmekteyiz. Ücretlerin katma değer içindeki payının azalması yanında küreselleşmenin sonucu olarak nitelikli ve niteliksiz emek arasındaki farkın açılması da gelir dağılımı dengesizliğini destekleyen bir süreç yaratmıştır. Özellikle niteliksiz emeğin istihdam oranları düşmüş ve işsizlik yüksek düzeyde kalmıştır³⁰⁸.

³⁰⁵ Öke ve Kurt, ss.406-408.

³⁰⁶ Öke ve Kurt, s.403.

³⁰⁷ Kazgan, Küreselleşme ve Ulus Devlet, ss.249,250.

³⁰⁸ OECD, "Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries, 2008", <http://www.sourceoecd.org/upload/8108051etemp.pdf>, (10 Aralık 2010) ss.17-35.

Ücretlerin katma değer içindeki payının azalması ve ücret kazançlarının daha heterojen hale gelmesinin yanında, sermaye, serbest meslek ve ücret gelirleri arasındaki dağılım da daha dengesiz bir hal almıştır. OECD ülkelerinde 1995–2005 döneminde ücretler % 1,5 oranında artarken, ücretlerdeki artışa kıyasla serbest meslek kazançları 3 kat; sermaye gelirleri de yaklaşık 6 kat artmıştır³⁰⁹.

Fonksiyonel bölüşümde emek gelirlerinin payı 1980 sonrası süreçte gelişmiş ülkelerde olduğu üzere gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında da belirgin bir gerileme sergilemiştir. Bu durum İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktürde geçerli olan verimlilik artışları ile ücret artışları arasındaki ilişkinin ortadan kalkmasıyla bağlantılıdır³¹⁰. Fonksiyonel bölüşümün sermaye gelirleri lehine gelişim göstermesinin diğer belirleyici etmeni de ekonomilerde finansal sektörün reel sektör karşısında giderek daha fazla yer kaplamasıdır³¹¹.

Küreselleşme sürecinde sermaye gelirlerinin kendi içindeki yoğunlaşma da dikkat çekici boyuttadır. Gelir grubunun payı daraltıldıkça yoğunlaşma seviyesi yükselmektedir. ABD’de en üst %10’luk gelir grubunun milli gelir payı 1970’lerin sonunda %34 seviyesinde iken 2008 yılına gelindiğinde %50 seviyesine yükselmiştir. Aynı süreçte %1’lik gelir grubunun payı %8,9’dan %23,5’e çıkmıştır. Binde birlik kesimin gelir payı ise aynı dönemde 4 kattan fazla artış göstererek milli gelirin 12,3’ü seviyesine kadar yükselmiştir³¹².

Sonuç olarak sermayenin yeniden yapılanması, emeğin verimliliğini artırırken çalışma koşullarını kötüleştirilmiş, işsizliği artırmış, işgücü gelirleri arasındaki heterojenliği çoğaltmış ve emek gelirlerinin payını geriletmiştir. Emek gelirlerinin payı gerilerken, başta finansal sermayenin payı olmak üzere, sermaye gelirlerinin payı artmıştır. Ayrıca emek gelirlerinde olduğu üzere, sermaye gelirlerinin kendi içindeki dağılım da daha dengesiz bir hal almıştır. Böylelikle küreselleşme süreci, emek ve

³⁰⁹ Mehmet Cural, “OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Ekim 2009, 4(2), ss., ss.81,82.

³¹⁰ UNCTAD, Trade and Development Report 2012, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2012_en.pdf (25 Mayıs 2013) s.52

³¹¹ UNCTAD, Trade and Development Report 2012, s.54.

³¹² Atkinson AB, Piketty T and Saez E, “Top Incomes in the Long Run of History”, **Journal of Economic Literature**, 2011, 49(1), s.6.

sermaye arasındaki ve bu üretim faktörlerinin kendi içindeki gelir farklarını artırmak suretiyle gelir bölüşümündeki dengesizliklerin daha da boyutlanmasına yol açmıştır.

1.3.3. Ulus Devlet ve Bölüşüm

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan genişleme döneminde, ulus devletler planlama ve yeniden dağıtım fonksiyonlarını yerine getirerek sistemin işleyişinin asli aktörleri olmuştur. Sistemin 1970'lerden itibaren tıkanmaya başlamasıyla gelişen konjonktür ise ülkelerin, sermayesi, işgücü ve pazarı ile kendi devleti dışında başka bir şebekeye bağlanmasını dayatmıştır. Böylelikle, ulus devletin ideolojik ve politik rolü sarsılırken, ulus devletler bazında örgütlenmemiş bir dünya iktisadî işbölümü belirmeye başlamıştır³¹³.

Ulus devletin yetki ve işlevleri kısıtlanınca istikrarsız ve krize açık bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye izin vermediğinden ekonomik büyüme süreci de olumsuz etkilenmiş, işsizlik artış göstermiştir. Bu yapı içerisinde ortaya çıkan diğer bir sonuç da gelir bölüşümünün giderek bozulmasıdır. Küreselleşme sürecinde toplumda dar bir kesim dış sermaye ile bütünleşip zenginliğini artırırken çoğunluk ise giderek tabana doğru itilmektedir³¹⁴. Bu süreçler özellikle çevre ülkeler üzerinde daha büyük bir olumsuz bir etki göstermektedir. Bu ülkelerde zaten kurulmamış olan sosyal dengeler işsizlik, gelir bölüşümü dengesizliği gibi süreçlerle giderek bozulma sergilemektedir³¹⁵.

Ulus devletlerin ekonomik büyüme sürecini etkileme olanakları ortadan kalkarken yeniden dağılım politikaları ile gelir bölüşümünü dengeli hale getirme ve yoksulluğu giderme olanakları da zedelenmektedir. Korumacı önlemlerin kalkması, özelleştirmeler ve rekabetçi yapı uğruna yapılan vergi indirimlerinin sonucu kamu gelirleri azalmaktadır. Kamu gelirlerindeki azalma da eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesinde güçlüklerle karşılaşılmasına yol açmaktadır. Küresel rekabetin oluşturduğu yapıda, sadece devletin refah uygulamaları değil, makul ücret ve

³¹³ Yentürk, s.51.

³¹⁴ Kazgan, Küreselleşme ve Ulus-Devlet, s.285.

³¹⁵ Kazgan, Küreselleşme ve Ulus-Devlet, s.287

çalışma şartları, çevrenin korunması gibi kıstaslar da rekabetçilik ve karlılık önünde engel olarak görülmekte ve birer birer terk edilmektedir³¹⁶.

Tüm bu süreçlere karşın gelişmiş ülkelerde, ulus devletlerin yetki ve işlevlerindeki gerileme, gelişmekte olan ülkelere göre, çok daha sınırlı biçimde gerçekleşmiştir. Özellikle kamusal sosyal harcamalar bakımından gelişmiş ülkelerde bir gerilemeden ziyade artış söz konusudur. OECD ülkelerinde sosyal harcamalar, milli gelire oran bakımında 1980 yılındaki düzeyine göre 2007 yılında ortalama % 20 seviyesinde artış göstermiştir³¹⁷. Bunun sonucu olarak, gelir bölüşümü küreselleşme döneminde dünya genelinde bozulma göstermesine karşın, gelişmiş ülkelerdeki bozulma sınırlı seviyede kalmıştır. OECD ülkelerinde 1980'lerin ortalarında ortalama 0,29 düzeyindeki Gini katsayısı 2000'li yılların ortalarında 0,32 seviyesine ulaşmıştır³¹⁸.

OECD ülkelerinde özellikle 1990'ların ortalarına kadar vergi ve sosyal harcama politikaları, piyasada oluşan eşitsizliği önemli ölçüde bertaraf etmeyi başarmıştır. Buna karşın ilerleyen yıllarda piyasada oluşan eşitsizliğin artmaya devam etmesi sonucu vergi ve sosyal harcama politikalarının eşitsizliği stabilize etme kapasitesi zayıflamıştır³¹⁹. Ayrıca gelir vergisinin % 60-70'ler seviyesine çıkan azami oranları 2000'li yıllarda % 40'lara indirilmiş, vergi politikasındaki bu değişim de yeniden dağılım politikalarının eşitsizliği bertaraf etme kapasitesini geriletmiştir³²⁰.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler karşılaştırıldığında, piyasada oluşan birincil dağılım bakımından bu ülkeler arasında gelir bölüşümünde önemli bir farklılık olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan nihai gelir dağılımı bakımından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bunun nedeni, gelişmekte olan ülkelerde yeniden dağılım politikaları Gini katsayısında ortalama 2

³¹⁶ Ellen Meiksins Wood, **Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması**, Şahin Artan (çev.), 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s.327.

³¹⁷ W. Adema, P. Fron and M. Ladaique, "Is the European Welfare State Really More Expensive? Indicators on Social Spending 1980-2012; **Employment and Migration Working Papers**, No. 124. <http://dx.doi.org/10.1787/5kg2d2d4pbf0-en> (27 Mayıs 2013)

³¹⁸ OECD, An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings, 2011, <http://www.oecd.org/els/social/inequality> (24 Mayıs 2013), s.22.

³¹⁹ OECD, An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings, s.37.

³²⁰ OECD, An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings, ss.37-40.

puanlık bir iyileştirmeye yol açarken, gelişmiş ülkelerde ortalama 13 puan iyileşme sağlamasıdır³²¹.

Sonuç olarak, küreselleşme sürecinde piyasada oluşan birincil dağılım dünya genelinde daha dengesiz bir hal almıştır. Yeniden dağılım politikaları sonrasında oluşan nihai dağılımın bu süreçte gösterdiği gelişim ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bakımından farklılık sergilemiştir. Gelişmiş ülkelerde ulus devletler ekonomik yapılarını sermayenin yeniden yapılanma gereksinimlerine uygun düzenlemekle birlikte, sosyal harcamaları yüksek tutarak gelir bölüşümü üzerinde olumlu bir etki yaratmaya devam etmişlerdir. Bu şekilde piyasada gerçekleşen birincil dağılım sonucu oluşan eşitsizlikleri büyük oranda telafi etmeyi başarmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde ise ulus devletin işlev ve yetkileri her alanda gerilemiştir. Bu ülkelerin piyasada oluşan gelir bölüşümünü daha dengeli hale getirme yönünde izledikleri politikalar bölüşüm üzerinde minimal bir etki göstermiştir.

1.3.4.Küreselleşme Süreci ve Bölüşüm Üzerine Genel Değerlendirme

1980’li yıllardan itibaren yaşanan küreselleşme süreci, kar oranlarında düşme sonucu yeni değerlendirme alanları arayışlarına giren sermayenin yeniden yapılanma uğraşlarının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Önemli bir nokta, günümüzde yaşanan küreselleşmenin esas itibarıyla gelişmiş ülkelerle sınırlı sayıdaki gelişmekte ülke arasında yaşanmakta olduğu, bölgeselleşme ve yoğunlaşma içerdiği, dünyanın geri kalan kısmı için ise marjinalleştirme eğilimleri taşıdığıdır. Küreselleşme sürecinin belirtilmesi gereken diğer bir niteliği de, sınırlı sayıda nitelikli işgücü dışında, yaşanan küreselleşmenin bir üretim faktörü olarak emeğin dünya ölçeğinde hareketini içermemesidir.

Bu nitelikleri taşıyan küreselleşme sürecinin gelir bölüşümü üzerine yansıması, dünya genelinde gelir bölüşümünün çok daha dengesiz bir hale gelmesi olmuştur. Küreselleşme sürecinde, merkez ve çevre ülkeler arasındaki ve küreselleşme sürecine içerilenlerle, süreçten dışlanan ülkeler arasındaki gelir farkları artmıştır. Küreselleşme bu anlamda ülkeler arasında kutuplaştırıcı bir etki yaratmıştır. Aynı etki sermaye ve

³²¹ UNCTAD, Trade and Development Report 2012, s.55.

emek geliri elde eden kesimler arasında da kendini göstermiştir. Küreselleşme sürecinde, finansal sermaye gelirleri başta olmak üzere, sermaye gelirlerinin payının emek gelirlerine oranla çok daha fazla artması, gelir bölüşümünün daha dengesiz hale gelmesinde etkili olmuştur. Ayrıca sermaye gelirleri içindeki yoğunlaşmanın ve emek gelirleri içindeki heterojenleşmenin çoğalması da piyasada oluşan gelir dağılımını çok daha dengesiz yapmıştır.

Küreselleşme sürecinde piyasada oluşan birincil dağılımdaki eşitsizlik dünya genelinde artmakla birlikte bu eşitsizliğin nihai dağılıma yansımaları, gelişmiş ülkelerle diğer ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde ulus devletler yeniden dağılım politikaları ile gelir bölüşümünü dengeli hale getirme işlevlerini büyük ölçüde korumuşlardır. Bunun sonucu olarak bu ülkelerde nihai gelir dağılımı, dünyanın geri kalanına göre, nispeten dengelidir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise ulus devletlerin yetki ve işlevleri çok büyük oranda sınırlandığından, bu ülkelerde yeniden dağılım politikaları yoluyla piyasada oluşan eşitsizlikleri telafi etmek mümkün olmamıştır.

Sonuç olarak küreselleşme olarak nitelenen sürecin gelir bölüşümünün hemen her boyutunda yol açtığı dengesizlik, en çarpıcı olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM

Bu bölümde asıl olarak Türkiye ekonomisinde gelir bölüşümünün küreselleşme döneminde gösterdiği gelişim inceleme konusu yapılmaktadır. Bu kapsamda küreselleşme döneminde gelir bölüşümünün seyri ayrıntılı biçimde incelenmekte ve küreselleşme dönemine ait bölüşüm göstergeleri ortaya konmaktadır. Öte yandan, küreselleşme sürecinin Türkiye’de gelir bölüşümü üzerine etkilerinin ve bu süreçte beliren yeni eğilimlerin aydınlatılabilmesi, bölüşümün küreselleşme süreci öncesinde gösterdiği gelişimin de incelenmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede öncelikle Türkiye ekonomisinde gelir bölüşümünün, küreselleşme süreci öncesindeki seyri genel hatlarıyla ortaya konmakta; daha sonra gelir bölüşümünün küreselleşme sürecindeki gelişimi incelenmektedir.

2.1. KÜRESELLEŞME DÖNEMİ ÖNCESİNDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

2.1.1. Osmanlı Devleti’nde Gelir Bölüşümü

Osmanlı ekonomisi pre-kapitalist özellikler taşımaktaydı. Toprak düzeni parasallaşmamıştı, aynı ilişkiler geçerliydi. Tarımsal alanların büyük kısmının devlet mülkiyetinde olduğu, feodal özellikler taşımayan, geçimlik bir ekonomik yapı söz konusuydu. Tarım dışı üretim zanaat düzeyinde örgütlenmişti ve burada da piyasa göstergelerinden çok ahlak normları etkiliydi. Toplumun geniş kesimlerinin geçimlik bir yapı içerisinde yer alması tüketim yapısının son derece kısıtlı olmasına yol açmaktaydı. Bu durum da meta üretiminin ve ticari ilişkilerin sınırlı kalmasına neden olmaktaydı. Bu yapı içerisinde yönetimin temel kaygısı da ekonomik dengeleri koruyarak siyasi düzeni sürekli kılmak olmuştur³²².

Bununla birlikte, 19. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle Britanya ile 1838’de yapılan ticaret anlaşmasıyla, Osmanlı’da geçerli olan bu mülkiyet yapısı, kapitalistleşmenin gereklerine göre dönüşüm göstermeye başlamıştır. 1858 yılı Arazi Kanunnamesi ile de, tarımsal alanların çoğunun devlet mülkiyetinde olduğu, köylü

³²² Zafer Toprak, ”İktisat Tarihi”, Sina Akşin ve diğerleri, **Türkiye Tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908**, 11. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi, Temmuz 2011, s.222

ailelerin bu topraklar üzerinde kiracı konumunda bulunduğu uygulama terk edilerek toprakların özel mülkiyete dönüştürülmesinin önü açılmıştır³²³. 1900’lü yıllara gelindiğinde, tarım sektörünün istihdam içindeki payı % 80’ler düzeyindedir³²⁴. Böylelikle, Osmanlı’da sermaye birikimini caydıran yapının varlığı ve küçük çiftçiliğin egemen olduğu tarım sektörünün ağırlığını koruması sonucu, yoksul ama önemli boyutta gelir farklarının olmadığı bir toplumsal yapı ile yirminci asra girilmiştir.

Yirminci asrın başından Cumhuriyetin ilanına kadar olan dönemde, artan dış borçlar ve yabancı sermayeye tanınan imtiyazlar sonucu, ülke yönetimi uluslararası kapitalist güçlerin denetimi altına girmiştir. Dönem boyunca savaş ekonomisi koşullarının egemenliğini korumasının da etkisiyle, bölüşüm göstergeleri, tarımla uğraşan kesimlerin aleyhine gelişmiştir. Köylü nüfus bu dönemde, tüccarın millileştirilmesi ve zenginleştirilmesi politikalarının sonucu, tefeci-tüccar sömürsüne maruz kalmıştır. Osmanlı toplumunda geleneksel olarak güçlü kabul edilen memurlar da bu dönemde gelir kaybı yaşayan gruplar arasında yer almıştır. Bu yıllarda ekonominin ve toplumun küçük bir kesimini oluşturan işçi sınıfının ücretlerinde ise önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir³²⁵.

Sonuç olarak, nispeten dengeli bir gelir dağılımına sahip olan toplumsal yapısı, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında değişim göstermeye başlamıştır. Sanayileşme ve ekonomik kalkınma için sermaye birikimi ihtiyacının güçlü bir şekilde hissedilmesi, zenginliğin belirli ellerde toplanması yönünde baskı yaratmıştır. Toplumun çok geniş kesimini oluşturan tarım kesiminin gelirlerinin görece geriletilmesi sonucu, 1920’li yıllara gelindiğinde, zenginlik belirli bir sınıfta toplanmaya ve gelir dağılımında dengesizlikler oluşmaya başlamıştır.

2.1.2. Cumhuriyetin Tek Partili Döneminde Bölüşüm

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından çok partili parlamenter rejime geçilen 1946 yılına kadarki dönemde izlenen politikaların ortak özelliği, toplumun geniş

³²³ Şevket Pamuk, “Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme:1880-2000”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:33, Sayı: 262, 2009, s.70.

³²⁴ Pamuk, ss.66,67.

³²⁵ Mustafa Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.163-165.

kesimlerinin desteğini alma baskısı olmaksızın belirlenmiş olmalarıdır. Diğer yandan tek partili dönem içinde izlenen politikalar kendi içinde önemli ayrımlar da sergilemektedir. Bu nedenle de bu dönemdeki gelişmelerin, Boratav'ın bölümlemesi içinde; Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa (1923-1929), Korumacı-Devletçi Sanayileşme (1930-1939) ve Bir Kesinti-İkinci Dünya Savaşı (1940-1945) ³²⁶ şeklinde alt bölümler halinde incelenmesi mümkündür.

Bunlardan 1923-1929 döneminin temel yörüngesi, devletin de katılımıyla tarımda ve tarım dışı sektörde kapitalistleşme sürecini hızlandırmak olarak özetlenebilir³²⁷. Dönemden kazançlı çıkan kesimin başında, devlet mekanizmasına yakınlığını avantaj olarak kullanıp yabancı firmalara aracılık eden gruplar gelmektedir. Savaştan dönenlerin yeniden üretime katılması ve aşarın kaldırılması gibi fiyat ve vergi politikalarının sonucu olarak 1923-1929 yılları tarımsal üretim bakımından oldukça verimli yıllar olmuştur. Tarım kesiminde yer alanların durumlarında dönem boyunca görece bir iyileşme yaşanmıştır. Tarımdaki refah artışından asıl olarak yararlanan ise büyük çiftçilerle ihracata dönük üretim yapan çiftçiler olmuştur. Genişleyen dış ticaret, burjuvazinin dış ticaretle uğraşan kesiminin milli gelirden aldıkları payı artırmıştır. İşçi gelirlerinin dönem içindeki gelişimine ilişkin güvenilir veri bulunmamakla birlikte, devlet memurlarının milli gelirden aldıkları pay değişme göstermeyerek aynı seviyelerde gerçekleşmiştir³²⁸.

Genel itibarıyla 1923-1929 yılları; yüzde 8,5'lik yıllık ortalama büyümenin yol açtığı reel gelir artışının bütün sosyal sınıf ve tabakalara nispeten dengeli şekilde yayıldığı bir dönem olarak nitelenebilir. Bununla birlikte dönem boyunca en çok, yabancı firmalara aracılık eden kesimlerin, dış ticaret burjuvazisinin ve tarım kesiminde yer alanların durumlarında iyileşme yaşanmıştır³²⁹.

1930-1939 dönemi ise, sanayileşmenin temel hedef alındığı; bunu başarmak için de iktisat politikalarının korumacılık ve devletçilik ekseninde oluşturulduğu bir

³²⁶ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, ss.19-92.

³²⁷ Yalçın Küçük, **Planlama, Kalkınma ve Türkiye**, 2.Basım, Ankara: Diner Matbaası, 1975, s.240.

³²⁸ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.165-166.

³²⁹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s.57.

dönemdir³³⁰. Böylelikle de, 1908'den itibaren ekonomiye yön veren doğrultu terk edilmiş, korumacılığa ve devletin öncülüğüne dayanan; tarımsal üretim yerine sanayileşmenin esas alındığı yeni bir yönelişe geçilmiştir. Bununla birlikte, devletçilik politikası özel sermaye birikimini destekler biçimde işlev göstermiştir³³¹. İzlenen politikadaki değişim, gelir bölüşümü üzerinde etkili olmuştur. Önceki dönemlerde ithal edilen mamul malların önemli bir kısmı yeni kurulan sanayi işletmelerinde üretilmeye başlandığından kaçınılmaz olarak ticaret sermayesi sahiplerinin başat konumu sarsılmıştır³³². Dönemden kazançlı çıkanların başında, sanayi kesimi ve iç ticaretle uğraşan kesim gelmiştir. Bu dönemde işçi sınıfının genişlemesinin sonucu olarak ücretlerin milli gelir içindeki payı artmıştır. Bununla birlikte dönem içinde reel ücretlerde %12 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Memurların milli gelirden aldıkları payda kısmi bir iyileşme yaşanmıştır. Dönem içinde tarım sektörü ticaret hadleri önemli derecede gerilemiş; özellikle buğday üreticileri dönemden en zararlı çıkan tarım kesimi olmuştur³³³.

Genel itibarıyla, 1930-1939 döneminde, sanayileşmenin yükü tarım kesimi ve işçi sınıfı tarafından paylaşılmıştır. Dış ticaret burjuvazisinin durumu da önceki döneme kıyasla kötüleşmiştir. Devlet memurlarının görece durumunda kısmi iyileşme yaşanmıştır. Burjuvazinin devletle iş yapan, iç ticaretle uğraşan katmanları ile sanayici kesimi ise dönemden en kazançlı çıkan kesimleri oluşturmuştur³³⁴.

Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmemesine karşın savaş ekonomisinin olumsuz koşullarını yaşamıştır. İthalat iki yıl içerisinde yarı yarıya düşmüştür. Yetişkin nüfusun büyük bir bölümünün askere alınmasının sonucu olarak da üretimde büyük bir azalma meydana gelmiştir³³⁵. 1940 sonrasının yokluk koşulları gelir dağılımı üzerinde de önemli etkiler göstermiştir. 1940-1945 döneminde mülk gelirleri ve karların payında artış yaşanırken özellikle işçi ücretlerinde önemli düşüş yaşanmıştır. Ayrıca dönem boyunca, geçimlik üretim yapan köylülerin gelirleri azalırken, pazara dönük üretim

³³⁰ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s. 59.

³³¹ Boratav, İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları, s.269.

³³² Yahya Tezel, **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi: 1923-1950**, 5.Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.251.

³³³ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.167-168.

³³⁴ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s.79.

³³⁵ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s.81.

yapan büyük çiftçilerle tarımsal ürün ticareti yapan kesimlerin kazançları artmıştır. 1942 yılında kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu uygulaması sonucunda da, azınlık kesimine mensup tüccarlarla, siyasi iktidarla güçlü bağları olmayan gruplar gelir kaybına uğramış, Anadolu kökenli yeni zenginler büyük servet birikimi sağlamıştır³³⁶.

Genel itibarıyla, savaşın etkileriyle milli gelirde büyük düşüşün yaşandığı 1940-1945 yıllarında Anadolu kökenli sermaye, tarım ürünleri ticareti yapan tüccarlar ve büyük çiftlik sahiplerinin gelirlerinde artış ortaya çıkmıştır. Geçimlik üretim yapan köylü kesimin gelirleri düşmüş; işçi sınıfı ise hem milli gelirdeki daralma hem de reel ücretlerdeki düşüş sonucu dönemden en fazla olumsuz etkilenen kesim olmuştur.

Tek partili dönemin bütünü göz önüne alındığında; İkinci Dünya Savaşı yılları dışında dönem içinde milli gelirde önemli artış yaşanmış ve toplumun yaşam standartlarında iyileşmeler ortaya çıkmıştır. Buna karşın, dönem boyunca iç ticaret burjuvazisi, sanayici kesim ve büyük çiftçilerin gelirleri, geçimlik üretim yapan çiftçilerin ve işçi sınıfının gelirlerindeki artışa kıyasla çok daha büyük oranda artmıştır. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan, gelir bölüşümünde dengesizliğin artması süreci Cumhuriyetin tek partili döneminde de devam etmiştir.

2.1.3. Çok Partili Dönemin İlk Yıllarında Bölüşüm

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1946 yılında tek parti rejiminden çok partili parlamenter rejime geçilmesinin önemli sonuçları olmuştur. Siyasi iktidarlar, bu tarihten sonra, en azından seçim zamanlarında, işçi, köylü, esnaf gibi toplumun geniş kesimlerinin ekonomik ve sosyal isteklerini dikkate almak zorunda kalmışlardır³³⁷. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ithal ikameci politikaların uygulanmaya başlandığı 1962 yılına kadar süren dönem, Boratav'ın bölümlemesi çerçevesinde, Dünya Ekonomisiyle Farklı Bir Eklemlenme Denemesi (1946-1953), Tıkanma ve Yeniden Uyum (1954-1961)³³⁸ şeklinde iki alt bölüm içinde incelenebilir.

³³⁶ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.168-169.

³³⁷ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s.93-94.

³³⁸ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, ss.93-144.

Çok partili sisteme geçişin yanı sıra 1946 yılı, iktisat politikası bakımından da önemli değişikliğin yaşandığı yıl olmuştur. Değişen dış ticaret politikası ile birlikte, iç pazara dayalı sanayileşme stratejisi terk edilmiştir. Bunun yerine dış pazara dönük, tarım, madencilik, altyapı yatırımları ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. 1946-1953 döneminde yüksek büyüme hızlarına ulaşıldığından, toplumun birçok kesiminin gelirlerinde genel bir artış yaşanmıştır. Buna karşın işçi ve memurlar konum itibarıyla dönemden görece zararlı çıkmıştır. Dönemden kazançlı çıkan grupların başında, ithalatla uğraşan ticaret sermayesi ile tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlamasını yapan ticaret kesimi gelmiştir. Sanayicinin yanı sıra küçük tüccar ve üretici de dönemden kazançlı çıkan gruplar arasında yer almıştır. Köylü kesimi fiyat hareketleri sonucu bozulan bölüşüm ilişkilerini, tarımda yaşanan üretim artışı sayesinde telafi etmiştir. Bu şekilde dönemden gelir paylarını artırarak çıkan kesimler arasında yer almıştır³³⁹.

1954-1961 yılları, savaş sonrasının genişleme konjonktürünün sona erdiği, liberal dış ticaret rejimi içerisinde dış dengenin sağlanamayacağının görüldüğü bir dönem olmuştur. Böylece dış ticaret açığı problemi bu dönemde de varlığını korumuştur. Dönem boyunca genişleyen kamu kesimi, özel sermaye birikimini destekler bir işlev göstermiştir³⁴⁰.

Gelir dağılımı ana hatlarıyla 1946-1953 döneminin tersi yönde gelişmiş, işçi ücretlerinin ve memur maaşlarının milli gelir içindeki payları dönem içinde artış göstermiştir. İç ticaret hadleri sanayi lehine gelişmiş, sanayici kesim ve sanayi malı pazarlayan tüccarların geliri artmıştır. İç ticaret hadlerinde yaşanan bu gelişmenin çiftçi kesimi üzerine etkisi ise olumsuz olmuştur³⁴¹.

Çok partili dönemin ilk yıllarındaki gelişmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde; dönemin ilk ve ikinci yarısındaki zıt yönlü gelişmelerin gelir bölüşümü üzerinde birbirini bertaraf edici bir etkiye yol açtığından söz edilebilir. Bunun sonucu olarak dönemin sonuna gelindiğinde işçi ve memur gelirlerinde bir önceki döneme kıyasla önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Bununla birlikte 1946-1961

³³⁹ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.169-170.

³⁴⁰ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, s.109.

³⁴¹ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, s.171.

döneminde net etki itibarıyla tarım gelirleri belirli oranda gerilemiş; sanayici kesimin ve ticaret kesiminin gelirlerinde ise artış yaşanmıştır. Bu şekilde, çok partili dönemin ilk yıllarında, yaratılan gelir tam olarak dengeli biçimde paylaşılmamakla birlikte, çok partili sisteme geçilmesinin bir sonucu olarak, gelir bölüşümü dengesizliğindeki artış ivmesi hız kesmiştir.

2.1.4. İthal İkameci Dönemde Bölüşüm

Dış tıkanma ve durgunluk ortamına karşı 1950’li yılların ortalarından itibaren benimsenen uyum politikaları 1960’ların başında terk edilmiştir. 1962 yılından itibaren, kalkınma planları çerçevesinde kamunun öncülüğünde sürdürülen korumacı, ithal ikameci, iç pazara dönük politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bu yeni birikim tarzının yansıması olarak bölüşüm ilişkileri de, yaratılan hasıladan geniş kesimlerin yararlanmasına olanak verecek tarzda şekillenmiştir. Bu durum, yeni birikim tarzının güçlü bir iç talep yapısını gerektirmesi; çok partili parlamenter sistemin de geniş kitlelerin hak ve taleplerinin belli oranda gözetilmesini zorunlu kılması sonucu gerçekleşmiştir. 1970’li yılların sonlarına kadar süren dönem boyunca sanayici, tüccar, büyük toprak sahibi kesimlerden oluşan iktidar blokunun uzun dönem çıkarları ile geniş halk kesimlerinin kısa vadeli çıkarları arasında belli bir dengenin oluşması, popülist bölüşüm politikalarına olanak vermiştir³⁴².

İthal ikameci, iç pazara dönük iktisat politikasında, ücretler sanayi için maliyet unsuru olmakla birlikte aynı zamanda bir talep unsuru olarak görülmüştür. Ekonomik unsurların yanında işçilere grev ve toplu pazarlık hakkı tanınması gibi yasal düzenlemeler işçi ücretlerinin dönem boyunca belirli düzeylerde oluşmasını mümkün kılmıştır. Buna ek olarak, Kamu İktisadi Teşebbüslerinde uygulanan aşırı istihdam ve görelî yüksek ücret politikaları tüm emek piyasasını etkileyerek gelir dağılımının ücret geliri elde edenler lehine seyretmesi sürecini desteklemiştir. Tarım sektöründe de, artan destekleme alımlarının ve diğer sübvansiyonların sonucu olarak ve ticaret hadlerinin tarım lehine gelişmesi ile köylü kesimin refah artışından pay alması sağlanmıştır. Fiyatlar üzerinde denetim uygulanmaması, döviz kuru ve faiz oranlarının düşük

³⁴² Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.171-172.

tutulması, KİT'lerin ürünlerinin maliyet altında fiyattan satılması gibi politikalar ise dönem boyunca sanayici ve tüccar kesimlere önemli kazançlar sağlamıştır³⁴³.

1977 yılına gelindiğinde, büyüme ve yaratılan refahı paylaşma süreci, ödemeler dengesi açıklarının ve dünya ekonomisinde yaşanan olumsuzlukların da etkisiyle tıkanıklığa girmiştir. 1977-1979 yıllarında, sanayi kesiminin gelirleri gerilemiş, köylü nüfus önemli gelir kayıpları yaşamıştır. Ticaret kesimi, karaborsa ve kıtlık koşullarından kaynaklı olarak önemli karlar elde etmiştir. İşçi hareketinin sendikal hakları etkin şekilde kullanması sayesinde bu dönemde de reel ücretlerin artması mümkün olmuştur³⁴⁴.

İthal ikameci döneme ilişkin veriler³⁴⁵, ücret ve tarım kesimi gelirlerinin dönemin başında milli gelir içindeki % 63 olan payının, 1977 yılında % 65 seviyesine yükseldiğini göstermektedir. Tıkanmanın yaşandığı 1977-1979 yılları arasında tarım kesimi gelirlerindeki önemli boyutlu aşınma sonucu, emek gelirlerinin payı % 57 seviyelerine kadar gerilemiştir. Veriler, istihdam edilen nüfusun çok büyük kesimini meydana getiren ücretliler ve tarım kesimi gelirlerinin, tıkanma dönemi dışında, ithal ikameci dönemde gerileme göstermeyerek, aynı seviyelerde kaldığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak; ithal ikameci dönemde, sanayi kesiminde önemli bir sermaye birikimi meydana gelmesinin, ekonomik kalkınma sürecinin etkisiyle kent ve kır gelirleri arasındaki farkın artmasının ve bölgesel eşitsizliklerin yükselmesinin gelir bölüşümüne olumsuz yansımaları olmuştur. Bununla birlikte dönem içinde yaratılan hasılanın dengeli bir biçimde paylaşılması ve tıkanma yılları haricinde emek gelirleri payında gerileme yaşanmaması, ithal ikameci dönemde gelir bölüşümü dengesizliğinde önemli bir artışın oluşmaması sonucunu getirmiştir. Böylelikle, 1970'li yılların sonuna gelindiğinde, Keyder'in de vurguladığı üzere, Türkiye'nin kapitalist ölçütlere göre ve

³⁴³ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, s.172.

³⁴⁴ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.173-174.

³⁴⁵ Gülten Kazgan, İzzettin Önder ve diğerleri, s.16; DPT, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992), Ankara: DPT Yayınları, 1993.

özellikle de benzer ülkelerle karşılaştırılınca, gelirin nispeten eşitlikçi dağılım gösterdiği bir toplumsal formasyona sahip olduğundan söz etmek mümkündür³⁴⁶.

2.2. KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE BÖLÜŞÜM

İthal ikameci modelin 1970'lerin sonunda tıkanması ve dünya ekonomisindeki gelişmelerin Türkiye üzerinde etkilerini göstermesiyle 1980'li yıllarla birlikte yeni bir birikim modeli uygulanmaya başlanmıştır. 1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanan bu yeni birikim modeli kendi içinde üç kategori altında ele alınabilir. Bu çerçevede, 1980-1988 dönemini ihracata dayalı büyüme dönemi; 1989-1998 dönemini finansal serbestleşme dönemi; 1999 sonrası dönemi de IMF denetimli büyüme dönemi olarak sınıflandırmak mümkündür³⁴⁷.

2.2.1. İhracata Dayalı Büyüme Döneminde Bölüşüm (1980-1988)

Türkiye'de 1980 yılına gelinirken kentlerde yaşayan geniş halk kesimleri, temel tüketim mallarındaki yokluklar ve karaborsa koşulları ile karşı karşıya kalmış; enflasyon oranı çok yüksek seviyelere çıkmıştır. Sendikalı işçi kesimi artan enflasyona karşı reel ücretlerini koruma mücadelesi içine girerken köylü-çiftçi kesimler enflasyona karşı korunmasız bir halde kalmışlardır. Bu koşullarda sanayi burjuvazisi için krizden çıkışın şartı, sermaye-işgücü çelişkisini lehine çevirmek olmuştur. Bu ortamda 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan program, içte ve dışta piyasa serbestisi yaratılarak yerel ve uluslararası sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi temeline dayanmıştır³⁴⁸.

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ve 1982 Anayasası da, bu programın karşı çıkışsız bir şekilde uygulanması için uygun zemini yaratmıştır. Pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik unsurlarıyla desteklenen ihracat, öncelikli ekonomik hedef halini almıştır. Fiyat kontrollerinin ve sübvansiyonların kaldırılmasını ve iç talebin daraltılmasını içeren makro politikalar, 24 Ocak Kararları ile girilen

³⁴⁶ Çağlar Keyder, "Yeni Birikim Modeli, Gelir Dağılımı ve Dışlanma", Korkut Boratav, Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk, **Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1987, s.190.

³⁴⁷ Sinan Sönmez, "Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri", Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.), **Küreselleşme Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.29-55.

³⁴⁸ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, ss.145-149.

doğrultunun temel politikalarını oluşturmuştur³⁴⁹. Bu politikalar, temelde ücretlerin bastırılması yoluyla kar oranlarının yükseltilmesine dayanmaktadır. Aynı politikalar tarımsal gelirlerin düşürülmesini ve sosyal devlet harcamalarının kısılmasını da gerektirmiştir. Böylelikle, ithal ikamesi döneminde oluşan bölüşüm yapısı örgüsü, 1980’li yıllarla birlikte izlenen politikalarla hızlı biçimde çözülmeye başlamıştır³⁵⁰.

Bölüşüm göstergelerine bakıldığında; 1979 yılına kıyasla 1988 yılına gelindiğinde memur maaşları ve reel işçi ücretlerinin %51 oranında gerilediği görülmektedir³⁵¹. İmalat sanayinde ücretlerin katma değer içindeki payı 1977-1980 yıllarında %35,6 seviyesinde iken 1980’lerin sonuna gelindiğinde %15,4 seviyesine kadar gerilemiştir³⁵². Tarımın milli gelirden aldığı pay da, 1979-1988 yıllarında, yüzde 24,3’den yüzde 16,6’ya düşmüştür³⁵³.

Maaş, ücret ve tarım gelirlerinde önemli gerilemeler yaşanırken kar, faiz ve kira gelirlerinden oluşan sermaye gelirlerinde dönem boyunca büyük artışlar yaşanmıştır. Sermaye gelirlerinin milli gelir içindeki payı 1970’lerin sonunda %43 seviyesinde iken 1980’lerin sonuna gelindiğinde %70 seviyesine yükselmiştir. Sermaye gelirlerindeki artış içerisinde en büyük sıçrama gösteren kalem ise faiz gelirleri olmuştur. Faiz gelirlerinin GSYİH içindeki payı 1979 yılında %1,3 seviyesinde iken 1988 yılında bu pay %14,1 seviyesine çıkmıştır³⁵⁴. Faiz gelirlerindeki artışı ihracat yapan ticaret kesiminin gelirleri izlemiştir³⁵⁵.

1980’li yılları, bir bütün olarak emek gelirlerinin milli gelir içindeki paylarının önemli ölçüde azaldığı, sermaye gelirlerinin payının ise önemli ölçüde arttığı bir dönem olarak değerlendirmek mümkündür. Aynı yıllar sermayenin kendi iç bölünmesi açısından da, ticari ve mali sermaye ile rantıye tabakalarının sanayici kesime göre daha

³⁴⁹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, ss.145-149.

³⁵⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, 14.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.263.

³⁵¹ Kepenek ve Yentürk, Türkiye Ekonomisi, s.428’de yer alan veriler esas alınarak hesaplanmıştır.

³⁵² Korkut Boratav ve Erinç Yeldan, “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)Stability, and Patterns of Distribution”, **External Liberalization in Asia, Post-Socialist Europe and Brazil**, Lance Taylor (Ed.), New York: Oxford University Press, 2006. ss.420,421.

³⁵³ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, s.175.

³⁵⁴ Gülten Kazgan, İzzettin Önder ve diğerleri, s.16.

³⁵⁵ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, s.176.

avantajlı konuma getirildiği bir dönem olarak görülebilir³⁵⁶. Tüm bu gelişmelerin bölüşüm üzerine etkisi ise gelir bölüşümündeki dengesizliğin hızlı biçimde artış göstermesi şeklinde olmuştur. 1988 yılına gelindiğinde bu model limitlerine ulaşmaya başlamıştır. Üst üste gerçekleşen negatif büyüme oranları, emekçi kesimin mücadelesi ve seçim zamanının gelmesi sonucu oluşan popülist baskı ile 1989 yılı yeni bir dönüm noktasını meydana getirmiştir³⁵⁷.

2.2.2. Finansal Serbestleşme Döneminde Bölüşüm (1989-1998)

İhracata dayalı büyüme rejiminin 1988 yılında tıkanmasıyla 1989 yılından itibaren ihracat yerine iç piyasaya odaklanan bir ekonomik rejim uygulanmaya başlamıştır. Bu şekilde ücretlerin maliyet unsuru olmasının yanında talep yaratma niteliğini göz önünde tutan, kamu açıklarına ve sıcak para girişine dayanan yeni bir dönem başlamıştır³⁵⁸. 1980-1988 döneminin emek karşıtı politikaları, 1989 yılı işçi eylemleri ve iktidar partisinin yerel seçim başarısızlığı sonucunda değişim göstermeye başlamıştır. Bu şekilde, popülist politikaların uygulanmasının yolu açılmıştır³⁵⁹. Bu çerçevede uygulanan ücret ve destekleme alımları politikaları sonucu 1989-1990 yılları içerisinde sanayi kesiminde reel ücretler yüzde 51 oranında artmış; tarım ticaret hadleri de yüzde 42 oranında düzelme göstermiştir. Ücret ve maaşlardaki bu iyileşmeler azalan bir ivmeyle 1993 yılına kadar sürmüştür. Ücret ve tarım ticaret hadlerinde iyileşmelere karşın, özel sektörde işten çıkarma ve sendikasıztırmalar, iş yasalarına tabi olmayan istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılması gibi uygulamalar artarak sürmüştür. Ayrıca, özel sektör, ücretlerdeki yükselmeye kar marjlarını yükselterek yanıt vermiştir³⁶⁰.

1989 sonrası dönemin en ayırt edici özelliğini iç ve dış finansal serbestleşme yönünde atılan adımlar oluşturmuştur³⁶¹. Bu dönemde finansal baskı kırılarak finansal derinleşme yaratılmak istenmiştir. Faizlerde deregülasyonun ve sermaye kazançları üzerindeki vergilerin düşürülmesinin de katkısıyla, tasarruf hacminin artırılması

³⁵⁶ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s.169.

³⁵⁷ Sinan Sönmez, ss.29-55.

³⁵⁸ Bilsay Kuruç, **Ücretler ve Karlar Üzerine: İktisat Üzerine Yazılar II**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss.31-69.

³⁵⁹ Sözmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, s.175.

³⁶⁰ Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.176-179

³⁶¹ Boratav ve Yeldan, s.422.

hedeflenmiştir. Bu politikaların sonucu olarak büyüme giderek kısa vadeli sermaye girişine bağlı bir hal almıştır. Finans sektörü ile reel sektör arasındaki bağ kopmuş, kamu maliyesindeki dengesizlikler kronik bir hal almıştır³⁶².

Bu politikaların sonucu olarak 1993 yılına gelindiğinde, yüksek enflasyon, devasa kamu açıkları ve Cumhuriyet tarihinin en büyük dış ticaret ve cari işlemler açığı ile karşı karşıya kalınmıştır³⁶³. Sonuçta bu ekonomik yapı 1994 krizini yaratmış, dolarlaşma tehdidi ile yüksek faiz arasına sıkışılan noktadan çıkış için IMF ile anlaşma yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede alınan 5 Nisan Kararları ile sıkı para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Programla dış açıklar ve kamu sektörü açıkları makul seviyelere indirilmekle birlikte, oluşan durgunluk yeni bir işsizlik dalgası yaratmıştır. Gelir bölüşümünde de ücretler ve küçük üreticiler aleyhine bozulma yaşanmıştır³⁶⁴. Buna karşın 1996 yılı ile birlikte, emek kesimlerinin kriz süresince uğradıkları kayıpların telafisine olanak veren popülist politikalara geri dönmüştür³⁶⁵.

Dönemin bölüşüm göstergelerine baktığımızda; maaş ve ücret gelirlerinin dönem başında %24 olan milli gelir payının dönem sonunda önemli bir değişiklik göstermeyerek %25,5 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Tarım kesimi gelirlerinin payı da benzer bir gelişme göstererek dönem başındaki %14 seviyesini dönem süresince korumayı başarmıştır³⁶⁶. Faiz gelirlerinin gösterdiği gelişim ise dikkat çekici boyuttadır. Faiz gelirlerinin 1980 yılında sıfır düzeyindeki milli gelir payının, 1998 yılına gelindiğinde %15,2 seviyesine yükseldiği görülmektedir³⁶⁷.

Bu çerçevede sermayenin iç bölünmesi bakımından bir analiz yaptığımızda; dönem içinde parasal sermayenin giderek büyük önem kazandığını ve yaratılan gelirden daha fazla pay almakta olduğunu görmekteyiz. Parasal sermayenin artan önemi, bu kesimlerle üretken sermaye arasındaki çelişkilerin artması anlamına gelmektedir. Buna

³⁶² Sinan Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri, ss.41,42.

³⁶³ Mustafa Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.176-179

³⁶⁴ Mustafa Sönmez, Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü, ss.176-179

³⁶⁵ Korkut Boratav, Erinc Yeldan ve Ahmet H. Köse, “Globalization, Distribution and Social Policy, Turkey:1980-1998”, **CEPA Working Paper Series**, Working Paper No 20, New York, 2000, ss.27,28.

³⁶⁶ DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Gelir Yöntemiyle Milli Gelir, Tablo-16, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/>, erişim, 12.05.2010

³⁶⁷ Boratav ve Yeldan, “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)Stability, and Patterns of Distribution”, s.444

karşın Türkiye’de holding şeklinde örgütlenmelerin sonucu olarak, üretken sermayeyi elinde bulunduran kesim bankalara da büyük oranda sahip konumdadır. Bu yapının sonucunda, bu kesimler sermayenin döngüsündeki değişimden zarar görmeden gelirlerini korumayı bilmiştir. Sermaye donanımı yetersiz küçük ölçekli sermaye ile banka sermayesine sahip olmayan üretken sermaye ise süreçten olumsuz etkilenmiştir³⁶⁸.

Sonuç olarak 1989-1998 döneminde uygulanan popülist politikalar emek ve tarım geliri elde eden geniş kesimlerin önceki dönem kayıplarının giderilmesine olanak tanımıştır. Diğer yandan dönem içinde yaşanan ekonomik krizler emek ve tarım gelirlerindeki iyileşme sürecinin tersine çevrilmesine yol açmıştır. Bu iki zıt yönlü sürecin sonucu olarak emek ve tarım gelirlerinin milli gelir içindeki payı dönem sonuna gelindiğinde, dönem başına kıyasla önemli bir değişiklik göstermeden aynı seviyelerde oluşmuştur.

Popülist politikaların uygulanması için ihtiyaç duyulan kaynakların da sermaye kesiminin vergilenmesi yerine borçla sağlanmasından ötürü, sermaye kesiminin gelirlerinde de dönem süresince bir aşınma yaşanmamıştır. Sermayenin kendi içindeki dağılımın mali sermaye lehine ve yoğunlaşma yaratan nitelikte gerçekleşmesinin ise gelir bölüşümü üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bununla birlikte genel çizgileri itibarıyla, 1989-1998 döneminde gelir dağılımı dengesizliğinde bir önceki döneme kıyasla önemli bir değişiklik yaşanmaksızın mevcut durumun büyük oranda korunduğu ileri sürmek mümkündür.

Bu şekilde 1990’lı yılların sonlarına gelinirken, uluslararası sermaye, bölüşüm sürecinin depolitizasyonu için yapısal reformların hayata geçirilmesini dayatmıştır. Yapısal reformlar genişleme evrelerinde uygulanan popülist politikaların deformasyonunu gerektirmiştir. Bu politikalar bir yandan da eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik politikaları başta olmak üzere refah devleti uygulamalarının birer birer terk edilmesini zorunlu kılmıştır³⁶⁹.

³⁶⁸ Sinan Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri, ss.31-33.

³⁶⁹ Sinan Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri, s.29.

2.2.3. IMF Denetimli Büyüme Döneminde Bölüşüm (1999-?)

1998 yılında Asya ülkelerinde yaşanan krizin etkilerinin hissedilmeye başlanması sonrasında IMF'ye sunulan “Ekonomik Politikalar Bildirgesi” ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde enflasyonla mücadele ve kamunun ekonomideki ağırlığı azaltılarak harcamalarının denetim altına alınması hedefleri öne çıkmıştır. Buna karşın, IMF gözetiminde uygulanan bu politikalar ekonomiyi kısa aralıklarla finansal krizlere sürüklemiş, reel ekonomiyi ve bütün olarak toplumu olumsuz şekilde etkilemiştir. Türkiye ekonomisi giderek kısa vadeli sermaye girişlerine bağlı, çok büyük miktarda cari açık veren, kırılganlığı üst seviyede bir ekonomi haline gelmiştir³⁷⁰. Yapısal uyum amaçlı gerçekleştirilen düzenlemeler, özelleştirmeler ve ticarileştirme politikaları özellikle 2000’li yıllardan itibaren bölüşüm üzerinde etkilerini göstermeye başlamıştır.

2000 sonrası dönemin kendine özgü temel niteliklerinin başında, yüksek reel faizlerin davet ettiği yabancı sermaye girişine dayanan spekülâtif karakteri gelmektedir. Burada temel mekanizma; yüksek faiz oranları ile kısa vadeli yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, oluşan döviz bolluğu sebebiyle Türk lirasının aşırı değerlenmesi sonucu tüketim ve yatırım malı ithalatında büyük artışlar yaşanması şeklinde işlemektedir. Bu şekilde sürekli yeni kaynak girişine bağlı bir büyüme patikasına girilmektedir. Dönemin kendine özgü ikinci temel niteliği ise ekonomik büyümenin istihdam yaratmayan bir nitelik taşımasıdır. 1998 yılında % 7,4 olan işsizlik oranı 2001 krizi sonrası %10 seviyesinin üzerine çıkmıştır. İşsizlik oranı sonraki yıllardaki büyüme rakamlarına karşın %10 seviyelerinde seyretmiştir. Üstelik dönem boyunca açık işsizliğin yanı sıra iş aramayan ancak teklif olursa çalışmayı düşünen işsizlerin sayısı da artmıştır. Bu şekilde toplam işsizlik oranı 2000 yılında %10,9 iken 2006 yılında %16,9’a çıkmıştır³⁷¹.

Uygulanan neoliberal politikaların bölüşüm üzerindeki diğer önemli etkisi tarım emekçilerinin gelirlerindeki azalmadır. Tarım fiyatları/sanayi fiyatları oranı 1998-

³⁷⁰ Sinan Sönmez, Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri, ss.55-56,71-72.

³⁷¹ Erınç Yeldan, “Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği”, **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.133.

2006 döneminde %35 gerileme göstermiştir. 2000’li yılların başında tarım kesimine yönelik destek, milli gelirin %3’ü iken 2006 yılına gelindiğinden bu oran milli gelirin %1’i seviyesinin altına gerilemiştir³⁷². Tarımın GSYİH içindeki payı da 1998’de %17,5 iken 2012 yılında % 8,9 seviyesine kadar gerilemiştir³⁷³.

Dönem boyunca iktisadi artığın yüksek faiz oranları ile finansal kesime transferi, kaçınılmaz olarak gelir dağılımının birincil kategorilerinde de etkili olmuştur. Bunun sonucu olarak dönem boyunca ücretlerin kısalarak sermaye gelirlerinin artırılması söz konusu olmuştur. Emek kesiminden sermaye kesimine yapılan artık transferinin boyutları konusunda en somut gösterge imalat sanayi reel ücretlerindeki gelişmelerdir. 2000-2006 döneminde reel ücretler ve emek üretkenliğini içeren bir kıyaslama yapıldığında; saat başı reel çıktı bazında hesaplanan emek üretkenliği 2000 yılında 100 iken, 2006 yılına gelindiğinde 158 endeks değerine ulaşmıştır. Aynı tarihler arasında ücretler ise reel olarak %23,8 oranında gerileme göstermiştir. Bu rakamlar, reel olarak bir birim işgücü harcaması ile 2006 yılında, 6 yıl öncesine kıyasla, %107 oranında daha fazla ürün elde edilmesi anlamına gelmektedir³⁷⁴.

Tablo-2.1’de yer alan veriler 2000’li yıllarda gerçekleşen ekonomik büyümeden ücretli kesimin yeterli pay almadığını somut şekilde ortaya koymaktadır. Söz konusu dönem boyunca ücretlilerin istihdam içindeki payı %25 oranında artmasına karşın milli gelir artışından ücretli kesiminin yeterli payı almaması ve reel ücretlerin gerilemesi sonucu emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı azalmıştır. Ücretli çalışan başına milli gelirden düşen pay dönem içinde yaklaşık olarak üçte bir oranında azalma göstermiştir. Aynı süreçte işgücüne katılım oranı gerilemiş ve işsizlik oranı önemli derecede yükselmiştir. Ayrıca tarım gelirlerinin milli gelir payı da aşınma göstermiştir. Bu şekilde toplumun geniş kesimini oluşturan, ücret şeklinde ya da tarım kaynaklı olarak emek geliri elde edenlerin milli gelirden aldıkları pay önemli derece gerilemiştir. Emek gelirleri önemli boyutta azalırken sermaye geliri elde edenler için bunun anlamı gelirlerinin dönem süresince önemli boyutta artması olmuştur.

³⁷² Yeldan, Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği, s.193.

³⁷³ DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> (18 Haziran 2013).

³⁷⁴ Erinc Yeldan, Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği, ss.150-152.

Tablo 2.1: 2000’li Yıllarda Emek Gelirlerinin Gelişimi

	2000	2010
Özel Kesim Reel Ücret (1)	100	83,7
Kamu Kesimi Reel Ücret (1)	100	77,0
Memur Maaşları (1)	100	133,2
Ortalama Reel Ücret	100	91,9*
Dönem İçi Birikimli Ekonomik Büyüme Oranı (2)	%56,4	
Ücretlilerin İstihdam Payı (3)	48,6	60,9
Ücretli İstihdam (bin kişi) (4)	9.529	13.759
Ücret Gelirlerinin GSYİH Payı (5)	29,2	24,7**
Ücretlilerin Gelir Payı/Nüfus Payı	0,60	0,41
Tarım Gelirlerinin GSYİH Payı (6)	10,1	8,4

Kaynak: (1),(2),(5),(6): DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Ortalama Maaş ve Ücretlerdeki Gelişmeler; Gelir Yöntemiyle GSYİH Serileri, Sektörlere Göre GSYİH* <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/>, (18 Haziran 2013).

(3),(4): TÜİK Hanehalkı İşgücü Verileri, <http://tuik.gov.tr> (18 Haziran 2013).

*Ortalama reel ücret, ücretli istihdam içinde kamu kesimi işçi ve memur sayıları (Maliye Bakanlığı, <http://www.bumko.gov.tr/TR,908/kadro-istatistikleri.html>, (18.06.2013) esas alınarak ve bakiye kalan kısım da özel kesim işçi sayısı olarak kabul edilerek çalışan sayısına göre ağırlıklandırılmış ortalama yöntemiyle hesaplanmıştır.

** Gelir Yöntemiyle GSYİH Serilerinde yer alan 2000 yılı rakamının (29,2), ücretli çalışanların sayısındaki oransal artış (1,44) ve reel ücret katsayısıyla (0,919) çarpılması ve ulaşılan (38,6) rakamının, 2000 yılı gelirine birikimli büyüme oranının ilavesiyle bulunan 2010 yılı gelirine (156,4) oranlanması suretiyle elde edilmiştir.

Sonuç olarak 1999 yılı sonrası dönem, ekonomik büyümenin büyük ölçüde yabancı sermaye girişine bağımlı hale dönüştüğü, işsizliğin arttığı, emek gelirlerinin önemli derecede aşınmaya uğradığı bir dönemi meydana getirmiştir. 2010’lu yıllara gelindiğinde halen devam eden bu sürecin sonucunda, Türkiye’de uluslararası sermayenin egemenliği ve bölüşüm ilişkilerindeki bozulma kalıcı bir nitelik kazanmıştır. Emek ve sermaye gelirleri arasındaki fonksiyonel bölüşümde emek gelirleri aleyhine işleyen sürece, çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak incelendiği üzere, emek gelirlerindeki heterojenleşme ve sermaye gelirlerindeki yoğunlaşma eğilimleri de eklenmiştir. Sonuç olarak da bu dönemde Türkiye’de gelir bölüşümü daha önce hiçbir dönemde olmadığı kadar dengesiz bir hal almıştır.

2.3. TÜRKİYE’DE GELİR BÖLÜŞÜMÜ ÖLÇÜM ÇALIŞMALARI

Türkiye’de gelir bölüşümü ölçümüne ilişkin çalışmalar çoğunlukla veri kaynağı olarak Devlet İstatistik Enstitüsü/Türkiye İstatistik Kurumu’nun gelir dağılımı anketlerine dayanmaktadır³⁷⁵. Hane halkı gelir dağılımı anketlerinden hareketle Türkiye’de gelir dağılımını ölçmeyi hedefleyen çalışmalar 1968, 1973, 1986, 1987,1994 yıllarında ve 2002 sonrası dönemde de her yıl itibarıyla yapılmıştır. Gelir dağılımı anketlerine dayanan çalışmaların yanında gelir vergisi beyanlarından hareketle gelir dağılımını ölçmeyi hedefleyen çalışmalar da gerçekleştirilmiştir³⁷⁶.

Türkiye’de gelir dağılımı konusunda yapılan ilk ayrıntılı çalışma Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen 1963 yılı araştırmasıdır. Çavuşoğlu ve Hamurdan, bu çalışmada, 327.000 mükellefin gelir vergisi beyanlarını esas alarak gelir dağılımını ölçmeyi hedeflemişlerdir. Gelir vergisinin kapsamının çok dar olması ve gelir vergisi beyanlarının her zaman gerçek geliri yansıtmaması sebeplerinden ötürü bu çalışmanın ülkenin gelir dağılımını temsil etme niteliğine sahip olmadığı yönünde eleştiriler ortaya atılmıştır³⁷⁷. Bununla birlikte, bu çalışma Türkiye’de bireysel gelir dağılımındaki dengesizliği ilk olarak ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

Gelir dağılımını, gelir dağılımı anketlerine dayanarak ölçmeyi hedefleyen ilk çalışma ise 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi tarafından yapılmıştır. Çalışmada, kırsal, kentsel ve bölgesel farklılıkları ortaya çıkaracak şekilde tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilmiş 4.505 hane halkına ait anket verileri elde edilmiştir. Bu verilere dayanılarak Türkiye genelinin ve bunun yanında, coğrafi bölgelere, yerleşim tabakalarına ve meslek gruplarına göre gelir dağılımı tahminleri yapılmıştır. Çalışmadaki temel eksiklik ise, doğurganlık çalışmasına yönelik olarak, anket çalışmasına sadece eşi kırk beş yaşından küçük evli erkeklerin dahil edilmesi sebebiyle

³⁷⁵ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.12.

³⁷⁶ TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, s.30.

³⁷⁷ Süleyman Özmucur, **Türkiye’de Gelir Dağılımı Vergi Yüğü ve Makroekonomik Göstergeler**, 1.Basım, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1996, s.1.

hane halkının %17,2'sinin örneklem dışında bırakılmasıdır. Bu eksiklik çalışmanın Türkiye genelini yansıtmaya kapasitesini kısıtlamıştır³⁷⁸.

Gelir dağılımı araştırmalarının üçüncüsü 1973 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasıdır. Bu araştırma Türkiye'nin nüfus yapısı ve nüfus sorunları konusunda Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsünün yaptığı ülke genelindeki alan araştırmasının verilerine dayanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye çapında çok aşamalı kümülatif rastlantısal örnekleme yöntemiyle seçilen 4.658 hane halkına ait veriler değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın temel eksiklikleri ise diğer veri kaynaklarına göre, milli gelirin %5'i tutarındaki yurtdışından gelen transfer gelirlerini içermemesi, tarım kesimi nüfusunu eksik tahmin etmesi, tarımsal faaliyetleri %6, tarım dışı faaliyetleri ise %19 seviyesinde eksik öngörmesidir³⁷⁹.

Türkiye'de hane halklarının sosyal ve ekonomik açıdan genel bir resmini çıkarmak amacıyla TÜSİAD tarafından 1986 yılında yapılan çalışma, aynı zamanda gelirin hane halkları arasında ne şekilde dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu çalışma yakın zamanda yapılan bir başka gelir dağılımı çalışmasını meydana getirmiştir. Bu çalışmada örnekleme yöntemiyle seçilen 1.444 hane halkı reisiyle yüz yüze mülakat yöntemiyle görüşülerek, hane halklarına ilişkin ekonomik ve sosyal veriler elde edilmiştir.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1973-1974 kırsal yerler gelir ve 1978-79 kentsel yerler gelir ve tüketim harcamaları anketleri yapılmıştır. Bununla birlikte bu anketler Türkiye genelinde gelir dağılımını yansıtmaya niteliğine sahip değildir. DİE tarafından doğrudan gelir dağılımını belirleme amacını güden ve Türkiye genelinde uygulanan ilk araştırma ise 1987 yılında gerçekleştirilmiştir³⁸⁰.

DİE tarafından 1987 yılından yapılan hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketi, bölge, nüfus tabakaları ve kır-kent ayrımında gelir ve tüketim ayrışmalarını belirlemek üzere Türkiye genelini kapsayan ilk anket olmuştur. Çalışmada, genel nüfus sayımı sonuçları esas alınarak, tabakalı, çok aşamalı sistematik örnekleme yöntemiyle

³⁷⁸ Karluk, s.74.

³⁷⁹ Hansen, s.278.

³⁸⁰ TÜSİAD, Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, s.31.

yerleşim yerleri coğrafi, sosyal ve ekonomik yapıya göre beş bölgeye ayrılmıştır. 1987 yılı süresince kentsel yerlerde her ay değişen 1.202 hane halkı; kırsal yerlerde ise yıl itibarıyla toplam 998 hane halkı örneklem kümesini oluşturmuştur. 1987 gelir dağılımı çalışmasında toplamda 26.400 haneye ilişkin veriler kullanılmıştır³⁸¹. DİE tarafından yapılan bir sonraki gelir dağılımı çalışması 1994 yılında gerçekleştirilmiştir. 1994 yılı çalışması, Türkiye’yi temsilen seçilen 62 kentsel, 174 kırsal yerleşim yerinde 26.256 hane halkı ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır. 1987’den farklı olarak bu çalışmada beş sosyo-ekonomik bölge yerine yedi coğrafi bölge tabakalanması kullanılmıştır³⁸².

DİE 2002 yılından itibaren daha küçük bir örneklem ile her yıl düzenli bir şekilde hane halkı bütçe anketi uygulamayı planlamıştır. Bu çerçevede, 2002 yılı hane halkı anketi kentsel ve kırsal kesimden toplam 9.600 örnek hane halkına uygulanmıştır. Aynı anketten tüketim harcamalarına ve gelir dağılımına ilişkin bilgiler de derlenmiştir. DİE tarafından yapılan 2003 yılı anketi ise, kentsel ve kırsal kesimden toplam 25.920 örnek hane halkına uygulanmıştır. 2003 anketinde gelir dağılımının yanında hane halkının istihdam ve sosyoekonomik yapısına ilişkin veriler de elde edilmiştir. 2002 ve 2003 anketlerinde, 1994 anketinden farklı olarak, istihdama dahil edilme sınırı 12 yaş üzeri olarak değil 15 yaş üzeri şeklinde belirlenmiştir. Diğer yandan her üç ankette de kent-kır ayrımı yapılırken nüfusun 20.000’i aşp aşmaması kistası benimsenmiş ve tüm anketlerde kent-kır ayrımına göre bilgiler derlenmiştir³⁸³.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2004 ve 2005 yıllarında, kentsel ve kırsal kesimden her ay değişen yaklaşık 720 hane halkı olmak üzere, yıllık toplam 8.640 örnek hane halkını kapsayan hane halkı bütçe anketlerini uygulamıştır. Bu anketlerde, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) standartları göz önüne alınarak, kullanılan soru kağıdı yeniden düzenlenmiştir. Anketlerde temel olarak, hane halkı sosyoekonomik durum değişkenleri (oturulan konutun tipi, mülkiyet durumu, ısıtma sistemi, konut kolaylıkları, sahip olunan eşyalar ve ulaştırma araçları vb.) ile fertlere ilişkin değişkenler (yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, istihdam durumu) olmak üzere iki ana grup değişkene yer verilmiştir.

³⁸¹ TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, s.31.

³⁸² TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, s.32.

³⁸³ Zafer Yükseler, “1994, 2002 ve 2003 Yıllar Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış”, Yayın No: Türkiye Ekonomi Kurumu/2004-23, ss.3,4.

Ayrıca araştırmalarda OECD'nin kullandığı eşdeğerlik ölçeği benimsenerek, referans kişi için “1”, 14 ve yukarı yaşıta fertler için “0,5” ve 14 yaşın altındaki fertler için “0,3” katsayıları esas alınmıştır. Eşdeğerlik ölçeğinin kullanılmasıyla, hane halkı içindeki kişi sayısı ile yetişkin-çocuk dağılımı dikkate alınmak suretiyle bireylerin gelirlerini daha iyi tahmin etmek hedeflenmiştir. Bu yöntemde, hane halkının toplam kullanılabilir geliri eşdeğer hane halkı büyüklüğüne bölünerek, o hane halkı için eşdeğer fert başına düşen gelir elde edilmektedir. Örneğin, 14 yaşından küçük 2 çocukla anne ve babadan oluşan bir aile için eşdeğerlik ölçeği 2,1 olarak hesaplanacaktır³⁸⁴.

TÜİK 2006 yılında itibaren, Avrupa Birliği ile uyum çalışmaları kapsamında, gelir dağılımı verilerini, gelir dağılımı yanında yaşam koşulları, gelire dayalı göreceli yoksulluk ve sosyal dışlanma konularında bilgiler içeren ve yine eşdeğerlik ölçeğinin benimsendiği gelir ve yaşam koşulları araştırmalarından derlemeye başlamıştır³⁸⁵. Bu çerçevede 2006 yılından itibaren TÜİK tarafından gelir ve yaşam koşulları araştırmaları her yıl düzenli şekilde gerçekleştirilmeye ve sonuçları açıklanmaya başlanmıştır. Türkiye’de 1963 yılından bugüne kadar yapılan gelir dağılımı araştırmalarının sonuçları, üçlü bir sınıflandırma içinde ayrı ayrı tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 2.2: 1987 Yılı Öncesi Yapılan Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları

Yıl/ Gelir Grubu	1963 (1)	1968 (2)	1973 (3)	1986 (4)
I. Gelir Grubu	4.5	3.0	3.5	3.9
II. Gelir Grubu	8.5	7.0	8.0	8.4
III. Gelir Grubu	11.5	10.0	12.5	12.6
IV. Gelir Grubu	18.5	20.0	19.5	19.2
V. Gelir Grubu	57.0	60.0	56.5	55.9
Toplam	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0.55	0.56	0.51	0.46

Kaynaklar:(1) Çavuşoğlu ve Hamurdan, Gelir Dağılımı Araştırması 1963, Ankara: DPT, 1966.

(2) Bulutay, Timur ve Ersel, Türkiye Gelir Dağılımı, Ankara,1971.

(3) DPT, Gelir Dağılımı 1973, Ankara, DPT, 1976.

(4) Esmer, Fişek ve Kalaycıoğlu, Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcamaları ve Soyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, İstanbul: TUSİAD, 1986.

³⁸⁴ TÜİK, Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 6, Yayın No:3186, Ankara: TÜİK Matbaası, 2008, s.62.

³⁸⁵ TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2006-2007”, 17.12.2009 tarihli haber bülteni.

Tablo 2.3: DİE Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları

Yıl/ Gelir Grubu	1987 (1)	1994 (2)	2002 (3)	2003 (4)
I. Gelir Grubu	5.2	4.9	5.3	6.0
II. Gelir Grubu	9.6	8.6	9.8	10.3
III. Gelir Grubu	14.1	12.6	14.0	14.5
IV. Gelir Grubu	21.2	19.0	20.8	20.9
V. Gelir Grubu	49.9	54.9	50.1	48.3
Toplam	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0.43	0.49	0.44	0.42

Kaynaklar: (1) DİE, Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987, Ankara: DİE, 1990.

(2) DİE, 1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara: DİE, 1997.

(3) DİE, “2002 Hane halkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları”, DİE 13.10.2003 tarihli Haber Bülteni

(4) DİE, “ 2003 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlar”, 06.10.2004 tarihli Haber Bülteni.

Tablo 2.4: TÜİK Gelir Dağılımı Araştırmaları Sonuçları

Yıl/ Gelir Grubu	2004 (1)	2005 (2)	2006 (3)	2006 (3)*	2007 (4)	2008 (5)	2009 (6)	2010 (7)	2011 (8)	2012 (9)
I.Gelir Grubu	6.0	6.1	5.8	5.1	5.8	5.8	5.6	5.8	5.8	5.9
II. Gelir Grubu	10.7	11.1	10.5	9.9	10.6	10.4	10.3	10.6	10.6	10.6
III. Gelir Grubu	15.2	15.8	15.2	14.8	15.2	15.2	15.1	15.3	15.2	15.3
IV. Gelir Grubu	21.9	22.6	22.1	21.9	21.5	21.9	21.5	21.9	21.7	21.7
V. Gelir Grubu	46.2	44.4	46.5	48.4	46.9	46.7	47.6	46.4	46.7	46.6
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0.40	0.38	0.40	0.43	0.41	0.41	0.42	0.40	0.40	0.40

()2006 yılı ve sonrasına ait sonuçlar eşdeğerlik ölçeğine göre sonuçlarıdır.*

Kaynaklar: (1), (2) TÜİK, “2005 Gelir Dağılımı Sonuçları”,TÜİK 25.12.2006 tarihli Haber Bülteni

(3),(4) TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2006-2007”,17.12.2009 tarihli Haber Bülteni

(5) TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2008”, 29.07.2010 tarihli Haber Bülteni.

(6) TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2009”, 28.02.2011 tarihli Haber Bülteni.

(7) TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2010”, 19.12.2011 tarihli Haber Bülteni.

(8) TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2011”, 17.09.2012 tarihli Haber Bülteni.

(9) TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012”,23.09.2013 tarihli Haber Bülteni.

2.4. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI GÖSTERGELERİ

Türkiye’de gelir dağılımına ilişkin başlıca göstergeler Devlet İstatistik Enstitüsü/Türkiye İstatistik Kurumunun gelir dağılımı anketlerinden elde edilebilmektedir. Anket sonuçları itibarıyla küreselleşme sürecinde Türkiye’de gelir dağılımı göstergeleri ilerleyen kısımda ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

2.4.1. Fonksiyonel Gelir Bölüşümü

Fonksiyonel gelir bölüşümü konusunda gelir yöntemiyle gayri safi yurt içi hasıla serileri önemli bir veri kaynağı durumundadır. Bununla birlikte 2006 yılından itibaren Türkiye İstatistik Kurumu gelir yöntemiyle gayri safi yurt içi hasıla serilerinin yayınlamasına son verdiğinden özellikle fonksiyonel gelir bölüşümü hakkında bilgi sunan en önemli veri kaynaklarından birisi ortadan kalkmıştır.

Tablo 2.5: GSYİH Serilerine Göre Fonksiyonel Dağılım

Yıllar	Sermaye Gelirlerinin Milli Gelir Payı	Tarım Gelirlerinin Milli Gelir Payı	İşgücü Ödemelerinin Milli Gelir Payı	Ücretlilerin İstihdam Payı (*)	Ücretlilerin Milli Gelir Payı/ İstihdam Payı
1980	45,7	24,2	30,1	27,6	1,09
1987	58,4	17,2	24,4	34,5	0,70
1990	51,0	17,2	31,8	38,5	0,83
1991	47,9	14,6	37,5	37,2	1,01
1993	49,1	14,6	36,3	39,9	0,91
1994	54,0	15,8	30,1	39,7	0,76
1997	54,2	14,6	31,2	43,9	0,71
1999	48,2	14,4	37,4	47,2	0,79
2000	49,1	14,4	36,5	48,5	0,75
2001	51,5	12,1	36,4	47,2	0,77
2002	53,3	12,2	34,5	49,7	0,69
2004	53,5	12,0	34,6	54,4	0,64
2005	53,9	11,0	35,1	56,9	0,62
2006	56,1	9,6	34,3	58,8	0,58

Kaynak: *1990 öncesi Gülten Kazgan, İzzettin Önder ve diğerleri, s.15,16; 1990 ve sonrası:TÜİK Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçları, <http://tuik.gov.tr> (Erişim,1 Mart 2012).

DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Gelir Yöntemiyle GSYİH Serileri, GSYİH <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/>, (1 Mart 2012).

Not: GSYİH Serilerinde yer alan veriler esas alınarak GSYİH payları milli gelir paylarına dönüştürülmüştür. Oranlama içeren sütun tarafımızca oluşturulmuştur.

Tabloda sergilendiği üzere Gelir Yöntemiyle GSYİH Serilerine göre Türkiye’de 1980 yılında %30,1 olan ücret gelirlerinin milli gelir payı 1987 yılında %24,4 seviyesine kadar gerilemiş, daha sonra artarak 1993 yılında %36,3 seviyesine ulaşmıştır. Ücret gelirlerinin payı 1994 yılında sert bir düşüşle %30,1 seviyesine kadar gerilemiş, daha sonra yeni bir artış trendine girerek 1990’ların sonunda %37,4 seviyesine kadar çıkmıştır. 2000’li yıllarda ise yeniden düşüş eğilimine girerek 2000’lerin ortalarına gelindiğinde %34,3 seviyesine kadar gerilemiştir. Böylelikle, ücretlerin milli gelir içindeki payı 1980’li yıllarda gerilemiş; 1990’lı yıllarda ise genel olarak artış eğilimi sergilemekle birlikte ekonomik krizler ücret gelirlerindeki artışları bertaraf edici etkiye bulunmuştur. 2000’li yıllarda ise, özellikle 2001 yılı ekonomik krizi sonucu, ücret gelirlerinin payı gerilemiş ve kriz sonrası dönemde de artış göstermeyerek mevcut seviyesinde kalmıştır.

Bu noktada asıl dikkat çekici unsur ise, 1980 yılından 2006 yılına gelindiğinde milli gelir içinde ücretlerin payı önemli ölçüde değişmezken, ücretli çalışanların toplam istihdam içindeki payının %100’ün üzerinde artmış olmasıdır. Bu çerçevede gelir payı ile birlikte istihdam payını da göz önünde bulundurduğumuzda, ücretlerin milli gelirdeki payının istihdam payına olan oranının söz konusu dönemde 1,09 seviyesinden 0,58 seviyesine indiği ortaya çıkmaktadır. Bu yönde bir düşüş olmasına yol açan ise ücret gelirlerinin 1980’li ve 2000’li yıllarda gösterdiği gerilemedir. Bu süreçlerin sonucu olarak 1980’lerin başından 2000’li yılların ortalarına gelindiğinde kişi başına ortalama ücret payında %50’ye yakın bir gerileme yaşanmıştır. 2006 yılı sonrasında gelir yöntemiyle GSYİH verilerinin açıklanmasına son verilmekle birlikte, ücretlilerin istihdam payı, reel ücret ve milli gelir rakamlarına dayanan hesaplamamıza göre (Tablo 2.1) 2010 yılına gelindiğinde ücretlerin milli gelirdeki payının %29,8’e, milli gelir payının istihdam payına oranının da 0,48 seviyesine indiği ortaya çıkmaktadır. Bu veriler fonksiyonel gelir dağılımının küreselleşme döneminde ücret gelirleri aleyhine önemli derecede bozulma gösterdiğini açık şekilde sergilemektedir.

Gelir dağılımı anketleri esas alınarak fonksiyonel gelir bölüşümü göstergeleri incelendiğinde; anketlerde gelir türlerinin ücret, müteşebbis geliri, mülk geliri ve transfer geliri olarak sınıflara ayrıldığı görülmektedir. Anketlerde ücret gelirleri maaş-

ücret geliri ile yevmiye gelirleri olarak kendi içinde iki gruba ayrılmakta; müteşebbis gelirleri de kendi içinde tarım ve tarım dışı (imalat, inşaat, ticaret ve hizmet) müteşebbis gelirleri olarak alt gruplara ayrılmaktadır. Benzer şekilde, mülk gelirleri gayrimenkul ve menkul kıymet gelirleri olarak alt gruplara ayrılmaktadır. Diğer taraftan söz konusu gelir türlerini emek, tarım, kar, rant ve transfer gelirleri olarak kategorileştirmek mümkündür ve Tablo-2.6 bu çerçevede oluşturulmuştur.

Tablo 2.6: Anketlere Göre Fonksiyonel Dağılım

Gelir Türleri	1987	1994	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2011
EMEK	24,1	28,3	38,7	41,8	42,2	42,5	44,5	43,7	46,0	48,4
Maaş-Ücret	-	23,7	35,8	38,7	38,6	39,2	40,8	39,7	41,9	44,8
Yevmiye	-	4,6	2,9	3,1	3,5	3,3	3,7	4,0	4,1	3,6
TARIM	22,8	16,7	13,2	9,8	9,4	9,5	7,1	6,4	6,2	6,8
KAR	28,7	25,7	21,3	22,2	22,4	19,3	17,1	16,8	16,1	14,6
RANT	13,6	15,6	9,3	6,2	4,9	5,6	9,2	11,1	8,6	7,7
Gayrimenkul	11,8	7,9	4,1	3,6	2,7	2,9	3,1	4,1	4,4	3,9
Menkul	1,8	7,7	5,2	2,6	2,2	2,7	6,1	7,0	4,2	3,8
TRANSFER	10,8	10,0	17,5	20,0	21,1	23,1	17,8	18,2	19,1	19,4

Kaynak: DİE 1987, 1994, 2002, 2003 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, TÜİK 2004, 2005 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, TÜİK 2006, 2007, 2008, 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, <http://tuik.gov.tr> (1 Mart 2012).

Gelir dağılımı anket verilerine göre 1987 yılında en büyük gelir kategorisini %28,7'lik oranla kar gelirleri oluşturmaktadır. 1994 anketinde bu oran %25,7 seviyelerine gerilemiştir. 2002 ve 2003 anket sonuçlarına göre kar gelirlerindeki düşüş ileriki yıllarda da devam etmiş ve sözü edilen yıllarda kar gelirlerinin payı %21-22 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Anketlere göre kar gelirlerinde düşüşün temel kaynağı, emek geliri elde eden nüfusun büyümesi sonucu emeğin milli gelir içindeki payının önemli derece yükselmesidir. Bu sürecin ilerleyen yıllarda da geçerliliğini koruması sonucu kar gelirlerindeki düşüş devam etmiş ve 2011 yılına gelindiğinde bu gelir türünün payı %14,6 olarak ölçülmüştür. Tarımsal kaynaklı gelirlerin payı ise 1987 yılında %22,8 iken, 2003 yılında %9,8'e inmiştir. Tarım sektörünün üretim ve istihdam içindeki öneminin zamanla azalması bu sektörde yaratılan gelirin payının da düşmesini

beraberinde getirmiştir³⁸⁶. Tarım sektöründeki daralma ilerleyen yıllarda sürmüştür ve bu sürecin sonucu olarak tarımsal gelirlerin payı 2011 yılında %6,8 olarak ölçülmüştür.

Anket sonuçlarına göre emek gelirlerinin 1987 yılında %24,1 olan payı, 1994 yılında %28,3'e, 2002 yılında da %38,7'ye çıkmıştır. Bu şekilde emek gelirleri en büyük gelir kategorisi haline gelmiştir. Bu gelişmeye yol açan temel etken, tarım sektörünü terk ederek kentlerde ücretli işlerde istihdam edilme sonucu hane halkı fertleri içinde ücretli ve maaşlı çalışan sayısının artmasıdır. Emek gelirlerinin payındaki artış ilerleyen yıllarda da sürmüştür ve son olarak anket sonuçlarına göre 2011 yılında bu pay %48,4 seviyesine kadar yükselmiştir.

1987 ve 1994 anketlerinde %10 düzeyinde hesaplanan transfer gelirlerinin hane halkı kullanılabilir gelirleri içindeki payı, 2003 yılı anket sonuçlarına göre %20 seviyesine ulaşmış ve 2011 yılına gelindiğinde de aynı seviyelerde gerçeklemiştir. 2011 yılı itibarıyla transfer gelirlerinin %92'lik kısmını emekli maaşları ile dul-yetim aylıkları oluşturmaktadır. Transfer gelirlerinin payındaki artışın en önemli sebebi aradan geçen süre içinde emekli sayısındaki önemli artıştır. Transfer gelirlerinde artışa yol açan diğer etkenler olarak ise tarım sektöründe uygulanan doğrudan gelir desteği politikası ile sosyal yardımlardaki artışları saymak olasıdır.

Rant gelirlerinin hane halkı gelirleri içindeki payı ise 1987 anketine göre %13,6 olarak hesaplanmıştır. 1994 yılı anketinde bu gelir türünün payında bir artış ölçülmekle birlikte, 2002 ve 2003 yılı anketlerine göre rant gelirlerinin payında önemli bir düşüş yaşanmış ve rant gelirlerinin payı sırasıyla %9,3 ve %6,2 olarak ölçülmüştür. 2003 yılı sonrasında ise, özellikle menkul kıymet gelirlerinin payındaki artıştan kaynaklı olarak rant gelirlerinin payının 2007 yılı itibarıyla %11,1 seviyesine kadar çıktığı görülmektedir. Ancak anket sonuçlarına göre 2008 yılı ve sonrasında menkul kıymet gelirlerinin payının önemli ölçüde gerilemesi sonucu rant gelirlerinin payının 2011 yılında %7,7 seviyesinde olduğu görülmektedir.

Türkiye'de fonksiyonel gelir bölüşümüne ilişkin bilgi sunan iki veri kaynağının özellikle 2000'li yıllara ilişkin tahminleri arasında önemli farklılıklar vardır. Tablo-

³⁸⁶ Yükseler, s.9.

2.7’de özetlendiği üzere, 2000 yılı öncesi gelir dağılımı anket sonuçları ile gelir yöntemiyle GSYİH tahminleri arasında emek ve sermaye gelirlerinin payını öngörmeye nispeten bir yakınlık bulunmaktadır. Buna karşın 2000’li yıllara ait gelir dağılımı anketlerinin, GSYİH serilerine kıyasla, emek gelirlerini çok daha yüksek, sermaye gelirlerini ise çok daha düşük öngörme eğilimi sergilediği görülmektedir.

Çalışmanın “2.5.1.Gelir Dağılımı Anket Sonuçlarının Eleştirisi” kısmında ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere, GSYİH serilerine dayanan tahminler diğer ekonomik veri ve süreçlerle büyük oranda uyum içindedir. Bu nedenle de fonksiyonel ve bireysel gelir dağılımı için, gelir dağılımı anketleri yerine GSYİH serileri çok daha gerçekçi bir veri kaynağını oluşturmaktadır. Gelir dağılımı anketlerinin emek gelirlerini olduğundan yüksek, sermaye gelirlerini ise düşük öngörmesi Türkiye’de gelir bölüşümünün gerçekte olduğundan daha dengeli yansıtılmasına yol açmaktadır.

Tablo 2.7: GSYİH Serileri ve Anketlerin Karşılaştırılması

Yıllar	1987		1994		2002		2006	
Gelir Türleri Payları	GSYİH Serileri	Anket Sonuçları	GSYİH Serileri	Anket Sonuçları	GSYİH Serileri	Anket Sonuçları	GSYİH Serileri	Anket Sonuçları
Ücret Gelirlerinin Payı	24,4	27,0	30,1	32,8	34,5	46,9	34,3	57,1
Sermaye Gelirlerinin Payı	58,4	47,4	54,1	47,8	53,3	37,1	56,1	33,8
Tarım Kaynaklı Gelirlerin Payı	17,2	25,6	15,8	19,4	12,2	16,0	9,6	9,1
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Tablo 2.5 ve 2.6. Not: Net milli gelir hesabında transfer gelirlerinin yeri olmadığından, Tablo 2.6.’daki transfer gelirlerinin payı, ücret, sermaye ve tarımsal gelirlere oransal olarak dağıtılarak iki veri seti arasında kıyaslama olanağı yaratılmıştır

2.4.2. Bireysel Gelir Bölüşümü

Gelirin bireyler arasındaki dağılımının incelenmesi, fonksiyonel dağılım kadar önemli bir olgudur. Elde edilen gelirin türü, çalışılan sektör, cinsiyet, yaş, meslek, işteki durum, eğitim seviyesi, diğer sosyal etmenler ve bölgesel faktörler kişisel gelir

dağılımdaki farklılıklara yol açmaktadır. Gelir dağılımı araştırmaları ile bir ülkede belirli bir sürede yaratılan gelirin, haneler veya kişiler arasında nasıl bölüştüğüne ortaya konulması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarının ve bu yapıların zaman içerisinde gösterdiği değişimin belirlenmesi açısından önemli çalışmalardır³⁸⁷. Son çeyrek asırlık döneme ilişkin DİE/TÜİK hane halkı gelir dağılımı anketleri sonuçlarına göre hane halkı gelirinin %20'lik ve %10'luk nüfus grupları itibarıyla gösterdiği dağılım Tablo 2.8 ve Tablo 2.9' da sergilenmiştir.

Tablo 2.8: Yüzde Yirmilik Gruplar İtibarıyla Dağılım

Gelir Grupları	1987	1994	2002	2005	2006	2006 *	2007 *	2009 *	2011 *
Birinci %20 (Q1)	5,2	4,9	5,3	6,1	5,8	5,1	5,8	5,6	5,8
İkinci %20 (Q2)	9,6	8,6	9,8	11,1	10,5	9,9	10,6	10,3	10,6
Üçüncü %20 (Q3)	14,1	12,6	14,0	15,8	15,2	14,8	15,2	15,1	15,2
Dördüncü %20 (Q4)	21,2	19,0	20,8	22,6	22,1	21,9	21,5	21,5	21,9
Beşinci %20 (Q5)	49,9	54,9	50,1	44,4	46,5	48,4	46,9	47,6	46,4
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,43	0,49	0,44	0,38	0,40	0,43	0,41	0,42	0,40
Q5/Q1	9,6	11,2	9,5	7,2	8,0	9,5	8,1	8,5	8,0
Q1 + Q2	14,8	13,5	15,1	17,2	16,3	15,0	16,4	15,9	16,4
Q1+Q2+ Q3	28,9	26,1	29,1	33,0	31,5	29,8	31,6	31,0	31,6
Q2+ Q3+ Q4	44,9	40,2	44,6	49,5	47,8	46,6	47,3	46,9	47,7

*Eşdeğerlik Ölçeğine Göre Hane halkı Gelirinin Dağılımı

Kaynak: DİE 1987, 1994, 2002 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, TÜİK 2005 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, TÜİK 2006, 2007, 2009, 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, <http://tuik.gov.tr> (Erişim, 01.06.2012).

Tablodan izleneceği gibi, en alt grubun toplam gelirden aldığı pay 1987 yılında %5,2 iken 1994 yılında %4,9'a gerilemiş; daha sonra bir miktar artarak 2006 yılında %5,8 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2006 yılından itibaren eşdeğerlik ölçeğinin benimsenmesiyle birlikte, düşük gelirli kesimde hane halkı içinde gelir getirmeyen fert sayısının ülke ortalamasının üzerinde olması sonucu bu kesimin gelir payları 2006 yılı için %5,1 olarak ölçülmüştür. Sonraki dönemde bu kesimin gelir payı bir miktar artmış ve 2011 yılı anket sonucuna göre en alt grubun toplam gelirden aldığı pay % 5,8 olarak tahmin edilmiştir.

³⁸⁷ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.16

En yüksek gelir grubu olan beşinci % 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay ise 1987 yılında % 49,9 olarak hesaplanmıştır. 1994 yılında bu pay %54,9 seviyesine kadar çıkmış, bu tarihten sonra düşme eğilimine girerek 2005 yılında %44,4 seviyesine inmiştir. 2006 yılından itibaren anketlerde eşdeğerlik ölçeğinin kullanılmasının da etkisiyle yeniden artış eğilimi sergileyerek 2009 yılında %47,6 ve 2011 yılında da % 46,4 olarak tahmin edilmiştir.

En alt seviyedeki birinci ve ikinci %20'lik grupların gelirlerindeki değişime baktığımızda, nüfusun %40'ını oluşturan bu kesimin 1987 yılında toplam gelirden aldığı payın %14,8 olduğu gözükmemektedir. Bu pay 1994 yılında %13,5'e kadar gerilemiş, daha sonra artış trendine girerek 2005 yılında %17,2 seviyesine ulaşmıştır. 2006 yılında eşdeğerlik ölçeğinin kullanılmasının da etkisiyle %15 seviyesine düşmüştür. 2007 yılında yeniden artış göstererek 2011 yılında %16,4 olarak ölçülmüştür. Benzer şekilde, düşük gelirli üç %20'lik grubun birikimli gelirlerindeki değişime baktığımızda, toplumun %60'lık kesimini oluşturan bu grubun 1987 yılında %28,9 olan gelir payı, 1994 yılında % 26,1 seviyesine kadar gerilemiştir. Daha sonra bu pay zaman içinde artış göstererek 2005 yılında %33 olarak 2011 yılında ise %31,6 olarak tahmin edilmiştir. Orta sınıf olarak değerlendirebileceğimiz, en alt ve en üst gelir grupları dışında kalan %60'lık nüfus grubunun gelir payı ise 1987 yılında %44,9 iken 1994 yılında %40,2 seviyesine gerilemiştir. Daha sonra artış sergileyerek 2005 yılında %49,5 oranı ile zirve yapmış; 2011 yılında ise %47,7 olarak ölçülmüştür.

Aynı dönemde en üst gelir grubunun gelir payını en alt gelir grubunun payına oranladığımızda, 1987 yılında en üst gelir grubunun en alt gelir grubunun 9,6 katı kadar gelir elde ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu oran 1994 yılında 11,2 kata kadar çıkarak zirve yapmış, daha sonra bir düşüş trendi içine girerek 2005 yılında 7,2 kata gerilemiştir. 2006 yılında eşdeğerlik ölçeğinin kullanılmasının da etkisiyle önemli bir artışla en zengin ve en yoksul arasındaki gelir farkı 9,5 kat seviyelerine çıkmıştır. Bu oran 2011 yılında ise 8 kat olarak ölçülmüştür. Gini katsayısı ise 1987 yılı için 0,43 olarak ölçülmüşken, 1994 yılında önemli bir artışla 0,49 olarak ölçülmüştür. Daha sonraki yıllarda bir düşüş eğilimi sergileyerek 2005 yılında 0,38 olarak ölçülmüştür. Katsayı

2006 yılında yeniden artış göstererek 0,43 olarak hesaplanmış, 2009 ve 2011 yıllarında ise sırasıyla 0,42 ve 0,40 olarak ölçülmüştür.

Yüzde onluk gruplar itibarıyla gelir bölüşümünü incelediğimizde, bu dağılımın %20'lik gruplar şeklindeki dağılımın sahip olduğu genel çizgileri takip ettiğini görmekteyiz. Bununla birlikte en alt ve en üst yüzde onluk gruplar arasındaki gelir farkı çok daha büyüktür. 1987 yılında 17,9 kat olan bu oran 1994 yılında en üst seviyeye çıkarak 22,5 kat şeklinde ölçülmüştür. 2006 yılında gerileyerek 14,6 kat olarak ölçülmekle birlikte aynı yıl itibarıyla eşdeğerlik ölçeğinin benimsenmesi sonucu bu ölçeğe göre gelir farkı 18,1 kat olarak hesaplanmıştır. 2011 yılı sonuçlarına göre ise en zengin yüzde on, en fakir yüzde onun 14,2 kat gelir elde etmektedir.

Tablo 2.9: Yüzde Onluk Gruplar İtibarıyla Dağılım

Gruplar/Yıllar	1987	1994	2002	2005	2006	2006*	2007*	2009*	2011*
Birinci %10	1,9	1,8	1,9	2,2	2,1	1,8	2,2	2,1	2,2
İkinci %10	3,3	3,0	3,4	3,9	3,6	3,2	3,6	3,5	3,6
Üçüncü %10	4,2	3,8	4,4	5,0	4,7	4,4	4,7	4,6	4,8
Dördüncü %10	5,3	4,8	5,4	6,1	5,8	5,5	5,9	5,7	5,8
Beşinci %10	6,3	5,7	6,4	7,3	6,9	6,7	7,0	6,9	6,9
Altıncı %10	7,6	6,9	7,6	8,6	8,3	8,1	8,3	8,2	8,2
Yedinci %10	9,3	8,4	9,3	10,2	9,9	9,8	9,7	9,7	9,8
Sekizinci %10	11,7	10,6	11,5	12,4	12,2	12,1	11,8	11,8	11,9
Dokuzuncu %10	15,8	14,3	15,5	15,8	15,9	16,0	15,2	15,4	15,5
Onuncu %10	34,0	40,5	34,6	28,7	30,6	32,5	31,6	32,2	31,3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Q10/Q1	17,9	22,5	18,2	13,0	14,6	18,1	14,4	15,3	14,2

* Eşdeğerlik Ölçeğine Göre Hane halkı Gelirinin Dağılımı

Kaynak: DİE 1987, 1994, 2002 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, TÜİK 2005 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, TÜİK 2006, 2007, 2009, 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, <http://tuik.gov.tr> (1 Haziran 2012).

Son çeyrek asırlık dönemde 0,40 seviyelerinde ölçülen Gini katsayısı ve en üst gelir grubunun en alt grubun gelirinin 8-10 katı gelir elde etmesi gibi göstergeler Türkiye’de hane halkı gelirlerinin dağılımında önemli bir dengesizlik olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte “2.4.1.Fonksiyonel Gelir Bölüşümü” kısmında belirtildiği üzere, 2000’li yıllara ait gelir dağılımı anketleri gelir dağılımını gerçekte olduğundan daha dengeli gösterme eğilimi taşımaktadır. Gerçekçi sonuç barındıran son anket olan 1994 yılı anketinde Gini katsayısı 0,49 olarak ölçülmüştür. Çalışmanın

“2.5.Türkiye’de Gelir Bölüşümü Dengesizliğinin Gerçek Boyutu” kısmında yer aldığı üzere, bireysel gelir dağılımına ilişkin Gini katsayısının 2010’lu yıllar itibarıyla 0,54 seviyelerine çıktığını öngörmek çok daha gerçekçi bir tahmindir. Bu durum Türkiye’de bireysel gelir bölüşümünde bir gelir uçurumunun varlığına işaret etmektedir.

2.4.3. Sektörel Gelir Bölüşümü

Türkiye’de yaratılan hasılanın sektörler arasında ne şekilde dağılım gösterdiği sektörlere göre GSYİH serilerinden ve gelir dağılımı anket sonuçlarından elde edilmektedir. Sektörlere göre GSYİH serileri esas alındığında oluşan, gelir ve istihdamın sektörlere göre dağılımı Tablo 2.10’da özetlenmiştir.

Tablo 2.10: GSYİH Serilerine Göre Sektörlerin Payları

	Tarım			Sanayi			Hizmetler		
	Sektör Payı (A)	İstihdam Payı (B)	A/B	Sektör Payı (A)	İstihdam Payı (B)	A/B	Sektör Payı (A)	İstihdam Payı (B)	A/B
1980	29,2	53,8	0,54	21,6	15,0	1,44	49,2	31,2	1,58
1985	21,5	49,9	0,43	23,7	16,0	1,48	54,9	34,1	1,61
1990	19,9	47,8	0,42	29,0	15,5	1,87	51,1	36,7	1,39
1994	17,8	45,7	0,39	30,2	16,3	1,86	52,0	38,0	1,37
1998	12,9	41,7	0,31	27,7	17,1	1,62	59,4	41,2	1,44
2000	10,8	36,1	0,30	24,6	17,6	1,40	64,6	46,3	1,40
2002	11,4	33,9	0,34	23,2	18,1	1,28	65,4	47,8	1,37
2004	10,7	34,1	0,31	23,0	18,2	1,26	66,3	47,6	1,39
2006	9,4	30,0	0,31	22,9	19,3	1,19	67,8	50,5	1,34
2008	8,5	27,3	0,31	22,0	19,7	1,12	69,6	52,9	1,32
2010	9,4	23,4	0,40	21,5	20,8	1,03	69,1	55,7	1,24

Kaynaklar: 1980 ve 1985 yılları: DPT, “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik (1972-2000)”, DPT Yayın No: 2665, s.85, <http://ekutup.dpt.gov.tr> (1 Haziran 2012); 1990 Yılı ve sonrası: DİE/TÜİK Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçları, <http://tuik.gov.tr> (1 Haziran 2012). DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Sektörlere Göre GSYİH (1998-2010), Sektörlere Göre GSYİH (1968-2006) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/>, (1 Haziran 2012). Oranlama içeren sütunlar tarafımızca oluşturulmuştur.

Tabloda sergilendiği üzere tarım sektörü en az gelir payına sahip sektör konumundadır ve bu sektörün gelir payı zaman içinde azalma eğilimi göstermektedir. Diğer taraftan 1990’ların sonuna kadar tarım sektörü istihdam payı en yüksek sektör olma niteliğini korumuştur. Bununla birlikte 2000’li yıllardan itibaren hizmetler sektörü en yüksek istihdam payına sahip sektör konumuna gelmiştir. Üretkenlik seviyesinin

düşüklüğü ve gelir payına kıyasla yüksek istihdam payına sahip olması tarım sektörünü ortalama gelirin en düşük olduğu sektör yapmaktadır. Tarım sektöründe ortalama gelir 1980'lerin başında hizmetler ve sanayi sektörünün ortalama gelirin üçte biri düzeyindedir. 1990'ların sonuna gelindiğinde tarım sektöründe ortalama gelir diğer sektörlerin beşte bir seviyesine kadar gerilemiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise bu oran yeniden hizmetler ve sanayi sektörünün ortalama gelirin üçte biri düzeyine yükselmiştir. 2000'li yıllardaki bu gelişme de tarım sektöründe çalışanlar bakımından bir iyileşmeyi işaret etmekle birlikte, bu durum verimlilik artışının değil, tarım sektöründeki ortalama gelirin düşüklüğü nedeniyle diğer sektörlerle doğru yaşanan yoğun işgücü göçünün bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Aynı zaman sürecinde sanayi sektörünün istihdam payı büyürken gelir payının 1990'ların ortalarına kadar olan dönemde yükseldiği, izleyen yıllarda ise düzenli bir biçimde gerilediği görülmektedir. Veriler sanayi sektörünün Türkiye'de hiçbir zaman birincil sektör haline gelmediğini göstermektedir. Tarım sektörü küçülürken Türkiye'de asıl olarak hizmetler sektörü büyümüştür. Sanayi sektöründeki büyüme ise, istihdam payının 1998 yılından 2010 yılına gelindiğinde %17'lerden %20-21'lere çıkması ile sınırlı kalmıştır. 1980 yılından 2010'lara kadar olan tüm dönem itibarıyla da sanayi sektöründeki kişi başına ortalama gelir %28 oranında gerileme göstermiştir. 1990'ların sonunda ortalama gelirin en yüksek düzeyde seyrettiği sektör olan sanayi sektörü, 2000'lerle birlikte bu konudaki liderliğini hizmetler sektörüne kaptırmıştır.

Hizmetler sektörü ise 2000'lerin başından itibaren gerek istihdam gerek gelir payı bakımından birincil sektör konumuna ulaşmıştır. 2010 yılı itibarıyla gelinen noktada istihdamın yarıdan fazlası ve yaratılan gelirin %70'e yakın kısmı bu sektörde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte incelenen zaman kesitinde sektörde yaratılan istihdamdaki büyüme, sektörde yaratılan gelirdeki büyümeyi aştığından sektörde ortalama gelir düzenli bir gerileme sergileyerek %21 seviyesinde bir aşınmaya uğramıştır. Bununla birlikte hizmetler sektörü halen ortalama gelirin en yüksek olduğu sektör konumundadır ve bu sektörde ortalama gelir sanayi sektörüne kıyasla %20, tarım sektörüne kıyasla da 2 kat daha yüksektir.

Sektörel gelir dağılımına ilişkin bir başka gösterge ise TÜİK hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketlerinden elde edilmektedir. Bu anketlerde hane halkı fertlerinin esas işleri ile diğer işlerden elde ettikleri toplam gelirler esas alınarak gelir dağılımının sektörel yapısı ortaya konmak istenmektedir. Gelir dağılımı anket sonuçlarına göre Türkiye’de 1987 yılında istihdamın %48,6’sını oluşturan tarım sektörü, faktör gelirlerinden ancak %27 düzeyinde bir pay almaktadır. 1994 yılına gelindiğinde, tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı %50,3’e çıkarken, faktör gelirlerinden aldığı pay %23,3’e gerilemiştir³⁸⁸. 2000’li yıllara ait anket sonuçlarına göre tarımsal istihdam %35’ler seviyelerine düşerken bu sektörün milli gelirden aldığı pay daha büyük bir oranda düşüş göstererek %13’ler seviyelerine gerilemiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak tarım sektöründe kişi başı ortalama gelir 1980’lerden 2000’lerin ortalarına gelinirken yaklaşık üçte bir oranında gerilemiştir.

Tablo 2.11: Anket Sonuçlarına Göre Sektörlerin Payları

	Tarım			Sanayi			Hizmetler		
	Gelir Payı (A)	İstihdam Payı (B)	A/B	Gelir Payı (A)	İstihdam Payı (B)	A/B	Gelir Payı (A)	İstihdam Payı (B)	A/B
1987	27,2	48,6	0,56	23,4	17,7	1,32	49,4	33,7	1,47
1994	23,3	50,3	0,46	25,4	19,6	1,30	51,3	30,1	1,70
2002	19,3	40,2	0,48	25,6	21,9	1,17	55,1	37,9	1,45
2003	13,9	34,8	0,40	27,6	22,7	1,21	58,5	42,5	1,37
2004	13,4	35,1	0,38	28,1	23,5	1,20	58,5	41,3	1,42

Kaynak: DİE 1987, 1994, 2002, 2003 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, TÜİK 2004 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlarından elde edilmiştir.

Not: 2005 yılı sonrasında gelir dağılımı anketlerinde sektörlere göre dağılım bilgisine yer verilmediğinden bu yıllara ait veriler mevcut değildir.

Gelir dağılımı anket sonuçlarına göre, sanayi sektörünün toplam istihdam ve faktör gelirlerinden aldığı paylar ise 1987 yılı için sırasıyla %17,7 ve %23,4’tür. Sanayi sektörünün istihdam payı ilerleyen yıllarda düzenli biçimde artmış ve son olarak 2004 yılında %23,5 seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde bu sektörün gelir payı da %28’ler seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte sektörün gelir payındaki büyüme bu sektördeki istihdamdaki büyümenin gerisinde kaldığından, sektörde elde edilen ortalama gelir dönem içinde yaklaşık yüzde on seviyesinde gerilemiştir.

³⁸⁸ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ss.19-20.

1987 yılı anket sonuçlarına göre, hizmet sektörü ise %33 düzeyinde istihdam payına, %50 seviyesinde faktör geliri payına sahiptir. 1987'den 1994'e gelindiğinde, istihdamdaki payının %30 seviyesine gerilediği, bununla birlikte, faktör gelirlerinden aldığı payın %51,3'e yükseldiği görülmektedir³⁸⁹. İzleyen dönemde ise hizmetler sektörünün gelir ve istihdam payı düzenli bir artış sergilemiştir. 2004 yılı itibarıyla bu sektörün gelir payı %60'lar seviyesine ulaşmış, nüfus payı da %40'lar seviyesini aşmıştır. Tüm dönem itibarıyla da sektörün gelir payı ile istihdam payının gelişme hızlarının birbirine yakın seyretmesi sonucu, sektörde elde edilen ortalama gelir düzeyinde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır.

Sektörlerin gelir ve istihdam paylarına ilişkin gelir dağılımı anket sonuçları ile GSYİH serilerinden elde edilen sonuçlar arasında önemli farklar olduğu göze çarpmaktadır. İki veri seti arasındaki bu fark Tablo 2.12'de sergilenmiştir.

Tablo 2.12: Anket ve GSYİH Serilerinin Kıyaslanması

Yıl	Tarım			Sanayi			Hizmet		
	GSYİH Payı(A)	İstihdam Payı(B)	A/B	GSYİH Payı(A)	İstihdam Payı(B)	A/B	GSYİH Payı(A)	İstihdam Payı(B)	A/B
1994	23.3 (16.2)	50.3 (45.7)	0.46 (0.35)	25.4 (26.8)	19.6 (16.0)	1.30 (1.68)	51.3 (56.6)	30.2 (37.6)	1.70 (1.51)
2004	13.4 (12.6)	35.1 (34.1)	0.38 (0.37)	28.1 (29.7)	23.5 (18.2)	1.20 (1.63)	58.5 (55.5)	41.4 (47.6)	1.41 (1.17)

Not: Tablonun üst satırlarındaki rakamlar gelir dağılımı anket sonuçlarını, alttaki parantez içindeki rakamlar GSYİH serilerini yansıtmaktadır.

Tablodan görüleceği gibi, 1994 yılı için, gelir dağılımı anketi sonuçları tarım sektörünün gelir ve istihdam payını, GSYİH serilerinde yer alan rakamlara kıyasla yüksek öngörmektedir. 2004 yılında ise tarım sektörü gelirleri bakımından anket sonuçları ile GSYİH serileri arasında büyük oranda uyum sağlandığı görülmektedir. 1994 yılı gelir dağılımı anketinin, aynı yıla ait GSYİH serilerine göre sanayi sektörünün istihdam payını yüksek ölçtüğünü; bu durumun aynı şekilde 2004 yılında da devam ettiğini söylemek mümkündür. Bunun sonucu olarak da anket sonuçları sanayi sektöründe kişi başı geliri, GSYİH serilerine kıyasla daha düşük ölçmektedir. Diğer yandan, anketler hizmetler sektörünün istihdam payını daha düşük ölçme eğilimi

³⁸⁹ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ss.24-25.

taşımaktadır. Bunun sonucu olarak anket sonuçlarına göre hizmetler sektöründe elde edilen ortalama gelir, GSYİH serilerine kıyasla, çok daha yüksek çıkmaktadır.

2.4.4 Bölgesel Gelir Bölüşümü

Türkiye’de bölgesel gelir dağılımına ilişkin olarak 1980’li yılları içeren üç çalışma mevcuttur. Bunlardan ikisi, 1979-1986 dönemini kapsayan E. Özötün’ün çalışması ile 1987-1995 dönemini kapsayan S.Küçükçiftçi ve S.Özdemir’in ortak çalışmasıdır³⁹⁰. Bu konudaki diğer çalışma, Devlet İstatistik Enstitüsünün, bölgesel gelir dağılımı konusunda veriler içeren, 1987 yılı gelir dağılımı anketidir. Daha sonraki yıllara ilişkin olarak ise DİE/TÜİK gelir dağılımı anketleri ve bölgelere göre GSYİH serileri bölgeler bazında gelir bölüşümü konusunda bilgi sunmaktadır.

Tablo 2.13: GSYİH’nin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler/Yıllar	1980	1986	1987	1995
Marmara	51,6	55,5	35,3	36,7
Ege			16,6	17,2
Akdeniz	9,5	8,6	11,9	12,2
İç Anadolu	19,7	18,7	16,9	16,0
Karadeniz	11,0	9,4	10,0	9,2
Doğu Anadolu	8,2	7,8	5,2	5,2
Güney Doğu Anadolu			4,1	3,5
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: 1980 ve 1986 yılları: Erdoğan ÖZÖTÜN, Türkiye GSYH’nin İller İtibarıyla Dağılımı 1979-1986, İstanbul: İSO Yayınları, s.335; 1987 ve 1995 yılları: S.KÜÇÜKÇİFTÇİ ve S.ÖZDEMİR, “Türkiye’de Sektörel Yapının Bölgelerarası Karşılaştırması 1987-1995, Petrol-İş Yıllığı 95-96, ss..405-419; Aktaran: Uysal, s.235.

Tabloda sergilendiği üzere araştırma sonuçları arasında büyük oranda paralellik bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre Türkiye’de GSYH’nin coğrafi bölgeler arasında paylaşımında önemli farklar vardır. GSYH’nin yarısından fazlası Marmara ve Ege Bölgelerinde yaratılmaktadır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ise gelirden sadece %9’luk bir pay almaktadır. Veriler ayrıca zaman içerisinde GSYH’nin bölgeler arasında dağılımında yakınlaşma sürecinin yaşanmadığına da işaret etmektedir.

³⁹⁰ Yaşar Uysal, Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 1997, s.235.

Diğer taraftan bölgeler arası gelir bölüşümü bakımından daha gerçekçi bir kıyaslama için bölge nüfuslarının da hesaba katılması gerekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1990'lı yıllara ilişkin bölgeler bazında kişi başı GSYİH verileri bu kapsamda bilgiler içermektedir. Bu verilere göre Marmara Bölgesi en yüksek, Doğu Anadolu Bölgesi ise en düşük kişi başı GSYİH'ye sahip bölgelerdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin gelir payı, bu bölgelerin nüfus payının oldukça altındadır. 1990'lı yılların başında bu bölgeler için ortalama kişi başına gelir, ortalama Türkiye kişi başına gelirinin sırasıyla 0,41'i ve 0,62'si düzeyinde iken 1990 yılların sonunda 0,37'si ve 0,54'ü seviyelerine gerilemiştir. Böylelikle, 1990'lı yıllarda bölgesel gelir dağılımı, en düşük KBGSYİH'ye sahip bu iki bölge aleyhine gelişme göstermiştir³⁹¹.

Tablo 2.14: GSYİH Serilerine Göre Bölgeler Bazında Ortalama Gelir

Bölgeler	1991	1993	1994	1996	1998
Marmara	1,52	1,41	1,44	1,47	1,46
Ege	1,20	1,22	1,27	1,26	1,25
Akdeniz	0,95	0,96	0,96	0,93	0,94
İç Anadolu	0,94	0,93	0,95	0,93	0,93
Karadeniz	0,68	0,68	0,71	0,73	0,75
D.Anadolu	0,41	0,49	0,43	0,39	0,37
G.Doğu Anadolu	0,62	0,59	0,57	0,53	0,54

Kaynak: DİE Bölgelere Göre GSYİH Tahmini Sonuçlarından (Aktaran: DPT Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ss.29,30) elde edilmiştir. Not: Tablodaki rakamlar bölgelere ait KBGSYİH rakamının Türkiye KBGSYİH rakamına oranını yansıtmaktadır.

Karadeniz Bölgesi 1990'ların başında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden sonra en düşük bölgesel ortalama kişi başı gelire sahip bölge durumundadır. 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde bölge ortalama geliri yaklaşık yüzde onluk bir artışla ülke ortalama gelirinin 0,75'i seviyesine çıkmıştır. İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri ise yaklaşık olarak Türkiye ortalaması ile aynı düzeyde KBGSYİH oranına sahip olan ve 1990'lı yıllarda büyük oranda mevcut durumunu koruyan bölgeler konumundadır. Bölgesel ortalama geliri Türkiye ortalamasının üzerinde olan iki bölgeden birisi olan Ege Bölgesi'nde KBGSYİH 1990'lı yılların başında Türkiye

³⁹¹ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.28

ortalamasından %20 daha yüksektir. Bu bölgenin KBGSYİH'si 1990'ların sonunda geldiğinde ülke ortalamasından %25 daha yüksek gerçekleşmeye başlamıştır. Bu şekilde ele alınan dönem boyunca gelir dağılımı bölge lehine gelişme göstermiştir. En yüksek KBGSYİH'ye sahip Marmara Bölgesinde ortalama kişi başı gelir 1990'ların başında Türkiye ortalamasının %50 üzerinde gerçekleşmektedir. 1990'ların sonuna geldiğinde ise bir miktar düşüşle bölge için Türkiye ortalamasının %46 üzerinde KBGSYİH ölçülmüştür. Dönem boyunca Marmara Bölgesinin kişi başına gelir payında bir miktar gerileme yaşanmasına karşın, bölge Türkiye ortalamasının çok üzerinde kişi başına gelir payına sahip olma konumunu 1990'lı yıllarda da korumasını bilmiştir.

Devlet İstatistik Enstitüsünün gelir dağılımı anketi sonuçları da Türkiye'de bölgesel gelir dağılımındaki farklılaşmaya ilişkin veriler içermektedir. 1994 yılı öncesinde yapılan gelir dağılımı araştırma sonuçları, kapsanan kitle, yerleşim yerleri, kullanılan yöntem, örnek hacmi gibi unsurlar bakımından birbirleri ile doğrudan karşılaştırılabilir nitelikte olmamasına karşın³⁹², gelir dağılımına gösterge olabilecek temel kriterler belirlenerek karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

Tablo 2.15: Anketlere Göre Bölgesel Gelir Bölüşümü

	1987			1994			2003		
Bölgeler	Gelir Payı	Nüfus Payı	Bölge Ort. Gelir/ Türkiye Ort. Gelir	Gelir Payı	Nüfus Payı	Bölge Ort. Gelir/ Türkiye Ort. Gelir	Gelir Payı	Nüfus Payı	Bölge Ort. Gelir/ Türkiye Ort. Gelir
Marmara	45,0	36,9	1,22	52,5	42,3	1,24	37,0	25,6	1,45
Ege							15,3	13,2	1,16
Akdeniz	10,7	13,5	0,79	11,0	12,5	0,88	12,0	12,8	0,94
İç Anadolu	21,5	24,3	0,88	15,4	17,9	0,86	17,0	17,2	0,99
Karadeniz	8,9	10,6	0,84	10,9	12,8	0,85	9,4	12,4	0,76
D.Anadolu	13,9	14,7	0,95	10,2	14,5	0,70	4,2	9,1	0,46
G.D. Anadolu							5,1	9,7	0,52
									0,49

Kaynak: DİE 1987, 1994 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, DPT, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayın No:2671, Ankara, 2003. Not: 2000 yılı öncesi anketlerde bazı bölgeler birlikte ele alındığından tabloda birlikte ele alınan bölgelere ait ortak sonuçlara yer verilmiştir.

³⁹² DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.33

Bu çerçevede, 1987 gelir dağılımı anketi sonuçlarına göre, Marmara ve Ege Bölgelerinin birlikte %37'lik nüfus paylarına karşılık %45'lik kullanılabilir gelir payına sahip oldukları görülmektedir. 1987 yılı için bu bölgelerin ortalama geliri ülke ortalama gelirinin %22 üzerindedir. 2003 yılına gelindiğinde Marmara ve Ege Bölgelerinin ortalama geliri ülke ortalama gelirinden %35 seviyesinde yüksektir. Böylelikle bu bölgelerle diğer bölgeler arasındaki gelir farkı aradan geçen süre içerisinde daha da boyutlanmıştır.

Marmara ve Ege Bölgeleri dışındaki bölgelerin tamamının gelir payı nüfus payına göre düşük durumdadır. Bununla birlikte 1987 yılından 2003 yılına gelindiğinde Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesinde kişi başı gelir payı bir miktar artarak ülke ortalamasına yaklaşmıştır. Aynı süreçte Karadeniz Bölgesinde ise ortalama kişi başına gelir payı daha da gerileyerek ülke ortalamasından yüzde yirmi dört daha düşük seviyeye inmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri 1987 yılında ülke ortalamasına yakın düzeyde ortalama kişi başı gelir payına sahip bölgeler iken 2003 yılına gelindiğinden bu bölgelerde ortalama kişi başı gelir ülke ortalamasının yarısının altına gerilemiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri 1987-2003 döneminde en fazla gelir kaybı yaşayan bölgeler olmuştur. Böylelikle söz konusu süreçte, en yüksek ortalama gelire sahip Marmara ve Ege Bölgelerinde ortalama gelir artarken en düşük ortalama gelire sahip Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ortalama gelirlerinin gerilemesi, bölgesel gelir dağılımının çok daha dengesiz bir hal almasına yol açmıştır.

Göz önünde bulundurulması gereken bir nokta da, bölgelere göre GSYİH tahminleri (Tablo 2.14) ile gelir dağılımı anket sonuçları (Tablo 2.15) arasında önemli farklılıklar bulunmasıdır. Gelir dağılımı anket sonuçları, GSYİH tahminlerine kıyasla, Marmara ve Ege Bölgelerinin ortalama gelirini %11, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesinin ortalama gelirini de %8 düşük öngörmektedir. Diğer yandan da, Karadeniz Bölgesinin ortalama gelirini %25 ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ortalama gelirini de % 30 yüksek tahmin etmektedir. Bu itibarla gelir dağılımı anket sonuçları bölgesel gelir dağılımını daha dengeli yansıtmaya eğilimi taşımaktadır.

Bölgesel gelir dağılımına ilişkin yakın dönem çalışmaları incelediğimizde, bu çalışmalarda Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi ile karşılaştırılabilir istatistiki

veri tabanı oluşturulması amacıyla coğrafi bölgeler yerine istatistiki bölge birimlerinin esas alındığını görmekteyiz³⁹³. Bu çerçevede, düzey-1 bölge birimleri sınıflandırmasında Türkiye 12 istatistiki bölgeye ayrılmıştır. Bu kapsamda İstanbul başlı başına bir bölge olarak ele alınmış; bazı iller ait oldukları coğrafi bölgelerin dışındaki bölgelerde sınıflandırmaya tutulmuştur. Ayrıca bazı iller bir araya getirilerek yeni bölge tanımlamaları yapılmıştır.

Tablo 2.16: İstatistiki Bölgelere Göre Gelir Bölüşümü

	Bölge Ortalama Gelir/ Türkiye Ortalama Gelir		Gini katsayısı		Görelî Yoksulluk *		İşsizlik ve İstihdam Oranları (2011)		Kadın Nüfus (2011)
İstatistiki Bölgeler	2006	2011	2006	2011	2006	2011	İşsizlik	İstihdam	İstihdam
TR1 İstanbul	1,40	1,38	0,37	0,37	4,3	3,8	11,8	43,1	21,4
TR2 Batı Marmara	1,01	1,00	0,35	0,36	2,7	3,2	7,1	47,5	28,3
TR3 Ege	1,15	1,20	0,43	0,40	8,5	6,1	10,0	48,1	30,3
TR4 Doğu Marmara	1,22	1,00	0,39	0,33	3,0	4,4	9,8	46,5	26,7
TR5 Batı Anadolu	1,22	1,16	0,41	0,37	4,9	5,1	8,6	44,0	23,1
TR6 Akdeniz	0,80	0,95	0,42	0,40	16,6	12,2	10,6	47,3	29,2
TR7 Orta Anadolu	0,88	0,87	0,34	0,37	3,6	5,1	9,7	43,9	24,2
TR8 Batı Karadeniz	0,78	0,86	0,37	0,33	7,4	5,7	6,0	51,4	36,9
TR9 Doğu Karadeniz	1,01	0,87	0,38	0,33	2,2	2,6	6,4	53,7	41,9
TRA Kuzeydoğu Anadolu	0,62	0,66	0,38	0,39	6,4	6,1	8,3	48,1	29,2
TRB Ortadoğu Anadolu	0,58	0,60	0,40	0,44	10,6	13,4	11,2	42,4	21,8
TRC Güneydoğu Anadolu	0,43	0,50	0,40	0,40	29,9	32,3	11,7	32,1	9,1
TÜRKİYE	1,0	1,0	0,43	0,40	100	100	9,8	45,0	25,6

*Kaynak: TÜİK 2006, 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, TÜİK 2011 Yılları Hane halkı İşgücü Anketi. * Medyan gelirin yarısı kıstasına göre*

Bununla birlikte, istatistiki bölge sınıflandırmasında Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri bakımından farklı bir bölgesel tanımlamaya gidilmemiştir. Coğrafi bölgesi dışında sınıflandırılan il sayısı da toplam beş il ile (Marmara Bölgesinde sınıflandırılan Eskişehir, Bolu ve Düzce; Karadeniz Bölgesinde yer verilen Çankırı, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde yer verilen Bayburt) sınırlı kalmıştır. Bu şekilde istatistiki bölge sınıflandırmasına ait anketi veriler aynı zamanda coğrafi bölgeler arasındaki gelir dağılımı için de önemli bir gösterge konumundadır.

³⁹³ DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, s.102.

Yeni istatistiki bölge birimleri sınıflandırması gözetilerek gerçekleştirilen gelir dağılımı araştırma sonuçları Tablo 2.16’da özetlenmiştir. Tabloda yer alan, bölgeler arası gelir dağılımına ilişkin sonuçların, daha önceki gelir dağılımı anketlerinden ziyade bölgelere göre GSYİH tahminlerine daha yakın olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar Türkiye’de bölgeler arasında önemli bir gelir dağılımı dengesizliğinin düzelme göstermeksizin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Ülkenin batısında yer alan bölgelerin dışındaki tüm kesimlerinde Türkiye’deki ortalama gelirin altında gelir elde edilmektedir. Bölge içi gelirin dağılımı bakımından ise araştırma tartışmalı sonuçlar içermektedir. Buna göre, 2011 yılı verileri itibarıyla, bölge içi Gini katsayısı en yüksek bölge 0,44 ile Orta Anadolu İstatistiki Bölgesidir. Gelirin en dengeli dağıldığı bölge ise 0,33 Gini katsayısı ile Doğu Marmara İstatistiki Bölgesidir. TÜİK sonuçlarına göre İstanbul’da da gelirin nispeten dengeli dağıldığı görülmektedir.

2011 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına göre, Türkiye’de yoksulların %3,8’i İstanbul’da, %12,2’si Akdeniz Bölgesinde; %13,4’ü Ortadoğu Anadolu’da ve % 32,3’ü Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşamaktadır. İşsizlik oranlarına baktığımızda bu oranın Karadeniz Bölgesinde %6 seviyelerine kadar gerilediği; İstanbul, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ise %11 seviyelerini aştığı anlaşılmaktadır. İstihdam oranı bakımından da Güneydoğu Anadolu Bölgesi en olumsuz durumdaki bölge konumundadır. Bununla birlikte asıl ayrım kadın istihdamına odaklanınca ortaya çıkmaktadır. Türkiye geneli için %25 seviyesinde gerçekleşen, Doğu Karadenizde %42 seviyesine kadar çıkan kadın istihdam oranı, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sadece %9,1’dir. Araştırma sonuçları, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde her 11 kadından 10’unun istihdam edilmediğini göstermektedir.

İller ve bölgelere ilişkin 58 sosyoekonomik gösterge göz önünde bulundurularak hazırlanan Devlet Planlama Teşkilatının “İller ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması” da Türkiye’de bölgeler arasında önemli sosyoekonomik farklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmaya göre Marmara Bölgesi sosyoekonomik anlamda en gelişmiş bölgedir. Bu bölgeyi Ege ve İç Anadolu Bölgeleri izlemektedir. Bu üç bölgenin sosyoekonomik kalkınmışlık endeksi Türkiye ortalamasının üzerindedir. Akdeniz Bölgesi Türkiye ortalamasına çok yakın bir

kalkınmışlık endeksine sahiptir. Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri ise Türkiye ortalamasının altında kalkınmışlık endeksine sahiptirler. Özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin göstergeleri Marmara Bölgesi ile kıyaslandığından arada hemen her anlamda büyük fark olduğu görülmektedir³⁹⁴.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatının insani gelişmişlik endeksi rakamları bölgeler itibarıyla hesaplandığında, Doğu Marmara Bölgesi (0,790) endeks değeri ile insani gelişmişlik endeksi en yüksek bölge çıkmaktadır. Bu bölgeyi sırasıyla Ege (0,768), Batı Marmara (0,756), İstanbul (0,748), Batı Anadolu (0,744), Akdeniz (0,728), Batı Karadeniz (0,709), Orta Anadolu (0,703), Doğu Karadeniz (0,700), Güneydoğu (0,643) ve Ortadoğu Anadolu (0,632) izlemektedir. En düşük değere sahip bölge olarak da Kuzeydoğu Anadolu (0,618) endeks değeri ile son sırada yer bulmaktadır³⁹⁵. Türkiye ise aynı dönemde (0,734) insani gelişmişlik endeksi ile 175 ülke arasında 96. sırada yer almaktadır³⁹⁶. İstatistiki bölge birimlerini ülkelere ait insani kalkınma endeksinde konumlandırdığımızda, Doğu Marmara Bölgesi 175 ülke arasında 58. sırada; Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ise ancak 125. sırada yer bulmaktadır.

Sonuç olarak veriler, Türkiye’de bölgeler arasında gerek toplam gerek ortalama kişi başı gelir bakımından çok önemli farklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgeler arasındaki gelir farklılıklarında 1980’li yıllardan günümüze kadar olan süreçte de bir yaklaşma yaşanmamıştır. Tam tersine küreselleşme sürecinde Türkiye’de bölgeler arasındaki gelir bölüşümünün daha da dengesiz bir nitelik kazandığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında, gelir farklarının yanı sıra, diğer kalkınma göstergeleri bakımından da Türkiye’de bölgeler arasında çok büyük farklar olduğu görülmektedir.

2.4.5. Demografik Unsurlar Bazında Gelir Bölüşümü

2.4.5.1. Eğitim Durumuna Göre Gelir Bölüşümü

Eğitim seviyesi elde edilen geliri tayin etmede en önemli etkenlerdendir. Devlet İstatistik Enstitüsü/Türkiye İstatistik Kurumu gelir dağılımı anket verileri bu

³⁹⁴ DPT, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, ss.138-140.

³⁹⁵ Çiğdem Ünal, “İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye’nin Bölgesel Farklılıkları”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2008, Sayı: 6 (2), s.100.

³⁹⁶ UNDP, *Human Development Report*, New York: Oxford University Press, 2003.

genel kuralın Türkiye için de geçerli olduğunu doğrulamaktadır. Tablo.2.17’de eğitim durumuna göre nüfus payları ve kişi başına gelir payları sergilenmiştir.

Tablo 2.17: Eğitim Durumuna Göre Gelir Dağılımı

Eğitim Durumu	1987			1994			2004			2011		
	Gelir Payı (A)	Nüfus Payı (B)	A/B	Gelir Payı (A)	Nüfus Payı (B)	A/B	Gelir Payı (A)	Nüfus Payı (B)	A/B	Gelir Payı (A)	Nüfus Payı (B)	A/B
Okuryazar olmayan	9,0	17,1	0,52	6,0	16,1	0,37	3,0	8,9	0,34	3,2	4,8	0,67
Okul bitirmeyen okuryazar	6,9	7,5	0,92	4,8	6,7	0,71	2,9	5,5	0,53	3,5	4,9	0,71
İlkokul	47,2	53,1	0,88	45,8	53,4	0,86	39,3	48,3	0,81	32,7	37,0	0,88
Ortaokul ve dengi meslek	7,9	7,2	1,10	8,9	8,2	1,09	10,2	9,3	1,10	11,5	17,1	0,67
Lise ve dengi meslek	13,8	9,9	1,39	17,4	10,7	1,63	22,5	18,4	1,22	21,3	19,6	1,09
Yüksekokul ve fakülte	15,2	5,2	2,92	17,0	4,9	3,47	22,0	9,5	2,32	27,7	16,6	1,67
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

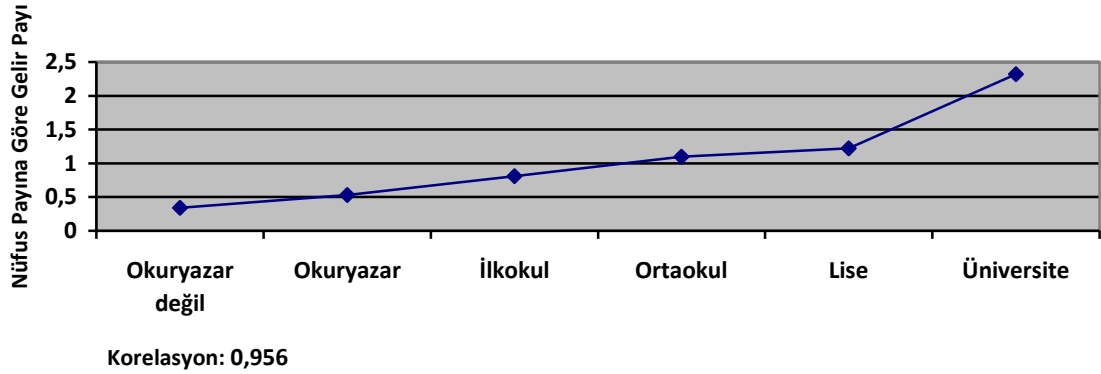
Kaynak: DİE 1987, 1994 ve TÜİK 2004,2011 Gelir Dağılımı Anketi/Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları ile TÜİK 2011 Hane halkı İşgücü Verileri esas alınarak oluşturulmuştur.

DİE 1987 ve 1994 yılları gelir dağılımı anketi sonuçlarının işaret ettiği üzere, gelir getiren fertlerin %50’den fazlası ilkokul mezunu durumdadır. Bir okul mezunu olmayanlar da ilave edildiğinde bu kişilerin gelir getiren fertler içindeki oranı yüzde yetmiş beş seviyesine çıkmaktadır. Bu kesim nüfus paylarına kıyasla daha düşük gelir payına sahiptirler. Ortaokul ve daha yukarı eğitim kurumlarından mezun olanlar ise nüfus paylarına kıyasla daha yüksek gelir payına sahiptir. Üniversite mezunları nüfus paylarına kıyasla üç katın üzerinde gelir payı elde etmektedir. 1987 ile 1994 yılları arasında ilkokul ile ortaokul ve dengi meslek okullarından mezun olanların görece konumlarında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Aynı dönemde hiçbir okuldan mezun olmayan kesimin gelir payında önemli bir gerileme yaşanmış; lise ve üzeri eğitim kurumlarından mezun olanların gelir paylarında ise önemli bir artış meydana gelmiştir.

TÜİK 2004 yılı gelir dağılımı anket sonuçları incelendiğinde, okuryazar olmayan ya da okuryazar olup bir eğitim kurumundan mezun olmayan fertlerin gelir

getiren fertler içindeki oranının on yıl öncesine göre %40 düzeyinde gerileyerek %14'ler seviyesine indiği görülmektedir. Bu kişilerin gelir payı da %50'ye yaklaşan oranda gerileyerek %6 seviyesinin altına inmiştir. Aynı dönemde ilköğretim mezunlarının istihdam payları %48 seviyesine gerilemiştir. Bu kişilerin gelir payları ise daha büyük oransal düşüşle %39 seviyesine inmiştir. Ortaokul ve dengi okul mezunlarının nüfus ve gelir paylarında ise birer puanlık bir artış yaşanmıştır.

Lise ve dengi okul mezunlarının gelir getiren fertler içindeki payı da 1994 yılından 2004 yılına gelindiğinde önemli derecede artış göstererek %18,5 seviyelerine çıkmıştır. Gelir payları da aynı dönemde %22,5 seviyelerine yükselmiştir. Bununla birlikte gelir payındaki artış istihdam payındaki artışın gerisinde kalmıştır. Üniversite mezunlarının gelir getiren fertler içindeki payı 1994 yılına kıyasla yaklaşık olarak ikiye katlanarak %9,5 seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde üniversite mezunlarının gelir payı %22 seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte üniversite mezunu kesimin gelir payındaki artış oranı, bu kesimin istihdam payındaki artış oranının çok gerisinde kalmıştır.

Şekil 2.1. Eğitim Durumu ve Gelir

Kaynak: TÜİK 2004 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları esas alınarak oluşturulmuştur. Not: Formel eğitimde geçen yıl sayısı sırasıyla 0; 2,5; 5; 8; 11 ve 15 kabul edilerek eğitimde geçen yıllar ortalama gelir arasında korelasyon hesaplaması yapılmıştır.

2004 yılından 2011 yılına gelindiğinde istihdam edilenler arasında okuryazar olmayan fertlerin oranı %5 seviyesinin altına, herhangi bir okuldan mezun olmayan kişilerin payı da %10 seviyesinin altına gerilemiştir. Aynı dönemde üniversite mezunlarının payı da önemli bir yükselme göstererek %16,6 seviyesine çıkmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de 2011 yılına gelindiğinde halen işgücünün yaklaşık üçte

ikisinin lise düzeyinin altında eğitim seviyesine sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca aynı süreçte lise ve üniversite mezunu kesimlerin nüfus payındaki artışa kıyasla gelir payları daha düşük oranda büyümüştür. Bunun sonucu olarak da eğitim durumuna bağlı oluşan gelir farklılıklarında bir azalma yaşanmıştır.

Sonuç olarak Türkiye’de eğitim düzeyi elde edilen gelir üzerinde önemli derecede etkiye bulunmaktadır. Eğitim düzeyi ile gelir düzeyi arasındaki bu ilişki Şekil 2.1.’de sergilenmiştir. Eğitim süresi ve elde edilen ortalama gelir arasındaki korelasyon 2004 yılı verileri itibarıyla 0,956 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam söz konusu iki değişken arasında çok güçlü bir pozitif ilişki olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu durum, gelir dağılımının daha dengeli hale getirilebilmesi için eğitim alanındaki eşitsizliklerin giderilmesinin ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

2.4.5.2. Cinsiyetlere Göre Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı anket sonuçlarına göre Türkiye’de cinsiyetlere göre elde edilen ortalama gelir arasında önemli farklar vardır. 1994 yılı anket sonuçlarına göre gelir getiren fertlerin yaklaşık %36’sı kadın; %64’ü erkektir. Buna karşın, yaratılan gelirin %12’sinin kadınlara; geri kalan %88’lik kısmının erkeklere gittiği gözlenmektedir. Bu durumda, fert başına ortalama gelir bakımından, tüm nüfus dikkate alındığında, erkekler kadınların 4,2 katı gelir elde etmektedirler³⁹⁷.

TÜİK 2006 yılı gelir dağılımı ve işgücü anketlerine göre; istihdam edilen kadınların %20’si ilkokul ve altı; %13’ü ilköğretim ve ortaokul; %36’sı lise ve meslek lisesi; %30’u da yüksekokul ve üzeri düzeyde eğitim seviyesine sahiptir. Erkeklerin ise %34’ü ilkokul ve altı; %17’si ilköğretim ve ortaokul; %33’ü lise ve meslek lisesi; %16’sı da yüksekokul ve üzeri eğitime sahiptir. İstihdam edilen kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek ortalama eğitim düzeyine sahip olması, kadın ve erkek gelirlerinin birbirine yaklaşmasına katkı yapmaktadır. Bununla birlikte, gelir getiren nüfus yerine tüm nüfus dikkate alındığında; 2006 yılında halen bir erkek bireyin ortalama gelirinin kadın bireyin ortalama gelirinin üç katı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

³⁹⁷ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.53

Tablo 2.18’de sergilendiği üzere, işgücüne katılım oranı bakımından kadın ve erkekler arasında bir uçurum bulunmaktadır. 1988 yılında işgücüne katılım oranı kadınlarda %34,3 erkeklerde %81,2’dir. 2011 yılına gelindiğinde kadınlarda bu oranın %28,8 seviyesine; erkeklerde %71,7 seviyesine indiği görülmektedir. Veriler kadınların işgücüne katılımındaki gerilemenin, erkeklerin katılımındaki gerilemeden daha düşük gerçekleştiğine işaret etmektedir. Buna karşın bu gelişme, kadın ve erkekler arasında işgücüne katılımındaki farkı telafi edecek düzeyden çok uzaktır. Üstelik işgücüne katılımındaki gerileme, kadınların giderek daha az kısmının istihdam içinde yer alması ve gelir sahibi olması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak da, 2011 yılına gelindiğinde, halen yaklaşık olarak her dört kadından üçünün işgücüne dahil olmadığı görülmektedir.

Tablo 2.18: İşgücünün Cinsiyetlere Göre Dağılımı

	15 Yaş Üzeri Nüfus (1000 kişi)		İşgücü (1000 kişi)		İşgücüne Katılım (%)		İşsizlik (%)		Tarım dışı İşsizlik (%)	
Yıllar	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1988	17.085	16.661	5.855	13.536	34,3	81,2	10,6	7,5	33,4	10,7
1994	20.223	19.815	6.324	15.553	31,3	78,5	8,1	8,8	22,9	12,3
2003	24.652	24.260	6.555	17.086	26,6	70,4	10,1	10,7	18,9	12,6
2008	25.855	24.917	6.329	17.476	24,5	70,1	11,6	10,7	18,1	12,3
2011	27.273	26.320	7.859	18.867	28,8	71,7	11,3	9,2	17,7	10,7

Kaynak: DİE/TÜİK Hane halkı İşgücü Anket Sonuçları (1998-2011).

Kadın ve erkeklerdeki işsizlik oranlarına baktığımızda, 1988 yılında kadınlar için bu oran %10,5 iken erkekler için %7,5’tir. İşsizlik oranı 1994 yılına gelindiğinde kadınlarda %8,1’e gerilerken, erkeklerde %8,8’e yükselerek kadınlara ait oranının üzerine çıkmıştır. 2011 yılına gelindiğinde ise kadınlardaki işsizlik oranının %11,3’e ulaşarak erkeklerdeki işsizlik oranı olan %9,2’yi aştığı görülmektedir. Tarım dışı işsizlik oranı ise 1998 yılında kadınlarda %33, erkeklerde %10 seviyesindedir. 2011 yılına gelindiğinde, kadınlarda tarım dışı işsizlik oranının önemli derecede gerileyerek %17,7’ye indiği; erkeklerde ise aynı seviyelerde kaldığı görülmektedir.

İşsizlik oranlarına ilişkin veriler son çeyrek asırlık süreçte Türkiye’de önemli boyutta işsizlik yaşandığını ve işsizlik oranının bir artış trendi izlediğini göstermektedir.

Söz konusu süreçte işsizlik oranındaki artış gerek erkeklere gerek de kadınlara ait istihdam verilerinde kendini göstermektedir. Bu süreçte kadınlar bakımından yaşanan olumlu gelişme ise kadın işsizliğindeki artış oranının erkeklere ait oranın gerisinde kalması olmuştur. Bunun yanı sıra aynı süreçte kadınların tarım dışı işsizlik oranında önemli bir gerileme yaşanmıştır.

Tablo 2.19: İşyeri Durumuna Göre Kadın ve Erkek

	Toplam (1000 kişi)		Kamu (%)		Tarla (%)		Düzenli İşyeri (%)		Sabit Olmayan İşyeri (%)		Ev (%)	
Yıllar	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1995	5.976	14.935	9,9	15,4	71,2	32,5	14,7	39,9	1,1	12,1	3,0	0,2
2000	5.801	15.780	12,2	15,2	60,3	26,4	22,9	44,7	1,2	13,2	3,4	0,4
2003	5.891	15.256	12,1	16,4	58,4	24,0	24,4	48,8	1,3	10,7	3,8	0,2
2006	5.810	16.520	12,3	14,0	48,2	19,3	34,0	57,2	1,2	9,4	4,3	0,1

Kaynak: DİE/TÜİK Hane halkı İşgücü Anket Sonuçları (1995-2006)

İşyeri durumu bakımından kadın ve erkek çalışanlar kıyaslandığında, bu konuda cinsiyetler arasında en dengeli istihdam dağılımının kamu sektöründe gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca, erkek ve kadın arasındaki istihdam farkının yıllar içerisinde kapanmakta olduğu ve diğer istihdam yerlerine kıyasla devletin, erkek ve kadın arasındaki farkın en düşük seviyede gerçekleştiği istihdam alanı olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte kadın ve erkeklerin işgücüne katılma oranlarındaki farklılığın sonucu olarak, kamuda çalışanların ancak dörtte birinin kadın olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

Kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek istihdam oranına sahip olduğu alanlar ise 2006 yılı itibarıyla % 48 ile tarla ve % 4 ile evdir. Kadınların yarısından fazlasının istihdam edildiği tarla ve evde erkeklerin % 20'si istihdam edilmektedir. 2006 yılında erkeklerin %57'si düzenli bir işyerinde istihdam edilirken kadınlar için bu oran %34 seviyesindedir. Sabit olmayan bir işyerinde çalışma bakımından bu oranlar erkek ve kadınlar için sırasıyla %9,4 ve %1,2 şeklindedir. Anket sonuçları kadın ve erkekler arasında çalışılan işyerinin durumu bakımından belirgin farklılıklar olduğunu;

kadınların yoğunluklu biçimde, üretkenlik düzeyi düşük, tarım ve ev işleri gibi alanlarda istihdam edildiğini göstermektedir.

İşteki durumuna göre kadın ve erkekler kıyaslandığında kadınlar adına beliren tablo yine olumsuzdur. 1998 yılı için kadın çalışanların %70'i aile işçisi konumundadır. 2011 yılına gelindiğinde bu konuda önemli bir iyileşme görülmekle birlikte halen kadın çalışanların üçte biri aile işçisi olarak çalışmaktadır. Aynı yıl erkekler için ise bu oran sadece % 4,8'dir. Erkeklerin %22,6'sı kendi hesabına çalışırken kadınlar için bu oran %11,7'dir. Yine erkek çalışanların %6,8'i işveren konumundayken işveren konumunda olan kadın sayısı, 2011 yılına gelindiğinde önemli bir oransal ilerleme göstermekle birlikte, sadece %1,2 seviyesindedir.

Tablo 2.20: İşteki Durumuna Göre Kadın ve Erkek

	İstihdam Payı		Ücretli		İşveren		Kendi Hesabına		Aile İşçisi	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1988	%29,5	%70,5	22,7	47,8	0,25	4,9	6,8	33,8	70,2	13,5
1994	%29,0	%71,0	25,3	47,3	0,44	7,6	10,1	30,8	64,2	14,3
2003	%27,9	%72,1	38,1	53,5	0,70	6,7	12,2	29,4	49	10,4
2008	%26,4	%73,6	53,2	63,9	1,4	7,5	11	23,8	34,4	4,8
2011	%29,4	%70,6	51,6	65,9	1,2	6,8	11,7	22,6	35,5	4,8

Kaynak: DİE/TÜİK Hane halkı İşgücü Anket Sonuçları (1998-2011)

Ücretli çalışma bakımından ise erkek ve kadınlar arasındaki istihdam oranları nispeten birbirine yakındır. 2011 yılı için ücretli çalışan kadınların oranı %51,6 iken erkeklerin oranı %65,9'dur. Ayrıca ücretli çalışanlara ilişkin rakamların son çeyrek asırlık gelişimine bakıldığında, kadınlarla erkekler arasında önemli bir yakınsama yaşandığı gözükmemektedir. Buna karşın kadın ve erkeklerin istihdam payları analize katıldığında, halen kadın ve erkekler arasında ücretli çalışma bakımından da önemli bir istihdam farkı olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak anket sonuçları çalışma yaşamındaki kadın ve erkekler arasında işteki durum bakımından da belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Kadın ve erkek bireyler arasında işteki durum bakımından yaşanan bu farklılık elde ettikleri gelirler üzerinde belirleyici olmaktadır. TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına göre gelir getiren fertlerde kadınların ortalama geliri erkeklerin ortalama gelirinden yaklaşık %25 oranında düşüktür. Erkek ve kadınlar arasındaki gelir farkı ücretli çalışanlarda %12 seviyesine kadar gerilemektedir. Ortalama gelirin düşük olduğu, kendi hesabına çalışanlar ve yevmiyeli çalışanlarda ise gelir farkı yüzde elli seviyesini aşmaktadır. Böylelikle, kadınların yoğun bir şekilde, ortalama gelirin düşük, cinsiyete göre gelir farkının ise yüksek olduğu işlerde istihdam edilmeleri düşük gelir elde etmelerine ve erkek bireylerle aralarındaki gelir farkının kapanmamasına yol açmaktadır.

Tablo 2.21: Sektörlere Göre Kadın ve Erkek İstihdamı

	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	Kadın (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Erkek (%)
1988	76,7	33,8	8,9	26,8	14,4	39,5
1994	71,4	32,8	10,6	27,0	18,0	40,2
2003	58,5	24,4	13,4	26,4	28,0	49,2
2008	42,0	17,1	15,8	30,8	42,2	52,1

Kaynak: DİE/TÜİK Hane halkı İşgücü Anket Sonuçları (1998-2008)

Sektörler bazında kadın ve erkek istihdamı incelendiğinde; 1988 yılında kadınların %76,7'sinin, erkeklerin ise %33,8'inin tarım sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. 2008 yılına gelindiğinde bu oranlarda çok önemli boyutta düşüş olmakla birlikte kadınların %42'si, erkeklerin %17,1'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 2008 yılı itibarıyla kadınların %15,8'i, erkeklerin %30,8'i sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Aynı yıl için kadın ve erkeklerin hizmetler sektörü istihdam payları ise sırasıyla %42,2 ve %52,1'dir. 1988 yılında bu oranların sırasıyla %14,4 ve %39,5 olduğu göz önüne alındığında, son yıllarda hizmetler sektöründeki istihdamda kadınların önemli bir ilerleme gösterdiği söylenebilir. Sonuç olarak kadınların, ortalama gelir seviyesi en düşük sektör olan tarım sektöründen koparak ortalama geliri en yüksek sektör olan hizmetler sektöründe istihdam edilmeleri olumlu bir gelişmedir. Buna karşın gelinen noktada kadınların yüzde kırktan fazlasının halen tarım sektöründe çalışıyor olması, kadın ve erkek gelirleri arasındaki farkın kapanma sürecinin yeterince hızlı ilerlememesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak, son çeyrek asırlık dönemde birçok gösterge açısından kadınların istihdam durumunda erkeklere oranla olumlu gelişme yaşanmıştır. Buna karşın, halen kadınların üçte birden fazlası ortalama gelirin düşük olduğu tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında, üçte biri aile işçisi olarak çalışmakta; sadece %1,2'si işveren konumunda çalışmaktadır. Bu unsurlar kadın ve erkek gelirleri arasında fark oluşmasına katkı yapmaktadır. Tüm nüfus itibarıyla erkek ve kadın bireylerin elde ettikleri gelirler bakımından arada bir uçurum oluşmasına yol açan temel etken ise işgücüne katılım oranlarındaki büyük farktır. 2011 yılına gelindiğinde, erkeklerin yüzde yetmişi aşkın kısmı işgücüne katılırken, yaklaşık olarak her dört kadından üçü işgücüne katılmamaktadır. Bunun sonucu olarak gelir getiren fertler arasında, kadınlara ait ortalama gelir erkeklere ait ortalama gelirden sadece ¼ oranında düşükken, çalışan ve çalışmayan tüm nüfus dikkate alındığında, bir erkek bireyin ortalama geliri bir kadın bireyin gelirinin 3,2 katı seviyesine yükselmektedir.

Bu sonuçlar, Türkiye’de halen kadın ve erkekler arasında bir gelir uçurumu olduğunu ortaya koymaktadır. Dünya geneli karşılaştırmalar da, Türkiye’nin cinsiyetler arası eşitsizliğinin en ileri düzeyde gerçekleştiği ülkelerden olduğunu göstermektedir. Dünya Ekonomi Forumunun 2012 yılı Küresel Cinsiyet Raporu’na göre toplam 135 ülke arasında Türkiye, kadınların en eşitsiz konumda bulunduğu 124. ülke konumundadır. Sadece ekonomik katılım ve fırsat eşitliği kıstası bakımından sıralama yapıldığında ise Türkiye 129. sırada (en olumsuz konumdaki 7.ülke olarak) yer bulmaktadır³⁹⁸.

2.4.5.3. Kent-Kır Ayrımına Göre Gelir Bölüşümü

Gelir dağılımı anketlerinde nüfusu 20.000 üzeri olan yerler kent, 20.000 ve altı olan yerler ise kır olarak sınıflandırılmaktadır. Fonksiyonel gelir bölüşümü bakımından kent ve kır kıyaslandığında, fark yaratan unsurun tarım gelirlerinin payı olduğu gözükmemektedir. Tablo 2.22’de sergilendiği üzere, tarım kaynaklı müteşebbis gelirleri 1987 yılı için kırsal kesimde gelirlerin %52’sini oluşturmaktadır. Kentsel yerlerde bu oran sadece %2,7’dir. 2004 yılına gelindiğinde kırsal kesimde tarım kaynaklı müteşebbis gelirlerinin payı gerileme göstermekle birlikte %30 ile en büyük gelir payını

³⁹⁸ World Economic Forum, “The Global Gender Gap Report 2012”, <http://www.weforum.org/reports> (1 Kasım 2012)

oluşturmaktadır. Aynı yıl için kentsel kesimde bu oran %1,5 seviyesine kadar gerilemiştir.

Toplam müteşebbis gelirleri bakımından kentsel ve kırsal kesimlerinin gelir payları kıyaslandığında, 1987 yılı için bu oranların sırasıyla %38 ve %70 olduğu gözükmemektedir. 2005 yılında kentsel yerlerde müteşebbis gelirlerinin payı %22 seviyesine; kırsal yerlerdeki payı ise %44 seviyesine düşmüştür. 1987 yılında kentlerde maaş-ücret gelirlerinin payı yaklaşık olarak %30 iken kırsal yerlerde bu oranın %15 olduğu gözükmemektedir. 2005 yılında kent ve kır kesiminin ücret-maaş gelir payları arasında halen önemli bir fark bulunduğu görülmektedir. Kentte maaş-ücret gelirlerinin payı %50 seviyesine yaklaşmışken, kırsal kesimde bu oran ancak %30 seviyesindedir.

Tablo 2.22: Kent-Kır Bazında Gelir Türlerine Göre Dağılım

	1987		1994		2003		2004		2005	
	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
EMEK (Maaş-Ücret-Yevmiye)	29,8	15,7	31,9	20,3	47,9	27,0	47,4	28,9	48,4	28,1
KAR	38,3	70,5	33,3	62,5	24,2	50,9	25,7	47,5	22,2	44,8
Tarım	2,7	52,0	2,6	47,8	1,4	30,2	1,5	29,5	-	-
Tarım Dışı (İmalat-İnşaat-Ticaret-Hizmet)	35,6	18,5	30,7	14,7	22,8	20,7	24,2	18,0	-	-
MÜLK	18,7	6,3	24,4	7,7	7,3	3,6	5,5	3,3	6,5	3,4
Gayrimenkul	15,9	5,9	13,8	6,5	4,4	1,5	3,2	1,3	3,6	1,2
Menkul	2,8	0,4	10,6	1,2	2,9	2,1	2,3	2,0	2,9	2,2
Transfer Geliri	13,2	7,5	10,4	9,5	20,6	18,5	21,4	20,3	22,9	23,7
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE 1987, 1994, 2003 ve TÜİK 2004, 2005 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları

Mülk gelirlerine baktığımızda, 1987 yılında kentlerde menkul ve gayrimenkul kaynaklı mülk gelirlerinin payı %18,7'dir. Kırsal kesim için bu pay kente ait payın üçte biri düzeyindedir. 2005 yılına gelindiğinde kentsel kesimde mülk gelirlerinin payının %6,5 seviyesine kırsal kesimde %3,4 seviyesine indiği görülmektedir. Böylelikle, aradan geçen süre içerisinde mülk gelirlerinin önemli bir gelir payı olmaktan çıktığı, kent ve kırsal kesimde bu konudaki farklılığın da eski önemini yitirdiği gözükmemektedir.

Transfer gelirlerinin durumuna baktığımızda, 1987 yılında kentsel kesimde transfer gelirlerinin payı %13,2 seviyesinde iken kırsal kesim için bu oran %7,4 seviyesindedir. 2005 yılına gelindiğinde ise, kırsal kesimde transfer gelirlerinin payının %23,6 seviyesine çıktığı ve kentsel kesimin payı olan %22,8 seviyesini aştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, son dönemlerde kentsel ve kırsal kesimde fonksiyonel gelir bölüşümündeki farklılığın belirli oranda azaldığı görülmektedir. Bu yönde bir gelişme yaşanmasında, kırsal kesimde tarımsal gelirlerin payı küçülürken emek gelirlerinin ve transfer gelirlerinin payının artması etkili olmuştur. Bununla birlikte emek ve tarımsal gelirlerinin payı bakımından kentlerle kırsal kesimler arasında halen önemli bir fark bulunmaktadır.

Tablo 2.23: Kent-Kır Bazında İstihdam Göstergeleri

	Türkiye			Kent			Kır		
	15 Yaş Üzeri Nüfus (bin kişi)	İşgücü (bin kişi)	İşgücü Katılım Oranı (%)	15 Yaş Üzeri Nüfus (bin kişi)	İşgücü (bin kişi)	İşgücü Katılım Oranı (%)	15 Yaş Üzeri Nüfus (bin kişi)	İşgücü (bin kişi)	İşgücü Katılım Oranı (%)
1988	33.746	19.391	57,5	17.237	8.323	48,3	16.510	11.068	67,0
1994	40.037	21.876	54,6	22.552	10.427	46,2	17.486	11.448	65,5
2002	48.041	23.818	49,6	29.191	12.955	44,4	18.851	10.863	57,6
2004	47.544	22.017	46,3	33.673	14.471	43,0	13.871	7.545	54,4
2006	49.174	22.752	46,3	34.787	15.391	44,2	14.387	7.360	51,1
2007	49.993	23.114	46,2	35.274	15.635	44,3	14.719	7.479	50,8
2011	53.593	26.725	49,9	36.973	17.594	47,6	16.620	9.131	54,9

Kaynak: DİE/TÜİK Hane halkı İşgücü Anket Sonuçları (1998-2011)

Kentsel ve kırsal yerlerin nüfus ve istihdam göstergelerine baktığımızda; Tablo 2.23'te sergilendiği üzere, 1988 yılında yaklaşık olarak 15 yaş üzerin nüfusun yarısı kentsel yerlerde yarısı kırsal yerlerde yaşamaktadır. 2011 yılına gelindiğinde ise kırsal nüfusun payının azaldığı, nüfusun %70'e yakın kesiminin kentsel yerlerde yaşamaya başladığı görülmektedir. 1988 yılında kentsel kesimde toplam işgücü 8,3 milyon kişi iken, kırsal kesimde 11,7 milyon kişidir. 2011 yılına gelindiğinde ise, kırsal kesimdeki işgücü 9,1 milyon seviyelerine düşerken kentsel kesimdeki işgücünün 17,6 milyon seviyesine yükseldiği görülmektedir. İşgücüne katılım oranı bakımından kırsal kesim kentsel kesime kıyasla daha yüksek bir orana sahip olmakla birlikte, zaman içerisinde

bu fark azalmıştır. 2011 yılına gelindiğinde kentsel kesimde işgücüne katılım oranı % 47,6 iken kırsal kesimde %54,9'dur.

Böylelikle, 1980'lerin sonundan 2010'lu yıllara gelindiğinde kırsal kesimde yaşayan nüfusun payı önemli miktarda azalmıştır. Bu gelişmeye koşut olarak kırsal kesimde istihdam edilen işgücünün payı da küçülmüştür. Yaşanan bir diğer gelişme de kırsal kesimde işgücüne katılım oranının gerileme göstererek kentsel kesimdeki orana yaklaşması olmuştur. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak da istihdam göstergeleri bakımından kent ve kır kesimi arasındaki farklılıklar zamanla azalma göstermiştir.

Kentsel ve kırsal kesimde gelirin sektörel dağılımı incelendiğinde; Tablo-2.24'te sergilendiği üzere kent ve kır arasında çok önemli farklılık olduğu gözükmemektedir. Kentsel kesimde 1987 yılı için tarım sektörünün gelir payı sadece %3,6 ve istihdam payı %4,7'dir. Kırsal kesimde ise tarım sektörünün gelir payı %56, istihdam payı %72,7'dir. Kentsel kesimde sanayi sektörünün gelir ve istihdam payı %34-35 seviyelerindedir. Kırsal kesim için bu oranlar sırasıyla %10 ve %8'dir. Hizmet sektörü bakımından da kentsel ve kırsal kesim önemli farklılık sergilememektedir. Kentsel kesimde hizmet sektörünün gelir ve istihdam payı %62 ve %60 düzeyinde iken kırsal kesimde bu oranlar sırasıyla %33 ve %19 düzeyindedir.

Tablo 2.24: Kent-Kır Bazında Sektörlere Göre Dağılım

	1987		1994		2002		2004	
	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
Tarım Gelir Payı	3,6	56,1	3,2	59,8	4,6	53,3	2,5	41,8
Tarım İstihdam Payı	4,7	72,7	9,4	79,0	4,3	68,1	5,7	70,1
Sanayi Gelir Payı	34,0	10,3	32,0	13,4	22,2	9,9	25,8	13,3
Sanayi İstihdam Payı	35,1	8,1	35,8	8,2	33,9	11,1	33,5	9,8
Hizmet Gelir	62,4	33,6	64,8	26,7	73,2	36,8	71,3	54,9
Hizmet Sayı	60,2	19,3	54,8	12,9	61,6	20,8	60,8	20,2
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE 1987, 1994, 2002 ve TÜİK 2004 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları.

TÜİK 2006, 2007 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları.

Not:2004 yılı sonrası gelir dağılımı anket sonuçlarında kent ve kır bazında sektörel gelir dağılımı verilerine yer verilmemektedir.

2004 yılına gelindiğinde kırsal kesimde tarım sektörünün gelir payı gerilemekle birlikte istihdam payında önemli bir değişikliğin olmadığı ve %70'ler

seviyesindeki payının korunduğu görülmektedir. Kırsal kesimde sanayi sektörünün gelir ve istihdam payı aynı süreçte yükselme göstermekle birlikte gelir payı sadece %13,8 seviyesine ulaşmış, istihdam payı da %10 oranını aşmamış durumdadır. Kırsal kesimde hizmet sektörünün istihdam payı hemen hemen değişmeden kalmakla birlikte bu sektörün gelir payı önemli bir artışla %33'lerden %55 seviyelerine ulaşmıştır. 2004 yılı itibarıyla kentsel kesime bakıldığında, tarım sektörü gelir payının %2,5'e kadar düştüğü, istihdam payının ise çok düşük oranda ilerleme gösterdiği anlaşılmaktadır. Sanayi sektörünün istihdam payında ise önemli bir değişiklik yaşanmazken gelir payının %25'ler seviyesine gerilediği görülmektedir. 2004 yılına gelindiğinde kentsel kesimde hizmet sektörünün istihdam payında önemli bir değişikliğin olmadığı; gelir payının ise %70 seviyesini aştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak 2000'li yılların ortalarına gelindiğinde kırsal kesimde, ortalama gelirin en düşük olduğu tarımsal gelir elde edenler ağırlıktadır. Kentsel kesimde ise ortalama gelirin en yüksek olduğu hizmetler sektörü gelirleri önemli bir ağırlığa sahiptir. Kır ve kent arasında sektörel anlamdaki bu farklılaşma, kentsel ve kırsal kesim gelirleri arasında farklılık oluşması sürecine katkı yapmaktadır.

Kentsel ve kırsal yerlerde bireysel gelir dağılımının ne şekilde gerçekleştiğine ilişkin gelir dağılımı anket sonuçları Tablo-2.25'te özetlenmiştir. Tabloda yer alan verilere göre, 1987 yılında kentsel yerler için Gini katsayısı 0,44 iken kırsal yerler için 0,41'dir. Bu veri kırsal kesimde gelirin daha eşitlikçi dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. 1994 yılına gelindiğinde kırsal ve kentsel kesime ait Gini katsayıları sırasıyla 0,41 ve 0,51 olarak ölçülmüştür.

Bu rakamlar kırsal kesimde gelir dağılımı mevcut yapısını korurken, kentsel yerlerdeki dağılımın aradan geçen süre içinde önemli ölçüde bozulma gösterdiğine işaret etmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde kentsel ve kırsal kesime ait Gini katsayıları arasındaki fark azalma eğilimi göstermiştir. Son olarak 2011 yılı gelir dağılımı anketi sonuçlarına göre, kentsel kesime ait Gini katsayısı 0,39 ve kırsal kesime ait Gini katsayısı da 0,38 olmak üzere, birbirine çok yakın hesaplanmıştır.

Tablo 2.25: Kent-Kır Bazında Bireysel Gelir Dağılımı

Gruplar	1987		1994		2002		2004		2006		2008		2011	
	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
Ortalama Gelir (TL)	-	-	-	-	5.175	2.580	8.028	3.464	7.276	4.345	9.542	5.952	12.120	7.803
Birinci %20 (Q ₁)	5,4	5,2	4,8	5,6	5,5	5,2	6,4	6,3	6,2	5,8	6,1	6,5	6,2	6,1
İkinci %20 (Q ₂)	9,3	10,0	8,1	10,1	9,7	10,3	10,8	11,2	10,7	10,6	10,7	10,8	10,8	10,9
Üçüncü %20 (Q ₃)	13,6	15,0	11,9	14,8	13,9	14,7	15,2	15,8	15,3	15,3	15,3	15,6	15,2	15,7
Dördüncü %20 (Q ₄)	20,7	21,9	17,9	21,8	20,5	21,7	21,4	22,7	22,0	22,3	21,9	22,5	21,5	22,5
Beşinci %20 (Q ₅)	50,9	47,8	57,2	47,7	50,4	48,0	46,1	43,9	45,8	46,2	46,0	44,5	46,2	44,8
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gini katsayısı	0,44	0,41	0,51	0,41	0,44	0,42	0,39	0,37	0,39	0,40	0,40	0,38	0,39	0,38
Q ₅ /Q ₁	9,4	9,2	11,9	8,5	9,2	9,2	7,2	6,9	7,4	7,9	7,5	6,8	7,5	7,3
Q ₁ + Q ₂	14,7	15,2	12,9	15,7	15,2	15,5	17,2	17,5	16,9	16,4	16,8	17,3	17,0	17,0
Q ₁ +Q ₂ +Q ₃	28,3	30,2	24,8	30,5	29,1	30,2	32,4	33,3	32,2	31,7	32,1	32,9	32,2	32,7
Kent Ort. /Kır Ort.	- -		1,72		2,0		2,32		1,67		1,60		1,55	

Kaynak: DİE 1987, 1994, 2003 ve TÜİK 2004, 2005 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, TÜİK 2006, 2008, 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları.

Bu sonuçlara göre kırsal kesimde gelirin kentsel kesime kıyasla nispeten daha eşitlikçi dağıldığı; ancak zaman içerisinde kentsel ve kırsal kesim arasındaki dağılım farkının ortadan kalkma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken nokta, kent ve kır arasındaki ortalama gelirlerin eşitlikten uzak olmasıdır. Kent ve kır ortalama gelirleri arasındaki fark zaman içinde azalma eğilimi göstermekle birlikte 2011 yılında halen kentsel kesimde ortalama gelir kırsal kesimdeki ortalama gelirden %55 yüksektir.

Kent ve kır ortalama gelirlerinin halen birbirinden uzak oluşu, kent-kır gelir farkının gelir dağılımı dengesizliğine katkı yapması sürecinin varlığını korumasına yol açmaktadır. Bunun dışında, çalışmanın “2.5.1.Gelir Dağılımı Anket Sonuçlarının Eleştirisi” kısmında ayrıntılı biçimde incelendiği üzere, 2000’li yıllarda Türkiye’de kentsel kesimde gelir bölüşümünün düzelme sergilediği sonucunu veren anket bulguları tartışmalıdır.

2.4.6. Türkiye’de Bölüşüm İlişkileri ve Sosyal Sınıflara Göre Dağılım

Fonksiyonel gelir bölüşümü, gelirin sosyal sınıflara göre dağılımı konusunda önemli bir gösterge niteliğindedir. Bununla birlikte, gelirin toplumu meydana getiren temel sosyal sınıflar ve gruplar arasında ne şekilde bölüşüldüğünün daha somut şekilde ortaya konulması ayrıca önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışmanın bu kısmında Türkiye’de bölüşüm ilişkilerinin yapısı ve bu yapı içerisinde sosyal sınıflara göre gelir bölüşümünün ne şekilde gerçekleştiği inceleme konusu yapılmaktadır.

Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Türkiye’de toplumun sosyal ve sınıfsal görünümü, nitelik ve nicelik yönünden ana çizgileriyle bir kapitalist oluşumu yansıtmaktadır³⁹⁹. Kapitalizmin sürükleyici sınıfı olan, etkili bir güç konumuna sahip büyük burjuvazinin ortaya çıkışı, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyetin ilanından sonra devam eden kapitalistleşme sürecinin bir sonucudur. Tarım ve ticaret burjuvazisinin güçlenmesiyle başlayan süreç, kapitalist sanayileşme için gerekli iç pazar büyüklüğüne ulaşıldıktan sonra sanayi burjuvazisinin başat konuma gelmesiyle devam etmiştir⁴⁰⁰.

Kapitalist toplumun diğer temel sınıfı olan işçi sınıfının gelişimi, Türkiye’de özellikle kapitalizmin 1945’ler sonrasındaki ilerlemesi ile mümkün olmuştur. Grev, toplu pazarlık ve sınıfsal politik mücadele olanaklarını getiren 1961 Anayasası ile birlikte Türkiye’de işçi sınıfı toplumsal yapıdaki gelişmelere koşut olarak daha da güçlenmiştir⁴⁰¹. Özellikle 20.yüzyılın ikinci aşamasında Türkiye’de asker ve sivil bürokrasi başta olmak üzere küçük burjuvazi ilerici bir orta sınıf niteliğiyle ortaya çıkmıştır. Modernleşme sonucu emeğin yerini sermaye yoğun teknolojilerin almasıyla birlikte köylü sınıfı kaçınılmaz olarak etkisizleşme sürecine girmiştir. Benzer şekilde kapitalizmin büyük ölçekte üretime yönelme eğilimi küçük imalat aşamasında yer alan esnaf ve sanatkarlar sınıfını etkisizleştirmiştir⁴⁰².

³⁹⁹ Ali Gevgilili, **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar**, 2.Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989, ss.92-93.

⁴⁰⁰ Gevgilili, ss.92-93.

⁴⁰¹ Gevgilili, ss.95-96.

⁴⁰² Gevgilili, ss. 102-104.

Sınıflar artı ürüne el koymanın farklı mekanizmalarıyla tanımlanırlar ve belli bir düalete içererek karşıtlık ilişkileri içinde var olurlar⁴⁰³. Belli bir sınıf yapısı belirli üretim ilişkilerinden türer ve dolayısıyla bu ilişkilere göre şekillenir. Yaratılan artığa el koymanın ilk aşaması birincil bölüşüm ilişkilerini oluşturur. Sınıf farklılıkları da esasen eşitsizlik değil, sömürü sorunsalı içinde belirir. Bir diyalektik içinde her sınıf hem diğerine bağımlıdır hem de onunla bir karşıtlık ilişkisi içindedir.

Her toplumsal yapıda temel bölüşüm ilişkileri içinde el konulan artık piyasa içi ve piyasa dışı mekanizmalarla yeniden paylaşım tabi tutulur. Bu yeniden paylaşım ve aktarma süreçleri ikincil bölüşüm ilişkilerini oluşturur. Toplumsal grup ve tabakaların tanımlanması da ikincil bölüşüm ilişkileri aracılığıyla olası olacaktır. Bu bağlamda, kapitalist bir ekonomide birinci kategori, sınai, finansal, ticari sermaye ve rantiyeler arasında artı değer paylaşılması biçiminde oluşur. Varlıklarını, piyasa mekanizmasıyla ya da devlet aracılığıyla sağlanan artık artarımı ile sürdüren, ikinci kategoriye oluşturan başlıca toplumsal tabakalar ise bürokrasi, serbest meslek sahipleri ve marjinal gruplardır⁴⁰⁴.

Bu bağlamda, Boratav, 20. yüzyılın sonu itibarıyla Türkiye’de sosyal sınıf ve grupları, büyük burjuvazi, işçi sınıfı, köylülük, küçük burjuvazi (esnaf ve sanatkarlar, nitelikli serbest meslek sahibi profesyoneller ve marjinal nüfus bloku) ile beyaz yakalı ücretliler (devlet memurları ile özel kesim hizmet sektöründe çalışan nitelikli emekçiler) olarak ele almaktadır⁴⁰⁵. TÜİK tarafından yapılan gelir dağılımı anketlerinde ise sosyal gruplar, işteki durum başlığı altında; ücret-yevmiye geliri elde edenler, işverenler, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye’deki toplumsal sınıf ve tabakaları olabildiğince doğru bir şekilde temsil etme çabası ile verilerin ulaşılabilirliği kıstası birlikte ele alındığında, çalışma yaşamı içinde yer alan toplumsal sınıf ve grupları; burjuvazi (işverenler), emekçi sınıf (ücret-yevmiye geliri elde edenler; işçi sınıfı ve beyaz yakalı ücretliler),

⁴⁰³ Korkut Boratav, **İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri**, 2.Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, ss.19-20.

⁴⁰⁴ Korkut Boratav, **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, 2.Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, ss.11-12.

⁴⁰⁵ Boratav, 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, ss.31-33.

köylü sınıfı (kendi hesabına çalışan çiftçiler) ile küçük burjuvazi (esnaf ve sanatkarlar, nitelikli serbest meslek sahibi profesyoneller ve marjinal nüfustan oluşan kesim) şeklinde dört sınıf altında incelemek mümkün gözükmektedir. Gelir dağılımı anket verileri itibarıyla söz konusu sınıflar arasında gelir dağılımının ne şekilde gerçekleştiği Tablo 2.26’da sergilenmiştir.

Tablo 2.26: Anket Verilerine Göre Sosyal Sınıflar Arasında Bölüşüm

	Emekçi Sınıf (Ücretli, maaşlı ve yevmiyeliler)			Burjuvazi (İşverenler, rantiyeler)			Köylü Sınıfı (Kendi hesabına çalışan çiftçiler)			Küçük Burjuvazi (Esnaf ve sanatkarlar, profesyoneller, marjinal nüfus bloku)		
	Nüfus Payı (A)	Gelir Payı (B)	B/A	Nüfus Payı (A)	Gelir Payı (B)	B/A	Nüfus Payı (A)	Gelir Payı (B)	B/A	Nüfus ayı (A)	Gelir Payı (B)	B/A
1994	37,1	40,9	1,1	3,7	21,1	5,7	48,3	24,4	0,50	10,8	12,6	1,17
2002	49,7	54,4	1,09	5,6	21,0	3,8	32,7	14,9	0,46	12,0	9,7	0,81
2006	58,9	64,2	1,09	5,7	20,5	3,6	21,5	8,2	0,38	13,9	12,3	0,88
2011	61,7	68,3	1,1	5,2	14,2	2,7	22,6	8,7	0,39	10,5	8,7	0,83

Kaynak: DİE/TÜİK 1994,2002, 2006 ve 2011 Gelir Dağılımı Anketi/Yaşam Koşulları Araştırması ile TÜİK Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçlarından elde edilmiştir.

Not: Nüfus Payı, istihdam içindeki nüfus payını; gelir payı ise kullanılabilir gelir içindeki payı ifade etmektedir. Kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri, tarım ve tarım dışı istihdama ilişkin işgücü anket verileri esas alınarak, köylülük ve küçük burjuvazi sınıfları arasında dağıtılmıştır.

Gelir dağılımı anket verileri esas alınarak, gelirin sosyal sınıf ve gruplar içinde ne şekilde dağılım gösterdiği incelendiğinde; emekçi sınıfın 1990’lı yıllardan itibaren istihdam içindeki nüfus payının düzenli şekilde artarak %37’lerden %61,7 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Anket sonuçlarına göre aynı dönem içerisinde bu kesimin gelir payı da nüfus payı ile aynı oranda artış göstermiştir. Bu şekilde 1990’lardan günümüze kadar olan dönemde, emekçi sınıf nüfus payına kıyasla yaklaşık aynı seviyelerde gelir elde etmektedir.

Anket sonuçlarına göre incelenen dönemde burjuva sınıfının nüfus payı gelir payına kıyasla daha fazla büyüme göstermiştir. Bu durumun sonucu olarak da burjuva sınıfında kişi başı ortalama gelir 1990’lı yıllardan 2010’lu yıllara gelindiğinde yüzde elli seviyesinde azalmıştır. Geline nokta toplumun yüzde beşlik kesimini oluşturan burjuva sınıfının ortalama geliri, ücret geliri elde eden kesimin ortalama gelirinin ancak

1,5 kat üzerindedir. Anket sonuçları emek ve sermaye gelirleri arasında 2000’li yıllarda önemli miktarda yakınsama yaşandığına işaret etmektedir.

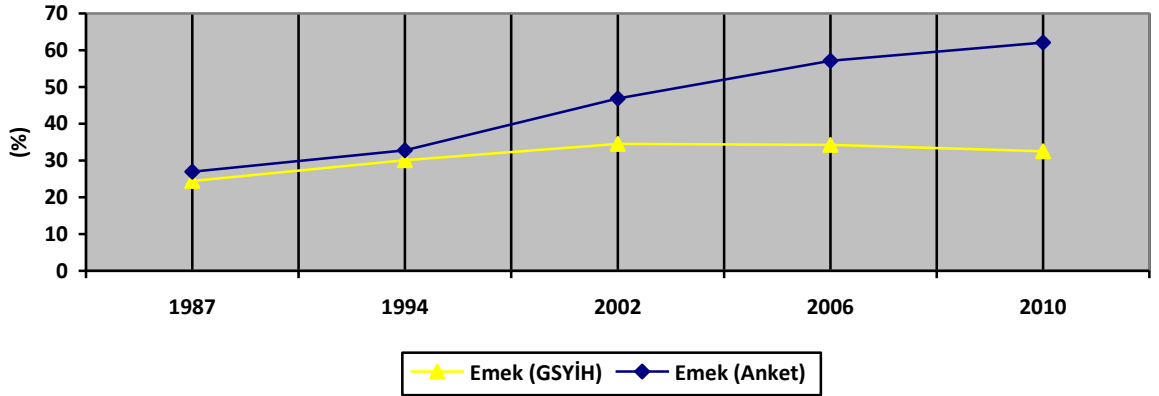
İncelenen dönemin başlangıç yıllarında köylü sınıfın ülke ortalamasının yarısı düzeyinde ortalama gelire sahip olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde tarım kesiminin gerek istihdam gerek gelir payı önemli miktarda gerileme sergilemiştir. Bu şekilde 1990’lı yılların başında toplam istihdamın yarısını oluşturan köylü sınıfı 2010’lu yıllara gelindiğinde istihdam içinde ancak %20’ler seviyesinde paya sahip konuma gerilemiştir. Aynı süreçte köylü sınıfın gelir payındaki gerileme daha şiddetli olduğundan bu sınıfın ortalama gelir düzeyi daha da gerileyerek ülke ortalamasının yüzde kırkı seviyelerine inmiştir. Küçük burjuvazi sınıfının ise 1990’lı yıllarda istihdam içinde yaklaşık yüzde onluk bir paya sahip olduğu ve ülke ortalamasının biraz üzerinde gelir elde ettiği görülmektedir. 2010’lu yıllara gelindiğinde bu sınıfın istihdam içindeki payı hemen hemen aynı seviyede kalırken gelir payında önemli derecede gerileme yaşanmıştır. Bu gelişmenin sonucunda bu sınıfın ortalama geliri ülke ortalamasının yaklaşık olarak %20 aşağısına gerilemiştir.

Sonuç olarak gelir dağılımı anket verilerine göre Türkiye’de 1990’lardan 2010’lu yıllara kadar olan dönemde toplumsal sınıfların ortalama gelirlerinde yakınlaşma yaşanmıştır. Ülke genelinde ortalama gelir seviyesine yakın gelir elde eden emekçi sınıfın gelir payının önemli oranda büyümesi ve burjuva sınıfının gelirlerinin ülke ortalama geliri ile arasındaki farkın azalması bu süreçte etkili olmuştur. Ayrıca köylü sınıfın geliri ülke ortalamasının oldukça altında oluşmaya devam etmekle birlikte, bu sınıfın nüfus payı önemli ölçüde azalmıştır. Bunun sonucu olarak da köylü sınıfın gelirlerinin ülke ortalama gelirinden önemli derecede sapma göstermesinin, ülke geneli gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisi zayıflamıştır. Anket sonuçlarına göre sınıflar arası gelir bölüşümünde yaşanan tüm bu gelişmeler, Türkiye’de gelir bölüşümünün 2010’lu yıllarda, önceki dönemlere kıyasla daha dengeli gerçekleşmesine yol açmıştır.

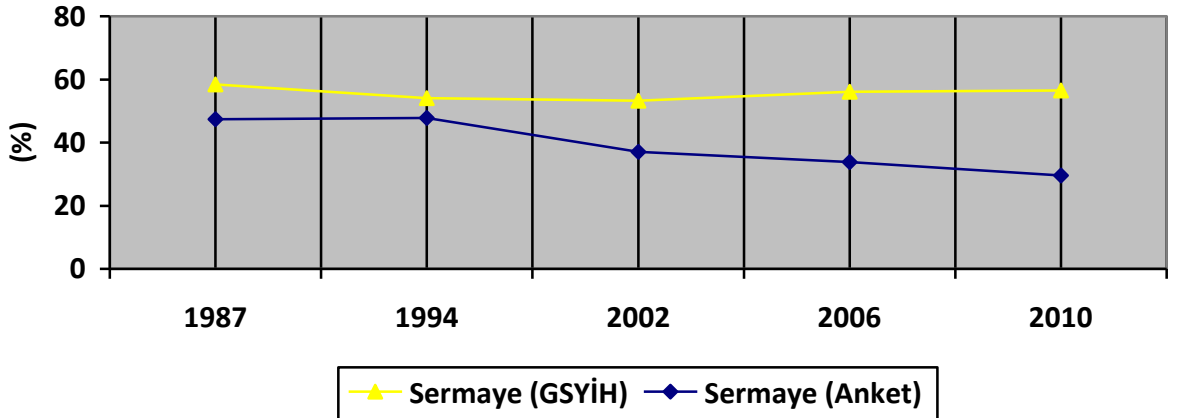
Buna karşın gelir dağılımı anketlerinin son dönemlerde Türkiye’de gelir bölüşümünün daha dengeli hale geldiğini gösteren sonuçları tartışmalıdır. Gelir dağılımı anket sonuçları yerine, gelir yöntemiyle GSYİH serileri ve reel ücretlere ilişkin veriler esas alındığında, gelir bölüşümünün son dönemlerde düzelme değil bozulma gösterdiği

ortaya çıkmaktadır. Gelir yöntemiyle GSYİH serilerine göre, 1980’li yıllardan 2010’lu yıllara gelindiğinde ücret geliri elde edenlerin milli gelir içinde kişi başı ortalama gelir payı yaklaşık yüzde altmış oranında gerilemiştir.

Şekil 2.2.

Şekil 2.3.

Şekil 2.2 : Emek Gelirlerinin Gelişimi Şekil 2.3: Sermaye Gelirlerinin Gelişimi

Kaynak: Tablo 2.7, s.113. Not: 2010 yılına ait GSYİH Serisi tahmini tarafımıza aittir (Bakınız: Tablo 2.1, s.104).

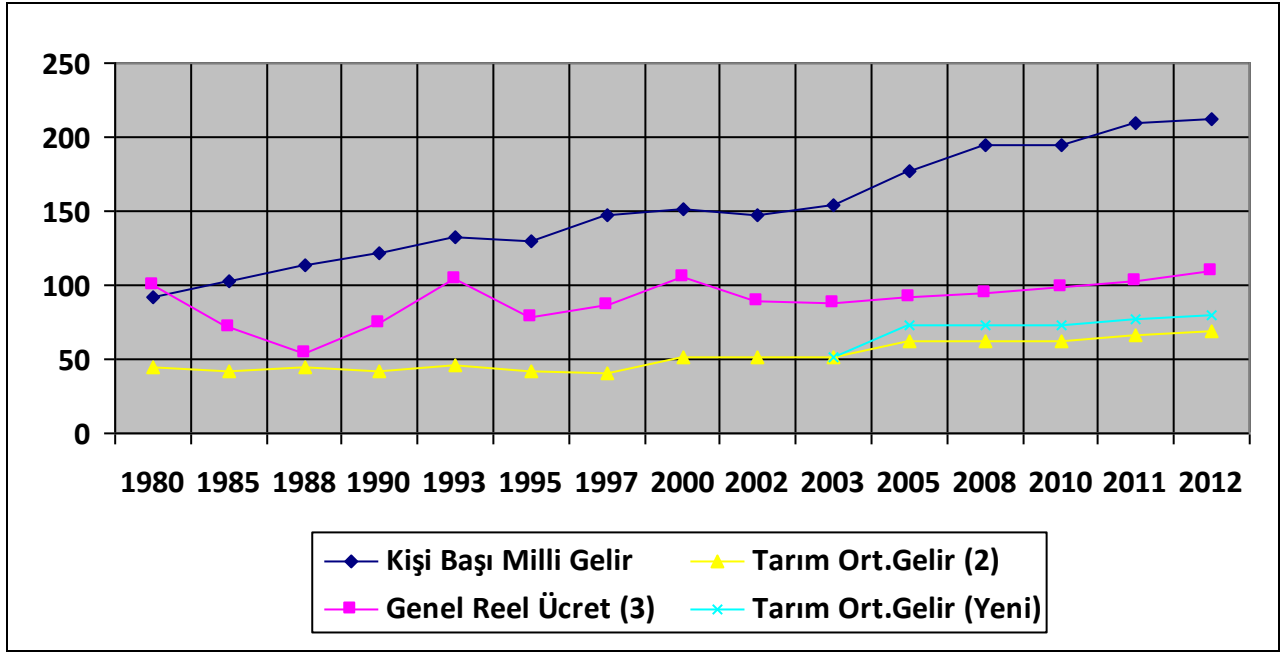
Gelir dağılımı anketleri ile GSYİH serileri arasında emek ve sermaye gelirlerinin tahminine ilişkin farklılık Şekil 2.2 ve 2.3'te sergilenmiştir. Görüldüğü üzere, özellikle 2000’li yıllardan itibaren anket verilerine dayanan tahmin ile GSYİH serilerine dayanan tahmin arasındaki farklılık giderek boyut kazanmıştır.

Çalışmanın “2.5.1.Gelir Dağılımı Anket Sonuçlarının Eleştirisi” kısmında ortaya konulduğu üzere 2000’li yıllara ait gelir dağılımı anketleri sermaye gelirlerini saptamada yetersiz kalmaktadır. Anketlerde sermaye gelirlerinin gerçekte olduğundan çok daha düşük bir oranda tahmin edilmesi sermaye ve emek geliri elde eden kesimler arasında yapay bir yakınlaşma yaratmaktadır. Gelir farkları arasındaki azalma da ülke geneli gelir dağılımının daha dengeli görünmesine yol açmaktadır.

Kapitalist bir ekonomide birincil bölüşüm ilişkisi emek ve sermaye arasında oluşmakta; emeğin gelirden aldığı pay ve bu payın gelişimi büyük oranda gelir dağılımını şekillendirmektedir. Bu anlamda emek gelirlerinin gösterdiği gelişiminin, reel ücretlerin gelişimi esas alınarak incelenmesi, Türkiye’de sosyal sınıflar arasında gelir dağılımının ne şekilde oluştuğu konusunda somut bir sonuç ortaya çıkaracaktır. Bu şekilde, Türkiye’de fonksiyonel ya da toplumsal sınıflar itibarıyla gelir bölüşümü konusunda gelir dağılımı anket verileri ile GSYİH serilerinden hangisinin daha gerçekçi bir tahmin oluşturduğu konusu da aydınlatılacaktır.

Bu çerçevede Şekil 2.4 incelendiğinde, küreselleşme döneminde reel ücretlerin gösterdiği gelişimin, gelir dağılımı anket sonuçlarını değil GSYİH serileri sonuçlarını desteklediği görülmektedir. 1980 yılında ortalama reel ücret kişi başı milli gelirin %9 üzerinde iken ilerleyen yıllarda çok sert bir düşüş göstererek 1980’lerin sonunda kişi başı milli gelirin yarısı seviyesine gerilemiştir. 1990’lı yıllarda ise ücretler inişli çıkışlı bir gelişim göstermiştir. 1990’ların sonuna gelindiğinde reel ücret seviyesi bakımından ücretler 1980 yılındaki seviyesine ulaşmıştır.

Bununla birlikte 2000 yılı itibarıyla ortalama reel ücret kişi başı milli gelirin ancak %70’i düzeyinde oluşmuştur. 2000 yılından 2012 yılına gelindiğinde reel ücretler %4 seviyesinde artış göstermekle birlikte milli gelir içindeki görece payı bu dönemde daha da gerilemiştir. 2012 yılı itibarıyla ortalama reel ücret kişi başı milli gelirin %52’si seviyesine kadar gerilemiştir. Bu oranlar GSYİH serilerine dayanan tahminle büyük oranda paralellik sergilemektedir.

Şekil 2.4: Reel Ücret ve Milli Gelir Verilerine Göre Emek ve Tarım Gelirleri

Kaynak:(1) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2011: Üretim Yöntemiyle Sabit Fiyatlarla Kişi Başı GSYİH, s.730-731; TÜİK Ulusal Hesaplar- Üretim Yöntemiyle Sabit Fiyatlarla Kişi Başı GSYİH, www.tuik.gov.tr, (erişim, 01.07.2013)

Not: GSYİH verileri milli gelir verilerine dönüştürülmüştür.

(2) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2011: Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, s.137-139; TÜİK İşgücü İstatistikleri: İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları; TÜİK Ulusal Hesaplar- Gelir Yöntemiyle GSYİH - Ana Faaliyet Kollarına Göre Sabit Fiyatlarla GSYİH, www.tuik.gov.tr, (erişim, 01.07.2013).

(3)1980-1988: Korkut Boratav, "1980'li Yıllarda Gelir Dağılımı: Bir Makro Analiz", **Yeniden Dağıtım Mekanizmaları: 1980'li Yıllar ve Politika Alternatifleri**, İstanbul:1990; 1989-2012: DPT, İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler, Temel Ekonomik Göstergeler - Toplam Sanayide Birim Ücret Endeksi, http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/rip/tr/isgucu_maliyetlerinde_ve_net_ele_gecen_ucretlerdeki_gelistmeler.pdf, DPT Temel Ekonomik Göstergeler, www.dpt.gov.tr, (01.07.2013)

Not: Tarım ortalama geliri, tarım sektörü toplam gelir payının tarım sektörü istihdam payına bölünmesiyle ulaşılan oranın, ilgili yıl kişi başı milli gelir endeksi ile çarpımı ile elde edilmiştir. Tarım Ortalama Gelir (Yeni) yeni nüfus projeksiyonuna dayanan tahmindir. Yeni nüfus projeksiyonuna göre 2004 yılı itibarıyla tarımın istihdam payı eski tahmine göre %15 daha düşük öngörülmüştür. Bu durum tarım ortalama gelirlerinde 2005 yılından itibaren yapay bir artış oluşmasına yol açmaktadır.

Genel reel ücret; DPT'nin özel kesim işçi, kamu kesimi işçi ve memurlara ilişkin reel ücret ve maaş tahminleri esas alınarak, toplam ücretli istihdam sayısına ilişkin TÜİK Hane halkı İşgücü Verileri ile kamu kesiminde memur ve işçi istihdamına ilişkin Maliye Bakanlığı (<http://www.bumko.gov.tr/TR,908/kadro-istatistikleri.html>) verileri çerçevesinde kamu ve özel kesim işçi ile memur istihdam payları gözetilerek ağırlıklı ortalama yoluyla hesaplanmıştır. 1980 yılı genel reel ücreti 100 olarak alınmış olup tabloda yer alan tüm değişkenler reel terimlerle oluşturulmuştur.

Aynı süreçte köylü sınıfının durumunu incelediğimizde, bu sınıfın ortalama gelirinin 1980'lerin başında ülke geneli kişi başı milli gelirin yaklaşık yarısı seviyesinde olduğu görülmektedir. Sektörlere göre GSYİH verileri 1980'li yıllardan 2010'lu yıllara kadar olan dönemde tarım sektörünün GSYİH içindeki payının yaklaşık 2/3 oranında gerilediğini göstermektedir. Bununla birlikte tarımın milli gelir payındaki azalma, tarımdan diğer sektörlerle gerçekleşen önemli boyutlu göçle belirli bir oranda dengelenmiştir. 1980-2000 arası yirmi yıllık dönemde tarımın istihdam payı kümülatif anlamda %29 oranında küçülmüştür. 2000-2007 arası dönemde ise tarımın istihdam payındaki küçülme daha da ivme kazanarak söz konusu yedi yıllık dönemde tarım istihdam payında %24 seviyesinde (yeni nüfus projeksiyonu esas alındığında %35 seviyesinde) küçülme yaşanmıştır. Yaşanan hızlı göçe karşın tarımın istihdam payındaki gerileme tarımın milli gelir payındaki gerilemenin altında kalmıştır. Bu durumun sonucu olarak da, şekilde sergilendiği üzere, 2010'lu yıllara gelindiğinde tarım sektöründe ortalama gelir, kişi başı milli gelirin üçte biri düzeyine yaklaşmıştır. Bu rakam, 1980'lerin başına göre, görece milli gelir payında yaklaşık dörtte bir oranında gerilemeye karşılık gelmektedir.

Tablo 2.27: Küreselleşme Döneminde Toplumsal Sınıfların Gelir Payları

	Emekçi Sınıf		Köylü Sınıf		Burjuva Sınıfı	
	1980	2012	1980	2012	1980	2012
Sınıf Ortalama Geliri/ Kişi Başı Milli Gelir (1) (A)	1,09	0,52	0,48	0,38	2,08	4,64
Sınıf İstihdam Payı (2) (B)	27,6	62,9	50,6	24,6	21,8	12,5
Sınıf Milli Gelir Payı (A×B)	30,1	32,7	24,4	9,3	45,5	58
Burjuva Sınıfı Ortalama Geliri/ Sınıf Ort. Geliri	1,9	8,9	4,3	12,2	1	1

Kaynak: (1) Şeki1 2.4; (2) TÜİK Hane halkı İşgücü Anketleri

Tablo 2.27'de yer alan veriler, 2010'lu yıllara gelindiğinde istihdam edilen nüfusun yaklaşık yüzde doksanını meydana getiren işçi ve köylü sınıfının kişi başına düşen milli gelir paylarının küreselleşme döneminde çok önemli boyutta gerilediğini göstermektedir. Diğer taraftan da aynı dönemde burjuva sınıfının milli gelirden aldığı pay gerek kümülatif anlamda gerek de kişi başı ortalama gelir bakımından çok önemli

bir artış göstermiştir. Geline nokta da burjuva sınıfında ortalama gelir işçi sınıfı ortalama gelirinin yaklaşık 9 katı, köylü sınıfı ortalama gelirinin de 12 katı düzeyine ulaşmış durumdadır. Rakamlar son otuz yıllık dönemde toplumsal sınıflar arası gelir bölüşümünün çok büyük boyutta bozulma gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

2.4.6.1. İstihdam Dışı Toplumsal Gruplar Arasında Gelir Bölüşümü

Gelirin sosyal sınıf ve gruplara göre dağılımı konusunda incelenmesi gereken önemli bir nokta da istihdama katılan nüfusun yanında, istihdam dışındaki nüfus için gelir dağılımının ne şekilde oluştuğudur. Tablo 2.28’de sergilendiği üzere 2011 yılı itibarıyla nüfusun %26’sı çalışma çağı dışındadır. Çalışma çağındaki nüfusun da yarısından az kesimi işgücüne dahil durumdadır. Bu durumda iktisaden faal nüfusun tüm ülke nüfusunun ancak üçte birini oluşturduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kendi isteğiyle işgücüne dahil olmayan nüfusla işsizler ve çalışma çağı dışında kabul edilen 15 yaş altı nüfusun meydana getirdiği ve toplumun üçte ikisini oluşturan kesimin ise çalışma hayatının dışında yer aldığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.28: Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu

	(Bin Kişi)	Nüfus Payı	Gelir Payı
Kurumsal Olmayan Nüfus	72.377	%100	100
15 Yaş Altı Nüfus	19.002	%26,0	-
İktisaden Faal Nüfus	24.850	%34,5	71,0
İktisaden Faal Olmayan Nüfus	28.524	%39,5	29,0
İş Arıyor	2.161	%3,0	2,1
Eğitime Devam Ediyor	4.254	%5,9	0,4
Emekli	4.225	%5,8	17,6
Yaşlı-Engelli-Çalışamaz Durumda	3.018	%4,2	3,3
Ev İşleri İle Meşgul	14.257	%19,7	5,2
Diğer	610	%0,9	0,4

Kaynak: TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, s.61,95, www.tuik.gov.tr (1 Temmuz 2013).

İktisaden faal olan nüfusa emeklileri ekleyip iktisaden faal olan nüfusun içinde yer alan ücretsiz aile işçilerini ise hariç bıraktığımızda oluşan tablo şu şekildedir: Toplumun yaklaşık yüzde yirmi beşini oluşturan iktisaden faal ve gelir elde eden kesimle emekliler milli gelirin yüzde doksanına sahiptir. Bu kesimler dışında kalan ve nüfusun yüzde yetmiş beşini oluşturan kesim ise milli gelirden ancak yüzde on

düzeyinde pay alabilmektedir. Ayrıca, nüfusun dörtte üçünü meydana getiren bu kesim, kamu ve özel kaynaklı sosyal yardımlar, geçici işsizlik aylığı gibi ödemeler haricinde kendilerine ait sürekli bir gelir elde etmemekte; büyük oranda diğer hane halkı fertlerinin gelirleri ile yaşamlarını sürdürmektedir. Bu veriler, bireysel gelir dağılımının tespitinde hane halkı yerine doğrudan bireylerin esas alınması halinde, Türkiye’de gelir dağılımının mevcut halinden çok daha dengesiz olduğu sonucuna ulaşılabileceğini göstermektedir.

2.5. TÜRKİYE’DE GELİR BÖLÜŞÜMÜ DENGESİZLİĞİNİN GERÇEK BOYUTU

2.5.1. Gelir Dağılımı Anket Sonuçlarının Eleştirisi

Devlet İstatistik Enstitüsü/Türkiye İstatistik Kurumunun gelir dağılımı ölçümüne temel oluşturan ve anket yoluyla derlenen verilerine ilişkin sorunlu noktalar bulunmaktadır. Uygulanan anketlerde yöntem, kapsam, tanımlama ve yaklaşım farklılıklarının olması, gelir dağılımı sonuçlarının doğru bir şekilde ortaya konmasını ve birbiriyle karşılaştırılmasını engellemektedir⁴⁰⁶. Örneğin 1987 ve 1994 yılları anketi yaklaşık 26 bin hane halkını kapsarken⁴⁰⁷ 2006-2008 yılları anketleri 11 bin hane halkını⁴⁰⁸, 2011 yılı anketi ise 15 bin hane halkını kapsamıştır⁴⁰⁹. Aynı süreçte anketlerde kullanılan soru formlarının değiştirilmesi sonucu derlenen veriler farklılaşmış; ayrıca 2005 yılı sonrası araştırmalarda eşdeğerlik ölçeği ve katsayıları benimsenmesi yeni kıyaslama sorunlarını beraberinde getirmiştir.

Anketlerle ilgili daha önemli sorun ise anket ile saptanan kullanılabilir gelirin gerçek kullanılabilir gelire oranı konusunda kendini göstermektedir. Örneklem kümelerinin seçimindeki hatalar, yüksek gelir grubundakilerin gelirlerini saklama eğilimi taşımaları ve anket verileri üzerinde başka veri kaynakları ile karşılaştırma ve düzeltmeler içeren çalışmaların yapılmaması nedeniyle anket sonuçları gerçek kullanılabilir geliri öngörmeye önemli sorunlar taşımaktadır⁴¹⁰.

⁴⁰⁶ Erkan Işığışık, “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 16 Sayı: 1 Mayıs 1998.

⁴⁰⁷ Aziz Çelik, “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 2004/3, s.69.

⁴⁰⁸ TÜİK, 2006, 2007, 2008 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları.

⁴⁰⁹ TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2011” www.tuik.gov.tr, (10 Temmuz 2013)

⁴¹⁰ Çelik, “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği”, s.70.

Kullanılabilir gelir, gelir yoluyla ölçülen GSYİH serilerinden hareketle de hesaplanabilmektedir. Bu yöntemle ücret-maaş, kar, faiz ve ranttan oluşan gelirlerin kullanılabilir gelir içindeki payları ortaya çıkarılmaktadır⁴¹¹. Gelir dağılımı anket çalışmalarında ise hane halkı kullanılabilir geliri olarak, hane halkı fertlerinin elde ettikleri ücret, kar, mülk geliri (faiz ve kira) ve transfer (emekli maaşı, dul-yetim aylıkları gibi) gelirlerinin toplamı esas alınmaktadır⁴¹². Gelir dağılımı anketleri ile ortaya çıkarılan gelirin GSYİH hesaplamasıyla ortaya çıkarılan kullanılabilir gelire oranı gelir dağılımı anketlerinin ne kadar sağlıklı yapıldığının göstergesidir. OECD standartlarına göre anket çalışmalarında, söz konusu oran %90 ve üzeri gerçekleşirse iyi; %70-89 arası ılımlı; %70'in altında ise tartışmalı kabul edilmektedir⁴¹³.

Tablo 2.29: Anket Sonuçlarının Gerçek Kullanılabilir Gelirle Kıyaslanması

	Gelir Yöntemiyle GSYİH	Kullanılabilir Gerçek Gelir/GSYİH (A)	Anketlere Göre Kullanılabilir Gelir/GSYİH (B)	Anketlerin Gerçek Geliri Tahmin Yüzdesi (B/A)	OECD Standardına Göre Durum
1987	100	%83,0	%70,0	%84,3	İlımlı
1994	100	%84,6	%57,1	%67,5	Tartışmalı
2002	100	%79,3	%48,2	%60,8	Tartışmalı
2003	100	%75,7	%45,0	%59,4	Tartışmalı

Kaynak: Çelik, AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği, s.70.

Tabloda gösterildiği üzere sadece 1987 anket sonuçları OECD’nin değerlendirmesine göre ılımlı kategoride yer almaktadır. 1994 yılı ve sonrasında yapılan anket çalışmalarının sonuçları ise tartışmalı kategoride yer almaktadır. Kullanılabilir gelir tahmininin tüm gelir grupları için aynı oranda eksik gerçekleşmesi halinde gelir dağılımı eşitsizliği için Gini katsayısı ile ölçülen sonuç değişmeyecektir. Ancak söz konusu olan, sermaye gelirlerinin, ücret gelirlerine kıyasla çok daha eksik tahmin edilmesidir. Anket sonuçları ücret gelirlerini %25-30 seviyelerinde bir eksikle tahmin ederken kar, faiz ve ranttan oluşan sermaye gelirlerini %85-90 seviyesinde eksikle tahmin etmektedir. Yüksek gelir dilimlerinde yer alan kar, faiz ve rant geliri sahiplerinin

⁴¹¹ Çelik, “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği”, s.70.

⁴¹² Zafer Yükseler ve Ercan Türkan, “Türkiye’de Hanehalkı: İş Gücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi”, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-03/455, Mart 2008, s.116

⁴¹³ Çelik, AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği, s.70.

gelirlerinin, ücret gelirlerine kıyasla büyük bir asimetri ile eksik tahmin edilmesi, gelir dilimleri arasında yapay bir yakınlaşma yaratmaktadır⁴¹⁴.

Yükseler'e göre anket sonuçları diğer ekonomik göstergelerle uyum göstermemektedir. Gelir dağılımı anketleri sonuçlarına göre 1994-2003 döneminde hane halkı kullanılabilir geliri içinde maaş ve ücretlerin payı %23,7'den %38,7'ye yükselmiştir. Gelir yöntemiyle GSYİH verilerine göre ise aynı dönemde brüt işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı %25,5'ten %26,1'e çıkmıştır. GSYİH verilerine göre 2003 yılına ait net işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı ise %18 seviyesindedir ve mutlak rakam olarak 65 katrilyona karşılık gelmektedir. Anket sonuçlarına göre söz konusu yılda gerçekleşen işgücü (maaş-ücret-yevmiye) ödemeleri ise 67,6 katrilyondur. Rakamlar gelir dağılımı anketlerinin ücret-maaş gelirlerini tespit ettiğini; anketlerle tespit edilemeyen gelirlerin ücret dışı gelir kalemleri olduğunu göstermektedir⁴¹⁵.

Oyan'a göre anketlerin sermaye gelirlerini yeterince saptayamamasının nedeni, yüksek gelirli ailelerin tüketimlerini saklama eğilimi göstermeleridir. DİE'nin 2003 yılı tüketim anketi sonucuna göre Türkiye'de 148,4 katrilyon TL olarak belirlenen toplam harcama, aynı kurumun harcama yöntemiyle GSYİH hesabında 239,5 katrilyon TL olarak çıkmaktadır. Aradaki 90 katrilyonluk farkın dörtte üçü kâr, faiz ve rant geliri sahiplerine ait bulunmaktadır. Gelir dağılımı rakamları da aynı çarpıklığı taşımaktadır. Bundan dolayı gelir dağılımındaki adaletsizlik, ölçülen rakamlardan daha kötüdür⁴¹⁶.

TÜİK'in gelir dağılımında iyileşme olduğu sonucu veren 2002-2005 dönemi anketlerine Sönmez de eleştiri getirmektedir. Sönmez, reel ücret ve maaşların, tarım gelirlerinin, emekli aylıklarının gerilediği, işsizliğin arttığı; sonuç olarak toplumun geniş kesimi için haneye giren gelirin azaldığı, sosyal harcamaların kısıldığı ve dolaylı vergilerin ağırlığının artırılarak vergi adaletinin daha da bozulduğu bir süreçte gelir

⁴¹⁴ Çelik, *AB Ülkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği*, s.71.

⁴¹⁵ Yükseler, 1994, 2002 ve 2003 Yıllar Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış, ss.9-10.

⁴¹⁶ Oğuz Oyan, "Gelir Dağılımı ABD'den İyi mi Dediniz?", Analiz, **Dünya** Gazetesi, 22.04.2006.

dağılımının iyileşmesinin mümkün olamayacağını; anket sonuçlarının gerçeği yansıtmadığını belirtmektedir⁴¹⁷.

Çalışmanın önceki kısmında yer alan Şekil 2.4'te (sayfa 148) ve Tablo 2.27'de (sayfa 149) gösterildiği üzere reel ücretlerin kişi başı milli gelire oranı 1980 yılında 1,09 iken 2012 yılında 0,52'ye gerilemiştir. Aynı süreçte tarım kesiminde ortalama gelir, milli gelirin yarısı seviyesinden üçte biri seviyesine yaklaşmıştır. Sermaye kesimi ortalama gelirinin ortalama ücret gelirine oranı 1980 yılında 1,9 iken 2012 yılında 8,9 olmuştur. Aynı dönemde sermaye kesimi ortalama gelirinin tarım kesimi ortalama gelirine oranı da 4,3'ten 12,2'ye çıkmıştır. Ulaşılan sonuçlar Türkiye'de gelir bölüşümünün küreselleşme sürecinde ne derece büyük bir bozulma gösterdiğini ve aksi yönde sonuç veren gelir dağılımı anket sonuçlarının da ne derece tartışmalı olduğunu somut biçimde sergilemektedir.

2.5.2. Bölüşüm Dengesizliğinin Gerçek Boyutu Üzerine Tahmin

Önceki kısımda ortaya konulduğu üzere TÜİK gelir dağılımı anketleri gelir bölüşümünü doğru şekilde yansıtmaktan uzaktır. Bu durum özellikle 1994 yılı sonrasında gerçekleştirilen gelir dağılımı anketleri için geçerlidir. Gelir bölüşümü konusunda başka kişi ya da kuruluşlarca yakın dönemde yapılan, ülke genelini temsil etme konusunda yeterli nitelikleri taşıyan, doğrudan veri elde etme çalışmalarının da mevcut olmaması gelir bölüşümünün gerçek durumunu öngörmeyi zorlaştırmaktadır. Ekonomide kayıt dışılığın çok fazla yer kaplaması, vergi mükellefi oranının azlığı ve vergi sisteminin tüm gelirlerin birleştirilerek vergilenmesine dayanmaması gibi unsurlar gelir idaresi verilerinin de gelir bölüşümü konusunda gerçekçi ve somut bir veri sunmasına olanak vermemektedir. Ayrıca gelir yoluyla GSYİH serilerinin yayınlanmasına 2006 yılından itibaren son verilmesi de gelir bölüşümü konusunda önemli bir veri kaynağının yitirilmesi anlamına gelmiştir.

Bununla birlikte TÜİK'in reel ücrete, tarım gelirlerine, kişi başı milli gelire ve işgücüne ilişkin verileri fonksiyonel gelir bölüşümünün gerçek durumunu öngörmede önemli bir veri kaynağı durumundadır. Bu çerçevede çalışmanın önceki kısımlarında

⁴¹⁷ Mustafa Sönmez, 2008 Dünya Krizi ve Türkiye, s.88.

ortaya konulan fonksiyonel gelir bölüşümüne ilişkin öngörü ve hesaplamalar esas alınarak Tablo 2.30 ve 2.31’de bireysel gelir bölüşümünün gerçek durumuna ilişkin tahminimiz özetlenmiştir.

Tablo 2.30: Anketlerde Eksik Tahmin Edilen Gelirler

	Anket Sonucu (birim)	Dağıtılmış Anket Sonucu (birim)	Tahmin (%)	Tahmin (birim)	Anketlerde Eksik/Fazla Öngörülen (birim)
Ücret Gelirleri	48,4	62,4	%29,0	59,2	3,2 (fazla)
Tarım Gelirleri	6,8	8,8	%9,2	18,8	10,0 (eksik)
Sermaye Gelirleri	22,3	28,8	%61,8	126,1	97,3 (eksik)
Transfer ve Diğer Gelirler	22,5	-	-	-	-
Toplam Milli Gelir	100	100	%100	204,1	-
Milli Gelire Oran (*)	%49	%49	%100	%100	-

Kaynak: Anket Sonucu: TÜİK 2011 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Not: Net milli gelir hesabında transfer ve diğer gelirlerin yeri olmadığından bu gelirler diğer gelir kategorilerine ağırlıklı olarak dağıtılmıştır.

Tahmin; reel ücret, kişi başı milli gelir, tarım sektörü gelir payı ve işgücüne ilişkin TÜİK verilerine göre yapılan hesaplamaya dayanmaktadır (Bknz: Şekil 2.4, Tablo 2.27)

**Anket sonuçlarına göre ortalama hane halkı kullanılabilir gelirinin (24.343 TL) toplam hane halkı sayısı ile çarpımı (19.658) ile ulaşılan 478 milyar TL’nin 2011 yılı GSYİH’nin (1.297 milyar TL) %75’ine (973 milyar TL) oranlanması ile bulunmuştur.*

Not: Son olarak 2006 yılına ait veri içeren DPT Gelir Yöntemiyle GSYİH Serilerinde milli gelirin GSYİH’nin %75-76’sı seviyelerindeki tahmini esas alınarak, 2011 yılı için kullanılabilir gelir 2011 yılı GSYİH’nin %75’i olarak kabul edilmiştir.

Tablo 2.31’de özetlendiği üzere Türkiye’de gelir bölüşümü TÜİK gelir dağılımı anketlerinde ortaya konulduğundan çok daha dengesiz durumdadır. Belirtildiği üzere, anket sonuçlarına göre en yüksek gelir grubunun kar, menkul ve gayrimenkul geliri şeklinde elde ettiği sermaye gelirlerinin tüm sermaye gelirleri içindeki ortalama payı %64 seviyesindedir⁴¹⁸. Anketlerde saptanamayan sermaye gelirlerinin söz konusu oranlar esas alınarak dağıtılması durumunda dahi Gini katsayısı 0,47 olarak hesaplanmaktadır. Buna karşın Türkiye’de sermaye gelirlerindeki yoğunlaşma TÜİK gelir dağılımı anketlerinde öngörülenden çok daha ileri seviyededir.

⁴¹⁸ TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2011” sonuçlarındaki kar, menkul ve gayrimenkul gelirlerinin gelir grupları arasındaki dağılım oranları ve bu gelir türlerinin ağırlıkları esas alınarak genel olarak sermaye gelirlerinin gelir grupları arasında dağılımı ağırlıklı ortalama yöntemiyle hesaplanmıştır.

Tablo: 2.31. Türkiye’de Gelir Bölüşümü Dengesizliğinin Gerçek Boyutu

	2011			
	Anket Sonucu	Tahmin-1	Tahmin-2	Tahmin-3
1.Gelir Grubu	5,8	4,9	3,3	4,2
2.Gelir Grubu	10,6	9,0	5,7	7,5
3.Gelir Grubu	15,2	12,8	8,0	10,6
4.Gelir Grubu	21,7	19,0	11,4	15,6
5.Gelir Grubu	46,7	54,3	71,6	62,1
Gini Katsayısı	0,40	0,47	0,62	0,54
En Zengin/En Yoksul Grup	8,1	11,1	21,7	14,8

Kaynak: Anket Sonucu: TÜİK 2011 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Tahmin-1: Anketlerce fazla saptanan sermaye ve tarım gelirleri, bu gelir türlerinin TÜİK 2011 Gelir Dağılımı Anketinde gelir grupları arasındaki dağılım oranları esas alınarak dağıtılmış; eksik saptanan ücret gelirlerinin ise aynı şekilde düşümü yapılmıştır.

Tahmin-2: Tarım ve ücret gelirleri Tahmin-1’deki şekilde dağıtılmış ve düşüm yapılmış; anketlerce saptanamayan sermaye gelirinin ise tamamının en zengin gelir grubuna ait olduğu varsayılarak dağıtımı yapılmıştır.

Tahmin-3: Tarım ve ücret gelirleri Tahmin-1’deki şekilde dağıtılmış ve düşüm yapılmış; anketlerce saptanamayan sermaye gelirinin ise %80’inin en zengin gelir grubuna ait olduğu varsayılarak dağıtımı yapılmıştır.

Gelir İdaresi Başkanlığı verilerine göre 2012 Yılı En Çok Gelir Vergisi Ödeyen Mükellef Listesi’nin birinci sırasında yer alan kişi, listenin yüzüncü sırasında yer alan kişinin 12,5 katı vergi ödemektedir. Gayrimenkul sermaye iradına ilişkin listede de ilk sıradaki mükellef yüzüncü sıradaki mükellefin 5,5 katı vergi ödemektedir. Veriler tamamı en üst %1’lik gelir grubu içinde yer alan bireyler arasında dahi elde edilen sermaye gelirlerinin ne derece farklılık gösterdiğini somut şekilde ortaya koymaktadır. Gelir İdaresinin 2011 Yılı Gelir Vergisinin Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı Listesi de sermaye gelirlerindeki farklılaşmanın sadece en üst gelir grubuyla sınırlı olmadığına işaret etmektedir. Söz konusu listede tüm mükellefler için ortalama gelir vergisi matrahı 14.410 TL’dir. Söz konusu rakam, aynı yıl için en fazla gelir vergisi veren 100 mükellefin ortalama gelir vergisi matrahının yaklaşık binde birine karşılık gelmektedir. Ayrıca sanatçı, doktor ve noter gibi faaliyet kollarında ortalama matrah sırasıyla 50.000, 60.000 ve 224.000 TL’ye kadar yükselirken, bakkaliye, seyahat turizm ve lokantacılık gibi faaliyet kollarında sırasıyla 6.300, 5.400 ve 4.300 TL seviyesine inmektedir.

Veriler sermaye gelirlerindeki farklılaşmanın en üst gelir grubundan en alt gelir grubuna kadar tüm gelir gruplarını içerdiğini göstermektedir⁴¹⁹.

Menkul kıymet gelirlerinin dağılımına baktığımızda; borsada portföy sahiplerinin %1'i toplam borsa portföyünün %81,5'ini elinde bulundurmaktadır⁴²⁰. 2010 Finansal Piyasalar Raporuna göre⁴²¹ 2010 yılının Mart ayı itibarıyla mevduat sahiplerinin %1,65'i toplam mevduatların %81'ine; mevduat sahiplerinin %5'i ise toplam mevduatların %94'üne sahiptir. Bu veriler Türkiye'de sermaye gelirlerinin dağılımının gelir dağılımı anketlerinde öngörülenden çok daha fazla yoğunlaşma içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu durumda, gelir dağılımı anketlerinde saptanamayan sermaye gelirlerinin çok büyük oranda en yüksek gelir grubuna ait olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Saptanamayan sermaye gelirlerinin tamamının en üst gelir grubuna ait olduğunu varsayan tahmine göre Gini katsayısı 0,62 seviyesinde oluşmaktadır. Mevcut veriler çerçevesinde, saptanamayan sermaye gelirlerinin en az yüzde sekseninin en üst gelir grubuna ait olduğunu varsaymak gerçekçi bir tahmin olarak belirlemektedir. Bu durumda, Tablo.2.31'deki Tahmin-3'te belirtildiği üzere, Türkiye'de gelir bölüşümünün gerçek durumuna ait Gini katsayısı 0,54 seviyelerinde oluşacaktır.

2.6. Bireysel Gelir Bölüşümü Dengesizliğinin Bileşenleri

Çalışmanın III. Bölümünde Türkiye'de gelir bölüşümü dengesizliğine yol açan temel etmenler ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde inceleme konusu yapılmaktadır. Bu kısım ise farklı gelir bölüşümü bileşenlerinin bireysel gelir bölüşümü dengesizliğine yaptıkları katkının analizine ayrılmıştır. Sayısal nitelikli bu analiz kendi içinde iki ayrı kısma ayrılmıştır. Bunlardan ayrıştırma analizi kısmında, fonksiyonel, sektörel, bölgesel ve demografik gelir bileşenlerinin bireysel gelir dağılımı üzerindeki etkileri ayrı ayrı incelenmektedir. Regresyon analizi kısmında ise elde edilen gelirin esas olarak sahip olunan üretim araçlarına bağlı olduğu varsayımı altında, maddi ve beşeri sermaye sahipliği ile elde edilen gelir arasındaki ilişki inceleme konusu yapılmaktadır.

⁴¹⁹ Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi İstatistikleri, www.gib.gov.tr (15 Temmuz 2013)

⁴²⁰ Mustafa Sönmez, "Krizin kaynağı süper zenginlerde; Zenginler vergilendirilmeli, yoksullara aktarılmalı" http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20745 (10 Ocak 2011).

⁴²¹ BDDK 2010 Finansal Piyasalar Raporu 2010 Mart, Sayı:17, s.40.

2.6.1. Gelir Bölüşümü Bileşenleri Ayrıştırma Analizi

Bir eşitsizlik indeksi her bir gelir türüne bağlı oluşan eşitsizlik parçalarının toplamı olarak ele alınabilir. Buna göre Gini indeksi aşağıdaki gibi yazılabilir. Burada, birinci bölüm grubun gelir payı ile ağırlıklandırılmış grup içi eşitsizliği; ikinci bölüm, oluşturulan grupların birbirlerinden ayrımlaşma seviyesini; üçüncü bölüm de gruplar arası eşitsizliği göstermektedir⁴²².

$$G = \sum_i S_i G_i + \sum_i S_i G_i Q_i(P_i-1) + 2 \text{ cov } (y_i, F_i)/y$$

Bu çerçevede, TÜSİAD tarafından gerçekleştirilen çalışmada 1987 ve 1994 yılı gelir dağılımı anket sonuçları esas alınarak, farklı gelir bileşenlerinin toplam gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre, 1987 yılı için müteşebbis gelirleri %71,5 payla gelir eşitsizliğine en büyük katkı yapan gelir grubudur. Müteşebbis gelirlerinin toplam kullanılabilir gelir içinde payının yüksek oluşu ve bu gelirlerinin kendi içinde ileri derecede dengesiz dağılım göstermesi bu konuda etkindir⁴²³. 1994 yılına gelindiğinde müteşebbis gelirlerinin eşitsizliğe katkısı büyük düşüş göstererek %47 seviyesinde gerçekleşmiştir. Faiz gelirlerinin katkısı ise büyük bir artışla yaklaşık %47 seviyelerine ulaşmıştır. Faiz gelirlerinin toplam kullanılabilir gelir içindeki payının büyümesi ve müteşebbis gelirleri gibi faiz gelirlerinin de kendi içindeki dağılımın ileri derecede dengesiz olması bu konuda belirleyicidir⁴²⁴.

TÜİK 2011 Yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırma verileri esas alınarak gelir türlerine, cinsiyete, yerleşim yerine, eğitim durumuna ve bölgelere göre gelir bileşenlerine ayrıştırma analizi tarafımızca yapılmış ve sonuçlar izleyen kısımdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 2.32’de yer alan veriler, gelir dağılımı anket sonuçlarına göre emek gelirlerinin gelir dağılımındaki dengesizlikte %47 oranında pay sahibi olduğuna işaret etmektedir. Sermaye gelirlerinin ülke geneli gelir eşitsizliğine katkısı ise %29 seviyesinde oluşmaktadır. Diğer taraftan gelir bölüşümünün gerçek durumuna ilişkin

⁴²² TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, s.70.

⁴²³ TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, ss.64-65.

⁴²⁴ TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, ss.65-66.

tahmin verilerini esas aldığımızda, emek gelirlerinin ülke geneli gelir bölüşümü üzerindeki etkisi %22 seviyelerine inmektedir. Sermaye gelirlerinin etkisi ise %73 seviyelerine çıkmaktadır.

Tablo 2.32: Gelir Türlerine Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi

Gelir Bileşenleri	2011 Anket Sonuçları			Tahmin		
	Gelir Payı (%)	Grup İçi Gini	Eşitsizliğe Katkı (%)	Gelir Payı (%)	Grup İçi Gini	Eşitsizliğe Katkı (%)
Emek Geliri	48,4	0,394	47,2	29,0	0,413	22,2
Tarım Geliri	6,8	0,253	4,3	9,2	0,264	4,5
Sermaye Geliri	22,3	0,525	29,0	61,8	0,640	73,3
Transfer Geliri	22,5	0,350	19,5	-	-	-
Toplam	100	0,404	100	100	0,550	100

Kaynak: TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları.

Tahmin: Tablo2.31’de yer alan Tahmin-3 (2011 gelir dağılımı anketinin sermaye gelirlerini eksik saptadığına ve saptanamayan sermaye gelirinin %80’inin en üst gelir grubuna ait olduğuna ilişkin tahmin) verileri esas alınmıştır.

Tablo 2.33’te yer alan veriler erkek ve kadın gelirlerinin gelir dağılımı dengesizliği üzerinde, toplam gelirden aldıkları paylara koşut bir etki gösterdiklerini işaret etmektedir. Bu çerçevede gelir eşitsizliğine erkekler yaklaşık %87 seviyesinde, kadınlar ise %13 seviyesinde katkı yapmaktadır. Buna karşın, anket sonuçlarına göre kadınlarda işveren olarak çalışma oranı %1,2 iken erkeklerde %6,8’dir. Bu durumda, gelir dağılımı anketlerince saptanamayan sermaye gelirlerinin dikkate alınması halinde, sermaye gelirlerinin kullanılabilir gelir içindeki payı ve dolayısıyla da erkeklerin gelir eşitsizliği üzerindeki katkıları daha da büyüyecektir.

Tablo 2.33: Cinsiyete Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi

Gelir Bileşenleri	2011 Anket Sonuçları		
	Gelir Payı (%)	Grup İçi Gini	Eşitsizliğe Katkı (%)
Erkek	87,7	0,399	86,8
Kadın	12,3	0,434	13,2
Toplam	100	0,404	100

Kaynak: TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları

Yerleşim yerine göre gelir bileşenleri ayrıştırma analizi sonuçları kent ve kır gelirlerinin gelir dağılımı dengesizliği üzerinde toplam gelirden aldıkları paylarla

orantılı bir etki gösterdiklerine işaret etmektedir. Bu çerçevede gelir eşitsizliğinde yaklaşık %71 oranında kent gelirleri; %29 oranında kır gelirleri pay sahibidir. Buna karşın, anketlerce saptanamayan sermaye gelirlerinin varlığı ve bu gelirlerinin büyük oranda kent kesimine ait olduğu dikkate alındığında kent gelirlerinin ülke geneli gelir bölüşümü üzerindeki etkisi daha da belirleyici olacaktır.

Tablo 2.34: Yerleşim Yerine Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi

	2011 Anket Sonuçları		
Gelir Bileşenleri	Gelir Payı (%)	Grup İçi Gini	Eşitsizliğe Katkı (%)
Kent	70,5	0,394	71
Kır	29,5	0,385	29
Toplam	100	0,404	100

Kaynak: TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları

Tablo 2.35’te yer alan veriler ilkökul altı eğitim seviyesinde olanların gelir dağılımı eşitsizliğine ancak %1 oranında katkı yaptığını göstermektedir. Eşitsizliğe en yüksek katkı ise %43’lük payla üniversite mezunlarından gelmektedir. Lise, ortaokul ve ilkökul mezunları birlikte %55 seviyelerinde eşitsizliğe katkı yapmaktadır. Anketlerce saptanamayan sermaye gelirlerinin dağıtılması halinde yüksek eğitim seviyesine sahip kesimlerin eşitsizliğe yaptıkları katkının oranı daha da yükselecektir.

Tablo 2.35: Eğitim Durumuna Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi

	2011 Anket Sonuçları		
Gelir Bileşenleri	Gelir Payı (%)	Grup İçi Gini	Eşitsizliğe Katkı (%)
Okuryazar değil	4,4	0,056	0,2
Okuryazar	4,3	0,130	0,8
İlkokul	40,0	0,257	25,3
Ortaokul	8,8	0,341	7,4
Lise	18,9	0,501	23,3
Üniversite	23,6	0,738	43,0
Toplam	100	0,404	100

Kaynak: TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları

İstatistiki bölgelere göre gelir bileşenlerine ayrıştırma analizi sonuçları Marmara ve Ege Bölgelerinin ülke geneli gelir eşitsizliği üzerindeki katkısının yüzde elliyi aştığını ortaya koymaktadır. Akdeniz Bölgesi ile Batı Anadolu İstatistiki Bölgesinin

eşitsizlik üzerindeki katkısı toplam yüzde yirmi beş seviyesindedir. Türkiye'nin geri kalan bölgelerinin eşitsizlik üzerindeki payı da yüzde yirmi beş seviyelerindedir. Gelir dağılımı anketlerinde saptanamayan sermaye gelirleri büyük oranda Marmara Bölgesinde elde edildiğinden, bu gelirlerin de göz önünde bulundurulması halinde Marmara Bölgesinin ülke geneli gelir eşitsizliğine yaptığı katkı daha da büyüyecektir.

Tablo 2.36: İstatistiki Bölgelere Göre Gelir Bileşenleri Ayrıştırma Analizi

Gelir Bileşenleri	2011 Anket Sonuçları		
	Gelir Payı (%)	Grup İçi Gini	Eşitsizliğe Katkı (%)
TR1 İstanbul	23,5	0,371	23,3
TR2 Batı Marmara	4,9	0,365	4,7
TR3 Ege	17,3	0,397	18,5
TR4 Doğu Marmara	9,9	0,326	8,7
TR5 Batı Anadolu	10,7	0,374	10,8
TR6 Akdeniz	12,2	0,404	13,1
TR7 Orta Anadolu	4,3	0,366	4,2
TR8 Batı Karadeniz	6,0	0,335	5,5
TR9 Doğu Karadeniz	3,7	0,327	3,2
TRA Kuzeydoğu Anadolu	1,8	0,390	1,8
TRB Ortadoğu Anadolu	2,5	0,427	2,8
TRC Güneydoğu Anadolu	3,2	0,396	3,4
TOPLAM	100	0,404	100

Kaynak: TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları

Sonuç olarak, gelir türleri itibarıyla sermaye gelirleri, cinsiyetler itibarıyla erkek bireylerin gelirleri, yerleşim yeri itibarıyla kentsel kesim gelirleri, eğitim durumu itibarıyla üniversite mezunlarının gelirleri, bölgeler itibarıyla da Marmara Bölgesinde elde edilen gelirler ülke geneli gelir eşitsizliği üzerinde önemli bir paya sahiptir. Bu yönde bir sonuç oluşmasında, sözü edilen gelir gruplarının toplam kullanılabilir gelir içindeki paylarının büyüklüğü, gelir paylarının nüfus paylarına kıyasla çok daha yüksek olması ve bu grupların kendi içlerindeki gelir dağılımının da dengesiz olması etkindir. Ayrıca, gelir dağılımı anketlerince saptanamayan sermaye gelirlerinin dikkate alınması halinde sözü edilen gelir bileşenlerinin ülke geneli gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkileri daha da belirginleşecektir.

2.6.2. Gelir Bölüşümü Bileşenleri Regresyon Analizi

TÜSİAD tarafından gerçekleştirilen regresyon analizinde, 1994 yılı gelir dağılımı anket sonuçları esas alınarak, bağımlı gelir değişkeni üzerinde eğitim ve istihdam düzeyi değişkenlerinin etkileri test edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre; standardize edilmiş katsayılar itibarıyla, gelir düzeyi üzerinde en çok etki gösteren faktör eğitim düzeyidir. Elde edilen sonuçlar hane halkının ortalama eğitim düzeyinin %100 artışla iki katına çıkarılması halinde gelir düzeyinin %60 artacağını işaret etmektedir. Ortalama istihdam düzeyinin iki katına çıkarılması halinde ise gelirde yaklaşık %30 oranında bir artış meydana gelecektir⁴²⁵.

Transfer gelirleri bir kenara bırakılırsa, gelir elde etmenin temel ve zorunlu koşulu üretim araçlarına sahip olmaktır. Üretim araçları genel bir sınıflandırma yapılarak, maddi ve beşeri sermaye şeklinde iki kategori altında toplanabilir. Bu bağlamda, elde edilen gelirin esas itibarıyla sahip olunan beşeri ve maddi sermaye tarafından tayin edileceği varsayılabilir. Bu çerçevede, TÜİK 2004 ve 2011 yılları gelir dağılımı anket sonuçları esas alınarak, bağımlı gelir değişkeni üzerinde maddi ve beşeri sermaye değişkenlerinin etkileri doğrusal regresyon analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizde beşeri sermaye göstergesi olarak devam edilen formel eğitim süresi; maddi sermaye göstergesi olarak da sahip olunan servet payı esas alınmıştır.

Tablo 2.37: Regresyon Analizi Verileri-I (TÜİK Anket Sonuçlarına Göre)

	1.Gelir Grubu	2.Gelir Grubu	3.Gelir Grubu	4.Gelir Grubu	5.Gelir Grubu
Gelir Payı-2004*	6,0	10,7	15,2	21,9	46,2
Servet Payı-2004**	0,8	2,6	7,3	16,7	72,6
Eğitim Süresi (yıl) -2004***	4,8	5,8	6,9	8,3	10,5
Gelir Payı-2011*	6,5	11	15,5	21,9	45,1
Servet Payı-2011**	0,7	2,4	7	16,3	73,6
Eğitim Süresi (yıl) -2011***	4,5	5,6	6,2	7,3	10,0

*Kaynak: * TÜİK 2004 ve 2011 yılı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları.*

***Credit Suisse “Global Wealth Report 2010” <https://www.credit-suisse.com> (10 Ağustos 2013). Not: Söz konusu raporda Türkiye’nin servet dağılımına ait Gini katsayısı (0,70) esas alınarak aynı raporda yakın Gini katsayısına sahip olup dağılım bilgisi mevcut ülkelerin dağılım sonuçları esas alınmıştır.*

****TÜİK 2004 ve 2011 yılı Gelir Dağılımı Anketi verilerinden hesaplanmıştır*

⁴²⁵ TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, ss.88,89.

$$\text{Gelir} = -7,74 + [0,295 \times \text{Servet Payı}] + [3,125 \times \text{Eğitim Süresi}]$$

(0,577) (0,439)

(Not: Parantez içi rakamlar standardize katsayıları göstermektedir)

Anket sonuçları esas alındığında yukarıdaki regresyon denklemi elde edilmektedir. Standardize katsayılar itibarıyla kıyaslama yapıldığında, servet payı 0,577 katsayı değeri ile elde edilen gelir düzeyi üzerinde en büyük etkiye sahip değişkendir. Eğitim süresi de, servet değişkenine yakın düzeyde, 0,439 katsayı değeri ile gelir üzerinde etkide bulunmaktadır. Regresyon sonuçları itibarıyla esneklik değerleri hesaplandığında, kişinin servet miktarında yüzde yüzlük bir artış olması halinde gelir seviyesinde yaklaşık yüzde kırk seviyesinde artış oluşacaktır. Eğitim süresinde yüzde yüzlük bir artış olması halinde ise elde edilecek gelirden yaklaşık yüzde doksan seviyesinde bir artış meydana gelecektir.

Tablo 2.38: Regresyon Analizi Verileri-II (Gelir Dağılımı Tahminimize Göre)

	1.Gelir Grubu	2.Gelir Grubu	3.Gelir Grubu	4.Gelir Grubu	5.Gelir Grubu
Gelir Payı-2004*	4,2	7,7	10,9	16,1	61,1
Servet Payı-2004**	0,4	1,3	4,5	12	81,8
Eğitim Süresi (yıl) -2004	4,8	5,8	6,9	8,3	10,5
Gelir Payı-2011*	4,5	7,7	10,8	15,7	61,3
Servet Payı-2011**	0,3	1,1	4,2	11,6	82,8
Eğitim Süresi (yıl) -2011	4,5	5,6	6,2	7,3	10,0

Kaynak: *Türkiye’de gelir dağılımının gerçek durumuna ilişkin tahminimize göre gelir payları. Ayrıntı için bakınız: Tablo 2.30 ve 2.31.

**Türkiye’de gelir dağılımının gerçek durumuna ilişkin tahmin sonuçları ve “Global Wealth Report” sonuçları birlikte göz önünde bulundurularak Türkiye’de servet dağılımının gerçek durumuna ait Gini katsayısının (0,80) seviyelerinde oluşacağı öngörülmüş ve servet dağılımı bu seviyede gerçekleşen ülkelerin servet dağılım sonuçları esas alınmıştır.

$$\text{Gelir} = -1,65 + [0,587 \times \text{Servet Payı}] + [1,417 \times \text{Eğitim Süresi}]$$

(0,880) (0,132)

(Not: Parantez içi rakamlar standardize katsayıları göstermektedir)

Türkiye’de gelir dağılımının gerçek durumuna ilişkin tahmin sonuçları esas alındığında ise yukarıda belirtilen regresyon denklemi elde edilmektedir. Standardize katsayılar itibarıyla kıyaslama yapıldığında, servet payı 0,880 katsayı değeri ile gelir düzeyi üzerinde asıl etkiye sahip değişkendir. Eğitim süresi ise 0,132 katsayı değeri ile

gelir üzerinde etkide bulunmaktadır. Esneklik değerleri hesaplandığında, servet miktarında yüzde yüzlük bir artış olması durumunda gelir seviyesinde yaklaşık yüzde yetmiş beş artış meydana gelecektir. Eğitim süresinde yüzde yüzlük bir artış olması halinde ise elde edilecek gelirden yaklaşık yüzde otuz seviyesinde bir artış oluşacaktır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; gelir dağılımı anket sonuçları esas alındığında, beşeri sermaye artışının, elde edilecek gelir üzerinde göstereceği etki, maddi sermaye artışının olası etkisinin iki katı düzeyindedir. Diğer taraftan gelir dağılımının gerçek durumuna ilişkin tahmin sonuçları esas alındığında, elde edilecek gelir üzerinde asıl etkiyi sahip olunan maddi servet miktarı göstermektedir. Bu durumda, maddi servet artışının gelir üzerindeki olası etkisi de beşeri servet artışının etkisinin iki katı düzeyinde oluşmaktadır.

Yukarıda belirtilen sonuçlara ulaşmakla birlikte, regresyon analiziyle ilgili vurgulanması gereken, Freedman'ın dile getirdiği üzere, matematiksel eşitlikler çok doğru gözükseler de, bu durumun, onların birçok rastgele belirlenmiş seçenekten türetildiği sonucunu değiştirmemesidir. Regresyona hangi değişkenlerin gireceği, regresyon denkleminde hangi fonksiyonel formun kullanılacağı gibi konular nadiren veri seti ya da bilimsel yasalar tarafından zorunlu kılınmaktadır⁴²⁶. Ayrıca, M. Weber'in belirttiği üzere: "Belli bir toplumsal olguda, onu bütün gerçekliğiyle yakalamak üzere, her şeyi kuşatan bir nedensel regresyon yapabilmek sadece olanaksız değil, aynı zamanda bu tür bir çabaya girişmek saçmadır da"⁴²⁷.

Bu çerçevede, özellikle sosyal bilimlerde gerçekleştirilen regresyon analizlerinde değişkenlerin determinist bir yaklaşım yerine olasılıklı bir biçimde birbiriyle ilişkilendirilmesi daha doğru olacaktır. Bu kısımda gerçekleştirilen regresyon sonuçlarının da bu bağlamda yorumlanması gerekmektedir. Diğer taraftan, regresyon sonuçlarının, gelir dağılımı ile maddi ve beşeri sermaye dağılımı arasında zorunlu bir nedensellik bağıntıyı ortaya koymadığı kabul edildiğinde de sonuçların gelir

⁴²⁶ David FREEDMAN, "From Association to Causation: Some Remarks on the History of Statistics" Statistics Department, University of California, Berkeley, USA Technical Report No. 521, 2002, s.19.

⁴²⁷ Freund, J. "German Sociology in the Time of Max Weber.", **A History of Sociological Analysis**, T. Bottomore ve R. Nisbet (Ed), London: Heinemann, 1979, s.170; Aktaran: Nilgün Çelebi, "Sosyoloji ve Nedensellik", **Araştırma Dergisi**, A.Ü. Felsefe Bölümü, Cilt:14, 1992, s.38.

bölüşümündeki dengesizliklerle maddi ve beşeri sermaye dağılımındaki dengesizlikler arasında aynı yönlü ve çok güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koyduğu kesindir.

2.7. TÜRKİYE’NİN GELİR BÖLÜŞÜMÜNDE DÜNYADAKİ YERİ

Birleşmiş Milletler 2013 İnsani Kalkınma Raporu’na göre en dengesiz gelir dağılımına sahip on ülke (Gini katsayısı itibarıyla); Seyşeller Cumhuriyeti (0,66), Komorlar Adaları (0,64), Nambia (0,64), Kiribati (0,63), Mikronezya (0,61), Honduras (0,57), Kolombiya (0,56), Orta Afrika Cumhuriyeti (0,56), Bolivya (0,56) ve Brezilya’dır (0,55)⁴²⁸. Aynı raporda Türkiye de 0,39 seviyesindeki Gini katsayısı değeri ile gelir dağılımı dengesiz ülkeler içinde yer almaktadır. Gelişmemiş ülkeler hariç tutulup, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri içeren kıyaslamalar yapıldığında ise Türkiye gelir dağılımı dengesizliği sıralamalarında ilk sıralarda yer bulmaktadır.

AB ülkeleri ile bir kıyaslama yapıldığında; 1990 yılında AB ülkeleri arasında gelirin en dengesiz dağılım gösterdiği ülke olan İtalya’nın Gini katsayısı 0,345 iken Türkiye’nin katsayısının 0,463 olduğu görülmektedir⁴²⁹. 2010’lı yıllara gelindiğinde Türkiye, Avrupa Birliği’ne üye ve aday ülkeler arasında gelir dağılımı en dengesiz ülke sıfatını korumuştur. Türkiye’nin gelir dağılımı bakımından OECD ülkeleri arasındaki yeri ise Tablo 2.39’da gösterilmiştir. Veriler Türkiye’nin, otuz dört OECD ülkesi arasında, Şili ve Meksika’dan sonra gelir dağılımı en dengesiz ülke olduğunu göstermektedir. Türkiye için ölçülen Gini katsayısı 0,41 iken OECD Ülkelerinin ortalamasının 0,31 olduğu göz önüne alındığında, diğer OECD ülkelerine kıyasla Türkiye’deki gelir dağılımı bozukluğunun boyutları daha net ortaya çıkmaktadır. Yüksek gelir grubunun gelirinin en yoksul veya orta gelir grubuna oranı gibi kıstaslar bakımından da Türkiye OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı en bozuk ülkeler arasında yer almaktadır. Veriler, Türkiye’nin, gelirin ileri derecede ve tüm katmanlarıyla dengesiz dağılım gösterdiği bir ülke olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴²⁸ Birleşmiş Milletler, “2013 İnsani Kalkınma Raporu”, ss.152-155, www.undp.org (15 Temmuz 2013).

⁴²⁹ TÜSİAD.Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma,ss.115,116

Tablo 2.39: OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı

Ülke	Gini katsayısı		2.En Zengin %10/ En Yoksul %10		2.En Zengin %10 / 5.%10'luk Grup		5. % 10'luk Grup / En Yoksul %10	
	Katsayı	Sıra	Oran	Sıra	Oran	Sıra	Oran	Sıra
Avustralya	0,34	26	4,5	24	2,0	23	2,1	20
Avusturya	0,26	9	3,2	9	1,8	9	1,8	8
Belçika	0,26	6	3,3	11	1,7	6	1,9	16
Kanada	0,32	23	4,2	21	1,9	19	2,1	19
Şili	0,49	34	8,5	33	3,2	34	2,7	33
Çek Cumhuriyeti	0,26	4	2,9	2	1,7	7	1,7	2
Danimarka	0,25	2	2,8	1	1,6	1	1,7	4
Estonya	0,32	21	4,3	22	2,0	26	2,3	25
Finlandiya	0,26	8	3,2	7	1,7	5	1,9	10
Fransa	0,29	12	3,4	14	1,9	17	1,8	7
Almanya	0,30	15	3,5	15	1,8	14	1,9	14
Yunanistan	0,31	18	4,0	19	2,0	21	2,2	21
Macaristan	0,27	10	3,1	6	1,7	8	1,8	6
İzlanda	0,30	16	3,2	10	1,8	11	1,7	3
İrlanda	0,29	13	3,7	17	1,9	16	2,2	22
İsrail	0,37	30	6,2	32	2,3	30	2,7	32
İtalya	0,34	27	4,3	23	2,0	27	2,1	18
Japonya	0,33	24	5,0	29	2,0	24	2,4	29
Kore	0,32	20	4,8	27	1,9	18	2,4	28
Lüksemburg	0,29	11	3,4	13	1,8	12	1,9	9
Meksika	0,48	33	9,7	34	3,0	33	2,9	34
Danimarka	0,29	14	3,3	12	1,8	13	1,9	12
Yeni Zelanda	0,33	25	4,2	20	2,1	28	2,1	17
Norveç	0,25	3	3,0	3	1,6	2	1,8	5
Polonya	0,31	19	4,0	18	2,0	22	2,4	27
Portekiz	0,35	29	4,9	28	2,3	31	2,2	24
Slovakya	0,26	5	3,1	5	1,8	10	1,9	13
Slovenya	0,24	1	3,0	4	1,6	3	1,9	11
İspanya	0,32	22	4,6	25	2,0	20	2,3	26
İsveç	0,26	7	3,2	8	1,7	4	1,7	1
İsviçre	0,30	17	3,7	16	1,9	15	1,9	15
Türkiye	0,41	32	6,2	31	2,5	32	2,7	30
Birleşik Krallık	0,34	28	4,6	26	2,0	25	2,2	23
ABD	0,38	31	5,9	30	2,2	29	2,7	31
OECD Ortalama	0,31	-	4,3	-	2,0	-	2,1	-

Kaynak:OECD Factbook 2011,<http://www.oecd-ilibrary.org>. (10 Mayıs 2012)

Dikkate alınması gereken çok önemli bir nokta da diğer ülkelerle yapılan kıyaslamalarda Türkiye için TÜİK anketlerinde saptanan 0,40 seviyelerindeki Gini katsayısının esas alınmasıdır. Buna karşın çalışmanın önceki kısmında ortaya

konulduğu üzere Türkiye’de gelir bölüşümünün gerçek durumuna ilişkin Gini katsayısının 0,54’ler seviyesinde oluştuğunu öngörmek daha gerçekçi bir tahmindir. Dünya geneli kıyaslamalarda TÜİK anketlerindeki katsayı yerine 0,54’ler seviyesindeki katsayının esas alınması halinde, Türkiye OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı en bozuk ülke konumuna sahip olmaktadır. Bunun ötesinde dünya genelinde tüm ülkeler içinde de, küçük ada devletlerinden ya da önemli demokrasi sorunları olan ülkelere meydana gelen gelir dağılımı en dengesiz ilk on-on beş ülke arasında kendine yer bulmaktadır. Bu durum Türkiye’de gelir dağılımı bozukluğunun gerçekte ne derece ileri bir noktada olduğunu açık olarak göstermektedir.

2.8. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM ÜZERİNE GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye’de gelir bölüşümünün gösterdiği gelişimin anlaşılması iki temel sürecin göz önünde bulundurulması ile mümkündür. Bu süreçlerden ilki ülkenin kapitalistleşme sürecidir. Diğerisi ise yine bu sürecin bir parçası olmakla birlikte, yol açtığı dönüşümler ve gelir bölüşümü üzerindeki etkileri bakımından ayrıca ele alınmayı gerektiren küreselleşme sürecidir.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, sermaye birikimini caydıran, tarım ağırlıklı ve küçük üreticiliğin egemen olduğu bir ekonomik yapıya sahip Osmanlı Devleti’nde dengeli bir bölüşüm söz konusudur. Osmanlı Devleti’nin bu yapısı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapitalistleşme tercihi ile birlikte değişmeye başlamıştır. Kapitalistleşme ile birlikte zenginliklerin belirli bir sınıfta toplanması yönünde işleyen süreç, Cumhuriyet’in tek parti döneminde de devam etmiş ve gelir dağılımında dengesizlikler belirmeye başlamıştır. Cumhuriyet’in çok partili döneminde izlenen politikalar, önceki dönemden radikal bir kopuşa karşılık gelmemekle birlikte, çok partili sistem, geniş kitlelerin taleplerini belirli oranda gözetmeyi zorunlu kılmıştır. Bu nedenle de bu dönemde gelir bölüşümü dengesizliğindeki artış ivmesi hız kesmiştir.

1960’lı yıllarda başlayan ithal ikameci dönemde ise ekonomik büyüme sürecinin etkisiyle önemli miktarda sermaye birikiminin meydana gelmesinin, kentsel ve kırsal

yerler ve bölgeler arasındaki eşitsizliklerin yükselmesinin gelir bölüşümüne olumsuz yansımaları olmuştur. Bununla birlikte dönem içinde yaratılan hasılanın toplumsal sınıflar arasında dengeli bir biçimde paylaşılması, gelir bölüşümü dengesizliğinde önemli bir artış yaşanmasının önüne geçmiştir. Bu şekilde, Türkiye, gelirin nispeten dengeli dağılım gösterdiği bir toplumsal yapı ile 1980’li yıllara girmiştir.

1980’lerden itibaren gelir bölüşümü üzerinde küreselleşme süreci de etkili olmaya başlamıştır. Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisinde yeni bir birikim modeli uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu modelin geçerli olduğu dönemde izlenen politikalar kendi içinde taşıdığı farklılıklara göre üç alt dönemde incelenebilir. Bunlardan ilki olan 1980’li yıllarda uygulanan ihracata dayalı büyüme döneminde gelir bölüşümünün tüm kategorilerinde daha önce hiçbir dönemde olmadığı oranda bozulma yaşanmıştır. Bu sürecin yaşanmasında, emeğin sadece bir maliyet unsuru olarak görülmesi, iç talep yerine dış talebin karşılanmasının hedeflenmesi ve 1980’li yılların politik ve yasal yapısının bu politikalara olanak tanınması etken olmuştur.

Bu modelin limitlerine ulaşmasıyla 1990’lı yıllar süresince finansal serbestleşme modeli uygulanmıştır. Bu dönemde uygulanan popülist politikalar emek ve tarım geliri elde eden kesimlerin önceki dönem kayıplarının giderilmesine olanak tanımıştır. İhtiyaç duyulan kaynaklar da sermaye kesiminin vergilenmesi yerine borçla sağlandığından, sermaye gelirlerinde de bir aşınma yaşanmamıştır. Sonuçta 1990’lı yıllar gelir bölüşümündeki eşitsizlik sürecinin hız kestiği ve mevcut durumun büyük ölçüde korunduğu yıllar olmuştur.

Bu modelin de artan borç yükü sebebiyle limitlerine ulaşmasıyla 2000’li yıllarda IMF denetimli büyüme dönemi yaşanmıştır. Faiz ve anapara ödemelerinin karşılanabilmesi için kamu harcamalarının kısıtlanması, büyümenin sermaye girişine ve tüketime bağlı, istihdam yaratmayan karaktere bürünmesi ve emek gelirlerinin baskılanması dönemin öne çıkan unsurlarını oluşturmuştur. İzlenen politikaların sonucu olarak dönem içerisinde işsizlik artmış ve emek gelirleri önemli derecede aşınmaya uğramıştır.

Bu şekilde 2010'lu yıllara gelindiğinde halen varlığını koruyan küreselleşme sürecinin sonucunda, Türkiye'de gelir bölüşümü daha önce hiçbir dönemde olmadığı kadar dengesiz bir hal almış, bölüşüm ilişkilerindeki bozulma kalıcı bir nitelik kazanmıştır.

Bununla birlikte gelir bölüşümünün, emek, sermaye ve tarımsal gelirlerin milli gelir payı, reel ücret ve işsizlik oranı gibi parametrelerde kendisini gösteren sonuçlarını, birkaç istisna dışında, Türkiye'de gerçekleştirilen gelir bölüşümü ölçüm çalışmalarında bulmak mümkün değildir. Türkiye'de gelir bölüşümü ölçüm çalışmaları, diğer veri kaynaklarındaki yetersizliklerden ötürü, gelir dağılımı anketlerine dayanmaktadır. Bunlardan 1980 yılı öncesi çalışmalar Türkiye genelini temsil ve kıyaslama sorunları içermektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 1987 ve 1994 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalar ise gerek ülke genelini temsil bakımından gerek de diğer ekonomik parametrelerle uyum gösterme bakımından en başarılı çalışmalardır. Diğer yandan 2000 yılı sonrası çalışmalar ise Türkiye'de gelir bölüşümünü dengeli yansıtmaya eğilimi taşıyan ve gelir bölüşümünün gerçek durumunu ölçmekten giderek uzaklaşan çalışmalar olmuştur.

Son dönem gelir dağılımı anketlerinin gelir bölüşümünün gerçek durumunu saptamadaki yetersizliğinin teknik açıdan temel nedeni kullanılabılır gelir tahminindeki hatalara ilişkindir. Anketlerde tahmin edilen kullanılabılır gelir gerçek kullanılabılır gelirin yarısı düzeyindedir ve bu haliyle anket sonuçları OECD sınıflandırmasında tartışmalı kategoridedir. Üstelik anketler emek gelirlerini doğru biçimde tahmin ederken sermaye gelirlerini gerçekte olduğundan çok daha düşük öngörmektedir. Yoğunluklu olarak yüksek gelir grubunun elde ettiği sermaye gelirlerinin anketlerde düşük öngörülmesi de gelir bölüşümünün olduğundan dengeli yansıtılmasına yol açmaktadır. Anketlerde eksik tahmin edilen sermaye gelirlerinin dağıtım yapıldığında, bireysel gelir bölüşümünün gerçek durumuna ait Gini katsayısı anketlerdeki gibi 0,40 seviyesinde değil 0,54 seviyesinde hesaplanmaktadır.

Bununla birlikte gelir dağılımını gerçekte olduğundan daha dengeli yansıtmaya eğilimi taşıyan anket sonuçlarına göre de Türkiye'de gelir bölüşümünde önemli boyutta dengesizlik söz konusudur. Bu dengesizlik fonksiyonel, bireysel, sektörel, bölgesel

dağılımda; demografik unsurlara ve sosyal sınıflara göre dağılımda; kısaca, gelir dağılımının başat tüm kategorilerinde geçerlidir. Dünya genelinde bir kıyaslama yapıldığında da, anket verilerine göre 0,40 seviyelerinde ölçülen Gini katsayısı ile Türkiye gelir dağılımı dengesiz ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Türkiye’de gelir bölüşümünün gerçek durumuna ilişkin 0,54 seviyesindeki Gini katsayısının esas alınması halinde ise Türkiye dünya genelinde tüm ülkeler içinde gelir dağılımı en dengesiz ilk on-on beş ülke arasında yer bulmaktadır.

Türkiye’de gelir bölüşümünün bu derece dengesiz olmasında, gelir türü itibarıyla sermaye gelirleri, cinsiyetler itibarıyla erkek bireylerin gelirleri, eğitim durumu itibarıyla üniversite mezunlarının gelirleri, yerleşim yeri itibarıyla kentsel kesim gelirleri ve bölgeler itibarıyla da Marmara Bölgesinde elde edilen gelirlerin ortalama gelirlerden önemli miktarda sapma göstermesi etkindir. Yapılan regresyon analizi de gelir bölüşümündeki dengesizlikte maddi ve beşeri sermaye dağılımındaki dengesizliğin başat rol oynadığının ipuçlarını sunmaktadır.

Sonuç olarak, gelir bölüşümü konusunda ortaya konulan veriler ve dünya ile yapılan karşılaştırmalar Türkiye’de gelir bölüşümü dengesizliğinin ve dolayısıyla bölüşüm sorununun ne derece büyük bir sorun olduğunu açık olarak sergilemektedir. Üstelik Türkiye’de bölüşüm sorunu açısından, düzelmenin yaşandığı bir süreçten söz edilemez. Tam tersine, bölüşüm sorunu, küreselleşe döneminde yaşanan gelişmelerin sonucunda, giderek boyut kazanan ve kalıcılaşan bir soruna dönüşmüş durumdadır.

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM SORUNUNUN NEDENLERİ VE TEMEL SONUÇLARI

Çalışmanın II. Bölümünde Türkiye’de gelir bölüşümünün küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmelerin sonucunda önemli ölçüde bozulduğu ve bölüşüm sorununun kalıcı bir nitelik kazandığı ortaya konulmuştur. Bu bölüm ise Türkiye’de bölüşüm sorununa yol açan etmenlerin ve ortaya çıkan temel sonuçların analizine ayrılmıştır. Bu çerçevede ilk alt bölümde, birincil dağılımda dengesizliğe yol açan sistemik, yapısal ve süreçsel unsurlarla ikincil dağılımda dengesizliğe yol açan kamu politikaları ayrı başlıklar altında incelenmektedir. İkinci alt bölüm ise bölüşüm sorununun ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikli temel sonuçlarının tahliline ayrılmıştır.

3.1. BÖLÜŞÜM SORUNUNUN NEDENLERİ

3.1.1. Birincil Dağılımdaki Dengesizliğin Unsurları

3.1.1.1. Sistemik Unsurlar

3.1.1.1.1. Ekonomik Sistem

Ülkede geçerli ekonomik sistemin gelir bölüşümü üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Bu konuda gerçekleştirilen bir çalışmada en yüksek yüzde onluk gelir grubunun en düşük gelir grubuna kıyasla Kıta Avrupası ülkelerinde 8,1 kat; İskandinav ülkelerinde 5,1 kat; Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise 3,0 kat gelir elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır⁴³⁰. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Ticaret ve Kalkınma Raporu’na göre de geçiş ekonomilerinde 1980’lerden 1990’lara gelindiğinde Gini katsayısı ortalama 20 puanlık bir artış göstermiştir⁴³¹.

Bu durum Türkiye için de geçerli olmuş ve ülkenin kapitalistleşme süreci gelir bölüşümü üzerinde belirleyici bir etki göstermiştir. Çalışmanın, 2.1. ve 2.2. kısımlarında ortaya konulduğu üzere, Osmanlı Devleti’nde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapitalistleşme süreci yaşanmaya başlanmıştır. Kapitalist sermaye birikim sürecinin Osmanlı’nın kendi pazarı üzerindeki denetim yetkisinin kaybedildiği bir döneme denk gelmesi, bu sürecin eşitsiz şekilde işlemesi sonucunu doğurmuştur.

⁴³⁰ Robert Weil “Red Shift: Class Effects of Socialist Egalitarianism and Capitalist Polarization”, <http://www.sdonline.org/31/Weil.pdf> (10 Mart 2010)

⁴³¹ UNCTAD, Trade and Development Report, 2012, s.55.

Cumhuriyetle birlikte sermaye birikimi sürecinin aktörleri değişime uğramıştır. Buna karşın, esas itibarıyla toplumsal bir ilişki olan kapitalist sermaye birikimi Türkiye’de sürekliliğini korumuştur ⁴³².

Başka bir ifadeyle, Cumhuriyetle birlikte, kapitalist birikim süreci bu niteliğini kaybetmeden “ulusal” bir dönüşüm sürecine girmiştir. Muasır medeniyetler seviyesine çıkmak olarak dile getirilen amaç da, esas itibarıyla “ulusal aidiyetle tanımlanan, kapitalist temelde örgütlenmiş bir toplum yaratmak” anlamına gelmiştir ve tüm süreç bu temel hedefe göre işlemiştir. Bu süreçte, toplumsal yaşamın tüm alanlarının, ulusal nitelik kazanmaya başlayan sermaye birikiminin gerekliliklerini karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmesine uğraş verilmiştir. Bu süreç, çatışma ve gerilimleri ile birlikte günümüze kadar devam etmiştir. Sonuç olarak Türkiye’de yaşanan kapitalistleşme süreci de, kapitalist sermaye birikiminin asli unsurları olan eşitsiz ve bileşik bir yapı içerisinde kendini göstermiştir⁴³³.

Diğer taraftan Türkiye’de, kapitalist bir toplumsal sisteme geçişin yaygınlık gösteren ön koşulu olarak, siyasi iktidar ve üst yapı sorunlarının bir burjuva devrimiyle çözümlenmesi süreci ise hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmemiştir. Geniş halk kitlelerinin katılımıyla ve demokratik devrimler sonucu oluşan burjuva demokrasileri emekçi sınıfların ekonomik ve siyasi olarak örgütlenmesine; iktidara rakip ya da ortak olabilmelerine olanak tanımaktadır. Türkiye’de geçerli olan parlamenter popülizm ise emekçi sınıfların somut ve örgütlü siyasi mücadelesi ile elde ettikleri hak ve konumlar yerine, egemen sınıfların inisiyatifindeki ödünlere dayalı işlemektedir. Bu nedenle de iktidar her zaman egemen sınıfların tekelinde kalmıştır. Bu rejimde genişleme konjonktürlerinde gelirin nispeten daha eşitlikçi paylaşımı söz konusu olsa da, ekonominin durgunlaştığı ya da radikal bir muhalefetin güçlendiği durumlarda popülizm terk edilerek, otoriter bir rejim gündeme gelmiştir⁴³⁴.

⁴³² Mehmet Türkay, “Türkiye’de Kapitalist Sermaye Birikiminin Ulusal Dönüşümü”, **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi**, Demet Yılmaz ve diğerleri (hızl.), 1.Basım, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, ss.23-26.

⁴³³ Türkay, “Türkiye’de Kapitalist Sermaye Birikiminin Ulusal Dönüşümü”, s.27-35.

⁴³⁴ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s.207-216.

Ekonomik ve siyasal alanda yaşanan bu süreçler Türkiye’de gelir bölüşümünün şekillenmesinde başat rol oynamıştır. Gelir bölüşümü üzerinde en önemli etkiye ise küreselleşme sürecinde ekonomik ve politik yapının, sermayenin gereksinimlerini karşılamak için yeniden şekillendirilmesi yol açmıştır. Yeni ekonomik yapı en düşük maliyetle üretim yapmayı zorunlu kıldığından emek gelirlerinin geriletilmesi gerekmiştir. Bu da önceki dönemin dayandığı sınıflar arası uzlaşma koşullarını ortadan kaldırmıştır. Bu stratejinin sorunsuz uygulanabilmesi için toplumdaki güç dengelerinin de yeniden oluşturulması gerekmiştir. Bu çerçevede, Türkiye’de 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ve arkasından gelen yasaklar ve düzenlemeler, emek gelirlerini baskılayarak yeni strateji için uygun altyapıyı sağlamıştır⁴³⁵. Toplumun depolitizasyonuna ve ekonomik ve siyasi hak arama kapasitesinin zayıflatılmasına dayalı bu politikalar, emek kesiminin milli gelirden daha az pay almasının ve siyaset üzerindeki etkisinin gerilemesinin altyapısını oluşturmuştur.

Böylelikle, gelir bölüşümünde, kapitalistleşme tercihi ile birlikte artmaya başlayan eşitsizlik süreci, küreselleşme döneminde yaşanan dönüşümler sonucu büyük bir ivme kazanmıştır. Türkiye’de 1980’li yıllardan önce de sermayenin gereksinimlerine öncelik tanıyan bir anlayış geçerli olmakla birlikte, bir yandan geniş kesimlerin taleplerinin de gözetildiği, belirli bir dengenin sağlandığı bir ekonomik düzenden söz etmek olasıdır. 1980 sonrasında ve özellikle de 2000’li yıllardan itibaren ise, ülkede geçerli parlamenter popülizm şeklinde adlandırılabilir politik sistemin de olanak tanınmasıyla, giderek yerel ve uluslararası sermaye güçlerine tabi, toplumsal taleplere kayıtsız bir ekonomik düzen geçerli olmuştur. Ekonomik düzende yaşanan bu değişim, ekonominin yapısal ve süreçsel unsurlarını da şekillendirerek Türkiye’de gelir bölüşümünde yaşanan bozulmanın en temel etmenini oluşturmuştur.

3.1.1.1.2. Küresel Ekonomik Sistem

Küresel ekonomik sistemin ve Türkiye’nin bu sisteme eklemlenme biçiminin gelir bölüşümü üzerinde belirleyici etkisi vardır. 18. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında Batı Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya gibi ülkeler

⁴³⁵ Mehmet Türkay, **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik**, 1.Basım, İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2009, ss.272,273.

endüstriyel üretimde öncü bir konum elde etmiştir. Bu ülkeler merkez ekonomileri meydana getirmeye; dünyanın geri kalanını da çevre ülkeler konumuna itmeye başlamışlardır. II. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde merkez ülkeler dünya endüstriyel üretiminin %90'ını gerçekleştirir konuma ulaşmışlardır. Aynı süreçte çevre ülkeler ise birincil ürün üreticisi ve doğal hammadde ihracatçısı konumuna itilmişlerdir⁴³⁶.

Endüstriyel üretimin merkezde bu derece yoğunlaşması çevre ülkelerin kapitalist kalkınma potansiyellerinin büyük ölçüde ortadan kalkmasına yol açmıştır. Çevre ülkelerin yaşanan bu gelişmeler karşısında, kapitalistleşme süreçleri üzerinde iradi müdahalelerde bulunma potansiyelleri de zayıflamıştır. Bu aşamayla birlikte bu ülkeler kendilerini, orantısız güç ilişkilerinin tayin ettiği bir eklemlenme süreci içinde bulmuşlardır. Bu eklemlenme süreci ile birlikte çevre ülkelerin yaşadığı da bağımlı bir kapitalistleşme süreci olmuştur⁴³⁷.

Çevre ülkelerin karşı karşıya olduğu bağımlı kapitalistleşme süreci, küreselleşme döneminde çok daha belirgin bir nitelik kazanmıştır. Küreselleşme döneminde çevre ülkeler, üretken sermayeyi çekmek ve dünya piyasasında rekabet edebilmek için düşük emek maliyetlerine sahip bir ekonomik ortam yaratma uğraşına girmişlerdir. Bir yandan da finansal sermayeyi ülkeye çekmek için yüksek faiz getirisi sunmuşlar; özelleştirmeler ve firma satışları yoluyla daha önce kamuya ve yerli sermayeye ait işletmeleri uluslararası firmalara pazarlamışlardır. Sonuçta merkeze çok daha bağımlı, toplumun emeğiyle geçinen geniş kesimleri için olumsuz çalışma koşulları, düşük ücretler ve azalan sosyal harcamalar anlamına gelen, toplumsal taleplere öncelik tanımayan bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır.

Uluslararası ekonomik sisteme tipik bir çevre ülke olarak eklemlenmesi dolayısıyla, Türkiye de küreselleşme sürecinde yaşanan dönüşümlerden en olumsuz etkilenen ülkelerden olmuştur. Bu şekilde, Türkiye'nin, dünyada egemen kapitalist birikim modelinin çevre ülkeler için öngördüğü entegrasyon biçimini benimsemesi, gelir bölüşümünün şekillenmesi üzerinde uluslararası ekonomik sistemin önemli derecede olumsuz etki göstermesine neden olmuştur.

⁴³⁶ Yeldan, The Economics of Growth and Distribution, s.37.

⁴³⁷ Mehmet Türkay, "Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri", **İktisat Dergisi**, Sayı: 404 Ağustos 2000, ss.11-13.

3.1.1.2. Yapısal Unsurlar

3.1.1.2.1. Bölüşüm İlişkileri ve Üretim Faktörlerinin Dağılımı

3.1.1.2.1.1. Bölüşüm İlişkileri

Türkiye’de bölüşüm ilişkilerinin 1980 öncesi dönemdeki yapılanmasında, ithal ikameci modelde emeğin aynı zamanda bir talep unsuru olarak görülmesinin ve 1960 Anayasası’nın örgütlenme ve sosyal haklara ilişkin düzenlemelerinin önemli etkisi olmuştur. Bu şekilde 1980 yılına gelindiğinde, kayıtlı 2.204 bin kişilik işgücünün yaklaşık %70’i sendikalı duruma gelmiştir⁴³⁸. Bu yapı içerisinde emek ve sermaye arasındaki bölüşüm ilişkisinde görece denge oluşmuştur. Bunun sonucunda da 1980 yılı itibarıyla çalışan nüfus içerisinde emeğin gelir payı nüfus payı ile orantılı oluşmuştur*.

Küreselleşme sürecinde Türkiye’de bölüşüm ilişkilerinin yapılanmasında ise 1980 askeri darbesi ve ardından izlenen politikalar belirleyici olmuştur. Türkiye’de ithal ikameci rejimin tıkanması sonrası yeni birikim modelinin sorunsuz uygulanabilmesi için toplumdaki güç dengelerinin yeniden oluşturulması gerekmiştir. Bu anlamda Türkiye’de 1980 sonrası oluşturulan modelin bir bütün olarak sermaye kesiminin hedef ve programına uygun şekilde düzenlendiği söylenebilir⁴³⁹. Bu süreçte sermaye kesimi ortaya çıkan imkanları sonuna kadar sömürerek emeği baskı altına alabilmiş ve sınıf dinamiklerini etkisizleştirmiştir. Bu dönemde, demokratik-meşruiyetçi süreçler tasfiye edilirken yerine devletin sınıf ilişkileri üzerinde denetimini artıran hukuksal, idari, politik, askeri mekanizmalar gündeme gelmiştir⁴⁴⁰. Bölüşüm ilişkilerinin yeniden şekillendirilmesinde işçi sendikalarının gücünün azaltılması kilit rol oynamıştır.

Türkiye’deki resmi sendikalaşma istatistikleri tartışmalıdır. ILO da resmi istatistikleri tartışmalı bularak sendika ve işveren kuruluşlarının verilerini

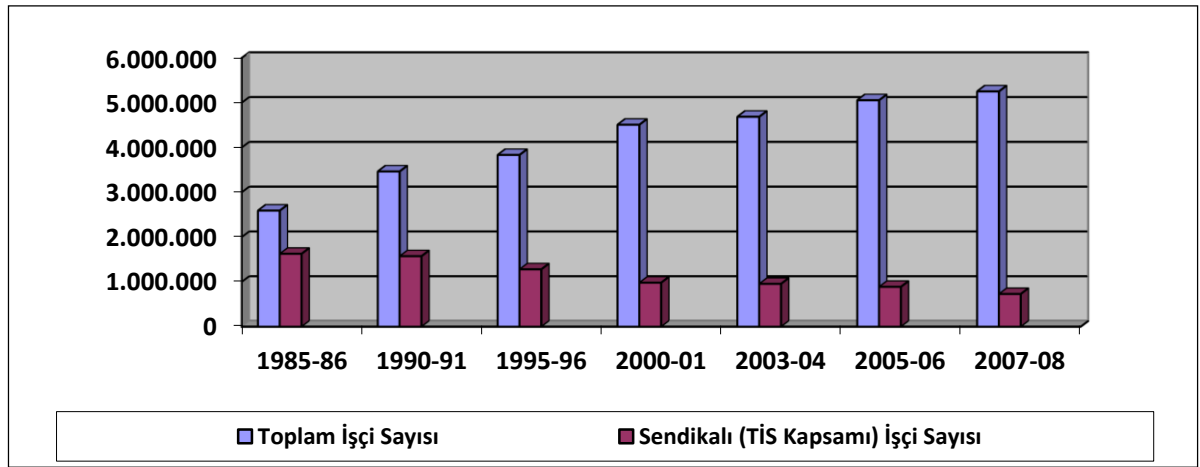
⁴³⁸ Adnan Mahiroğulları , “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s. 161; Yıldırım Koç, “30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı” **Mülkiye Dergisi**, Güz 2010, Cilt XXXIV, Sayı 268, s.58.

* Küreselleşme sürecinde emek gelirlerinin nüfus payına kıyaslama gelişimi için bakınız Tablo 2.5

⁴³⁹ Korkut Boratav, “İthal İkamesi ve Gelir Dağılımı”, **Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu**, Korkut Boratav, Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1987,s.151.

⁴⁴⁰ Tülin Öngen, “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, **Korkut Boratav’a Armağan: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinc Yeldan (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, ss139-141.

kullanılmaktadır⁴⁴¹. Sendikalı işçi sayısının hesaplanmasında en iyi çözüm, Çelik ve Lordoğlu tarafından önerildiği üzere, TİS kapsamı işçi oranını esas almaktır⁴⁴². Bu çerçevede Şekil 3.1’de sergilendiği üzere, Türkiye’de sendikalı işçi oranı küreselleşme sürecinde çarpıcı biçimde daralmıştır. 1980 yılı için kayıtlı işgücü içinde %70 seviyelerinde ölçülen sendikalı işçi oranı, 1990 yılına gelindiğinde %45 seviyesine gerilemiştir. Söz konusu oran 2000 yılında %22 seviyesine, 2008 yılında ise %14 seviyesinin altına gerilemiştir.

Dönemler	Toplam İşçi Sayısı	Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı İşçi Oranı	Sendikalı İşçi Oranı (Çalışma Sos. Gv. Bakanlığı)	Sendikalı İşçi Oranı (Petrol-İş)
1985-86	2.590.978	%62,8	%61,5	%20,3
1990-91	3.465.087	%45,4	%55,0	%16,3
1995-96	3.834.193	%33,4	%63,4	%11,7
2000-01	4.508.529	%21,8	%68,4	%8,3
2003-04	4.686.618	%20,4	%58,0	%8,1
2005-06	5.055.549	%17,6	%58,6	-
2007-08	5.252.868	%13,9	%58,4	-

Şekil 3.1: Sendikalı ve TİS Kapsamı İşçi Oranları

Kaynak: Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı verileri kullanılarak hesaplanmıştır. “www.csgb.gov.tr (07.05.2011) Son sütun: Petrol-İş 2000-2003 Yıllığı, Yayın No.85, İstanbul, 2003, s.237-38. Not: Şekilde, sendikalı işçi sayısı göstergesi olarak TİS kapsamı işçi sayısı esas alınmıştır

⁴⁴¹ Aziz Çelik ve Kuvvet Lordoğlu, “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma istatistiklerinin Sorunları”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı 9 (2006/2), ss.13-14, 27.

⁴⁴² Çelik ve Lordoğlu, ss.13-14.

Sendikalaşmadaki gerileme dışında son dönemlerde uygulanan politikaların sonucunda, çalışma hayatında standart dışı çalışma şekilleri yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Standart dışı, eğreti çalışma türlerinin yaygınlaşması emeğin parçalanmasına, sınıf içinde hiyerarşi oluşmasına ve emeğin farklı katmanlarının birbirlerine rakip haline gelmesine yol açmıştır. Geline nokta 11 milyonu aşkın ücretli içinde 30'a yakın tabakadan söz etmek olasıdır⁴⁴³.

Küreselleşme sürecinde emek tarafında bunlar yaşanırken, sermaye tarafında, bu sınıfının önde gelen temsilcisi olarak, TÜSİAD'ın etkinliği sürekli biçimde artmıştır. Geline nokta yaklaşık 2500 şirketi temsil eden TÜSİAD Türkiye'de kamu dışında yaratılan katma değerin yaklaşık yarısını temsil etmektedir. Sanayi üretiminin yüzde 65'i, enerji ithalatı hariç toplam dış ticaretin %80'i TÜSİAD üye kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Kayıt altında çalışan işgücünün de yaklaşık yarısı TÜSİAD üye kuruluşları tarafından istihdam edilmektedir⁴⁴⁴.

Etkinliği giderek artan TÜSİAD kamu politikalarının şekillenmesi üzerinde de önemli bir etki göstermiştir. Bu şekilde TÜSİAD bölüşüm ilişkilerinin sermaye lehine dönüşümünde; birincil ve ikincil bölüşümde sermayenin payının çoğalması sürecinde önemli bir aktör olmuştur. Yerel sermayenin çıkarları TÜSİAD tarafından savunulurken, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da uluslararası sermayenin çıkarlarını savunan kuruluşlar olarak küreselleşme sürecinde Türkiye'de etkinliklerini giderek artırmışlardır.

Sonuç olarak, küreselleşme sürecinde emeğin ekonomik ve sosyal hakları için mücadele kapasitesi önemli ölçüde zayıflatılmıştır. Bu süreçte işçi sendikalarının etkinliğinin azaltılması ve emeğin parçalı bir yapıya büründürülmesi belirleyici olmuştur. Diğer taraftan aynı süreçte gerek yerel gerekse uluslararası sermaye kesimi temsilcilerinin etkinliği ve kamu politikalarını belirleme kapasiteleri büyük ölçüde artmıştır. Yaşanan gelişmelerin sonucunda bölüşüm ilişkilerinde emek aleyhine önemli bir bozulma yaşanmıştır. Bölüşüm ilişkilerindeki bu bozulma, emeğin milli gelirden aldığı pay küçülürken sermayenin payının çoğalması sürecinde temel bir rol oynamıştır.

⁴⁴³ Kamil Necdet Ar, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, 2007, s.314,315.

⁴⁴⁴ <http://www.tusiad.org> (10 Kasım 2013)

3.1.1.2.1.2. Üretim Faktörleri Arasındaki Dağılım

Türkiye’de toplumsal yapıda kapitalist üretim ilişkilerinin egemen hale gelmesiyle birlikte sermaye ve emek arasındaki bölüşüm ilişkileri başatlık kazanmış ve bölüşümün çok büyük kısmı bu alanda gerçekleşmeye başlamıştır⁴⁴⁵. Çalışmanın önceki bölümünde ortaya konulduğu üzere (Tablo 2.27) 2010’lu yıllarda Türkiye’de emek gelirlerinin milli gelir payı %30 seviyelerindedir. Aynı yıllarda OECD ülkelerinde emek gelirlerinin milli gelir payı ise %61 seviyesindedir⁴⁴⁶. Ücretli çalışanların istihdam içindeki payı ise Türkiye’de %60⁴⁴⁷, OECD ülkelerinde %82 düzeyindedir⁴⁴⁸. Veriler, ücretlilerin ortalama gelirinin Türkiye’de kişi başı milli gelirin 0,50’si düzeyinde, OECD ülkelerinde ise 0,75’i düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de emeğin getirisinin düşük olmasında temel etmen emek talebine kıyasla emek arzındaki fazlalıktır. Dar anlamda işsizlik oranı Türkiye’de %9,4 iken OECD ülkelerinde ortalama %8,2 seviyesindedir⁴⁴⁹. Bu açıdan Türkiye ile OECD arasında önemli bir fark yoktur. Bununla birlikte dar anlamda işsizlerin yanı sıra iş bulma umudunu yitirdiği için iş piyasasından çekilenler de hesaba katıldığında Türkiye’deki işsizlik oranı %16 seviyesine çıkmaktadır⁴⁵⁰. Bunun ötesinde OECD ülkeleri ile Türkiye arasındaki asıl fark işgücüne katılım konusunda ortaya çıkmaktadır. OECD ülkelerinde işgücüne katılım oranı %65,1 iken Türkiye’de 48,9’dur⁴⁵¹. Türkiye’de de işgücüne katılım oranının OECD ülkeleri ortalaması düzeyine çıktığını varsaydığımızda, işsizlik oranı %42,5 olarak hesaplanmaktadır. Bu oran Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma konusunda ne kadar yetersiz olduğunu somut biçimde sergilemektedir. Üstelik Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma kapasitesi son yıllarda daha da gerileme göstermektedir.

⁴⁴⁵ Mustafa Sönmez, Gelir Uçurumu, s.129.

⁴⁴⁶ OECD, Employment Outlook 2012, http://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2012-4-en (2 Kasım 2013)

⁴⁴⁷ TÜİK, 2010 Hanehalkı İşgücü Anketi, www.tuik.gov.tr (10 Mart 2013)

⁴⁴⁸ ILO, Global Wage Report 2010/2011, s.23,24, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-wage-report/lang--en/index.htm> (3 Aralık 2013).

⁴⁴⁹ OECD, Employment and Labor Market Statistics, <http://dx.doi.org/10.1787/unemp-table-2013-1-en> (1 Ağustos 2013)

⁴⁵⁰ DİSK, DİSK-AR: İşsizlikteki artış, umutsuz ve gizli işsizlerle 1 milyon kişiye ulaştı, www.disk.org.tr, (7 Aralık 2013)

⁴⁵¹ OECD, Employment and Labor Market Statistics.

Türkiye ekonomisinin bu yapısı içerisinde emek arzı bakımından bir aşırı kapasite ortaya çıkmakta ve bu da emek gelirleri üzerinde önemli bir baskı yaratmaktadır. Emek gelirlerinin düşük olmasına yol açan diğer etmen ise emek arzının niteliğiyle ilgilidir. Türkiye’de istihdam içindeki nüfusun devam ettiği formel eğitim süresi ortalama 6,7 yıldır. Bunun sonucunda Türkiye’de emek üretkenliği düşük gerçekleşmekte; ücretler de düşük seviyede oluşmaktadır.

Emeğin getirisinin düşük olmasına yol açan başka bir etmen ise Türkiye ekonomisinin sermaye birikimi düzeyindeki yetersizliktir. Ekonominin geneli itibarıyla, Türkiye ekonomisinde çalışan kişi başına sermaye stoku diğer OECD ülkeleri ortalamasının %25’i seviyesindedir⁴⁵². Bunun yanında sabit sermaye stokunun gelişme hızının da düşüş içinde olduğu görülmektedir. Türkiye’de 1972 yılından 2000’lerin başlarına kadar olan dönemde toplam sabit sermaye stoku yıllık ortalama %5,2 oranında artmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise sermaye stokunun yıllık ortalama artış hızı % 2,2 düzeyine kadar inmiştir⁴⁵³. Bu gelişmelerin sonucunda ekonominin üretkenlik kapasitesi gerilemekte ve bu durum da emek talebini sınırlamaktadır.

Bu gelişmelere hızlı nüfus artışı ve tarım sektöründeki çözülme de eklendiğinde Türkiye ekonomisinde giderek artan bir emek fazlalığı olgusu ortaya çıkmaktadır. Bir önceki kısımda Türkiye’de küreselleşme sürecinde bölüşüm ilişkilerinin emek aleyhine gelişim gösterdiği ortaya konulmuştu. Bölüşüm ilişkilerindeki bu bozulmaya emek arzı sürekli şekilde artarken, sermaye stok artışının gerilemesi süreci eklenince, emek ve sermaye arasındaki bölüşümün emek aleyhine seyir izlemesi kaçınılmaz olmuştur. Emek ve sermaye arasındaki bölüşüm ilişkisinin ekonomideki temel bölüşüm ilişkisi olması da, bu alandaki dengesizliklerin ülke geneli gelir dağılımı dengesizliği üzerinde büyük oranda belirleyici bir etki göstermesine yol açmaktadır.

⁴⁵² TÜSİAD, Türkiye’de Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: Uluslararası Karşılaştırma ve AB’ye Yakınsama Süreci, TÜSİAD Basın Bülteni, 15.12.2005.

⁴⁵³ DPT, Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme 1972-2003, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayın No: 2686, Ankara, 2005, s.40.

3.1.1.2.1.3. Üretim Faktörleri İçindeki Dağılımı

Emek ve sermaye arasındaki dağılımın yanında bu üretim faktörlerinin kendi içindeki dağılım da ülke geneli gelir bölüşümü üzerinde etkilidir. TÜİK gelir dağılımı anketlerine göre sermaye gelirlerinin kendi içindeki dağılımına ilişkin Gini katsayısı 0,52, emek gelirlerine ilişkin Gini katsayısı ise 0,40 seviyesindedir. Türkiye’de gelir bölüşümünün gerçek durumuna ilişkin hesaplamamıza göre ise sermaye gelirlerinin dağılımına ait Gini katsayısı 0,64 seviyelerine kadar çıkmaktadır*. Rakamlar sermaye gelirlerinin kendi içindeki dağılımının çok dengesiz olduğunu; emek gelirleri sermaye gelirlerine kıyasla daha dengeli dağılım göstermekle birlikte bu gelirlerinin kendi içindeki dağılımının da önemli dengesizlik barındırdığını göstermektedir.

Emeğin dağılımında eğitim durumuna, cinsiyete, iş koluna, kamu ya da özel kesimde çalışmaya, kayıtlı ya da kayıt dışı çalışmaya, sendikalı ya da sendikasız olmaya, vasıflı ya da vasıfsız işlerde çalışmaya bağlı oluşan önemli farklar vardır. TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerine göre devam edilen formel eğitim süresi, en düşük gelir grubunda 4,5 yıl iken en yüksek gelir grubunda 10 yıldır. Büyük ölçüde bu durumun sonucu olarak, en düşük gelir grubu emek gelirlerinden %4,8 oranında pay alırken en yüksek gelir grubunu payı bu oranın 10 katı düzeyindedir.

Kamu ve özel sektör itibarıyla bakıldığında, imalat sanayinde ortalama brüt ücret kamuda 100 iken özel sektörde 54 seviyesindedir⁴⁵⁴. İş kolları itibarıyla bir kıyaslama yapıldığında, ortalama brüt ücretin en yüksek olduğu petrol rafinajı iş kolunda ücret 100 alındığında, bu rakam finasta 74, sağlıkta 40, otomotivde 35, eğitimde 34, ticarete 29, tekstilde 18, inşaatda 17 ve deride 16 seviyesinde oluşmaktadır⁴⁵⁵. Kamunun içindeki duruma bakıldığında, en yüksek ve en düşük memur maaşları arasındaki fark, İsveç ve İsviçre gibi ülkelerde iki katın altında iken Türkiye’de altı katın üzerindedir⁴⁵⁶.

* Bakınız: “2.6.1. Gelir Bölüşümü Bileşenleri Ayrıştırma Analizi”

⁴⁵⁴ Kamil Necdet Ar, s.348.

⁴⁵⁵ Mustafa Sönmez, **Teğet’in Yıkımı: Dünyada ve Türkiye’de Küresel Krizin 2009 Enkazu ve Gelecek**, 1.Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.91.

⁴⁵⁶ Kamu-Sen, İstihdam, İşsizlik ve Ücret Sorunlarına Çözüm Arayışları, Türkiye Kamu-Sen Ar-Ge Yayınları, Yayın No:10, Ankara, 2004, s.46.

Kayıt dışı sektörde ortalama ücret kayıtlı sektördeki ücretin %47'si düzeyindedir⁴⁵⁷. Ücret seviyesi yanında, kayıt ve kayıt dışı sektör arasında iş güvenliği ve sosyal haklar bakımından da temel farklar vardır. Bu çerçevede, hane halkı işgücü anketlerine göre⁴⁵⁸ işgücünün yaklaşık yüzde kırkının kayıt dışında istihdam edildiği dikkate alındığında, kayıt ve kayıt dışı sektör arasındaki farkların emek gelirleri arasında farkların oluşmasında ne derece önemli etken olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sendikalı ve sendikasız olma açısından bakıldığında, Türkiye'de sendikasız işçilerin ortalama brüt ücretinin sendikalı işçilerin brüt ücretinin %47'si seviyesinde olduğu görülmektedir. Toplu İş Sözleşmesi kapsamında olup olmama bakımından ele alındığında, TİS kapsamındaki işçilerin ortalama brüt ücretinin TİS kapsamında olmayan işçilerin ücretine kıyasla %44 daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır⁴⁵⁹. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu tarafından gerçekleştirilen araştırmada; sendikalı işçilerin aylıkları 100 kabul edildiğinde sigortalı-sendikasız işçilerin aylıkları 50, sigortasızların ise 45 olarak bulunmuştur. Çalışma saatleri bakımından kıyaslandığında sendikalı işçilerin haftalık ortalama çalışma süresi 49 saat iken, sigortalı-sendikasız işçilerin 55, sigortasız işçilerin ise 59 saat çalıştığı görülmüştür⁴⁶⁰.

Sonuç olarak, Türkiye'de emeğin dağılımında önemli farklar vardır. Bu farkların önemli bir bölümü emeğin niteliği ve üretkenlik seviyesine ilişkindir. Yine önemli bir bölümü ise kamuda ya da özel kesimde çalışma, sendikaya üye olup olmama, kayıtlı ekonominin içinde yer alıp almama gibi etmenlere ilişkindir. Emeğin dağılımındaki bu farklar elde edilen emek gelirleri arasında önemli farklar oluşmasına yol açarak ülke geneli gelir bölüşümü dengesizliğine katkı yapmaktadır.

Türkiye'de sermayenin kendi içindeki dağılımını incelediğimizde, daha önce belirtildiği üzere bu dağılımın emeğin dağılımına kıyasla çok daha dengesiz olduğunu görmekteyiz. Sermaye gelirlerindeki dengesizliğin birikimli sonuçları kendini servet dağılımındaki dengesizlikte göstermektedir. Belirli döneme ait akım değişken olan

⁴⁵⁷ TÜSİAD, Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, Yayın No. T/2004-11/381 İstanbul, 2004 s. 49-54.

⁴⁵⁸ TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi 2012, www.tuik.gov.tr (5 Haziran 2013)

⁴⁵⁹ Enis Bağdadioğlu, "Sendikalı ve Sendikasız İşçilerin Ücreti", <http://www.turkis.org.tr/icerik/makalesendikalisendikasizisizisicilerinucretleri.htm> (15 Şubat 2008).

⁴⁶⁰ Aziz Çelik, Eğreti Emek-Parçalanın Sınıf, **Birikim Dergisi**, Sayı:217, Mayıs 2007, s.128.

gelirden farklı olarak servetin bir stok değişkeni olması, servet dağılımının gelir dağılımına kıyasla daha dengesiz bir niteliğe sahip olmasına yol açmaktadır⁴⁶¹.

Türkiye’de servet dağılımının ne şekilde gerçekleştiği konusunda yeterli veri mevcut değildir. Bununla birlikte, bu konuda yapılan çalışmalarda Türkiye’de servet dağılımına ait Gini katsayısı 0,70 seviyelerinde tahmin edilmektedir. Söz konusu rakama, gelir dağılımında Türkiye’ye yakın katsayıya sahip olup servet dağılımında yeterli veriye sahip ülkelerin servet dağılımı esas alınarak ulaşılmaktadır⁴⁶². Diğer yandan Türkiye’de gelir dağılımının gerçek durumuna ait Gini katsayısının 0,40 değil 0,54 seviyelerinde olduğu yönündeki hesaplamamızın dikkate alınması halinde, Türkiye’deki servet dağılımına ait Gini katsayısı 0,80’ler seviyesinde öngörülenecektir.

Forbes dergisinin 2013 yılı araştırması sonuçlarına göre “En Zengin 100 Türk”ün servetleri toplamı yaklaşık 118 milyar dolardır⁴⁶³. Bu rakam aynı dergi tarafından ilk araştırmanın yapıldığı 2006 yılın rakamına kıyasla da 33 milyar dolarlık artışa karşılık gelmektedir⁴⁶⁴. Söz konusu servet unsurlarının yıllık bazda sadece %1 reel kullanılabilir gelir sağladığı varsayıldığında dahi, listede ortalama servete sahip kişi için bu rakam yıllık 20 milyon lira gelire karşılık gelecektir. Bu rakam Türkiye kişi başı milli gelirinin yaklaşık 2000 katıdır ve servet dağılımındaki dengesizliklerin gelir dağılımı dengesizliği üzerinde yol açtığı etkiyi açık olarak göstermektedir. Bunun yanında Ekonomist dergisinin son araştırma sonuçlarına göre en zengin 100 listesinin ilk sırasındaki kişinin serveti listenin sonundaki kişinin servetinin 25 katı düzeyindedir. Bu rakam da Türkiye’de servet dağılımının en zengin 100 kişilik grup içinde dahi çok büyük boyutlu bir dengesizlik içerdiğini göstermektedir⁴⁶⁵.

⁴⁶¹ Dünya genelinde servet dağılımına ait Gini katsayısının 0,892 olarak hesaplanmaktadır. Bu rakam dünya gelir dağılımı için hesaplanan 0,60 seviyelerindeki Gini katsayısının çok üzerindedir. James B. Davies ve diğerleri, “The World Distribution of Household Wealth”, UNU-World Institute of Development Economics Research, Discussion Paper No: 2008/03, Helsinki, Finlandiya, s.7.

⁴⁶² Credit Suisse “Global Wealth Report 2010” <https://www.credit-suisse.com> (10 Ekim 2013) ve James B. Davies ve diğerleri.

⁴⁶³ Milliyet gazetesi, “İşte Türkiye’nin en zengin insanı” <http://ekonomi.milliyet.com.tr/iste-turkiye-nin-en-zengin-insani/ekonomi/ekonomidetay/28.02.2013/1674545/default.htm> (01 Haziran 2013)

⁴⁶⁴ Habertürk gazetesi, “Dünyanın en zenginleri listesindeki 27 Türk” <http://ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/10474-dunyanin-en-zenginler-listesindeki-27-turk> (10 Mayıs 2012)

⁴⁶⁵ Ekonomist Dergisi, 27 Ekim-2 Kasım 2013, Sayı:2013/43, ss.19,20.

Türkiye’de son dönemlerde mali birikimin çok hızlı büyümesi servet dağılımındaki farkları büyötmüştür. Türkiye’de küreselleşme döneminde reel ve mali birikim birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Mali birikimin görece büyüklüğü sürekli şekilde artmıştır. Mevduatların ve menkul değerlerin meydana getirdiğı mali birikimin göstergesi olan mali varlıkların GSMH içindeki payı 1987 yılında %33,8 iken 2001 yılında %130 seviyesine ulaşmıştır⁴⁶⁶. Bu rakamlar finansal serbestleşme döneminde Türkiye’de çok hızlı bir mali servet birikiminin yaşandığını ortaya koymaktadır.

Üstelik mali servetin kendi içindeki dağılımı da büyük dengesizlikler içermektedir. Mevduat sahiplerinin 94,26’si toplam mevduatların %5,8’ine; %5,41’i toplam mevduatların 34,6’sına; % 0,25’i ise mevduatların %59,6’sına sahiptir⁴⁶⁷. Bir hesaplama yaptığımızda banka mevduatlarının mevduat sahipleri arasında dağılımına ait Gini katsayısı 0,924 olarak bulunmaktadır. Benzer şekilde İMKB’de portföy sahiplerinin %1’i toplam borsa portföyünün %81,5’ini elinde bulundurmaktadır⁴⁶⁸.

Tarımın milli gelir payının küçölmesiyle giderek önemini yitirmekle birlikte diğör bir servet unsuru olarak toprağın dağılımına bakıldığında, Türkiye’de toprak dağılımının dengesizlik içerdii görölmektedir. 2001 yılı genel tarım sayımı sonuçlarına göre 20 dekardan küçük işletmelerin toplam işletmeler içindeki payı %33,4 iken işlenen araziler içindeki payı %5,3 seviyesindedir. 20 dekardan fazla 100 dekardan az işletmelerin toplam işletmeler içindeki payı %50 iken işlenen araziler içindeki payı %36,7’dir. 100 dekardan büyük işletmelerin toplam işletmeler içindeki payı ise %16,6 iken işlenen araziler içindeki payı %58 düzeyindedir⁴⁶⁹. Bu verilere göre, 100 dekardan büyük işletme başına düşen ortalama arazi miktarı, 20 dekardan küçük işletme başına düşen ortalama arazi miktarının 22 katı düzeyindedir. Bölgeler bazında bakıldığında ise

⁴⁶⁶ Töluy Arın, “Türkiye’de Mali Küreselleşme ve Mali Birikim ile Reel Birikimin Birbirinden Kopması”, Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, ss.468-470, 484.

⁴⁶⁷ BDDK 2010 Finansal Piyasalar Raporu 2010 Mart, Sayı:17, s.40.

⁴⁶⁸ Mustafa Sönmez, “Krizin kaynağı süper zenginlerde; Zenginler vergilendirilmeli, yoksullara aktarılmalı” http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=20745 (10 Ocak 2011).

⁴⁶⁹ DİE, 2001 Yılı Genel Tarım Sayımı Sonuçları, Ankara: DİE Matbaası, 2004; DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, Ankara: DİE Matbaası, 2002.

özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki toprak dağılımının Türkiye genelinden çok daha dengesiz olduğu görülmektedir ⁴⁷⁰.

Türkiye’de toprağın haneler arasındaki dağılımının yanı sıra bölgeler arasındaki dağılımı da dengesizlik içermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin büyük kısmı; Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinin de önemli bir kısmı coğrafi şartlar ve iklim koşulları nedeniyle tarıma daha az elverişlidir. Yine Türkiye’de bölgeler, turizm potansiyeli açısından da çok farklı konumda bulunmaktadır. Üstelik tarımsal bakımdan dezavantajlı konumda olan bölgeler genel anlamda turizm potansiyeli bakımından da dezavantajlı konumdadırlar. Bunlardan daha önemlisi ise Türkiye’de sanayileşme ve kentleşmenin ülkenin batısında başlaması ve yoğunlaşmasıdır. Halen aynı yönde işleyen bu sürecin sonucu olarak bölgeler arasında önemli gelir farkları oluşmaktadır.

Sonuç olarak, başta mali servet olmak üzere Türkiye’de servet unsurları ileri derecede dengesiz dağılım göstermektedir. Bunun dışında, servet unsurlarının ülke içinde bölgeler arasındaki dağılımı da dengesizlik içermektedir. Bu yapının sonucu olarak servet dağılımındaki dengesizlik elde edilen sermaye gelirleri arasında önemli farklar oluşmasına yol açmaktadır. Milli gelir içinde en büyük gelir kategorisi olan sermaye gelirlerinin dağılımının dengesiz olması da ülke geneli gelir bölüşümünün dengesiz olmasının temel etmenlerinden birisini oluşturmaktadır.

3.1.1.2.2. Üretim Yapısı

Türkiye ekonomisinin üretim yapısında kronik bozukluklar ve gerilik unsurları bulunmaktadır. Tarım sektörünün nüfus ve istihdam payının büyüklüğü ile sektörel verimliliğinin düşüklüğü bile tek başına ekonomiyi az gelişmiş bir ekonomi kategorisinde değerlendirmek için yeterlidir. Başka bir kronik bozukluk hizmetler sektörüyle bağlantılıdır. Üretken olmayan, dış ticarete büyük oranda kapalılık arz eden hizmetler sektörü, Türkiye’de erken ve aşırı bir şişkinlik kazanmış durumdadır. Batı ülkelerinde olduğu gibi sanayi sektörü Türkiye’de hiçbir zaman başat sektör olmamıştır⁴⁷¹. Türkiye ekonomisinin bu yönde bir gelişim sergilemesinde küreselleşme

⁴⁷⁰ Z. Babagiray, “1994, GAP ve Toprak Reformu”, **Ziraat Mühendisliği Dergisi**, Sayı: 276, Ankara, s. 18.

⁴⁷¹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s.214-216.

sürecinde uygulanan politikalar sonucunda sanayileşme hedefinin önceliğini kaybetmesi etken olmuştur.

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan bu politika tercihinin somut yansımalarını kamu yatırımlarının dağılımında bulmak mümkündür. Kamu yatırımları içinde imalat sanayi yatırımlarının payı 1970’lerde %25 seviyesinde iken, 1980’lerin sonlarında %5 seviyesine gerilemiştir. 2000’li yılların ortalarına gelindiğinde ise %1,7 seviyesine kadar inmiştir⁴⁷². Türkiye’de kamu ve özel sektör arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi nedeniyle, kamunun imalat sanayi yatırımlarındaki düşüş özel kesim imalat sanayi yatırımlarında önemli bir artışa yol açmamıştır. Sanayi sektörünün 1980 yılında %21 seviyesinde olan GSMH payı, 1990’ların ortalarında %30’a çıkmakla birlikte, 2010’lu yıllara gelindiğinde 1980 yılındaki seviyesine inmiştir⁴⁷³. Üstelik bu gelişme tarım sektörünün GSMH payının %30’dan %9 seviyesine gerilediği süreçte yaşanmıştır⁴⁷⁴. Sanayi sektörünün gelişmemesi ekonominin üretkenlik potansiyeline büyük zarar vermiş, istihdam artışını sınırlamıştır

Kamu yatırımları içinde tarım sektörünün payı 1980 öncesi dönemde %10 seviyesinde iken 2000’lerin ortasında %8 seviyesine gerilemiştir⁴⁷⁵. Bu süreçte tarım sektörünün nüfus payındaki gerileme dikkate alındığında, tarım sektöründe kişi başına düşen yatırım miktarı artmıştır. Bununla birlikte nüfusun önemli bir kesiminin bulunduğu tarım sektörüne yapılan yatırımlar tüm dönem süresince çok düşük kalmıştır. Bu sürecin sonucunda tarım sektöründe yaşanan gerileme 2000’li yıllarda daha çok bir çöküşe dönüşmüştür. Bu çöküşte Tarım Reformu Uygulama Projesi belirleyici olmuştur. Tarıma yeterli kaynak ayırmayan ve üreticileri doğrudan gelir desteğine muhtaç hale getiren bu süreçte tarımda hızlı bir tasfiye yaşanmıştır. Tarım sektörü

⁴⁷² DPT, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Sektörler İtibarıyla Sabit Kamu Yatırımlarının Yüzde Dağılımı, <http://ekutup.dpt.gov.tr> (10 Mart 2010).

⁴⁷³ DPT, Sektörlere Göre GSYİH (1998-2010), Sektörlere Göre GSYİH (1968-2006) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> (4 Eylül 2012).

⁴⁷⁴ Uysal, s.222.

⁴⁷⁵ DPT, “Sektörler İtibarıyla Sabit Kamu Yatırımlarının Yüzde Dağılımı”

çalışanları yoksullaşma, küçülme, kente göç seçenekleriyle karşı karşıya kalmış; tarım sektörü net ithalatçı konuma gelmiştir⁴⁷⁶.

Aynı süreçte hizmetler sektörüne yönelik kamu yatırımlarında önemli bir artış gözlenmiş ve 2000’li yıllara gelindiğinde kamu yatırımlarının %90’a yaklaşan kısmı hizmetler sektörüne yönelmiştir. Bu kapsamda en büyük pay ise ulaştırma ve iletişim yatırımlarına gitmiştir. 1980 öncesi %25 düzeyinde gerçekleşen ulaştırma-iletişim yatırımlarının payı, 2000’lerin ortalarına gelindiğinde %35 seviyesine yükselmiştir⁴⁷⁷. Kamu yatırımlarının bu yapısı, tarım ağırlıklı bir ekonomik yapıdan, sanayileşme tamamlanmadan, hizmetler ağırlıklı bir ekonomik yapıya geçişi desteklemiştir. Bu durum da 1990’lardan itibaren yaşanan yapısal sorunların temel etkenlerinden birini oluşturmuştur⁴⁷⁸.

Küreselleşme döneminde uygulanan politikalar imalat sanayinin yapısına da zarar vermiştir. 1980’li yılların başlarından itibaren uygulanan ihracat odaklı politikalar sonucunda düşük ücretli sanayiler üzerinde yoğunlaşan bir sanayi yapısı oluşmuştur⁴⁷⁹. Bu politikalar istihdam üzerine olumlu yansıma göstermekle birlikte ücretlerin baskılanması yoluyla emek gelirlerini geriletmiştir. İlerleyen dönemlerde ve özellikle 2000’li yıllardan itibaren ise Türkiye’nin büyümesi giderek ithalata bağımlı hale gelmiş ve emek yerine aşırı sermaye kullanımına dayalı bir üretim yapısı ortaya çıkmıştır. Emeğin büyümeye katkısı 1980’lerde %33 ve 1990’larda %25 düzeyinde iken 2000’lerde %13 düzeyine inmiştir⁴⁸⁰. Bu süreç de işsizlik ve ücretlerin baskılanması yoluyla emek gelirlerinin gerilmesine yol açmıştır.

Sanayinin dış bağlantıları 2000’li yıllarla birlikte, hem ihracat hem ithalat anlamında iyice artmıştır. Birçok sektörün faaliyetlerinde özellikle AB ülkelerindeki firmalarla bütünleşmeler ortaya çıkmıştır. İmalat sanayinde ara malı ithalatına bağımlı

⁴⁷⁶ Bağımsız Sosyal Bilimciler, **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009**, 2.Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2009.s.43.

⁴⁷⁷ DPT, Sektörler İtibarıyla Sabit Kamu Yatırımlarının Yüzde Dağılımı,

⁴⁷⁸ Uysal, s.222.

⁴⁷⁹ Fikret Şenses ve Erol Taymaz, “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?” **Economic Research Center Working Papers in Economics**, 03/01, Şubat 2003, s.11, www.erc.metu.edu.tr (15 Aralık 2010).

⁴⁸⁰ Erinç Yeldan ve diğerleri, “Orta Gelir Tuzağı’ndan Çıkış: Hangi Türkiye?”, Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu, Cilt-1, İstanbul: Sis Matbacılık, 2012, s.47.

üretim yapan modern sektörlerdeki büyük ölçekli firmalar gelişme göstermiştir⁴⁸¹. Türkiye'nin geleneksel olarak güçlü olduğu ihracat sektörlerinde üretim yapan firmalar güçlü bir dış rekabet baskısıyla karşı karşıya kalmışlardır. Benzer şekilde KOBİ'ler de sanayinin dışarıyla bütünleşik yapısına uyum göstermekte zorluk çekmişlerdir⁴⁸². Geleneksel sektörlerin gerileyen ihracat performansı ve yükselen sektörlerin ara malı ithalatına bağımlı üretim yapıları, dış ticaret ve cari işlemler açığının giderek büyümesine yol açmıştır. Dış ticaret açığının milli gelire oranı 1970'lerde %3 seviyesinde iken, 2011 yılında %11,5 seviyesine kadar yükselmiştir. Yine cari işlemler açığı 1970'lerde GSYİH'nin %1'in altında iken 2011 yılında GSYİH'nin %9,7'si seviyesine kadar yükselmiştir⁴⁸³.

Cari işlemler açığının sürekli büyümesi her şeyden çok Türkiye sanayisinin küresel ekonomiye entegrasyonundaki başarısızlığın işareti olarak değerlendirilmelidir⁴⁸⁴. Cari açık ayrıca üretim ile tüketim arasındaki dengesizliğe ve ülkenin tasarruf açığına da işaret etmektedir. Türkiye ekonomisinde 1988 yılında %27 seviyelerine ulaşarak zirve yapan ve 1990'lı yıllarda %20'lerde seyreden tasarrufların milli gelir içindeki oranı 2000'li yıllarda önemli bir gerileme sergilemiştir. Bu sürecin sonucunda tasarruf oranı 2010'lu yıllarda %13 seviyesine kadar inmiştir⁴⁸⁵. Bu süreç hemen hiç bir gelişmekte olan ülkede gözlenmeyen, Türkiye'ye özgü bir durumdur.

2000'li yıllarda sanayi sektöründeki verimlilik artışlarının kaynağını ise işgücü piyasasındaki esneklikler oluşturmuştur. Bu yapı, imalat sanayinin istihdam yaratma kapasitesine de önemli derecede zarar vermiştir⁴⁸⁶. Bu şekilde, küreselleşme sürecinde sanayileşme hedefinin önemini yitirmesi ekonominin istihdam kapasitesini sınırlamıştır. Tarım sektörünün çok hızlı şekilde küçülmesi emek arzını çoğaltarak ücretler üzerinde baskı yaratmıştır. Ayrıca bu süreç ücret gelirlerinin heterojenlik gösterdiği hizmetler sektörünü büyütürken emek gelirleri arasındaki farkları da artırmıştır. Tüm bu

⁴⁸¹ TEPAV, "Türkiye'nin Rekabet Gücü İçin Sanayi Politikası Çerçevesi", ss.2,3., www.tepav.org.tr (10 Nisan 2010).

⁴⁸² TEPAV, ss.2,3.

⁴⁸³ DPT, "Ekonomik Sosyal Göstergeler", "Temel Ekonomik Göstergeler" <http://ekutup.dpt.gov.tr> (01 Ağustos 2010).

⁴⁸⁴ TEPAV, ss.2,3.

⁴⁸⁵ DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.

⁴⁸⁶ TEPAV, ss.2,3.

gelişmelerin sonucu ortaya çıkan; dışa bağımlı, üretkenlik seviyesi ve istihdam yaratma kapasitesi düşük, yaratılan hasıladan emeğe az pay ayıran bir üretim yapısı olmuştur. Bu yapının gelir bölüşümü üzerine yansımaları da daha fazla eşitsizlik şeklinde kendini göstermiştir.

3.1.1.2.3. Teknolojik Yapı

Küreselleşme sürecinde Türkiye'nin izlediği teknoloji politikası temelde, merkez-çevre ilişkisini yeniden üreten kritik bir etken olarak işlev görmüştür⁴⁸⁷. İleri teknoloji ürün ithalatının toplam ithalat içindeki payı 1999 yılından 2005 yılına gelindiğinde %14,8'den %9,5 seviyesine gerilemiştir. Aynı dönemde yüksek teknoloji ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payı da %3,4'den %1,4 seviyesine gerilemiştir. Yüksek teknoloji ürün ticaretinde hem oransal hem de mutlak bir azalmayı işaret eden bu rakamlar yüksek teknoloji içeren alanlarda Türkiye'nin durumunun kötüleşmekte olduğunu göstermektedir. Ayrıca 2005 yılı için bir kıyaslama yaptığımızda AB-25 ülkelerinde yüksek teknoloji ürün ihracatının milli gelire oranı %5,4 iken Türkiye'de %0,4 düzeyinde olduğunu görmekteyiz⁴⁸⁸. Veriler Türkiye'nin teknoloji ihracı konusunda ne kadar yetersiz durumda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bilimsel ve teknolojik gelişme açısından belirleyici olan araştırma geliştirme için ayrılan kaynakların büyüklüğüdür. Türkiye'de bilim ve teknoloji alanında AR-GE'ye ayrılan pay GSMH'nin sadece % 0,6'sı seviyelerindedir. Bu oran İsveç'te %4,6; İsrail'de %5; ABD'de %2,8; Japonya'da %3,1 ve AB'de %1,9'dur. AR-GE'ye yeterli kaynak ayrılmaması, teknoloji ithalatına bağımlılık olarak kendini göstermektedir. Türkiye bu çerçevede teknolojiyi üretmek yerine, lisans anlaşmalarıyla ihtiyaç duyduğu teknolojiyi ithal etme yoluna gitmektedir⁴⁸⁹.

Söz konusu sürecin istihdama yansımaları, 1980 sonrası yıllarda imalat sanayinde ve ihracatta önemli yer tutan, tekstil ve giyim sanayi gibi emek yoğun sektörlerin istihdam payının 1990'ların ortalarından itibaren önemli oranda azalması

⁴⁸⁷ Barış Alparslan, K.Eser Afşar ve Utku Akseki, "Neo-Liberal Politikalar -Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği", 2.Ulusal İktisat Kongresi, Şubat 2008, İzmir, s.3.

⁴⁸⁸ Alparslan, Afşar ve Akseki, ss,18-20.

⁴⁸⁹ Veysel Bozkurt "Bilgi Toplumu ve Türkiye", **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Memet Zincirkıran (Ed.), Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006. s.654.

şeklinde kendini göstermiştir. Motorlu kara taşıtları, haberleşme teçhizatı, TV imalatı gibi yatırım malları grubunda ise önemli istihdam artışları yaşanmıştır⁴⁹⁰. Bu şekilde 1990'ların ortalarından itibaren yaşanan süreçte tüketim malları üreten sektörlerin istihdam payı gerilerken, ara malı ve özellikle de yatırım malı üreten sektörlerin istihdam payları genişleme göstermiştir. Buna karşın, yatırım ve ara malı sektörlerinin teknolojik düzeylerinin tüketim malı sektörüne göre daha yüksek olması ara ve yatırım malı sektörlerindeki büyümenin istihdama aynı oranda yansımaları engellemiştir⁴⁹¹.

Bu noktada teknolojinin bölüşüme etkisi bakımından göz önünde tutulması gereken önemli bir unsur teknolojik yeniliğin ürünlerinin, sermaye kesimi tarafından mülk edinilmekte olduğudur. Bu çerçevede yeni teknolojilerin sunduğu olanakların temelde sermaye birikiminin olanakları olduğu ve bunun toplumsal sınıflar açısından sonuçlarının çok farklı olduğu gözden kaçırılmamalıdır⁴⁹². Ayrıca üretim teknolojisindeki yenilik, emek sürecinin daha fazla denetimi ve daha çok artı değer üretme amacına hizmet ettiği sürece, emek kesimi açısından daha fazla sömürü anlamına gelmektedir⁴⁹³.

Türkiye’de özel imalat sanayinde 1998 yılı için reel ücret ve üretkenlik endeksinin her biri 100 olarak alındığında, 2008 yılına gelince reel ücret endeksinin 113 seviyesine yükseldiği, üretkenlik endeksinin ise 310 seviyesine sıçradığı görülmektedir. Bu rakamlar teknolojik gelişmenin sermaye ve emek kesimleri arasındaki gelir farkını ne yönde etkilediği konusunda çok belirgin ipuçları sunmaktadır⁴⁹⁴. Ayrıca, Türkiye’de teknolojideki yeni gelişmelerin nitelikli iş gücüne olan talebi arttırırken niteliksiz işgücüne olan talebi azaltması, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farkının büyümesine yol açmaktadır. 1995 yılından itibaren işgücü başına düşen AR-GE çalışanı sayısı düzenli olarak artmıştır. Yine, aynı dönemde

⁴⁹⁰ Z.Yükseler, E. Türkan, Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar, TÜSİAD – Koç Üniversitesi EAF, Yayın No: EAF/WP/06/02; Eylül 2006, İstanbul, s.78.

⁴⁹¹ Özgür Narin, Teknolojik Değişim: Türkiye’de Üretim Araçları Üretimi (1996-2005), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s.32

⁴⁹² Narin, s.272.

⁴⁹³ Narin, ss.406-407

⁴⁹⁴ Erinç Yeldan, “İstihdamsız Büyüme, Esnek İşgücü”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 2010.

mühendislerin istihdam içindeki sayıları, istihdamın gerilediği yıllarda bile artış sergilemiştir⁴⁹⁵.

Teknolojinin bölüşüm üzerine etki gösterdiği başka bir alan ise sermaye kesiminin kendi içindeki paylaşımıdır. TÜİK verilerine göre, 2002–2004 yılları arasında sanayi içerisinde teknolojik yenilik yapma oranı %34,6’dır. 250’den fazla çalışana sahip olan firmalar için bu oran %56,3; 50 ile 250 arasında çalışana sahip firmalarda %46,2’dir. Çalışan sayısı 50’den az olan firmalarda ise %31 düzeyindedir. Rakamlar, büyük ölçekli firmaların daha fazla teknolojik yenilik yapmakta olduklarını sergilemektedir. Bu sonuç, teknoloji geliştirme, üretme ve edinme sürecinin sermaye birikimi düzeyi ile doğrudan bağlantılı olduğuna işaret etmektedir⁴⁹⁶.

Bu çerçevede, Türkiye’de teknolojik gelişmenin bölüşüm üzerine olumsuz etkileri üç temel ekseninde kendini göstermektedir. İlk olarak teknolojik gelişme büyük kaynaklar gerektirdiğinden sermaye kesiminin kendi içindeki bölüşümü bozucu etki göstermekte, tekelleşme süreçlerini desteklemektedir. İkinci olarak teknoloji emeği ikame etmek suretiyle emek talebini düşürmekte, işsizlik yaratmakta ve katma değer içinde emeğin payını geriletmektedir. Son olarak ise teknoloji nitelikli işgücü için talep yaratarak nitelikli işgücüne istihdam ve yüksek ücret olanakları sağlamakta ve bu şekilde emek gelirleri arasındaki dağılımı dengesizleştirmektedir.

Diğer yandan teknolojik gelişmenin bölüşüm üzerinde üretim ve istihdam artışı kanalıyla göstereceği olumlu etkilerin ise Türkiye’de gerçekleştiğinden söz etmek zordur. Türkiye’de yeni teknoloji üretimi için yeterli yatırım yapılmamakta; teknoloji ithalinde de ülkenin kaynak donanımına uygunluk kistası gözetilmemektedir. Bunun sonucunda, yeni teknolojilerin, üretim ve istihdamda artış sağlama, emek verimliliğini artırarak ücretlerin de artmasına yol açma, yeniden dağılım konusu yapılabilecek hasılanın büyümesini sağlama gibi olumlu sonuçları ortaya çıkmamaktadır. Tüm bu etmenlerin sonucunda da Türkiye’de teknolojik yapı gelir bölüşümü dengesizliğine katkı yapan bir unsur durumundadır.

⁴⁹⁵ Narin, s.65.

⁴⁹⁶ Narin, s.64

3.1.1.2.4. Piyasa Yapısı

Piyasa ekonomisi, belirli sosyopolitik kurumlara ihtiyaç gösterir ve bu kurumlar gelişmeden piyasa ekonomisinin gelişebilmesi mümkün değildir⁴⁹⁷. Bu bağlamda Türkiye’de piyasa ekonomisinin işleyişine olanak tanıyacak bir piyasa yapısından söz etmek mümkün değildir. Türkiye’de kayıt dışı ekonomi önemli bir yer kaplamaktadır. Rekabeti düzenleyen, anti-tröst yasalar yetersizdir. Fikri ve sınai haklar ile tüketici haklarını koruyan yasal düzenlemelerde önemli eksiklikler bulunmaktadır. Devletin haksız rekabet yaratan uygulama ve düzenlemeleri yaygınlık göstermektedir. Piyasaya giriş engelleri yaygındır ve önemli piyasa eksiklikleri mevcuttur. Tüm bu unsurlar Türkiye’de piyasaların etkin işleyişini büyük ölçüde engellemektedir⁴⁹⁸. Piyasaların etkinlikten uzaklaşması da fiyat ve ücretlerin belirlenmesi süreçlerini etkileyerek gelir bölüşümü üzerinde önemli yansımalar göstermektedir.

Türkiye’de ithal ikameci politikaların uygulandığı dönemde yüksek koruma duvarları arkasında, tekелci ve oligopolistik piyasa yapıları gelişme göstermiştir. Küreselleşme süreci ile birlikte 1980’li yıllardan itibaren dışa açık politikalar benimsenmekle birlikte, 1994 yılına kadar rekabeti düzenleyici ayrı bir mevzuat oluşturulmamıştır. Rekabetin düzenlenmesine ilişkin var olan düzenlemelerin de gerçek anlamda uygulanmaması aksak piyasa yapılarının kalıcılığına sonucunu getirmiştir⁴⁹⁹.

Bu çerçevede Türkiye’de imalat sektörünün yapısı rekabetten uzak bir nitelik göstermektedir. 1980-1996 yılları için, imalat sanayi içindeki toplam 29 alt sektörden 18’inde aksak rekabet koşullarının geçerli olduğu görülmüştür. 1996 yılı için imalat sanayinde aksak rekabet şartlarının geçerli olduğu sektörlerin imalat sanayi katma değerinden aldığı pay %51 düzeyine ulaşmıştır. Bu sektörlerin imalat sanayi içinde

⁴⁹⁷ Vedat Akman (Der.), **Gelecek Yüzyılın Gündemi**, İstanbul, Rota Yayınları, Şubat 1999, s. 37.

⁴⁹⁸ Can Aktan ve Özlem Özkıvrak, “Devlet mi Piyasa mı?” <http://www.canaktan.org/politika/liberal-demokrasi/diger-yazilar/ozkivrak-piyasa-devlet.pdf> (10 Ocak 2011)

⁴⁹⁹ Uysal, s.214.

istihdam payları ise %31 seviyesindedir. Dikkat çekici bir unsur da aksak rekabetin geçerli olduğu sektörlerde daha yüksek mark-up oranlarının geçerli olduğudur⁵⁰⁰.

Gümrük Birliği süreci ile birlikte Türkiye’de rekabet alanında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte ekonominin dış rekabete açılması ve yasal mevzuatın değişmesi kendiliğinden ülke içindeki tekellerin kırılması sürecine yol açmamıştır. Bu yönde bir gelişme yaşanmasında, yabancı firmaların Türkiye’de sektörün önde gelen firmalarıyla gerçekleştirdikleri ortaklık ve distribütörlük ilişkileri etken olmuştur.

Piyasaların etkinliği konusunda TÜİK tarafından 2007 yılında yapılan çalışmada, sanayi ve hizmet sektörü toplam 446 sınıfa bölünerek incelenmiştir. Sektördeki en büyük dört firmanın pazar payı itibarıyla, %30’un altı düşük; %30-50 aralığı orta, %50-70 aralığı yüksek ve %70’in üzeri çok yüksek derecede yoğunlaşmaya karşılık geldiği kabul edilmiştir. Bu çerçevede 120 sınıfta çok yüksek, 62 sınıfta yüksek, 75 sınıfta orta, 189 sınıfta ise düşük derecede yoğunlaşma saptanmıştır⁵⁰¹. Bu verilere göre, Türkiye’de sanayi ve hizmetler sektörünün alt sektörleri itibarıyla piyasaların %58’inde de orta, yüksek veya çok yüksek derecede yoğunlaşma bulunmaktadır.

Finansal piyasalardaki duruma bakıldığında 1986 yılında ilk beş bankanın aktif büyüklük bakımından %57’lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. 1997 yılında bu oranın %43,7’ye kadar gerilediği; ancak daha sonraki dönemde konsolidasyon sürecinin başladığı görülmektedir⁵⁰². Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu verilerine göre de, 2008 yılı itibarıyla Türkiye’de ilk beş bankanın aktif büyüklüğü %60 seviyesindedir⁵⁰³.

KOSGEB verileri de piyasa yapısının etkinlikten uzak olmasının firmalar arasındaki bölüşümü ne şekilde etkilediği konusunda bilgi sunmaktadır. Bu verilere

⁵⁰⁰ Metin-Özcan Kıvılcım, Ebru Voyvoda ve Erinc Yeldan, “On the Patterns of Trade Liberalization, Oligopolistic Concentration and Profitability: Reflections from Post-1980 Turkish Manufacturing” Bilkent University Department of Economics, Discussion Papers 2000/12

⁵⁰¹ TÜİK, “Sanayi ve Hizmetler Sektöründe Yoğunlaşma 2007” Haber Bülteni, Sayı:132, 26.07.2010.

⁵⁰² Mehmet Gençay, “Dünyada Finansal Sektör Konsolidasyonu ve Türkiye Örneği”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü Ankara, 2005, s.85,86.

⁵⁰³ BDDK, “Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler”, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Sayı:3, Aralık 2008, s.iii.

göre Türkiye ekonomisindeki işletmelerin %99,9'unu 50 kişinin altında çalışanı bulunan küçük ve orta boy işletmeler oluşturmaktadır. Bu işletmelerin katma değer içindeki payı ise sadece %55'tir⁵⁰⁴. Bu veri, piyasa yapısının rekabetten uzak olmasının sermaye kesimi içindeki bölüşümü ne derece etkilediğini açık olarak göstermektedir.

Türkiye'de işgücü piyasasının yapısal özellikleri “3.1.1.2.1. Bölüşüm İlişkileri ve Üretim Faktörlerinin Dağılımı” kısmında ortaya konulmuştu. Bu kısımda belirtilen özelliklerden işsizlik oranının yüksekliği, kayıt dışılığın yaygınlığı ve sendikalaşma oranının düşüklüğü gibi unsurlar ilk bakışta işgücü piyasasını rekabetçi hale getiren nitelikler olarak gözükmektedir. Bununla birlikte, işveren konumundaki firmalar bakımından tekeli yapıların geçerli olmasına, emek kesimine tanınan sosyal hakların yetersizliği ve aşırı emek arzı olgusu eklenince işçi ve işveren arasında eşitsiz bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada, Türkiye'de sendikalaşma oranı %9 seviyelerine gerilemişken OECD ülkelerinde %40 seviyelerinde⁵⁰⁵ olmasına karşın işgücü piyasalarının OECD ülkelerinde Türkiye'ye göre çok daha etkin olduğu gözden kaçırılmamalıdır. 2013-2014 Dünya Rekabet Raporu sonuçları da bu tezi doğrular niteliktedir. Raporda Türkiye emek piyasalarının etkinliği bakımından 148 ülke arasında 130. sıradadır. Aynı raporda emek piyasası etkinliği bakımından İsveç 18'inci, Norveç 14'üncü, Danimarka 13'üncü, İngiltere de 5'inci sırada yer almaktadır. Raporun sunduğu sonuçlar, emek kesimine geniş sosyal haklar tanınmasının ya da yüksek sendikalaşma oranının emek piyasasının etkinliğine zarar vermek yerine etkinliğini artırabileceğini işaret etmektedir⁵⁰⁶.

Sonuç olarak, Türkiye'de imalat, mal, hizmet ve finans piyasalarında yaygın şekilde aksak rekabet koşulları geçerlidir. Bu yapı sermaye gelirlerinin ulusal gelir içindeki payını büyütürken bir yandan da sermaye gelirleri içinde yoğunlaşmaya yol açmaktadır. İşgücü piyasasında geçerli olan işsizlik, kayıt dışılık ve sendikasızlık gibi olgular da bu piyasada haksız rekabet koşulları yaratarak emek gelirlerinin gerilemesi suretiyle gelir bölüşümünün daha dengesiz hale gelmesine katkı yapmaktadır.

⁵⁰⁴ KOSGEB, “KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2013”, www.kosgeb.gov.tr (10 Temmuz 2013).

⁵⁰⁵ Aziz Çelik, AB Ülkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği, s.18.

⁵⁰⁶ World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2013-2014, <http://reports.weforum.org/the-global-competitiveness-report-2013-2014/#> (10 Kasım 2013)

3.1.1.2.5. Demografik Yapı

3.1.1.2.5.1. Nüfus Yapısı

Türkiye 1990-2004 dönemindeki %1,7'lik yıllık ortalama nüfus artış hızı ile dünyada en yüksek nüfus artış hızına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin 2020 yılına kadar olan süreçte de %1,2'lik yıllık ortalama nüfus artış hızı ile dünyanın nüfusu en fazla artan ülkeleri arasında yer almaya devam edeceği tahmin edilmektedir⁵⁰⁷. Türkiye'nin yüksek nüfus artış hızına sahip olmasında doğurganlık oranının yüksekliği etkindir. Türkiye %2,1'lik oran ile İsrail, İzlanda ve Yeni Zelanda'nın ardından doğurganlık oranı en yüksek OECD ülkesidir⁵⁰⁸.

Bununla birlikte Türkiye genç nüfusa sahip bir ülke olma özelliğini yitirerek yaşlı nüfus yapısına sahip bir ülkeye dönüşmektedir. Genç nüfusun payı 2008 yılında %26 seviyesine gerilemiştir. Çalışma çağı nüfusunu oluşturan 15-64 yaş grubu nüfusu ise özellikle 1980'lerden sonra önemli artış göstererek 2008 yılında %67 seviyesine kadar yükselmiştir⁵⁰⁹. Bu sürecin sonucunda 1980 öncesinde 0,80 seviyelerindeki bağımlılık oranı 2005 yılında 0,56'ya gerilemiştir. Dünya Bankası öngörülerine göre Türkiye'de 2020 yılında bağımlılık oranı 0,45 seviyesine kadar gerileyecektir. Daha sonra ise doğurganlık oranının gerilemesi ve nüfusun yaşlanmaya başlamasıyla birlikte bağımlılık oranında önemli bir artış yaşanacaktır⁵¹⁰. Bu süreçte artan çalışma çağı nüfusunun hangi oranda ve ne şekilde istihdam edileceği Türkiye'nin kalkınma sürecinin en önemli belirleyicilerinden olacaktır. Yine, 2023 yılında 8 milyona ulaşması öngörülen yaşlı nüfusa ilişkin olarak uygulanacak sosyal politikaların niteliği de Türkiye'nin kalkınma seviyesinin başat göstergelerinden olacaktır⁵¹¹. Bu alandaki politikalar bölüşüm üzerine de doğrudan etki gösterecektir.

⁵⁰⁷ TİSK, "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde AB Ülkeleri ve Diğer Aday Ülkeler Kaşısında Türkiye'nin Durumu", www.tisk.org.tr (10 Nisan 2010).

⁵⁰⁸ OECD, "Society at a Glance 2011- OECD Social Indicators", www.oecd.org/els/social/indicators/SAG. (05 Temmuz 2011) İsrail, İzlanda ve Yeni Zelanda ortalama %6,6 ile işsizlik oranı en düşük OECD ülkeleri arasında iken Türkiye'nin %10 seviyesine ulaşan işsizlik oranı ile bu konuda en kötü performans gösteren OECD ülkeleri arasında yer alması dikkat çekicidir.

⁵⁰⁹ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü", ss.10,11. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TurkiyeninDemografikDonusumu_220410.pdf (10 Ocak 2011).

⁵¹⁰ Onur Mumcu ve Esen Çağlar, "Türkiye'nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?", TEPAV Politika Notları, PN-E-2006-02, www.tepav.org.tr (10 Nisan 2010).

⁵¹¹ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü", ss. 57,58.

Çalışma çağındaki nüfus artışına karşın Türkiye’de işgücüne katılım oranı küreselleşme sürecinde gerilemiştir. 1980’lerin sonunda %60 seviyesine yakın gerçekleşen işgücüne katılım oranı 2010’lu yıllarda yaklaşık %50 seviyesindedir. İşgücüne katılımın düşük olması, asıl olarak yaklaşık dört kadından üçünün işgücüne katılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum işsizlik oranının düşük belirmesine de yol açmaktadır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranının OECD ülkeleri düzeyinde olması halinde işsizlik oranı %10 değil yüzde %30 seviyelerinde hesaplanacaktır⁵¹². Bu durum ayrıca kadın ve erkek bireylerin ortalama gelirleri arasında fark oluşmasına yol açarak gelir bölüşümü dengesizliğine katkı yapmaktadır.

Nüfus yapısı konusunda vurgulanması gereken önemli bir nokta da düşük gelir grubunda yer alanların ülke ortalamasının üzerinde çocuk sahibi olmalarıdır. En alt yüzde yirmilik gelir grubundaki hane halklarının %28’inin üç ya da daha fazla bağımlı çocuğu bulunmaktadır. En üst gelir grubundakiler için ise bu oran sadece %3’tür. Yine en alt gelir grubunda bağımlı çocuğu olmayan hane halkı oranı %10 iken en üst gelir grubu için bu oran %42’dir⁵¹³. Türkiye’de refah düzeyi yüksek bölgelerde ve ailelerde doğurganlık düzeyi, nüfusun kendini yenileme oranı olan %2,1’in⁵¹⁴ oldukça altındadır. Eğitim, sağlık, istihdam hizmetlerine ulaşamayan toplumun refah düzeyi daha düşük olan bölgelerinde ve gruplarında ise doğurganlık ortalaması 3 çocuğun üzerindedir⁵¹⁵.

Düşük gelir gruplarının çocuk sayısındaki fazlalık bu grupların eşdeğer* hane halkı gelirlerinin gerilemesine ve diğer gelir gruplarıyla gelir farklarının açılmasına yol açmaktadır. Bunun dışında, Türkiye’de önemli boyutta işsizlik ve fırsat eşitliği sorunu yaşanmakta; eğitim ve sağlık için ayrılan kamusal kaynaklar sınırlı düzeyde bulunmaktadır. Bu yapı içerisinde düşük gelir grubundaki ailelerin çok çocuk sahibi olması, bu çocukların olası yaşam boyu gelirlerinin düşük seviyede belirlenmesine yol açmaktadır. Bu şekilde Türkiye’de nüfus yapısı gerek var olan gelir eşitsizliğine, gerek de bu eşitsizliğin kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkı yapar durumdadır.

⁵¹² “OECD Fact Book 2011-2012” www.oecd-ilibrary.org (1 Eylül 2012) esas alınarak hesaplanmıştır.

⁵¹³ TÜİK, 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

⁵¹⁴ TÜİK, Haber Bülteni, “Türkiye’nin Demografik Yapısı ve Geleceği, 2010-2050”, Sayı:13140, 11.07.2012.

⁵¹⁵ Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, <http://hasuder.org.tr/anasayfa/>

jupgrade/index.php/gruplar/uremesagligi/646-nufuspolitikasiuremesagligiap (22 Kasım 2013)

*Eşdeğer gelir terimi için bakınız: sayfa 107-108.

3.1.1.2.5.2. Eğitim Yapısı

Türkiye’de nüfusun yanı sıra diğer bir demografik unsur olarak eğitim yapısı da bölüşümdeki dengesizliğe katkı yapar niteliktedir. Türkiye’de 2008 yılı için okuma yazma oranı erkekler için %96, kadınlar içinse %80 seviyesindedir. Bu rakamlara göre Türkiye’de 5,7 milyon kişi okuryazar değildir ve bu rakamın %84’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Ayrıca 15-24 yaş grubunda 406 bin kişi, 24-44 yaş grubunda da 1,3 milyon kişi okuryazar değildir⁵¹⁶. Rakamlar zorunlu eğitim alanına ilişkin yetersizliği ve cinsiyetler arası eşitsizliği somut biçimde ortaya koymaktadır.

Küreselleşme sürecinde izlenen politikalar eğitim alanında önemli fırsat eşitsizliklerinin oluşmasına neden olmuştur. Türkiye’de 1980 öncesi dönemde izlenen eğitim politikaları da eşitsizlik içermekle birlikte, bu dönemdeki yaygın, görece ucuz kamu eğitimi geleneği toplumsal hareketliliğinin ve ilerlemenin öncüsü olmuştur. 1980 sonrası dönemde ise özel okul ve üniversite sayılarının artması ve kamunun eğitimdeki payının gerilemesi ile eğitim, toplumdaki eşitsizlikleri derinleştirici ve kalıcılaştırıcı bir etki göstermeye başlamıştır⁵¹⁷. Bu süreçte eğitim fiilen paralı hale gelmiş, kayıt parası, aidat gibi adlar altında toplanan paraları ödeyemeyen ailelerin çocukları eğitim imkanlarından yoksun kalmaya başlamıştır. Eğitim alabilenler de kendi sınıfsal konumlarına ve gelir düzeylerine uygun okullar seçmek zorunda kalmışlardır⁵¹⁸.

Zorunlu eğitim sürecinde edinilen bilgi ve becerileri kullanma yeteneğini ölçen Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA)’nın bulgularına göre Türkiye, OECD ülkeleri arasında okul türlerine göre başarı oranları arasında en büyük farklılığın görüldüğü ülkedir ve Türkiye’deki kadar kutuplaşmanın olduğu başka bir OECD ülkesi bulunmamaktadır. Ortaöğretim sisteminde devlet eliyle yaratılmış olan fen lisesi, anadolu lisesi gibi ayrıcalıklı okullarda eğitim alabilmek için çocukların özel ilköğretim okullarına, özel dershanelere, kurslara gönderilmesi ya da özel ders aldırılması

⁵¹⁶ Duygu Güner ve Gökçe Uysal-Kolaşın, “4 Milyon 742 Bin Kadın Okuma Yazma Bilmiyor”, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu 10/85, www.betam.bahcesehir.edu.tr (19 Temmuz 2010).

⁵¹⁷ Osman Konuk, “Bir Sorun ve Çözüm Alanı Olarak Türk Eğitim Sistemi”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Mehmet Zincirkıran (Ed.), Ankara: Nova Kitapçılık, 2006, ss.510,511.

⁵¹⁸ Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum, ss.209,210.

gerekmektedir. Bu durum zorunlu eğitim sürecinde ortaya çıkan eşitsizliklerin daha da boyutlanarak ortaöğretimde de sürmesi sonucunu doğurmaktadır.⁵¹⁹

Bir araştırma sonucuna göre, Türkiye’de üniversite sınavı hazırlık harcamalarına yıllık 2,9 milyar dolar sarf edilirken, aynı yıl bütçeden YÖK’e ve üniversitelere ayrılan miktar 2,7 milyar dolarlardır. Eğitime gerçek anlamda katkısı bulunmayan dersane sistemi hem ciddi bir kaynak israfına neden olmakta hem de eğitimdeki eşitsizlikleri artırmaktadır. Eğitim sisteminin bu yapısı içerisinde üniversiteye giriş olasılığının ailelerin maddi gücüne göre daha ilköğretim düzeyinde büyük oranda belirlenmesi, fırsat eşitsizliğinin ilköğretimden üniversite düzeyine kadar artarak devam etmesine yol açmaktadır⁵²⁰.

YÖK’ün yaptığı bir araştırmaya göre, vakıf üniversitelerinde okuyan öğrencilerin ailelerinin ortalama geliri devlet üniversitelerinde okuyanların ailelerinin ortalama gelirinin 3,5 katı seviyesindedir⁵²¹. Bunun yanı sıra devlet üniversitelerinin kendi içinde de önemli bir sınıfsal ayrışma vardır. Genel itibarıyla yüksek gelirli ailelerin çocukları üç büyük kentteki gelişmiş devlet üniversitelerinde okumaktadır. Eğitim-Sen’in 2008 yılında yaptığı araştırmaya göre, yükseköğretim öğrencilerinin yalnızca yüzde 4-6’lık kısmı düşük gelirli ailelerden gelmektedir⁵²².

Türkiye’de eğitim olanaklarının dağılımında bölgeler arasında da önemli farklar vardır. İlköğretim kademesinde okullaşma oranı Marmara Bölgesinde yüzde 116 iken Doğu Anadolu Bölgesinde yüzde 86’dır. Liselerdeki okullaşma oranı bakımından da ciddi farklar bulunmakla birlikte, asıl dengesizlik mesleki ve teknik liselerde ortaya çıkmaktadır. Mesleki ve teknik liselerde okullaşma oranı Marmara Bölgesinde yüzde 29,3 iken, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yüzde 9,3’e, Güney Doğu Anadolu Bölgesinde ise yüzde 6,6’ya gerilemektedir⁵²³.

⁵¹⁹ Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum, ss.209,210.

⁵²⁰ TED, “Türkiye’de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması Sonuç Raporu”, www.ted.org.tr (3 Mayıs 2010).

⁵²¹ YÖK, “Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri Araştırması”, 1999, www.yok.gov.tr (12 Mayıs 2009).

⁵²² Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum, ss.211-212.

⁵²³ TÜSİAD, Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme: Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar, Yayın No: TÜSİAD-T/2006-06-420, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 2006, ss.75,76.

Eğitim sistemi ile ilgili başka bir temel sorun ise verilen eğitimin niteliğine ilişkindir. 1980 sonrası dönemde eğitim sistemi, bireylerin sadece çalışma yaşamının gerektirdiği işbölümü içinde yer almaları için gerekli donanımı sağlama hedefine göre şekillenmiştir. Üstelik iyi bir planlamanın olmaması ve yeterli kaynağın ayrılmaması, eğitim sisteminin bireyleri çalışma yaşamının gerektirdiği işbölümüne uygun şekilde hazırlama işlevini de yeterince yerine getirememesine yol açmıştır⁵²⁴. 2010’lu yıllarda gelinen noktada Türkiye’de istihdam edilen nüfusun devam ettiği ortalama formel eğitim süresi sadece 6,7 yıldır⁵²⁵. Üstelik Türkiye’de verilen formel eğitimde teknik ve mesleki eğitimin payı düşüktür. Gelişmiş ülkelerde mesleki ve teknik eğitimin payı % 65-70 seviyelerinde iken Türkiye’de %37 seviyesindedir. Bu oranının 1990’larda %46 seviyesinde olması Türkiye’de yaşanan sürecin çarpıklığını ortaya koymaktadır⁵²⁶.

Türkiye’de küreselleşme döneminde eğitim sistemi eşitsizlikleri kuşaktan kuşağa aktaran ve derinleştiren bir işlev göstermeye başlamıştır. Eğitim sisteminin mevcut yapısı aynı zamanda, ülkenin üretkenlik potansiyelinden tam olarak yararlanılmasının da önüne geçmektedir. Bu yönde bir sonuç oluşmasında eğitime yeterli kaynak ayrılmaması, iyi bir planlamanın yapılmaması ve eğitim alanında büyük fırsat eşitsizliklerinin bulunması etkindir. Türkiye’deki eğitim sistemi, demokratik bir sistemin işlemesi için gerekli olan bilinçli ve toplumsal duyarlık sahibi bireylerin yetişmesine de katkı yapmaktan çok engel oluşturmaktadır. Bu yapı içinde bölüşüm sorununun çözümünde kilit rol oynayabilecek unsurlardan olan eğitim sistemi, Türkiye’deki mevcut yapısı içinde, tam tersine, bölüşüm sorununun daha da boyutlanarak çözümsüz bir dengede varlığını koruması sürecine katkı yapmaktadır.

3.1.1.2.6. Politik ve Sosyokültürel Yapı

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti’nin patrimonyal devlet geleneğini sürdürerek, toplum üzerinde mutlak bir egemenlik alanı oluşturmaya çalışmıştır. Demokratikleşme sürecinin, sivil toplumun gelişimi ve farklı kesimlerin taleplerinin

⁵²⁴ Eğitim Reformu Girişimi, “Eğitim İzleme Raporu 2009”, s.69, <http://erg.sabanciuniv.edu/yayinlar> (1 Haziran 2010).

⁵²⁵ TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

⁵²⁶ İsmail Şahin ve Tayfun Fındık, “Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:3, Aralık 2008, s.82.

devlet politikasına yansımaları süreci olarak ele alınmaması da, demokrasinin ve sivil toplumun gelişmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmuştur⁵²⁷.

Bununla birlikte, özellikle 1960'lar sonrasında, sosyal ve siyasal özgürlüklerin hukuksal çerçevesinin geniş tutulması sonucu, nispeten katılımcı ve çoğulcu bir demokrasi kültürü oluşmuştur. Bu dönemde aktif yurttaşlar değişik sivil veya siyasal örgütlenmelerde yoğun bir şekilde yer alarak etkin bir katılım örneği ortaya koymuşlardır. Dernek sayısı 1970'de 42.170'e yükselmiş⁵²⁸, 1970'lerin sonuna gelinirken işgücünün yüzde yetmişi sendikalı hale gelmiştir⁵²⁹.

1980'lerden itibaren ise yeni birikim rejiminin içsel gerilimleri nedeniyle, geniş halk kitlelerinin ekonomik ve sosyal taleplerinin karşılanması mümkün olmamıştır. Bu nedenle de, bu kesimlerin ekonomik ve siyasi mücadeleleri, 1980 askeri darbesinde en görünür şeklini almak üzere, devletin zor aygıtını kullanarak baskılanmıştır⁵³⁰. Askeri darbe sonrasında yapılan 1982 Anayasası ile de yeni toplumsal yapının hukuksal çerçevesi çizilmiştir. Sendikal özgürlükler önemli ölçüde kısıtlanarak, sendikalara ve derneklere siyaset yasağı getirilmiştir. Toplu sözleşme ve grev hakkı sınırlandırılmış ve sendikalı işçi sayısı büyük oranda geriletilmiştir⁵³¹.

Bu apolitizasyon süreci sonunda siyasal katılım salt belli dönemlerde oy verme eylemine indirgenmiştir. Toplumun önemli bir kesimi, sınıfsal veya ideolojik kimlik kodlarını bir kenara bırakarak, etnik veya dinsel kimlik kodlarıyla siyaset arenasında yer almaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye'de devletin 1980 sonrası süreçte toplumsal yeniden üretimin gerekliliklerini göz ardı ederek, sadece sermaye birikiminin gerekliliklerine göre hareket etmesi devletin "kolektif kapitalist" olarak hareket etme olanağını da yok etmiştir⁵³².

⁵²⁷ Ahmet İnsel, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, 5.baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, 2003, s.58.

⁵²⁸ İnsel, ss.108,109.

⁵²⁹ Adnan Mahiroğulları, "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", s. 161; Yıldırım Koç, "30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı", s.58.

⁵³⁰ Ahmet Yılmaz, "Neoliberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl 2005, Cilt: 20, Sayı:1, s.137.

⁵³¹ İnsel, 108,109.

⁵³² Ayşe Öncü, "Sivil Toplum ve Katılım", **Sivil Toplum**, Y. Fincancı (Ed.), İstanbul: TÜSES Yayınları, 1991, ss.42-43, 149-150.

Gelinen noktada Türkiye 2010’lu yıllara otoriter özellikler gösteren ve siyasi katılımın oy verme görevi dışında çok düşük seyrettiği bir toplumsal yapıyla girmiştir. Bu yapısı ile demokrasiler, sorunlu demokrasiler, melez rejimler ve otoriter rejimler şeklindeki uluslararası sınıflandırmada, ancak melez rejimler grubu içinde yer bulabilmektedir. Ekonomist dergisi tarafından yıllık olarak gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre 2012 Demokrasi Endeksinde Türkiye, 167 ülke arasında Tanzanya, Bangladeş ve Ekvator gibi ülkelerin ardından ancak 88. sırada yer bulmaktadır⁵³³.

Sonuç olarak, küreselleşme sürecinde uygulanan politikaların etkisiyle siyaset büsbütün devlet merkezinde yoğunlaşmıştır. Siyasete çoğunlukla, merkezde biriken ranttan pay almak için girilmeye başlanmıştır. Çıkar ilişkilerine dayalı bu siyaset anlayışı toplumsal yozlaşmanın da önünü açmıştır⁵³⁴. Daha da önemlisi, siyaset kurumu, toplumun geniş kesimlerini temsil yeteneğini ve toplumsal sorunları çözme kapasitesini yitirmeye başlamıştır. Bu şekilde, bölüşüm sorunu da dahil birçok toplumsal sorun, mevcut yapı içerisinde bir çözüme kavuşmadan varlığını sürdüren bir hal almıştır.

Siyasal yapının yanı sıra toplumda geçerli ilişki sistemi de bölüşüm üzerinde etkilidir. Türkiye toplumunun Anadolu toprakları üzerindeki bin yıllık kültür tarihi, sınıf kavramına dayalı bir sosyal yapıdan çok, dengeli, zenginlik süreçlerini törpüleyen ve dayanışmacı bir model ortaya koymaktadır⁵³⁵. Batının sanayileşmiş ülkelerinde bireyin toplumsal işbölümü içindeki yerinin oluşmasında kazanımları belirleyici iken Türkiye’de aile ve akrabalık ilişkileri de öne çıkmaktadır⁵³⁶. Güçlü kuşaklararası ve haneler arası ilişkileriyle Türkiye’yi halen bireyselden çok ailevi bir toplum olarak nitelemek doğrudur⁵³⁷. İlişki içinde bulunan insanlar arasındaki dayanışma kültürünün yaygınlığı da gelir bölüşümü dengesizliği ve yoksulluğa karşı bir savunma mekanizması

⁵³³ The Economist, “Democracy Index 2012” Economist Intelligence Unit, www.eiu.com (28 Kasım 2013).

⁵³⁴ Hasan Bülent Kahraman, “STK’lar ve Merkezi-Yerel Yönetimler” **Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem**, Z. A. Kızılyaprak (Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 2000, s.331.

⁵³⁵ Orhan Türkdoğan, **Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler**, 1.Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 1996, s.7

⁵³⁶ Sibel Kalaycıoğlu, “Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme”, Zincirkıran, s.14.

⁵³⁷ Abdurrahman Kurt, “Dünden Bugüne Türk Ailesi”, Zincirkıran, s.536.

işlevi göstermektedir. Türkiye’deki geleneksel yardımlaşma kurumları da gelir dengesizliğinin azalmasına yönelik olumlu katkı yapmaktadır⁵³⁸.

Diğer taraftan bireylerin toplumsal işbölümü içindeki yerinin oluşmasında aile ve akrabalık ilişkilerinin önem taşıması etkinlik kayıplarına yol açmakta; eşitsizliklerin nesilden nesile aktarımına neden olmaktadır. Türkiye’de gelir bölüşümü üzerine olumsuz yansımaları olan bir olgu da toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüdür. Cinsiyete dayalı işbölümü yapısında, erkek eve para getirmekle yükümlü iken kadın ev işleri ve çocuk bakımından sorumludur⁵³⁹. Bu yapının sonucu olarak, gelir dağılımı anketlerine yansıdığı üzere, çalışan ve çalışmayan tüm nüfus itibarıyla, kadınların ortalama geliri erkeklerin ortalama gelirinin üçte biri seviyesindedir.

Bu şekilde, toplumsal yapının kimi unsurları bölüşüm üzerine olumlu etkiye bulunurken kimi unsurların etkisi ise olumsuzdur. Bununla birlikte 1980’lere kadar olan süreçte, dayanışmacı niteliklerinin baskınlığından ötürü, Türkiye’nin toplumsal yapısının bölüşüm üzerindeki net etkisinin olumlu olduğu ileri sürülebilir. Bu saptama, küreselleşme sürecinde sosyal yapının büyük boyutta değişim göstermesi ile geçerliliğini yitirmektedir. Türkiye’de yaşanan çarpık kapitalistleşme sosyal yarılmalara yol açmıştır. Dayanışmacı ve dengeli toplumsal yapı hızla erimiş, toplumsal yapıda zenginler ve yoksullar adı altında birbirine kapalı sosyal kistler oluşmuştur⁵⁴⁰.

Bu süreçte para, gündelik yaşamla kurulan bağın yegane aracına dönüşmeye başlamış, toplum piyasalaştırılmış ve toplumun örgütleyici ilkesi dönüşüme uğratılmıştır⁵⁴¹. Tüm bu gelişmeler, gelir bölüşümü dengesizliğine ve yoksulluğa karşı savunma mekanizması işlevi gösteren toplumsal yapının çözülmesi anlamına gelmektedir. Bu çözülmenin sonucu da daha dengesiz bir gelir bölüşümü ve daha korunaksız bir yoksul kesimdir.

⁵³⁸ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.73

⁵³⁹ Gülay Toksöz, “Neoliberal Piyasa ve Muhafazakar Aile Kıskaçında Türkiye’de Kadın Emeği”, **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.211.

⁵⁴⁰ Orhan Türkdoğan, s.15.

⁵⁴¹ Metin Özügürlü, “Türkiye’de Muhalefet Krizi: Ulusalcılık, Örgütlü Emek Hareketi ve Sol”, **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.343.

3.1.1.3. Süreçsel Unsurlar

3.1.1.3.1. Küreselleşme Süreci

Küreselleşme olarak nitelenen sürecin, gelir bölüşümünün hemen her boyutunda büyük bir dengesizliğe yol açtığı, bu durumdan en fazla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin etkilendiği ve bu kapsamda Türkiye'nin de bu süreçten en fazla olumsuz etkilenen ülkeler arasında yer aldığı ortaya konulmuştur⁵⁴².

Küreselleşme sürecinde Türkiye'de dışa açık büyüme rejimi benimsenerek dış ticaret rejiminde ve sermaye hareketlerinde büyük çaplı serbestleştirmelere gidilmiştir. İç tasarrufları artırarak yatırımlar için kaynak oluşturmak yerine tüketim ve ithalat özendirilmiştir. Bireylerin, kamunun ve ülkenin genelinin dış dünyaya karşı açıkları da borçla finanse edilmiştir. Sermaye akımlarını çekmek için yüksek reel faiz sunulmuştur. Teknoloji ve üretim yapısı giderek dışa bağımlı bir nitelik kazanmıştır. Üretim uluslararası işbölümü içinde çevre ülkelere ayrılan alanlarda yoğunlaşmıştır. Emek bir maliyet unsuru görülerek dönem süresince baskılanmıştır. IMF ve Dünya Bankası gibi merkez ülkeleri temsil eden kuruluşlar ülke ekonomisini şekillendirmede önemli söz sahibi olmuşlardır.

Bu yapının sonucu olarak da Türkiye uluslararası ekonomik sisteme, merkezle rekabet gücünü zamanla artıran, merkezde yer almaya aday bir ülke olarak katılamamıştır. Türkiye iç talebe bağlı, dış ticaret ve kambiyo rejimleri belirli oranda koruma ve kontrol altında, alternatif kalkınma stratejisi uygulayan bir ülke olarak da uluslararası ekonomik sistemde yer almamıştır. Bunların yerine, Türkiye uluslararası ekonomik sisteme tipik bir çevre ülke olarak eklenmiş durumdadır. Bu durumun sonucunda da küreselleşme sürecinde yaşanan dönüşümlerden en olumsuz etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Bu dönüşümlerin başında da küreselleşmenin gelir bölüşümü üzerinde yol açtığı kutuplaştırıcı etki gelmektedir. Bu çerçevede de küreselleşme süreci Türkiye'de gelir bölüşümü dengesizliğine yol açan başlıca etmenlerden birisi durumundadır.

⁵⁴²Çalışmanın “1.3. Küreselleşme Süreci ve Gelir Bölüşümü” kısmında küreselleşme süreci ve bu sürecin gelir bölüşümü üzerine etkileri, “2.2. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Bölüşüm” kısmında da bu sürecin Türkiye ekonomisine yansımaları detaylı biçimde incelenmiştir. Bu çerçevede, bu kısımda yinelemekten kaçınılarak, ilgili bölümlerde ulaşılan saptamalar özet biçimde aktarılmıştır.

3.1.1.3.2. Ekonomik Büyüme Rejimi

Çalışmanın “2.2. Küreselleşme Döneminde Bölüşüm” ve “3.2.1.1. Bölüşüm ve Ekonomik Büyüme” kısımlarında, izlenen ekonomik büyüme rejiminin gelir bölüşümü üzerine etkileri detaylı biçimde inceleme konusu yapılmıştır. Bu nedenle yinelemeden kaçınılarak bu kısımda yalnızca ilgili kısımlarda ulaşılan sonuçların belirtilmesi ile yetinilecektir. Ulaşılan sonuçlar küreselleşme sürecinde izlenen ekonomik büyüme rejiminin bölüşüm üzerinde önemli bir olumsuz etki gösterdiğine işaret etmektedir. Özellikle 1980’lerde izlenen ihracata dayalı büyüme rejimi ile 2000’lerden itibaren izlenen IMF denetimli büyüme rejimi bölüşümün dengesiz hale gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bu yönde bir süreç yaşanmasında, emek ve tarımsal gelirler baskılanırken sermaye gelirlerinde önemli bir artış ve yoğunlaşma yaşanması etken olmuştur. İzlenen ekonomik büyüme rejiminin sonucu ortaya çıkan ve bölüşüm üzerinde önemli etki gösteren olgular olarak enflasyon ve ekonomik krizlerin gelir bölüşümü üzerindeki etkileri ise izleyen kısımda ayrı başlıklar altında inceleme konusu yapılmıştır.

3.1.1.3.2.1. Enflasyon ve Bölüşüm

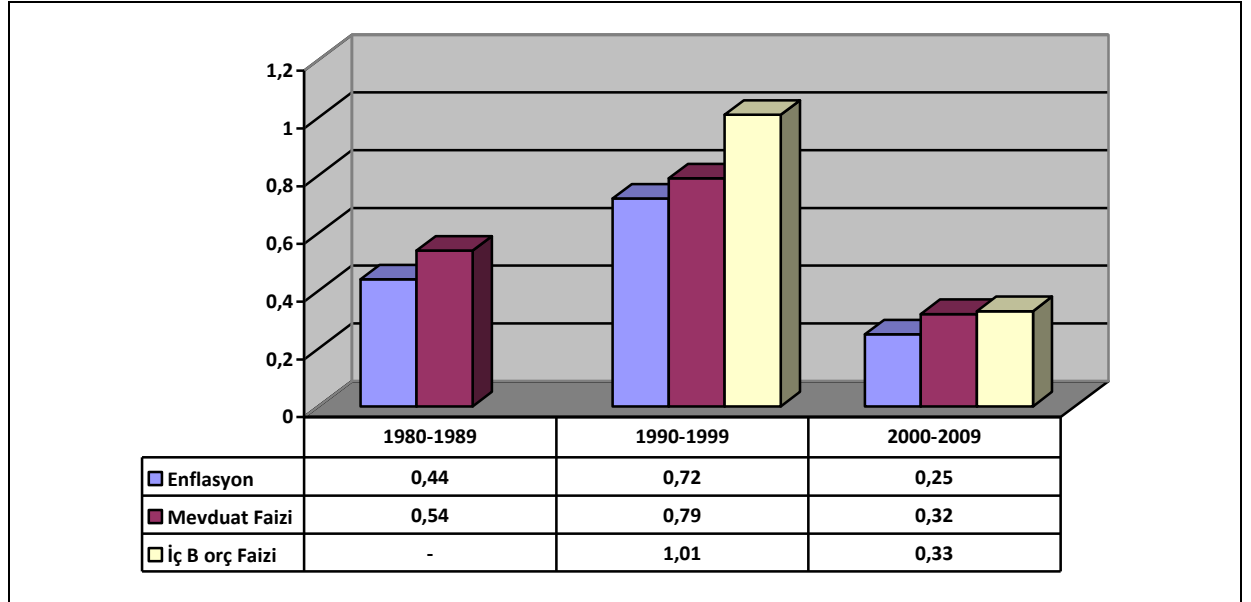
Küreselleşme sürecinde pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi, mevduat faizlerinin serbest bırakılması, konvertibiliteye geçilmesi gibi politika araçları mali sermaye birikimine önemli katkı yapmıştır. Oluşan enflasyonist ortam da dönem boyunca emek gelirlerinden sermaye kesimine kaynak aktarımının araçlarından birisi olarak işlev göstermiştir. Fiyatlardaki yüksek oranlı değişimler, özellikle dar ve sabit gelirli hane halkları üzerinde önemli reel gelir kayıplarına neden olmuştur⁵⁴³.

Şekil 3.2’de sergilendiği üzere, 1980’li yıllarda ortalama enflasyon oranı %44 seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ortalama mevduat faizleri ise %54 seviyesindedir. Bu rakam yıllık olarak yaklaşık %7 reel faize karşılık gelmektedir*. Ortalama enflasyon oranı 1990’lı yıllarda %72 seviyesine kadar yükselmiştir. Aynı dönemde ortalama mevduat faizleri %79 seviyesinde oluşmuştur ve bu rakam da yıllık ortalama %4 reel faize karşılık gelmektedir. Aynı dönemde yıllık ortalama nominal iç borç faiz oranı ise %101 düzeyindedir. Bu rakam, mevduat faizleri ile kamu iç borç

⁵⁴³ DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu, ss.62,63.

* Reel faiz hesabında (nominal faiz oranı- enflasyon oranı)/(1+enflasyon oranı) formülü kullanılmıştır

senetleri faizleri arasında reel anlamda 10 puanlık farka işaret etmektedir. Bu durum 1990'lı yıllarda bankacılık kesiminde çok büyük miktarda kaynak birikimine yol açmıştır.

Şekil 3.2:Enflasyon ve Nominal Faizlerin Gelişimi

Kaynak: DPT, “Ekonomik Sosyal Göstergeler”, <http://ekutup.dpt.gov.tr> (1 Ağustos 2010) esas alınarak oluşturulmuştur.

Ortalama enflasyon oranı 2000’li yıllarda %25 seviyesine gerilemiştir. Aynı dönemde yıllık ortalama mevduat faiz oranı ise %32 seviyesindedir. Bu oran da yaklaşık olarak yıllık %5,5 seviyesinde reel faiz anlamına gelmektedir. Enflasyonun kontrol altına alındığı 2003-2009 döneminde bütçeden faiz ödemlerine yaklaşık 360 milyar dolar kaynak ayrılmıştır. Ayrıca 2000’lerin sonlarına gelindiğinde, küresel durgunluğun da etkisiyle, kamu kesimi borçlanma faiz oranı dünyanın birçok ülkesinde sıfıra yaklaşırken, Türkiye %6 seviyesinde reel faizle dünyanın en yüksek reel faizini ödeyen ülkeler arasında yer almaya devam etmektedir⁵⁴⁴. Ayrıca Türkiye’de 1980 yılında mali varlıkların milli gelire oranı %19 seviyesinde iken 2000’lerin ortalarında %100 seviyesine çıkmıştır. Bu rakamlar 2000’li yıllarda mali kesime önemli boyutta kaynak aktarımının sürdüğünü göstermektedir.

⁵⁴⁴ Mustafa Sönmez, “Teğet’in Yıkımı: : Dünyada ve Türkiye’de Küresel Krizin 2009 Enkazı ve Gelecek”, s.126.

Küreselleşme sürecinde reel ücret ve milli gelirin gelişimine ilişkin veriler içeren Şekil 2.4'te gösterildiği üzere, 1980 yılından 100 TL olarak kabul edilen reel ücret 2010 yılına gelindiğinde 98 TL seviyesinde oluşmuştur. Aynı süreçte milli gelir ise %112 oranında artmıştır. Ortalama reel mevduat faiz oranlarını esas alarak bir hesaplama yaptığımızda; 1980 yılında 100 TL olan mevduat 1990 yılında reel olarak 196 TL'ye yükselecektir. Aynı mevduat yine reel olarak 2000 yılında 291 TL'ye ve 2010 yılında da 497 TL'ye yükselecektir. İç borç faizlerinin esas alınması halinde ortaya çıkan sonuç daha da çarpıcıdır. Sadece 1990 ile 2000 yılları arasındaki on yıllık dönemde 100 TL'lik iç borçlanma senedinin 341 TL reel faiz getirisi oluşacaktır.

Veriler, küreselleşme sürecinde emek geliri elde edenler ekonomik büyümeden pay almazlarken faiz geliri elde edenlerin gelirlerinin milli gelir artışının çok üzerinde arttığını somut biçimde sergilemektedir. Enflasyon bu süreçte emek gelirleri üzerinden alınan bir vergi işlevi göstermiştir. Nominal ücretlerin geriletilmesi emek kesimi tarafından dirençle karşılanacağından uygulanması zor bir politikadır. Diğer taraftan enflasyonist ortamda reel ücretlerin geriletilmesi ya da milli gelir artışının reel ücretlere yansıtılmayarak ücretlerin aynı seviyede tutulması mümkün olmuştur. Bu şekilde enflasyon Türkiye'de kaynakların mali sermaye kesiminde birikmesinde önemli rol oynamıştır. Yüksek enflasyonist ortam ayrıca reel yatırımlar için caydırıcı bir ekonomik ortam yaratmıştır ve bu şekilde istihdam artışını sınırlamıştır. Dönem boyunca sürekli olarak pozitif reel faiz sunulması, enflasyonun Türkiye'de servetleri eriten bir nitelik sergilemesinin önüne geçmiştir. Bu etmenlerin sonucu olarak da enflasyonun gelir bölüşümü üzerine yansımaları olumsuz olmuştur.

3.1.1.3.2.2. Ekonomik Krizler ve Bölüşüm

Türkiye ekonomisinde Cumhuriyetten bu yana sıklığı ve şiddeti gittikçe artan iktisadi krizler yaşanmıştır. 1929-31, 1958-61 ve 1978-80 yıllarındaki krizler ekonomiyi derinden sarsan ve ekonomi politikasında büyük değişimlere yol açar niteliktedir. 1982 ve 1991 krizlerinde olduğu üzere bazılarının etkileri ise daha sınırlı kalmıştır. Türkiye ekonomisindeki krizler özellikle son otuz yıl içinde yoğunlaşmış durumdadır⁵⁴⁵.

⁵⁴⁵ Ahmet Yılmaz, "Türkiye Ekonomisinde Ücretler, Karlar ve Kriz", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi 2006, Cilt:21 Sayı:1, ss.36,37.

İmalat sanayinde ücretlerin gelişimi incelendiğinde 1977, 1991-93 ve 1999-2000 yıllarının ücretlerin zirve yaptıkları yıllar olduğu görülmektedir. Aynı ilişki 1958-59 ve 1969-70 dönemleri için de geçerlidir. 1980 krizini takip eden 1980-88 ve 1994 krizini takip eden 1994-1995 dönemlerinde ise ücretlerde önemli bir gerileme görülmektedir. İmalat sanayinde reel ücretlerin sergilediği eğilim sanayi katma değerinin ücret ve karlar arasındaki bölüşümünü etkilemektedir. Reel ücretlerin yükseldiği yıllarda katma değer içinde karların payı azalmıştır. Karların payının azalışını iktisadi krizler izlemiş ve kriz sonrasında karların payı yeniden artmaya başlamıştır. Türkiye ekonomisinde tüm krizlerde gözlenen bu eğilim, emek ve sermaye faktörlerinin bölüşüm payları ile iktisadi krizler arasında bir ilişkiyi işaret etmektedir⁵⁴⁶.

Kapitalist ekonomilerde yaşanan iktisadi krizler, temel toplumsal sınıflar arasındaki iktisadi, ideolojik, siyasal çekişmenin sürdürülemez nitelikteki eğilimleri ve kapitalist birikim sürecinin bütünsel niteliğinde ortaya çıkan tıkanmalar sonucu gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, ampirik verilerin de ışığında, reel ücretlerin yükselmesi ve dolayısıyla katma değer içinde karların payının azalması, Türkiye’de yaşanan iktisadi krizlere yol açan temel etmenler arasında değerlendirilmelidir⁵⁴⁷.

Özellikle 1990’lı yılların sonlarından itibaren ise uluslararası sermaye hareketleri Türkiye’deki krizlerin temel etkeni haline gelmiştir. IMF programları çerçevesinde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ekseninde yürütülen politikalar sonucu, faiz oranları ile döviz kaynaklı arbitraj getirilerine bağlı olarak gerçekleşen sıcak para hareketleri, Türkiye ekonomisini dalgalanmalara ve krizlere açık hale getirmiştir. Bu süreçte 1998 ve 1999’da hafif, 2001’de çok ağır olmak üzere, Türkiye ekonomisi üç krizle karşı karşıya kalmıştır. Her üç krizin de belirleyici nedeni, sermaye hareketlerinin bir iniş eğilimine girmesi olmuştur⁵⁴⁸.

Diğer taraftan Türkiye’de 2001 krizi sonrasındaki süreç önceki dönemlerden ayrılmaktadır. Reel ücretler 2001 krizi sonrasında eski seviyelerine gelmemiş, ücretlerdeki gerileme, izlenen politikalar sonucu kalıcı hale getirilmiştir. 1998 yılı reel ücretini 100 olarak aldığımızda, reel ücretin kriz sonrasında 89’a gerilediği; 2007

⁵⁴⁶ Ahmet Yılmaz, ss.40-42.

⁵⁴⁷ Ahmet Yılmaz, ss.35, 47.

⁵⁴⁸ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, s.180.

yılında ise 88 seviyesine inerek gerilemesinin sürdüğü görülmektedir. Yine 1998 yılında %6,9 olan dar anlamda işsizlik oranı, 2007 yılında %9,9'a çıkmıştır. Tarım iç ticaret hadleri 1998 yılında 100 olarak alındığında bu oran 2002 yılında 62, 2007 yılında da 65 olarak gerçekleşerek önemli bir gerileme göstermiştir. Rakamlar 2001 krizi ile toplumun geniş kesimini oluşturan emek kesiminin durumunun önemli derecede gerileme gösterdiğini; krizi takip eden yıllarda da bu kesimin kayıplarını telafi etmelerinin söz konusu olmadığını göstermektedir⁵⁴⁹.

Dünya ekonomisinde 2002-2007 yıllarında bir genişleme konjonktürü yaşanmıştır. Bu konjonktürde, büyüme sürecini dış kaynak hareketlerine bağımlı kılan ve yüksek düzeyde cari açık veren tipik bir çevre ekonomi olan Türkiye genişleme konjonktürünün sona ermesiyle yaşanan krizden en olumsuz etkilenen ülkelerden olmuştur⁵⁵⁰. Türkiye ekonomisi 2009 yılında bir önceki yıla göre %4,7 küçülmüştür⁵⁵¹. Sanayici ve işverenler talepteki daralmayı istihdama ve çalışanlara yansıtmışlardır. 2009 yılının sonunda krizin etkisinin geçmeye başlaması ile üretim endeksinde bir önceki yıla göre %20'nin üzerinde artış yaşanmıştır. Buna karşın istihdam seviyesi hemen hiç değişmeyerek kriz seviyesinde kalmıştır. Aynı süreçte çalışan başına verimlilikte ise önemli bir artış yaşanmıştır. Rakamlar krizle birlikte işten çıkarmaların başladığını; krizin etkileri azalıp üretim yeniden artınca da istihdamın artırılması yerine mevcut işçilerin çalışma süreleri artırılarak kar oranlarının yükseltildiğini göstermektedir⁵⁵².

Sonuç olarak, Türkiye'de iktisadi krizler emek kesiminin gelirleri üzerinde önemli bir gerilemeye yol açmaktadır. Bununla birlikte 2001 krizine kadar olan süreçte, krizin ardından gelen yıllarda emek kesiminin kriz süresince uğradıkları kayıpları büyük oranda telafi edebildikleri görülmektedir. 2001 ve 2008 krizleri sonrasında ise kriz süresince oluşan kayıpların telafisi mümkün olmamıştır. Krizlerin yol açtığı işsizlik, reel ücretlerde gerileme, tarım iç ticaret hadlerinin kötüleşmesi gibi olumsuzluklar krizden sonraki dönemde de varlığını korumuştur. Bunun sonucunda da, Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren yaşanan ekonomik krizler, gelir bölüşümü üzerinde önemli boyutta ve kalıcı nitelikte bir olumsuz etki göstermiştir.

⁵⁴⁹ Korkut Botarav, **Bir Krizin Kısa Hikayesi**, 1.Basım, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2009, ss.84,85.

⁵⁵⁰ Korkut Boratav, **Üç Krizde Dış Kaynak Hareketleri**, s.1

⁵⁵¹ Mustafa Sönmez, **Teğet'in Yıkımı**, s.35.

⁵⁵² Mustafa Sönmez, **Teğet'in Yıkımı**, ss.71,72

3.1.2.3.3. İktisadi Kalkınma Süreci

Türkiye’de 20. yüzyılın başlarından itibaren nüfus ve üretimde büyük artışlar, büyük çaplı yapısal değişimler yaşanmıştır. Ancak, tarımın 1880 yılında istihdam içindeki %80’lik payı 1950 yılına gelindiğinde büyüklüğünü korumuştur. İş gücünün tarımdan kent sektörüne kayması, ancak 1950’lerin başından itibaren başlamıştır⁵⁵³. 1950-60 döneminde Marshall Planı ile sağlanan kredilerle tarım sektöründe çok hızlı bir traktörleşme yaşanması köylerden kente göç sürecini başlatan temel etkenlerden olmuştur⁵⁵⁴. Tarımda yaşanan makineleşme büyük toprak sahibi çiftçilerin mülklerini artırmalarına da yol açmıştır. Tarımda yaygınlık gösteren bir prekapitalist ilişki olan, ortakçılık ilişkisinin payı da makineleşme sonrasında giderek azalmaya başlamış; topraksız köylüler ücretli tarım işçileri konumuna dönüşmüştür⁵⁵⁵.

Küreselleşme süreci ile birlikte tarım sektöründeki gerileme hız kazanmıştır. 1980 yılına gelirken istihdam içinde %55 ve milli gelir içinde %30 paya sahip tarım sektörünün istihdam payı 2010 yılında %23,4’e gelir payı da %9,4’e gerilemiştir⁵⁵⁶. Sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam yapısı ve işsizlik rakamları göz önüne alındığında, tarımsal istihdamdaki kopuş, toplumsal ve iktisadi modernleşmenin doğal bir sonucu olarak değerlendirilemez. Tarım iç ticaret hadleri bozuldukça, tarım sektörü öncelikle erkek işgücü tarafından terk edilmektedir. Tarımın feminizasyonu olarak da adlandırılan bu olgu birçok çevre ülkede gözlenmektedir. Tarım sektöründeki kadın ağırlıklı eğitimsiz işgücünün ekonominin diğer sektörlerine transfer olamadığı; kente göç sonrasında kadın işgücünün tamamına yakınının, erkek işgücünün de önemli bir bölümünün işsiz kaldığı süreç, modernleşmeden çok bir toplumsal çöküntüyü temsil etmektedir⁵⁵⁷. Bu şekilde, Türkiye’deki göç hareketinin arkasındaki temel dinamik,

⁵⁵³Şevket Pamuk, ss.66,67.

⁵⁵⁴Oya Köymen, **Kapitalizm ve Köylülük**, 1.Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 135.

⁵⁵⁵A.Başer Kafaoğlu, **Türkiye Ekonomisi, Yakın Tarih-1**, 1.Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004,ss.281,282.

⁵⁵⁶TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, <http://tuik.gov.tr> (1 Haziran 2012); DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Sektörlere Göre GSYİH <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/>, (1 Haziran 2012).

⁵⁵⁷Gökhan Günaydın, “Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum : 2000’li Yıllar”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:33, Sayı: 262, 2009, ss.208-210.

kentlerde oluşan sanayi ve onun yarattığı emek ihtiyacı değil, makineleşme, toprakların küçülmesi ve tarımsal gelirlerin gerilemesi sonucu oluşan kırsal alandaki çözülmüştür⁵⁵⁸.

Gelir dağılımı anketlerine göre kentsel alanlarda ortalama gelir kırsal alanlara kıyasla %55 yüksektir⁵⁵⁹. Bununla birlikte daha önce ortaya konulduğu üzere anketler sermaye gelirlerini büyük bir hata payı ile eksik öngörmektedir. Anketlerce saptanamayan sermaye gelirlerinin esas olarak kentsel yerlerde elde edildiği dikkate alındığında, kentsel ve kırsal yerler arasındaki gelir farkı daha da açılacaktır. Tablo 2.27’de* sergilendiği üzere 2012 yılı için köylü sınıfının istihdam payı %25 seviyesinde ve kişi başı ortalama geliri milli gelirin 0,38’i düzeyindedir. Bu durumda istihdam içindeki diğer kesimler için ortalama gelir milli gelirin 1,2’si düzeyinde hesaplanacaktır. Rakamlar, diğer kesimlerin ortalama gelirinin köylü sınıfınıninkinin üç katı seviyesinde olduğunu işaret etmektedir. Kırsal yerlerdeki tek gelir kaynağı tarımsal gelir olmadığından ve kırsal yerlerde yaşayan tüm nüfusu köylü sınıfı oluşturmadığından kentsel ve kırsal yerler arasındaki gelir farkı ortaya konulan rakamdan daha az olacaktır. Buna karşın kent ve kır arasındaki gelir farkının anketlerde öngörülenin çok üzerinde olduğu açıktır. Anketler yerine gelir dağılımının gerçek durumuna ait tahmin esas alındığında öne çıkan bir başka olgu da, kentsel yerlerde gelir dağılımının küreselleşme sürecinde, kırsal yerlere kıyasla çok daha dengesiz bir hal almasıdır.

Türkiye’nin sanayileşememesi gerçek anlamda iktisadi kalkınma sürecinin yaşanmasının önüne geçmiştir. Gelir bölüşümü daha dengeli olan kırsal kesimin nüfus payı azalırken bölüşümün daha dengesiz olduğu kentsel kesimin payının yükselmesi; bir yandan da kentsel yerlerle kırsal yerler arasındaki gelir farkının açılması, adına ekonomik büyüme ya da kentleşme süreci diyebileceğimiz sürecin, kutuplaştırıcı bir etki göstermesine yol açmıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, Kuznets tarafından öngörüldüğü şekilde, iktisadi kalınma sürecinin kent ve kır arasındaki gelir farklarını önce artıran daha sonra azaltan aşamalarının ikinci evresi Türkiye’de yaşanmamıştır. Gelir bölüşümündeki bozulma, ekonomik büyüme ve kentleşme süreci ile birlikte ve bu sürecin de etkisiyle 2010’lu yıllarda halen yükselme eğilimindedir.

⁵⁵⁸ Hatice Kurtuluş, “Türkiye’de Kentsel-Metropolitan Alanların Biçimlenmesinde Devletin Rolü”, s.57.

⁵⁵⁹ TÜİK, 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması.

* Bakınız s.149

3.1.2. İkincil Dağılımdaki Dengesizliğin Unsurları (Kamu Politikaları)

Kamu politikalarının piyasada gerçekleşen birincil bölüşüm üzerinde de önemli etkisi vardır. Bu çerçevede kamu politikalarının birincil dağılımda dengesizliğe yol açan sistemik, yapısal ve süreçsel unsurlar üzerindeki yansımalarını önceki kısımda bulmak olasıdır. Bu kısım ise, ikincil dağılımı şekillendirmede önemli rol oynayan kamu politikaları olan gelirler, maliye ve sosyal koruma politikalarının nihai gelir bölüşümünü ne şekilde etkilediğinin analizine ayrılmıştır.

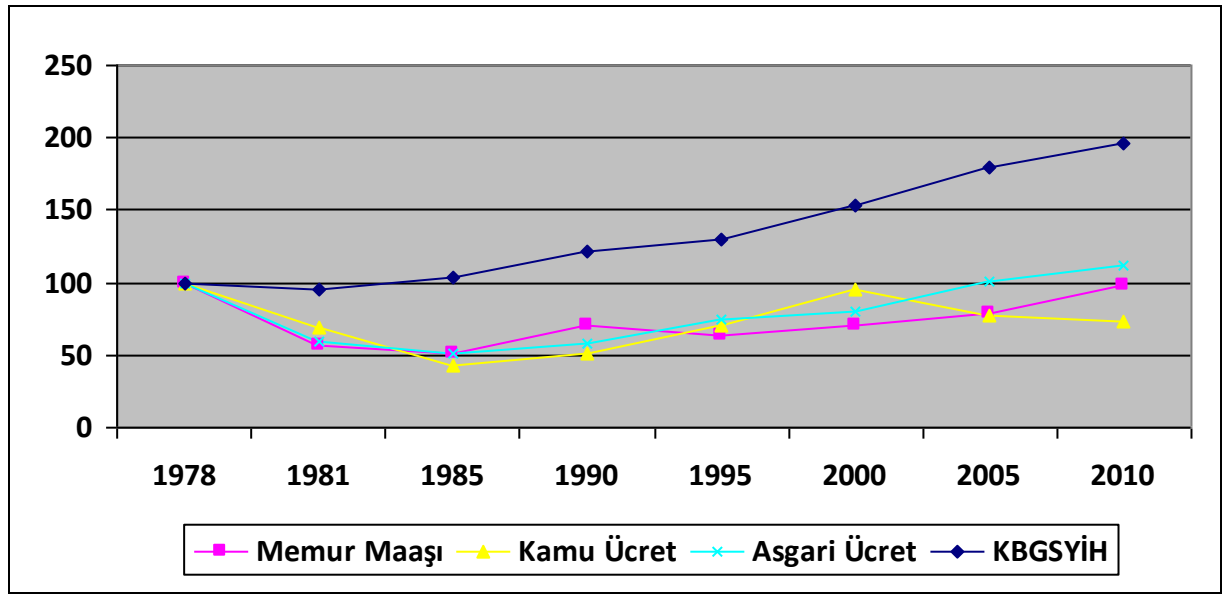
3.1.2.1. Gelirler Politikası

Gelirler politikası, piyasada faktör fiyatı oluşum süreçlerine müdahale yoluyla üretim faktörlerinin gelirlerini doğrudan etkileyen politikaları kapsamaktadır. Gelirler politikası üretim faktörlerinin elde edeceği geliri birincil bölüşüm aşamasında belirleyerek ya da etkileyerek birincil bölüşümün daha farklı biçimlenmesine neden olur. Türkiye’de gelirler politikası kapsamında öne çıkanlar asgari ücret politikası, kamu çalışanları maaş ve ücret politikaları ile tarımsal destekleme politikalarıdır.

Küreselleşme sürecinde Türkiye’de izlenen ücret politikasının memur maaşları, kamu işçi ücretleri ve asgari ücret üzerine yansımaları Şekil 3.3’te özetlenmiştir. Şekilde sergilendiği üzere 1980’li yılların başlaması ile birlikte memur maaşlarında çok sert bir gerileme yaşanmıştır. Memur maaşları 1980’li yıllarda 1980 öncesi seviyesinin yarısına inmiştir. Memur maaşlarındaki erime 1990’lı yıllarda sonlanmış ve 1980’lerdeki seviyesine kıyasla maaşlarda %40 oranında artış yaşanmıştır. Memur maaşlarında 2000’li yıllarda da artış yaşanmış ve 2010 yılına gelindiğinde memur maaşları büyük ölçüde 1980 öncesi seviyesini yeniden yakalamıştır.

Kamu sektöründe ücretlerin 1980 ve 1990’lı yıllarda sergilediği iniş çıkışlar memur maaşları ile büyük oranda paralellik taşımaktadır. Ayrıca bu dönemde kamu kesimi ücretleri memur maaşlarına kıyasla daha az aşınmaya uğramış ve 2000’li yıllara ücretlerin 1980 öncesi seviyesine çok yakın bir düzeyde girilmiştir. Bununla birlikte 2000’li yıllarda memur maaşları reel anlamda artarken kamu kesimi ücretleri ise reel anlamda yüzde yirminin üzerinde gerileme sergilemiştir.

İncelenen süreçte asgari ücretin gelişimi de memur maaşlarına paralellik sergilemiştir. 1980’li yıllarda 1980 öncesi seviyesinin yarısı düzeyine inen asgari ücretler 1990’lı yıllarla birlikte artmaya başlamıştır. Asgari ücretteki artış 2000’li yıllarda da devam etmiş ve 2005 yılında asgari ücret 1980 öncesi seviyesini yakalamıştır. 2010 yılına gelindiğine ise 1980 öncesi seviyesine göre asgari ücretler reel olarak %11 oranında artmıştır.

	1978	1981	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Memur Maaşı (1)	100	56,4	50,7	70,2	63,1	70,9	78,4	98,4
Kamu Kesimi Ücreti(2)	100	68,6	42,5	51,1	70,6	95,3	77,8	73,4
Asgari Ücret (3)	100	59	51	57,6	74,6	80,8	100,7	111,5
Kişi Başı GSYİH (4)	100	94,9	103,1	122,0	130,2	152,8	178,9	196,6

Şekil 3.3: Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücret Politikası

Not:Başlangıç yılı 100 olmak üzere, tüm rakamlar reel terimleri ifade etmektedir.

Kaynak: (1) Onur Ender Aslan, *Maaş İlişkisi ve Türkiye’de Memur Maaşları (1970-2008)*, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı:3, Eylül 2011, ss. 125-126.; 2000 yılı sonrası: DPT, “Net Ele Geçen Ücretlerde Gelişmeler”. www.dpt.gov.tr.

(2) Şerife Ösüca, “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 58-2, ss.137-138; 2000 yılı sonrası: DPT, “Net Ele Geçen Ücretlerde Gelişmeler” www.dpt.gov.tr.

(3) Nominal asgari ücret: http://www.alomaliye.com/yillar_iti_asgari_ucretler.htm; reel terimlere çevirmede esas alınan: DPT, “Tüketici Fiyat Endeksi”

(4) DPT, “Sabit Fiyatlarla Kişi Başı GSYİH”, www.dpt.gov.tr (10 Aralık 2013).

Bu süreçte göz önünde bulundurulması gereken önemli bir unsur kişi başı milli gelirin gösterdiği gelişimdir. Kişi başı milli gelir 1978 yılı ile 2010 yılı arasında sabit rakamlarla %96 artış göstermiştir. Bu şekilde, küreselleşme sürecinde ücretlerinde reel olarak %27 seviyesinde gerileme yaşanan kamu kesimi işçilerinin yanı sıra devlet memurlarının da milli gelir artışından pay almadıklarını ve izlenen ücret politikası sonucunda görece konumlarının önemli bir bozulma gösterdiği anlaşılmaktadır. Asgari ücretliler de dönem içinde gerçekleşen kişi başı gelir artışından bu artışın ancak %11-12'si seviyelerinde pay almıştır. Bu şekilde, asgari ücretliler de görece durumları gerileyerek dönemden zararlı çıkan kesimler arasında yer almıştır.

Küreselleşme sürecinde emek gelirlerinin milli gelir payının gerilemesinde ücret politikası önemli rol oynamıştır. 2012 yılı itibarıyla kamuda, 2 milyon 706 bini memur ve kalanı işçi ve diğer kamu çalışanları olmak üzere, toplam 3 milyon 215 bin kişi istihdam edilmektedir⁵⁶⁰. Kalkınma Bakanlığı verilerine göre de aynı yıl 12 milyon 253 bin sigortalı çalışanın 5 milyon 660 bin kişisi asgari ücretlidir⁵⁶¹. Memur dışındaki kamu çalışanlarının bir kısmının da asgari ücretli olduğu dikkate alındığında, devletin asgari ücret ile kamu çalışanlarının ücretlerini belirlemek suretiyle yaklaşık 8 milyon 500 bin kişinin, yani kayıtlı çalışan ücretlilerin %70'inin, ücretini doğrudan belirlediği ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında, kamu çalışanlarının ücretleri özel kesim tarafından gösterge kabul edilmektedir. Bu şekilde dolaylı etkiler de göz önüne alındığında, Türkiye'de emeğin milli gelirden alacağı payın, piyasada gerçekleşen bölüşümden çok daha büyük ölçüde devlet tarafından tayin edildiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de uygulanan ve yine geniş kesimleri etkileyen diğer gelirler politikası aracı olarak tarımsal destekleme politikalarının gelişimi incelendiğinde bu politikaların ücret politikası ile benzer etkilere sahip olduğu görülmektedir. 1980'li yılların başlaması ile birlikte tarım sektöründe fiyat yolu ile desteklenen ürün sayısında önemli ölçüde azalma olmuştur. 1980 yılında 24 ürün fiyat yolu ile desteklenirken, 1981 yılında bu

⁵⁶⁰ Maliye Bakanlığı, <http://www.bumko.gov.tr/TR,908/kadro-istatistikleri.html>, (18 Haziran 2013)

⁵⁶¹ Milliyet Gazetesi, "Sigortalıların neredeyse yarısı asgari ücretli", (15 Kasım 2012).
<http://ekonomi.milliyet.com.tr/sigortalilarin-neredeyse-yarisi-asgari-ucretli/ekonomi/ekonomidetay/15.11.2012/1627416/default.htm> (2 Aralık 2013)

sayı 20'ye, 1985 yılında 18'e düşmüştür. Desteklenen ürün sayısı ilerleyen yıllarda da gerileyerek 1990'ların sonlarında 10 ürünün altına düşmüştür⁵⁶².

Tablo 3.1: Tarım Ürünleri Destekleme Fiyat Politikası

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Buğday	100	114,1	102,8	95,3	134,4	104,8	77,6
Arpa	100	115,3	98,6	79,2	101,4	86,2	111,2
Şeker Pancarı	100	85,7	100,9	131,4	-	-	-
Tütün	100	105,7	163,4	178,3	-	-	-

Kaynak: Yaşar Uysal, s.207; 2000 ve sonrası: TÜİK, “İstatistik Yıllığı 1923-2011”, Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar, www.tuik.gov.tr (11 Kasım 2013); DPT, “Tüketici Fiyat Endeksi” www.dpt.gov.tr (11 Kasım 2013).

Tablo 3.1.'deki veriler tarımsal destekleme fiyatlarının iniş çıkışlar ve ürüne göre farklılıklar göstermekle birlikte incelenen dönemin başı ve sonu itibarıyla reel anlamda yaklaşık olarak aynı seviyeyi koruduğunu işaret etmektedir. Bu durum, tarım çalışanlarına milli gelir artışından pay ayrılmadığını göstermektedir. Tarım ticaret hadlerinin gelişimi de bu tespiti desteklemektedir. 1978 yılı endeksi değeri 100 alındığında, tarım ticaret hadleri 2000'lerin ortalarında 63 endeks değerine kadar gerilemiş⁵⁶³, 2010'lu yıllarda da ancak 70 endeks değerine ulaşmıştır⁵⁶⁴.

Tarım politikası araçları 2000'li yıllardan itibaren değişikliğe uğramıştır. Destekleme alımları sınırlandırılmış, bunun yerine üreticilere “doğrudan gelir desteği” adı altında kaynak aktarılmaya başlanmıştır⁵⁶⁵. 2002-2008 yılları arasında kapsamlı şekilde uygulanan doğrudan gelir desteğinden yaklaşık 2,5 milyon çiftçinin yararlandığı ve bu kişilere yıllık ortalama 2 milyar TL doğrudan gelir desteği yapıldığı görülmektedir⁵⁶⁶. Bu durumda bir çiftçiye, çok yetersiz bir miktarda, ortalama aylık 70 TL doğrudan gelir desteği yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Tarımın desteklenmesinde başvurulan politika araçları zaman içinde değişmekle birlikte bütün olarak bakıldığında değişmeyen, tarımsal desteklerin giderek gerilediğidir. Tarımsal destekler 1995 yılında

⁵⁶² İTO, “Türkiye’de ve Dünyada Tarım Destekleme Politikası”, 2009/14, İstanbul, 2009, ss.87-89.

⁵⁶³ Korkut Boratav, “Tarımsal Fiyatlar, İstihdam ve Köylülüğün Kaderi, **Mülkiye Dergisi**, 2009, Sayı.262.

⁵⁶⁴ TÜİK, İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, (12 Ekim 2013).

⁵⁶⁵ İTO, Türkiye’de ve Dünyada Tarım Destekleme Politikası, s.90

⁵⁶⁶ Müslüme Narin, “1980’li Yıllardan Sonra Tarım Politikalarındaki Değişiklikler, Ekonomik Yaklaşım Kongresi: Türkiye Ekonomisi’nin Dinamikleri: Politika Arayışları” 22-23 Aralık 2011. GÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.

GSYİH'nin %3'ü iken bu oran 2000'lerde GSYİH'nin %1 seviyesinin altına inmiştir⁵⁶⁷. Tarımsal desteklerdeki bu düşüş tarımsal nüfustaki azalmanın çok daha üzerindedir. Tarımsal desteklerin gerilemesi tarım sektörü ile diğer sektörler arasında gelir farklarının artması sürecine katkı yapmaktadır.

Türkiye'de etkileri çok sınırlı bir gelirler politikası aracı olarak, Borçlar Kanunu ile 1 Temmuz 2012'den itibaren kira artışlarına ÜFE oranını geçmeme kısıtı getirilmiştir. Esas olarak enflasyon hedeflemesi kapsamında yapılan bir düzenleme olmasına karşın aynı zamanda, ev sahibi konumda olmayan düşük gelir grubundaki kesimler için olumlu bir gelirler politikası uygulamasıdır. Bununla birlikte kiralamanın başlangıcında talep edilecek kira tutarına ilişkin bir sınırlama olmadığından ve ev sahiplerinin mevcut kiracıyı çıkarıp daha yüksek kira ödemeye razı yeni kiracı bulmalarının önüne geçilmesi fiilen zor olduğundan bu politikanın bölüşüm üzerindeki etkisi çok sınırlıdır. Yine gelirler politikası kapsamında değerlendirebileceğimiz, Merkez Bankası'na faizlere üst sınır belirlenmesi politikasının ise pratik bir anlamı bulunmamaktadır. Örneğin 2013 yılında yıllık azami mevduat faiz oranı %18 olarak belirlenmiştir⁵⁶⁸. Bu oran piyasada geçeli en yüksek faiz oranının çok üzerindedir ve mali sistemin mevcut yapısı içinde bir anlam ifade etmemektedir.

Sonuç olarak küreselleşme sürecinde izlenen gelirler politikaları olarak ücret ve tarımsal destekleme politikaları emek ve tarımsal gelir elde eden geniş kesimlerin büyümeden pay almamalarına yol açmıştır. Özellikle izlenen ücret politikası sonucunda, piyasa koşullarında oluşan dağılımın daha dengeli hale getirilmesi bir yana devletin kendisi emek ve sermaye arasındaki gelir bölüşümünün dengesizleşmesi sürecine en fazla katkı yapan aktör konumuna gelmiştir. Kira ve faiz hadlerine azami sınır getiren uygulamalar ise etkileri çok sınırlı ya da tamamen etkisiz uygulamalar olarak kalmıştır.

3.1.2.2. Maliye Politikası

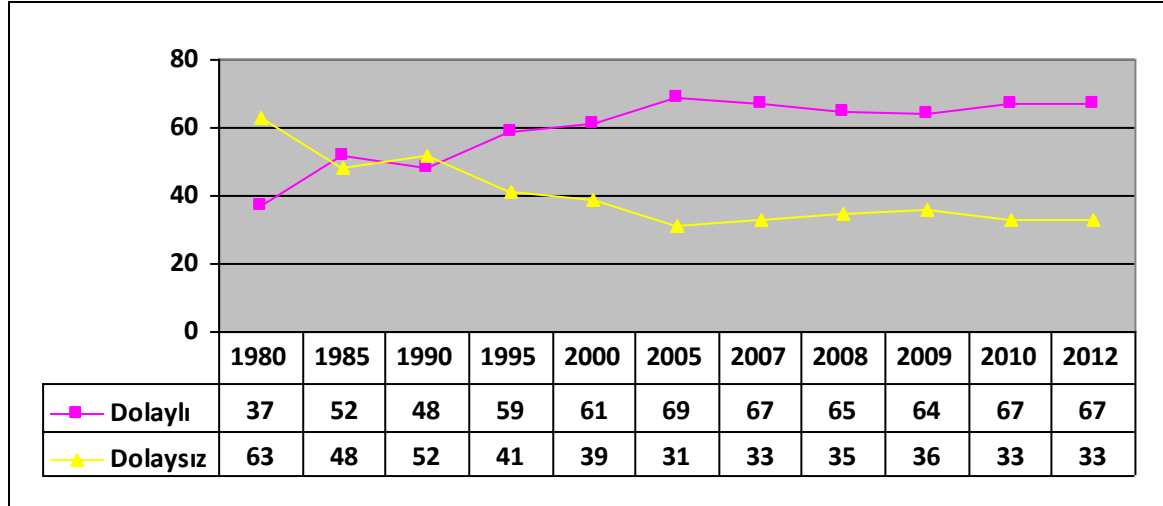
3.1.2.2.1. Vergi Politikası

Küreselleşme döneminde uygulanan vergi politikaları; vergi oranları, dolaylı-dolaysız vergilerin toplam vergiler içindeki payları, istisna, muafiyet ve af

⁵⁶⁷ Osman Aydoğu, "Türkiye Tarımında Çözüm", **İktisat ve Toplum**, 2010 Ekim, Sayı:1, ss. 9-10.

⁵⁶⁸ Merkez Bankası, Azami Faiz Oranları, www.tcmb.gov.tr, (10 Aralık 2013)

uygulamaları, enflasyon etkisi gibi araçlarla bölüşüm üzerinde etki göstermiştir. Bu dönemin vergi politikalarını önceki dönemlerden ayıran somut göstergelerin ilki dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının gelişimidir⁵⁶⁹.

Şekil 3.4: Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Payları

Kaynak: DPT, “Ekonomik Sosyal Göstergeler”, <http://ekutup.dpt.gov.tr>; Gelir İdaresi Başkanlığı, “Vergi İstatistikleri”, <http://www.gib.gov.tr> (20 Ekim 2013).

Şekilde sergilendiği üzere, Türkiye’de 1980’li yıllarda vergi gelirlerinin üçte ikiye yakın kısmını dolaysız vergiler oluşturmaktadır. 2010’lu yıllara gelindiğinde dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı üçte bir seviyesine gerilemiş, vergi gelirlerinin üçte ikilik kısmı dolaylı vergilerden oluşur hale gelmiştir. Dolaylı vergilerin payındaki bu artış Türkiye’ye özgü bir durumdur. OECD ülkelerinde 1980’li yıllar öncesinde %42 seviyesinde oluşan dolaylı vergilerin payı 2010’lu yıllara gelindiğinde hemen hiç değişim göstermeyerek %43-44 seviyelerinde oluşmaktadır⁵⁷⁰.

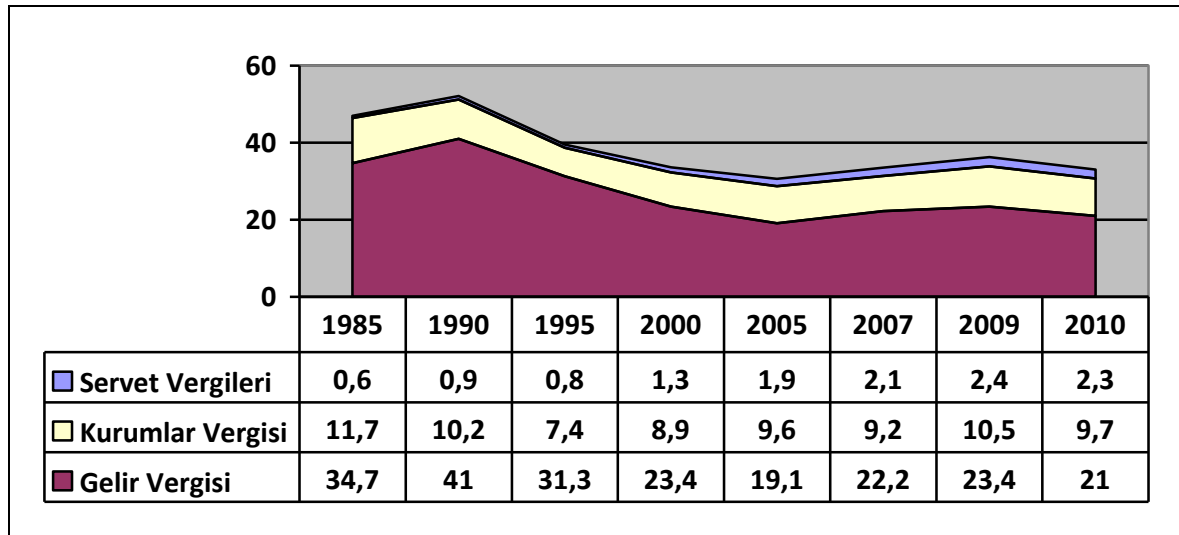
Dolaysız vergilerin payının gerilemesi, daha çok kazananın daha çok vergi alınması ilkesinin uygulanma olanağını azaltarak vergi politikasının gelir bölüşümü üzerinde dengeleyici bir işlev göstermesinin önüne geçmektedir. Diğer yandan da dolaylı vergilerin ağırlığının artması, düşük ve orta gelir gruplarındaki bireylerin

⁵⁶⁹ Uysal, s.199.

⁵⁷⁰ <http://stats.oecd.org/index.aspx>, Aktaran: TÜSİAD, “Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçindeki Yeri”, TÜSİAD-T/2012-532, 2012, s.29.

ortalama tüketim eğilimleri daha yüksek olduğundan, bu kesimlerin karşı karşıya oldukları vergi yükünün artmasına yol açmaktadır. Bu şekilde, ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayanan vergi sistemi bölüşümdeki dengesizliğe katkı yapmaktadır.

Zenginobuz ve diğerlerinin gerçekleştirdikleri araştırmanın bulguları da bu yöndedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de bireylerin karşı karşıya oldukları dolaylı verginin gelirlerine oranı ortalama %20 seviyesindedir. Bu oran en zengin yüzde 20’lik dilim içinde yer alan aileler için gelirlerinin %16,3’ü; ikinci dilimde yer alanların %22,6’sı; üçüncü dilimdekilerin %25,1’i; dördüncü dilimdekilerin %22,6’sı; en düşük gelir dilimindekilerin ise %22,9’u seviyesindedir⁵⁷¹. Bu oranlar Türkiye’de dolaylı vergilerde artan oranlılığın söz konusu olmadığını; tam tersine bir azalan oranlılıktan bahsetmenin büyük ölçüde geçerli olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.5: Gelir, Kurumlar ve Servet Vergilerinin Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Kaynak: DPT, “Ekonomik Sosyal Göstergeler”, <http://ekutup.dpt.gov.tr>; Gelir İdaresi Başkanlığı, “Vergi İstatistikleri”, <http://www.gib.gov.tr> (20 Mayıs 2012). Not: Motorlu taşıtlar vergisi hariç bırakıldığında 2010 yılı için servet vergilerinin vergi gelirleri içindeki payı % 0,1 düzeyinde ölçülmektedir.

1980 yılı sonrasında vergi politikasında yaşanan diğer bir gelişme sermaye kesimi için getirilen istisna, muafiyet, teşvik uygulamalarıdır. Bu uygulamaların

⁵⁷¹ E.Ünal Zenginobuz ve Diğerleri, “Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye’de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor? Sonuç Raporu, Mayıs 2006, s.13, http://www.osiaf.org.tr/images/basin/pdf/OSI_Vergiler_Raporu.pdf (7 Ağustos 2010).

sonucunda sermaye kesiminin karşı karşıya olduğu vergi yükü hafifletilerek, vergi politikası bu kesimlere yönelik bir kaynak aktarım mekanizması olarak işlev göstermeye başlamıştır⁵⁷². Bu politikalarının somut yansımalarını, kurumlar ve servet vergisinin vergi gelirleri içindeki payının gelişiminde bulmak olasıdır.

Şekil 3.5'te gösterildiği üzere, 1985 yılında toplam vergi gelirlerinin %12,3'ünü kar ve servet üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. İlerleyen yıllarda kar gelirlerinin artmasına ve servet birikimindeki gelişmelere karşın kar ve servet vergilerinin payı 1995 yılında %8 seviyesine kadar gerilemiştir. Daha sonra servet üzerinden alınan vergilerin artmasıyla, 2010 yılında yeniden %12 seviyesine ulaşmıştır. Buna karşın, servet vergilerindeki artış tamamen, bu vergiler içinde %96 oranında paya sahip⁵⁷³ motorlu taşıtlar vergisindeki artıştan kaynaklanmıştır. Asıl servet unsurlarından mali servet Türkiye'de vergilendirilmemekte; maddi servet üzerinden alınan vergiler ise servet vergileri içinde dahi önemsiz bir oranı oluşturmaktadır.

OECD ülkeleri ile kıyaslama yapıldığında Türkiye'de sermaye kesimi için sağlanan vergi avantajı açık şekilde belirlemektedir. Türkiye'de kurumsal kazançlar üzerinden alınan vergiler milli gelire oran olarak %1,9 seviyesinde iken OECD ülkelerinde %2,9 seviyesindedir⁵⁷⁴. Üstelik Türkiye'de milli gelir içinde sermaye gelirlerinin payı %60 iken OECD ülkelerinde %37 seviyesinde⁵⁷⁵ olduğu dikkate alındığında, Türkiye'de sermaye kesiminin, OECD ülkelerindeki düzeyin yaklaşık %40'ı düzeyinde bir vergi yükü ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Diğer taraftan gelir vergisi ve işçi sosyal güvenlik katkısı dahil, ücretler üzerindeki vergi yükü OECD ülkelerinde %25,3 iken Türkiye'de %27,9⁵⁷⁶ seviyesindedir. Tüm kesimler için genel anlamda vergi yükü ise OECD ülkelerinde milli gelirin %34'ü, Türkiye'de %25'i düzeyindedir⁵⁷⁷. Rakamlar Türkiye'de genel anlamda vergi yükünün OECD

⁵⁷² Uysal, s.190.

⁵⁷³ Maliye Bakanlığı Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü, "Ulusal Veriler" <http://www.gep.gov.tr/web/RUulusal.aspx?prmts=115>, (1 Aralık 2013)

⁵⁷⁴ OECD, "Economic, Environmental and Social Statistics" <http://stats.oecd.org> ; Gelir İdaresi Başkanlığı, "Vergi İstatistikleri", <http://www.gib.gov.tr> (20 Mayıs 2012).

⁵⁷⁵ OECD, <http://stats.oecd.org/>, OECD, Employment Outlook 2012, s.110, http://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2012-4-en, (1 Eylül 2013)

⁵⁷⁶ OECD, "Taxing Wages 2011-2012" <http://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxing-wages.htm> (1 Eylül 2013).

⁵⁷⁷ OECD, Revenue Statistics, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV> (1 Eylül 2013)

lkelerindeki düzeyin yaklaşık %75'i seviyesinde olduğunu; toplumsal sınıflar açısından bakıldığında ise emek kesiminin vergi yükünün OECD ülkelerinden daha yüksek; sermaye kesiminin vergi yükünün ise çok daha düşük olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de vergi yükü düşük diğer bir kesim esnaf ve sanatkarlardır. Maliye Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de 711 bin basit usul ve 1 milyon 765 bin gerçek usul vergilemeye tabi esnaf ve sanatkr bulunmaktadır. Basit usule tabi olanların ödedikleri vergi toplam vergi hasılası içinde % 0,12 paya, gerçek usulde vergilendirilenlerin ödediği vergi ise %1,09 paya sahiptir. Gerçek usulde vergilendirilen esnaf ve sanatkarların ödediği ortalama vergi aylık 130 TL seviyesindedir⁵⁷⁸. Bu rakam yaklaşık olarak asgari ücretlilerin ödediği gelir vergisi ile aynı seviyededir. Rakamlar gerçek usulde vergilendirilen esnaf ve sanatkarlara bir vergi avantajı sağlandığını işaret etmektedir. Basit usulde vergilemeye konu esnaf ve sanatkarların vergi yükünün çok düşük tutulmasının ise gelir dağılımı dengesizliğine karşı olumlu bir etki gösterdiği söylenebilir. Yine istihdam içinde yaklaşık yüzde %25 paya sahip olmalarına karşın milli gelir payları %9 seviyesinde bulunan köylü kesim üzerindeki vergi yükünün sıfıra yakın olması da gelir dağılımı dengesizliğine karşı olumlu etki göstermektedir.

Sermaye kesimi, esnaf ve sanatkarlar ve köylü kesiminden milli gelir paylarına kıyasla daha az vergi alınmasının karşılığı emek kesiminden milli gelir payının üzerinde vergi alınmasıdır. Üstelik emek kesiminin vergi yükü son dönemlerde daha da yükselme eğilimindedir. cretlilerden alınan gelir vergisinin gelir vergisi hasılası içindeki payı 2000'li yılların başında %36 iken 2010'lu yıllarda %62 seviyesine ykselmiřtir⁵⁷⁹. Üstelik bu gelişme ücret gelirlerinin milli gelir payının %29,2'den %24,7'ye gerilediği bir süreçte yařanmıřtır⁵⁸⁰. Veriler dolaysız vergi sisteminin özellikle 2000'li yıllardaki gelişiminin gelir dağılımı dengesizliğini artıran bir etkisi olduğu ortaya koymaktadır.

Vergi sistemi içinde dolaylı vergilerin çok yer kaplaması ve bu vergilerin azalan oranlı vergi etkisi göstermesi, bu vergilerin gelir bölüşümü dengesizliğine katkı yapmasına neden olmaktadır. Dolaysız vergilerde düşük gelir elde eden esnaf ve

⁵⁷⁸ Mustafa Durmuş, "Vergilemede Adalet Nasıl?", <http://www.kesk.org.tr/content/mustafa-durmu%C5%9F-vergilemede-adalet-nas%C4%B1l> (10 Eylül 2013).

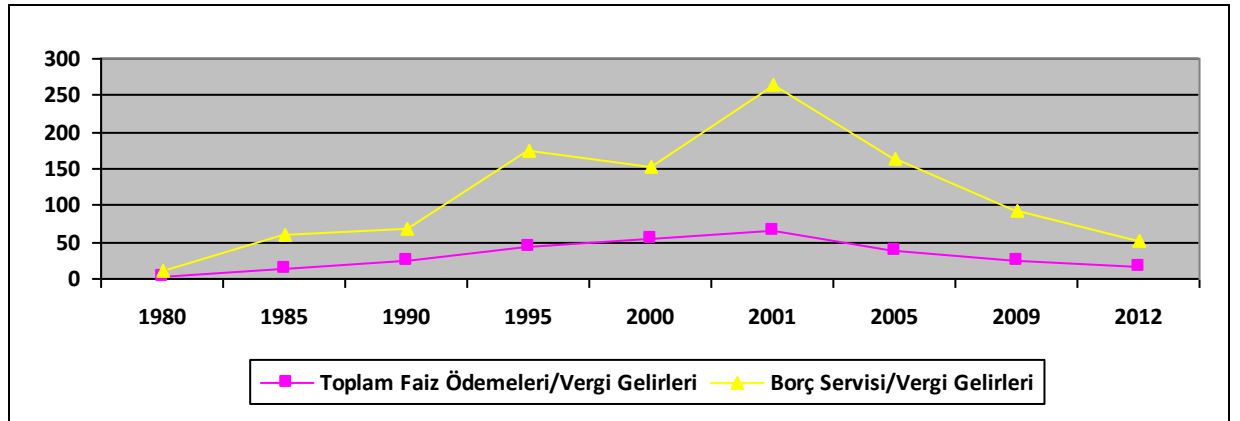
⁵⁷⁹ Durmuş, Vergilemede Adalet Nasıl?

⁵⁸⁰ Bakınız, Tablo 2.1 (s.104)

sanatkarlarla köylü kesiminin büyük ölçüde vergiden muaf tutulmasının ise gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Bununla birlikte bu kesimlerden alınmayan vergilerin sermaye kesimi yerine ücretli kesimden alınması ve servet vergilerinin çok düşük tutulması dolayısıyla dolaysız vergiler de gelir dağılımı üzerinde dengeleyici bir etki göstermemektedir. Bu şekilde, Türkiye’de izlenen vergi politikası sermaye birikim süreçlerini destekleyen ve gelir dağılımı dengesizliğini artıran bir etkiye sahiptir.

3.1.2.2.2. Borçlanma Politikası

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde izlenen vergi politikaları ile mali serbestleştirme ve pozitif faiz uygulaması gibi politikaların sonucu kamu açıkları artış göstermeye başlamıştır. Özellikle 1990’lı yıllarda izlenen, borçla finansmana dayalı politikaların sonucu kamu açıklarındaki büyüme hızlanmış, faiz ödemeleri bütçe harcamaları içinde en fazla yer tutan kalem haline gelmiştir.

	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2005	2009	2012
İç Borç Faiz Ödeme./ Toplam Faiz Ödeme.	70,7	36,6	68,9	82,4	91,9	91,3	86,0	88,2	84,0
Toplam Faiz Ödeme./ Vergi Gelirleri	3,5	14,9	25,3	43,3	54,6	65,4	36,9	25,2	17,4
Borç Servisi /Vergi Gelirleri	11,9	58,8	67,2	175,4	153,1	263,7	163,6	92,6	52,2
Vergi Gelirleri/Bütçe Gelirleri	82,2	84,8	82,2	77,8	79,7	77,4	79	79,8	83,8

Şekil 3.6: Faiz Ödemelerinin Vergi Gelirlerine Oranı

Not: Rakamlar yüzdelik payları ifade etmektedir. Kaynak: DPT, “Ekonomik Sosyal Göstergeler” <http://dpt.gov.tr>; Hazine Müsteşarlığı “Kamu Borç Yönetimi Raporu 2013” <http://www.hazine.gov.tr/> (10 Aralık 2013)

Şekil 3.6’da özetlendiği üzere, 1980 yılında faiz ödemeleri vergi gelirlerinin %3,5’i iken 2001 yılında %65’i seviyesine kadar yükselmiştir. Anapara ödemeleri de hesaba katıldığında 2001 yılında vergi gelirlerinin %263’ü oranında borç servisi gerçekleştirilmiştir. Faiz ödemelerinin payı 2001 krizi ile zirve yaptıktan sonra gerilemeye başlamış ve 2012 yılında vergi gelirlerinin %17,4’üne kadar gerilemiştir. Buna karşın Türkiye’nin 2013 yılı için öngörülen net borçlanma tutarı 2012 yılı seviyesinden %28 fazladır ve bu rakam büyüme ve enflasyon oranının çok üzerindedir. Veriler faiz ödemelerinin payındaki küçülmeye karşın Türkiye’nin bir borç sarmalında ilerlediğini ve mali kesime kaynak aktarım sürecinin sürdüğünü göstermektedir.

Borçlanma politikası kredi ve mevduat faizleri aracılığıyla iki yönlü servet yoğunlaşma süreci ortaya çıkarmıştır. Kredi faizlerinin yüksekliği, sanayi kuruluşlarının el değiştirmesine ve tekelleşmeye ortam hazırlarken, mevduat faizlerinin yüksek tutulması da rantıye sınıfının doğmasına ve olağanüstü derecede sermayenin bu sınıfa aktarılmasına yol açmıştır⁵⁸¹. Sermayeye kaynak aktarım mekanizması olarak işleyen kamunun borçlanma süreci aynı zamanda sermayenin uluslararası ölçekte sermaye birikim sürecine katılımı için gerekli olan maliyetlerin sosyalizasyonunu sağlamıştır⁵⁸².

Maddi sermaye yatırımları gibi reel sektöre ait verilerin gelişimini izlediğimizde, mali sektöre aktarılan bu kaynakların yurtiçinde kalarak iktisadi refahı artıracak şekilde reel birikime yönelmediği ortaya çıkmaktadır⁵⁸³. Borçlanma politikası sonucu oluşan yüksek faizler, reel kesim yatırımlarının önünde gerek yüksek kredi maliyetleri gerek de alternatif kazanç imkanları nedeniyle önemli bir caydırıcılık unsuru oluşturmuştur. Bu süreçte sermaye sınıfı sanayiden kaçınarak devlet kaynaklı yeni kazanç olanaklarının geliştiği finans, müteahhitlik, turizm gibi alanlara yönelmiştir⁵⁸⁴.

Bu süreç bankacılık kesimini ana işlevinden uzaklaştırmak suretiyle de reel ekonomi üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmıştır. Bankalar bu süreçte kredi vermek yerine kamu iç borçlanma senedi almaya yönelmişlerdir. Kredi/mevduat oranı 1980

⁵⁸¹ Sami Güçlü ve Mahmut Bilen, “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Gelişmeler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:6, Eylül-Ekim 1995, s.167.

⁵⁸² Fuat Ercan, “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği”, **Neoliberalizmin Tahrifatı: 2000’li Yıllarda Türkiye**, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (hızl.), İstanbul: Metis Yayınları, 2004, ss.23-26.

⁵⁸³ Arın, s.484-486.

⁵⁸⁴ Korkut Boratav, Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, s.409.

yılında 1,85 seviyesinde iken 2010 yılında 0,6 seviyesine gerilemiştir Ayrıca 2002 yılında hane halkının bankalara ve tüketici finansman şirketlerine olan borcu 6,6 milyar TL iken 2010 yılına gelindiğinde 20 kat artarak 132 milyar TL seviyesine çıkmıştır⁵⁸⁵. Veriler, bankaların giderek daha az oranda kredi verdiklerini; üstelik verilen kredilerin önemli kısmının tüketime yönelik olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca tüketici kredilerindeki artış (hane halkının yükümlülüklerinin varlıklarına oranının son on yılda %10'un altından %40'ın üzerine yükselmiş olduğu da dikkate alındığında⁵⁸⁶) gelir bölüşümündeki bozulmanın bir sonucu olarak görülmelidir. Yaratılan refahtan giderek daha az pay alan kesimler kayıplarını borçlanma yoluyla telafi etmeye yönelmişlerdir.

Son yıllarda faiz ödemelerinin payında gerileme yaşanmasına karşın Türkiye'nin borç stoku büyümeye devam etmektedir. Dış borç stoku 1999 yılında 103 milyar dolar iken 2012 yılında 339 milyar dolara yükselmiştir. Bu süreçte özel kesim borç stokunda 2000'li yıllarda yaşanan büyük artış etkili olmuştur. Özel kesim dış borç stoku 1999 yılında 48 milyar dolar iken 2012 yılında 227 milyar dolara yükselmiştir⁵⁸⁷. Özel sektör borçlarının tırmanmasında ise ithalata ve sermaye girişine dayalı ekonomik yapı etkili olmuştur. Kamunun iç borç dahil toplam borç stoku ise 2012 yılı için 532 milyar lira (%73'ü iç borç) seviyesine ulaşmıştır⁵⁸⁸. Veriler küreselleşme sürecinde Türkiye'nin borç stokunun çok yüksek oranda arttığını göstermektedir. Üstelik borçlardaki bu artış önemli miktarda özelleştirme gerçekleştirilen bir dönemde yaşanmıştır⁵⁸⁹.

Türkiye'de 1990'lı yıllarda izlenen borçlanma politikası mali kesimde çok yüksek miktarda birikime yol açmıştır. Borçlanmanın aynı tempoda sürdürülmesinin mümkün olmaması ile 2000'li yıllardan itibaren kamu harcamalarının disiplin altına alınmasına dayanan yeni bir sürece girilmiştir. Bu süreçte faiz ödemelerinin bütçe içindeki payında gerileme yaşanmasına karşın ülkenin borç stoku çok büyük oranda artmıştır. Ülke yabancı sermaye girişine bağlı sürdürülemez bir büyüme ve borçlanma

⁵⁸⁵ Mustafa Sönmez, Teğet'in Yıkımı, s.113,114.

⁵⁸⁶ İzmir Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi, "Türkiye'de Yurtiçi Tasarruf Oranları Neden Düşük? Nasıl Yükseltilebilir?", www.izsem.net (16 Aralık 2013).

⁵⁸⁷ Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Dış Borç Stoku İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr> (16 Aralık 2013)

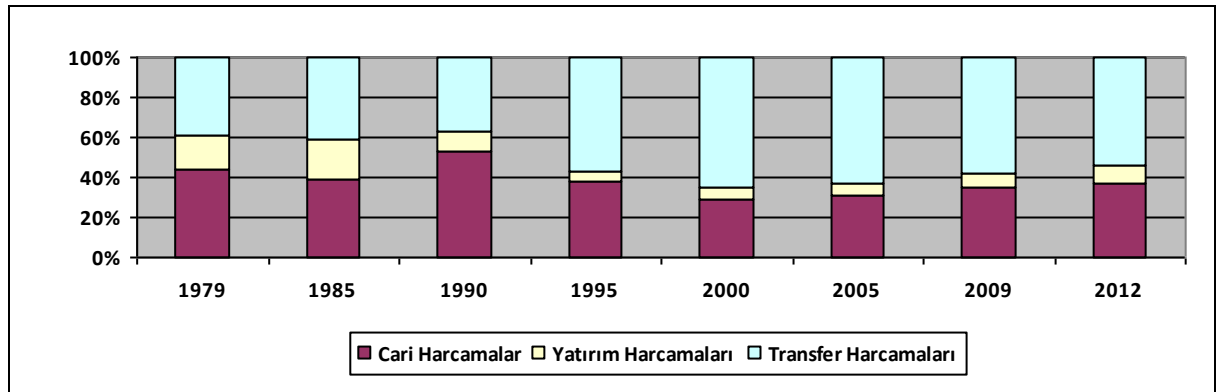
⁵⁸⁸ Hazine Müsteşarlığı, "Kamu Borç Yönetimi Raporu 2013", www.hazine.gov.tr (16 Aralık 2013)

⁵⁸⁹ 1986-2013 döneminde toplam 58,6 milyar dolar gelire yol açan özelleştirme yapılmıştır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni", www.oib.gov.tr (10 Ekim 2013).

sarmalına girmiştir. Bir yandan önemli miktarda kaynağın borçlanma yoluyla dar bir kesime aktarılması diğer yandan ekonomik yapının yol açtığı maliyetlerin emek gelirlerinin baskılanması ile sosyalizasyonunun sağlanması gelir bölüşümünü olumsuz etkilemiştir. Bu süreç aynı zamanda, ekonominin üretkenlik ve istihdam yaratma kapasitesini zayıflatmak suretiyle de bölüşüm üzerinde olumsuz etki göstermiştir.

3.1.2.2.3. Harcama Politikası

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde izlenen harcama politikası, faiz ödemeleri yoluyla özel kesim sermaye birikim sürecinin desteklenmesi ve kamunun yatırımcı sıfatıyla ekonomideki ağırlığının azaltılması temelinde gelişmiştir. Bu dönemde faiz ödemeleri bütçe harcamaları içinde en çok yer kaplayan kalem haline gelmiştir. Bu da yatırım ve cari harcamalara daha az pay ayrılması sonucunu doğurmuştur.

Harcamalar/Yıllar	1979	1985	1990	1995	2000	2005	2009	2012
Cari Harcamalar	44,2	39,4	52,7	37,6	28,9	31,2	34,5	37,0
Personel Har. Payı	%81	%61	%81	%78	%73	%82	%73	%65
Yatırım	16,7	19,4	10,1	5,4	5,9	5,9	7,2	9,5
Transfer	39,1	41,2	37,0	57,0	65,2	62,9	58,1	53,5
Faiz Ödemeleri Payı	%8	%31	%56	%59	%67	%46	%35	%25
Sosyal Har. Payı	%8	%9	%4	%11	%11	%24	%34	-
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100
Bütçe/GSMH	15,6	11,3	12,7	16,4	28,2	24,1	27,8	25,6
Faiz Hariç Bütçe/GSMH	15,0	9,9	10,1	10,9	15,9	17,1	22,1	22,2
Personel Harc. /GSMH	5,6	2,7	5,4	4,8	6,0	6,1	7,0	6,1
Faiz/GSMH	0,5	1,4	2,6	5,5	12,3	7,0	5,6	3,4
Yatırım/GSMH	2,6	2,2	1,3	0,9	1,7	1,4	2,0	2,4
Sosyal Har./GSMH	0,5	0,4	0,2	1,0	2,0	3,6	5,5	-

Şekil 3.7: Kamu Harcamalarının Konsolide Bütçe İçindeki Payları

Not: Rakamlar yüzdelik payları ifade etmektedir. Kaynak: DPT, “Ekonomik Sosyal Göstergeler”, “Temel Ekonomik Göstergeler” <http://dpt.gov.tr> (1 Aralık 2013).

Şekil 3.7'deki veriler çerçevesinde, konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payının gelişimi incelendiğinde; 1980 yılına gelinirken bütçe harcamalarının GSMH'nin %15'i seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu oran 1980'lerde %11 seviyesine kadar gerilemiştir. 1990'lardan itibaren ise faiz ödemelerinin etkisiyle önemli bir artış eğilimine girmiş ve 2000'li yıllarda %25 seviyelerinde oluşmuştur. Faiz ödemeleri hariç tutulduğunda, bütçenin GSMH payı 1980'lerin başında %15'lerde oluşurken 2000'lere kadar olan süreçte %10 düzeyine gerilemiştir. 2000'li yılların sonlarında ise %20 seviyesinin üzerine çıkarak önemli derecede artmıştır.

Bütçe harcamaları içinde transfer harcamalarının payı 1980 yılına gelinirken %39 seviyesindedir ve bunun sadece %8'i faiz ödemelerine ilişkindir. Bu oran 2000 yılında %65 seviyesine kadar yükselmiş ve transfer harcamalarının üçte ikisini faiz ödemeleri oluşturmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda transfer harcamalarının payı gerilemiş ve 2012 yılında yüzde elli seviyelerine yaklaşmıştır. Faiz ödemelerinin transfer harcamaları içindeki payı da %25 seviyesine kadar gerilemiştir. GSMH içindeki büyüklük şeklinde ele alındığında ise faiz giderlerinin 1980'e gelinirken GSMH içindeki payının % 0,5 seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu oran 2000 yılında %12,3 düzeyine kadar yükseldikten sonra 2012 yılında %3,4 düzeyine kadar inmiştir.

Yine transfer harcamaları içinde yer alan sosyal harcamaların gelişimi GSMH içindeki payı bakımından incelendiğinde sosyal harcamalarda ele alınan 30 yıllık dönemde 10 kat artış yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte bu artışa yol açan etmenlerden birisi 1990'ların ortalarından itibaren sosyal güvenlik kurumlarının artan açıklarının konsolide bütçeden yapılan transferlerle kapatılmasıdır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren yaşanan artışta etkili olan etmen ise emekli kişi sayısındaki büyük artış sonucu emekli aylık ödemelerinin bütçe içindeki payının önemli derecede artmasıdır. 2009 yılına gelindiğinde sosyal harcamalar içinde emekli aylıklarının payı %87 seviyesine kadar ulaşmıştır⁵⁹⁰.

Faiz harcamalarının bütçede çok fazla yer kaplaması yatırım harcamaları üzerinde doğrudan etki göstermiştir. 1980'e gelinirken bütçeden %17 seviyelerinde pay alan yatırım harcamalarının payı, 1990'ların ortalarında %5 seviyelerine inmiş ve uzun

⁵⁹⁰ DPT, "Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri", <http://ekutup.dpt.gov.tr> (1 Ağustos 2010).

bir süre bu seviyelerde gerçekleşmiştir. 2000'lerin sonlarında faiz harcamalarının payının gerileme göstermesiyle yatırım harcamalarının payı %10 seviyesine yaklaşmıştır. 1990'lardan itibaren yaşanan yaklaşık 20 yıllık süreçte kamu yatırım harcamalarının çok düşük seviyede gerçekleşmesi, ekonominin üretkenlik potansiyeline önemli zararlar vermiştir. Faiz ödemeleri yoluyla özel kesime aktarılan kaynaklar yeterli oranda reel sektör yatırımlarına dönüşmediğinden, kamunun boşluğu özel kesim tarafından da doldurulmamıştır.

Faiz harcamalarının büyüklüğü cari harcamaların da bütçeden daha az pay almasına yol açmıştır. 1980 yılının hemen öncesinde yüzde kırk beşler düzeyine yaklaşan cari harcamaların bütçe payı 2000'li yıllarda yüzde otuzun altına kadar gerilemiştir. Daha sonra bir artış eğilimi sergileyerek 2012 yılında yüzde otuz yedi seviyesinde gerçekleşmiştir. Cari harcamalar içinde gelir bölüşümüne doğrudan etkisi bakımından en önemli kalem personel harcamalarıdır. Personel harcamalarının seyri 1980'li yıllardan itibaren izlenen politikaların emek gelirleri üzerindeki olumsuz etkisini sergilemektedir.

Personel harcamalarının GSMH'ye oranı 1979 yılında %5,6 iken 1980'lerde %2,7'ye kadar gerilemiş, daha sonra personel sayısındaki artışın etkisiyle yükselmiş ve 2012 yılında %6,1 seviyesine çıkmıştır. Genel bütçeye dahil kuruluşlar itibarıyla kamusal istihdam 1979 yılında 1.103 bin kişi⁵⁹¹ iken 2012 yılında yüzde yüzün üzerinde bir artışla 2.322 bin kişiye⁵⁹² yükselmiştir. Veriler, çalışan başına milli gelir payının, küreselleşme sürecinde yaklaşık %50 oranında gerilediğini; kamu emekçilerinin küreselleşme sürecinde yaratılan gelirden yeterli payı almadıklarını göstermektedir.

Küreselleşme döneminde harcama politikalarının şekillenmesinde faiz ödemeleri belirleyici olmuştur. Faiz ödemeleri yoluyla mali kesimine çok büyük kaynak aktarılmıştır. Faiz ödemelerine bütçeden çok fazla pay ayrılması yatırım harcamalarına, personel harcamalarına ve sosyal harcamalara yeterli kaynağın ayrılamamasına yol açmıştır. Böylelikle harcama politikası, mali sermaye kesiminde çok büyük bir birikime yol açmak, ekonominin üretkenlik ve istihdam potansiyeline zarar vermek ve kamu

⁵⁹¹ TÜİK, "İstatistik Göstergeler 1923-2011", www.tuik.gov.tr (10 Ekim 2013), s.166.

⁵⁹² Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, "Kadro İstatistikleri", www.bumko.gov.tr (10 Ekim 2013)

çalışanları ile yoksul kesime yeterli kaynak ayırmamak suretiyle gelir bölüşümünün daha dengesiz hale gelmesine katkı yapmıştır.

3.1.2.3. Sosyal Koruma Politikası

Türkiye ekonomisinde varlığını koruyan yoksulluk sorunu ile küreselleşme sürecinde giderek boyut kazanan gelir bölüşümü dengesizliği ve işsizlik sorunları sosyal yardıma gereksinim duyan geniş bir kitle ortaya çıkarmaktadır. Buna karşın Türkiye’de sosyal harcamalara yeterli kaynak ayrılmamaktadır. Sosyal harcamaların GSMH içindeki payı 1990’ların ortalarına kadar olan dönemde %1’in altındadır. 1990’ların ortalarından itibaren ve asıl olarak da 2000’li yıllarda sosyal harcamalarda önemli bir artış yaşanmıştır. Bununla birlikte bu artışta sosyal güvenlik kurumları açıklarının bütçeden yapılan transferlerle kapatılmaya başlanması; özellikle de emekli kişi sayısındaki artış etken olmuştur. Geline nokta, 2012 yılında sosyal harcamaların %90’ı emekli maaşı ödemelerinden oluşmaktadır⁵⁹³.

Sosyal harcamaların bu yapısından ötürü, TÜSİAD tarafından yapılan araştırmaya göre, sosyal transfer harcamalarının dörtte üçü %30’luk üst gelir grubuna gitmektedir. Bu durum refah devletine sahip ekonomilerle tam bir zıtlık oluşturmaktadır. Türkiye’de devletin yaptığı sosyal transferler içinde, asgari geçim yardımı, çocuk yardımı, işsizlik tazminatı gibi, AB ülkelerinde önemli bir paya sahip olan transferler çok düşük yer kaplamaktadır. Türkiye’de sosyal transferlerin milli gelir içindeki payı da çok düşüktür. Sonuç olarak da bu transferler sosyal yardıma en çok ihtiyaç duyan işsizlere ve yoksullara yeterince ulaşamamaktadır⁵⁹⁴.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı verilerine göre 2012 yılında 2.101 bin haneye (6.370 bin kişiye) toplam 19.595 milyon lira sosyal yardım yapılmıştır. Sosyal harcamalar 2002 yılında GSYİH’nin %0,5’i iken 2012 yılında %1,43’üne çıkmıştır⁵⁹⁵. Bu rakamlara göre 2012 yılında hane halkı başına ortalama aylık 777 TL, kişi başına da 256 TL yardım yapılmıştır. Bu rakama belediyeler ve vakıflar tarafından yapılan

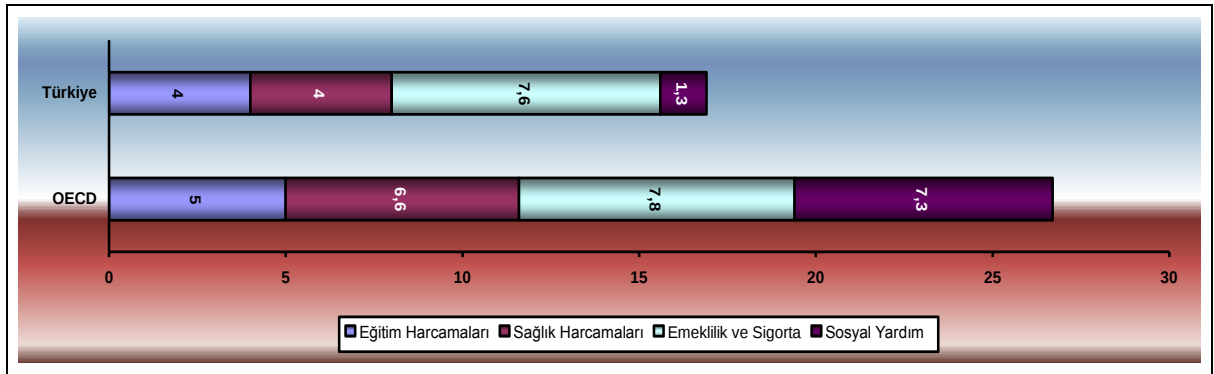
⁵⁹³ DPT, “Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri”, www.dpt.gov.tr (15 Aralık 2013).

⁵⁹⁴ TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, s.60.

⁵⁹⁵ Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “2012 Sosyal Yardım İstatistikleri Bülteni”, www.sosyalyardimlar.gov.tr (10 Aralık 2013)

yardımlar, aynı yardımlar ve yeşil kart uygulamasına son verilmesi sonrası sağlık primleri devlet tarafından ödenenlere yapılan sağlık ödemeleri dahildir⁵⁹⁶.

Kamu Harcamalarını İzleme Platformunun bulgularına göre Türkiye’de sosyal güvenlik, sağlık, sosyal hizmetler ve sosyal yardımları içine alan sosyal harcamaların GSYİH’ye oranı 2010-2011 döneminde %13 seviyesine yükselmiştir. Mahalli idarelerin harcamaları da göz önüne alınınca bu oran GSYİH’nin %14’üne yaklaşmaktadır⁵⁹⁷. Türkiye’de sosyal hizmetler ve sosyal yardıma ilişkin sosyal harcamaların GSYİH içindeki payı ise sadece % 0,93’tür. Bu orana, sağlık harcamalarının içinde yer alan yeşil kart harcamalarının oranı olan % 0,40 eklendiğinde yoksullar için yapılan harcamaların GSYİH’ye oranı 2011 yılı için % 1,33 civarında hesaplanmaktadır⁵⁹⁸.

	OECD (%)	Türkiye (%)
Toplam Sosyal Koruma Harcamaları	26,7	18,9
-Eğitim Harcamaları	5,0	4,0
-Sağlık Harcamaları	6,6	4,0
-Sosyal Harcamalar	15,1	8,9
- Emeklilik ve Sigorta Ödemeleri	(7,8)	(7,6)
- Sosyal Hizmet ve Yardım Harcamaları	(7,3)	(1,3)

Şekil 3.8:OECD ve Türkiye’de Kamu Sosyal Koruma Harcamaları (2011-2012)

Kaynak:OECD, “OECD Statistics-Social Expenditure”, www.stats.oecd.org, (1 Aralık 2013); OECD Fact Book 2011-2012, Economic, Environmental ve Social Statistics, www.oecd-ilibrary.org (15 Kasım 2013); Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, “Sosyal Koruma Alanında Yapılan Kamu Harcamaları”, DPT, “Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri”, www.dpt.gov.tr (15 Kasım 2013).

⁵⁹⁶ Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2012 Sosyal Yardım İstatistikleri Bülteni.

⁵⁹⁷ Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, “Sosyal Koruma Alanında Yapılan Kamu Harcamaları”, www.kahip.org (10 Aralık 2013).

⁵⁹⁸ Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, Sosyal Koruma Alanında Yapılan Kamu Harcamaları.

Şekil 3.8’de sergilendiği üzere, eğitim, sağlık ve sosyal harcamalarının bütününe karşılık gelmek üzere, sosyal koruma harcamalarına Türkiye OECD ortalamasından belirgin şekilde daha az kaynak ayırmaktadır. OECD ülkelerinde sosyal koruma harcamalarına GSYİH’nin ortalama %26-27’si seviyesinde kaynak ayrılmaktadır. İsveç, Danimarka ve Fransa gibi ülkelerde bu pay %35’ler seviyelerine ulaşmaktadır⁵⁹⁹. Sosyal koruma harcamalarına Türkiye’den daha az kaynak ayıran OECD ülkeleri ise Meksika, Şili ve Güney Kore’dir. Veriler sosyal koruma harcamalarının yüksekliği ile dengeli gelir bölüşümü arasında belirgin bir pozitif ilişkiyi işaret etmektedir. OECD ülkeleri ve Türkiye arasında sosyal koruma harcamaları bakımından fark oluşmasına neden olan temel etmen Türkiye’de sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamalarına çok düşük pay ayrılmasıdır. OECD ülkelerinde sosyal hizmet ve sosyal yardımlara GSYİH’nin %7,3’ü pay ayrılırken Türkiye’de sadece %1,33’ü pay ayrılmaktadır.⁶⁰⁰

Sosyal koruma harcamaları içinde yer alan eğitim harcamalarına da Türkiye diğer OECD ülkelerine kıyasla daha az kaynak ayırmaktadır. Türkiye’nin genç bir nüfus yapısına sahip olduğu da dikkate alındığında eğitime ayrılan payın yetersiz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Eğitim harcamalarına ayrılan pay OECD üyesi ülkeler dışında, Türkiye ile benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin de gerisindedir⁶⁰¹. Dünya Bankası İnsani Kalkınma Endeksi esas alındığında, Türkiye, eğitime ayrılan kamu kaynakları, okuma-yazma oranı, okullaşma oranı gibi göstergeler bakımından, kendi kalkınmışlık düzeyindeki ülkeler arasında son sıralarda yer almaktadır⁶⁰². Eğitim harcamaları kamu ve özel kesim ayrımında incelendiğinde de; Türkiye’de eğitim harcamalarının düşük gerçekleşmesinin kamu kesiminin eğitime yeterli kaynak ayırmamasından kaynaklandığını somut biçimde ortaya çıkmaktadır⁶⁰³.

Türkiye’de eğitim harcamalarının küreselleşme sürecindeki gelişimini incelediğimizde; 1980 yılında kamunun eğitim harcamalarının GSMH içindeki payının

⁵⁹⁹ Senem Kurt Topuz, “Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi”, **Alternatif Politika**, Cilt:1, Sayı:1, s.127, 2009.

⁶⁰⁰ OECD, “OECD Statistics-Social Expenditure- Aggregated Data”, www.stats.oecd.org, (1 Aralık 2013)

⁶⁰¹ TÜSİAD, Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar, s.62.

⁶⁰² Hülya Kirmanoğlu, “Beşeri Kalkınma ve Eğitim-Sağlık Hizmetleri: Ülkelerarası bir Karşılaştırma” **İktisat Dergisi**, Ocak-Şubat 2000, Sayı: 397-398, ss.51-53.

⁶⁰³ TÜSİAD, Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar, s.65.

%3,3 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bu oran 1980-2005 döneminde %3-3,5 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2010’lu yıllarda ise kamunun eğitim harcamalarının GSMH içindeki payı %4 düzeyine çıkmıştır⁶⁰⁴. Rakamlar, genç nüfus payının büyümesi, zorunlu ve isteğe bağlı eğitim sürelerinin uzaması gibi faktörler de göz önüne alındığında, 1980 yılından buyana geçen 30 yıllık sürede milli gelirden öğrenci başına ayrılan eğitim harcaması payında önemli bir değişim yaşanmadığını göstermektedir. Ayrıca çalışmanın, birincil dağılımda dengesizliğine yol açan unsurlar kısmında “3.1.1.2.5.2.Eğitim Yapısı” başlığı altında ortaya konulduğu üzere, Türkiye’de küreselleşme sürecinde eğitim alanında çok büyük fırsat eşitsizlikleri ortaya çıkmıştır.

Yine sosyal koruma harcamaları içinde yer alan sağlık harcamalarına da Türkiye diğer OECD ülkelerine kıyasla daha az kaynak ayırmaktadır. Bunun dışında Türkiye’nin sağlık harcamaları bakımından dünya genelindeki durumu da sağlık harcamalarına yeterli kaynağın ayrılmadığını göstermektedir. 2010 Dünya Sağlık İstatistikleri Raporuna göre, tüm dünya ülkeleri içinde sağlık harcamalarının milli gelire payı bakımından medyan değer %6,1’dir. Türkiye, özel kesim dahil, %5 seviyelerindeki payla sağlık harcamalarında bu sınırın altında kalmaktadır⁶⁰⁵.

Türkiye’de sağlık harcamalarının 1980 yılında GSYİH içindeki payı %4,4 seviyesindedir. Bu pay 1980’li yıllarda azalmış, 1990’lardan itibaren yeniden %4 seviyelerine yükselmiştir. Sağlık harcamalarının payı 2000 yılında %2,4 seviyesine kadar geriledikten sonra artarak 2010’lu yıllarda %4 seviyelerinde oluşmuştur⁶⁰⁶. Sağlık harcamalarında son dönemlerde görece artışlar yaşanmasına karşın, sağlık sistemindeki sorunlar nedeniyle bu artışlar sağlık göstergelerine istenen düzeyde yansımamaktadır. Türkiye’de sağlık alanında halen gelir grupları, bölgeler ve kır-kent bakımından önemli farklılıklar söz konusudur⁶⁰⁷. Uygulanan neoliberal politikalar diğer sosyal politika alanlarına olduğu gibi sağlık alanı üzerinde de önemli etki göstermiş; gerçekleştirilen özelleştirme ve ticarileştirme politikaları sonucu kamu sağlık hizmetleri önemli oranda

⁶⁰⁴ Eğitim Reformu Girişimi, “Eğitim İzleme Raporu 2009”, s.39, <http://erg.sabanciuniv.edu/yayinlar> (1 Haziran 2010).

⁶⁰⁵ World Health Organization, “World Health Statistics 2010”, <http://www.who.int/en/>, (15 Şubat 2012)

⁶⁰⁶ DPT, “Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri”, www.dpt.gov.tr (15 Aralık 2013).

⁶⁰⁷ Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum, ss.236,237.

aşındırılmıştır. Özel hastaneler arasındaki hizmet kalitesi ve hizmet bedeli konusundaki büyük farklar sağlık alanındaki eşitsizliklerin daha da boyutlanmasına yol açmıştır⁶⁰⁸.

Türkiye’de kamusal eğitim ve sağlık için yeterli kaynak ayrılmaması sağlıklı ve eğitilmiş bir toplum ve işgücü oluşturulmasının önüne geçmektedir. Bu alanlardaki büyük fırsat eşitsizlikleri de toplumda var olan eşitsizliklerin nesilden nesile aktarımına yol açmaktadır. Gelir bölüşümünde büyük dengesizlikler bulunmasına ve önemli boyutta işsizlik ve yoksulluk sorunu yaşanmasına karşın sosyal hizmet ve yardım harcamaları çok düşük düzeydedir. Bununla birlikte 2000’li yıllarda sosyal harcamalarda yaşanan artışın birincil bölüşümün giderek dengesizleştiği bir süreçte, en düşük gelir grubundaki kişilerin mutlak yoksulluktan kurtulmalarına ve diğer gelir grupları ile gelir farkının daha da açılmasının engellenmesine yardımcı olduğu ileri sürülebilir.

Diğer taraftan en düşük gelir grubundaki hane halklarının asıl gelir kaynakları olan emek gelirleri ve tarımsal gelirlerin büyük oranda aşındığı ve yüksek işsizliğin hüküm sürdüğü bir süreçte milli gelirin %1,5’ine yaklaşan sosyal yardımların en düşük gelir grubunun tüm kayıplarının gidermesi ve gelir bölüşümü dengesizliğini ortadan kaldırılması olası değildir. Yaptığımız hesaplama göre Türkiye’de sosyal yardımlar, gerekli kaynağın en üst gelir grubunun vergilendirilmesi ile elde edildiği ve yardımların tamamen en çok ihtiyacı olan kesimlere iletildiği varsayımları altında dahi, Gini katsayısında ancak birkaç puanlık bir düşüşe yol açmaktadır*.

Üstelik Türkiye’de yaşanan süreç büyük ölçüde, Zabcı’nın belirttiği üzere, kamu sektöründe çalışan ve sosyal haklarını örgütlü eylemlerle talep eden işçilerin yerini işsiz ve yoksul kategorisine dahil edilmiş, ayni ve nakdi yardımlar yapılan ya da geçici işlerde çalıştırılan insan kümelerinin alması şeklinde işlemektedir⁶⁰⁹. Bu yapı sosyal politika yazınında sürdürülebilir yoksulluk diye adlandırılan bir sürece yol açmakta ve küreselleşme sürecinde giderek daha katı bir biçimde neoliberal politikaları

⁶⁰⁸ Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum, s.221.

* TÜİK 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırma Sonuçları esas alınarak yapılan hesaplamada, 0,38 olarak ölçülen (eşdeğerlik ölçeğinin kullanılmadığı) Gini katsayısı, en alt gelir grubuna milli gelirin %1,4’ü oranında sosyal yardım yapılmayıp yardım tutarının en üst gelir grubuna transfer edilmesi varsayımı altında 0,41 olarak hesaplanmıştır.

⁶⁰⁹ Filiz Çulha Zabcı, “Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?” **A.Ü. SBF Dergisi**, Cilt 58, Sayı:1, 2003, s.237.

izleyen devletin temsil krizi yaşamasının önüne geçmektedir. Buna karşın bu çerçevede şekillenen sosyal koruma anlayışının gelir bölüşümü sorununun çözümüne kayda değer bir katkı yapması beklenmemelidir.

3.1.2.4. Kamu Politikalarının Bölüşüme Net Etkisi

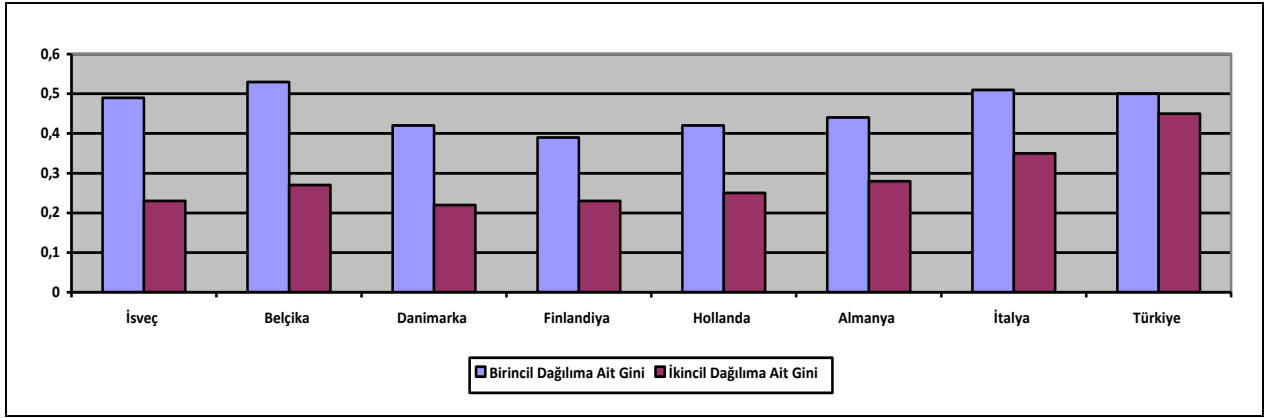
Gelişmiş kapitalist ülkelerde, özellikle de sosyal devlet anlayışının gelişmiş olduğu Avrupa ülkelerinde, ikincil dağılımın birincil dağılımın yol açtığı dengesizlikleri giderme oranı ileri seviyededir. Ülkemizde ise piyasada gerçekleşen gelir dengesizliği üzerinde kayda değer bir iyileştirme elde edilememektedir⁶¹⁰. AB ülkelerinde, Şekil 3.9’da sergilendiği üzere, Gini katsayısı itibarıyla, kamu politikalarının birincil dağılımdaki eşitsizliği azaltma oranı %40 seviyelerindedir. Bu oran İsveç için %53’e kadar çıkmaktadır. TÜSİAD tarafından gerçekleştirilen çalışmada Türkiye için yeterli veri olmadığından vergilerin etkisi öngörülmemekle birlikte⁶¹¹, transfer harcamaları sonucu piyasa dağılımına ait Gini katsayısında %7 seviyesinde düzelme yaşandığı tahmin edilmektedir. Cural’ın OECD ülkelerinde, vergilerin piyasadaki eşitsizlik üzerinde kamu transferlerinin etkisinin %42’si oranında etki gösterdiği saptaması dikkate alındığında⁶¹², Türkiye’de vergi ve transfer harcamalarının birlikte piyasadaki eşitsizliği %10 seviyelerinde azalttığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kamu politikalarının eşitsizliği azaltma konusunda en başarılı kullanıldığı ülkelerden olan İsveç ile bir kıyaslama yapıldığında; piyasa oluşan dağılım bakımından Türkiye ve İsveç’in hemen hemen aynı seviyede bulundukları görülmektedir. Buna karşın İsveç’in kamu politikaları sonucu bu eşitsizliği %53 seviyesinde azalttığı ve dünyanın en eşitlikçi gelir dağılımına sahip ülkelerinden birisi olduğu görülmektedir. Türkiye ise kamu politikaları sonucunda piyasada oluşan eşitsizlikte sadece %10’luk bir iyileşme sağlaması nedeniyle dünyanın gelir dağılımı dengesizliği en yüksek ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu kıyaslama, yeniden dağılım politikalarının ülkedeki gelir dağılımının eşitlikçi olup olmaması konusunda ne derece belirleyicilik sergileyebileceğini somut şekilde ortaya koymaktadır.

⁶¹⁰ TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, s.118.

⁶¹¹ TÜSİAD Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, s.127

⁶¹² Mehmet Cural, “OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler”

	Piyasa Dağılımı	Yeniden Dağılım	Eşitsizlikteki Değişim
İsveç (1995)	0,49	0,23	-53%
Belçika (1995)	0,53	0,27	-48%
Danimarka (1994)	0,42	0,22	-48%
Finlandiya (1991)	0,39	0,23	-%41
Hollanda (1995)	0,42	0,25	-%40
Almanya (1994)	0,44	0,28	-%36
İtalya (1993)	0,51	0,35	-%32
Türkiye 1994 *	0,48	0,45	-%7
Türkiye 1994 **	0,50	0,45	-%10

Şekil 3.9: Sosyal Transfer ve Vergilerin Eşitsizliğe Etkisi

Kaynak: OECD, "Income Distribution and Poverty In Selected OECD Countries", Economics Department Working Papers No. 189, Jean-Marc Burniaux ve diğerleri (haz.), ECO/WKP(98)2, 1998, s.39; Aktaran: TÜSİAD Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma, s.126.

*TÜSİAD’ın çalışmasında, diğer ülkelerden farklı olarak, Türkiye için vergilerin bölüşüme etkisi hesaplanmamış, sadece transferlerin etkisi hesaplanmıştır. Bu çerçevede tabloda Türkiye için yer alan piyasa dağılımı vergi sonrası dağılımdır.

**Cural’ın, OECD Ülkelerinde vergilerin eşitsizliği azaltıcı etkisinin kamu transferlerinin eşitsizliği azaltıcı etkisinin %42’si seviyesinde olduğu yönündeki tahmini Türkiye için de esas alınarak vergi öncesi piyasadaki dağılıma ulaşılmıştır.

Ayrıca, Türkiye’de kamu politikalarının piyasada oluşan eşitsizlikte %10 düzeyinde bir iyileşme sağladığı öngörüsü 1994 yılına ilişkindir. 1994 yılında Türkiye’de dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı %45 seviyesinde iken 2010’lu yıllarda %33 seviyesine gerilemiştir. Yine aynı dönemde gelir vergisi içinde ücretlilerin payı %30 seviyelerinden %60 seviyelerine çıkmış, sermaye kesiminin vergi yükü düşürülmüştür. 2000’li yıllarda izlenen gelirler politikası emek geliri ve tarımsal gelirler elde eden kesimlere, yaratılan büyümeden pay vermeyerek bu kesimlerin milli gelir paylarının gerilemesine katkı yapmıştır. Borçlanma ve harcama politikaları da mali

sermaye kesiminde çok büyük bir birikim meydana gelmesine yol açmıştır. Aynı süreçte milli gelirin %1,5'inin altında gerçekleşen sosyal yardımların gelir bölüşümü üzerindeki olumlu etkisi ise minimal düzeyde kalmıştır. Tüm bu göstergeler 2010'lu yıllara gelindiğinde, Türkiye'de ikincil dağılımın birincil dağılıma kıyasla daha fazla dengesizlik içerdiğini işaret etmektedir.

Kamu politikalarının AB ülkelerinde birincil dağılımdaki eşitsizlikleri önemli ölçüde giderirken Türkiye'de eşitsizlikler üzerinde önemli bir etki göstermemesi ve hatta zamanla eşitsizlikleri artıran bir etkiye yol açması izlenen politikalardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Türkiye'den farklı olarak, AB ülkelerinde dolaysız vergilerin ağılıkta olduğu bir vergi sistemi geçerlidir. Kayıt dışılık ve muafiyet uygulamaları sınırlıdır. Vergi hasılası içinde servet ve kurumsal kazanç vergileri önemli yer kaplamaktadır. AB ülkelerinde kamu harcamalarının milli gelir içindeki oranı da yüksektir (Faiz harcamaları dışarıda bırakıldığında 2006-2007 için bu oran AB ülkelerinde %43,1 iken Türkiye'de %27,3'tür). Ayrıca AB Ülkelerinde, Türkiye'nin aksine, sosyal güvenlik harcamalarının payı yüksek, faiz harcamaları ile kamu düzeni ve savunma harcamaları gibi harcamaların payı düşüktür⁶¹³.

AB ülkeleri ve Türkiye'de kamu politikalarının farklı şekillenmesine yol açan temel unsur ise AB ülkelerinin küresel ekonomik sistemde merkez ülke olarak yer almalarına karşılık Türkiye'nin sisteme çevre ülke olarak eklenmesidir. Diğer temel unsur ise AB ülkelerinde hakları için birlikte mücadele etme geleneğine sahip, örgütlü bir toplumsal yapıya dayanan demokratik sistemler mevcutken Türkiye'de birlikte mücadele geleneği ve örgütlülük düzeyi zayıf bir toplumsal yapıya dayanan ve otoriter özellikler taşıyan bir siyasal sistemin mevcut olmasıdır. Böylelikle, Türkiye'de geçerli ekonomik yapı küreselleşme sürecinde kamu politikalarının sermaye kesiminin gereksinimlerini karşılamak üzere şekillenmesine yol açarken; siyasal yapı da, toplumun geniş kesimi izlenen politikalardan zarar görmesine karşın, bu politikalara karşı önemli bir muhalefet oluşmasının önüne geçmiştir. Ortaya çıkan sonuç, nihai gelir bölüşümünün giderek piyasada oluşan bölüşümden daha dengesiz hale gelmesidir.

⁶¹³ Ayça Akarçay Gürbüz, "Türkiye'de ve AB'de kamu harcamaları: karşılaştırmalı bir inceleme", Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, İstanbul, Mayıs 2008, s.48.

3.1.3. Bölüşüm Sorununun Nedenlerinin Genel Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyetle birlikte ulusal nitelik kazanarak sürekliliğini koruyan kapitalist birikim süreci Türkiye'de gelir bölüşümünün eşitlikten uzak gerçekleşmesinin birincil düzlemde altyapısını oluşturmuştur. Buna karşın, gelir bölüşümündeki asıl bozulma, yine kapitalistleşme sürecinin bir parçası olarak görülmesi gereken, küreselleşme sürecinde yaşanan gelişme ve dönüşümler sonucu yaşanmıştır. Küreselleşme sürecinde Türkiye'nin dünya ekonomisine tipik bir çevre ülke olarak eklenmesi, ülkenin ekonomik yapısının, merkezin çevre için öngördüğü kalıplara göre biçimlenmesine yol açmıştır. Bu süreçte beliren ekonomik yapı, dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki engellerin kaldırılması, emek gelirlerinin baskılanması ve sermaye birikim süreçlerinin hızlandırılması ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir.

Üretim ve teknoloji yapısından piyasa yapısına; bölüşüm ilişkilerinden demografik yapıya değin ekonomik ve toplumsal alan bu temel sistemik tercih ekseninde biçimlendirilmiştir. Bu dönüşümde devlet, 1980 yılı askeri darbesinde olduğu üzere, gerektiğinde zor gücünü de kullanarak başat bir rol oynamıştır. Devlet bir yandan yeni ekonomik yapının gerektirdiği maddi ve hukuki altyapıyı oluştururken bir yandan da ve hatta daha da öncelikli olarak, bu yapının sorunsuz işlemesi için toplumsal yapıyı dönüştürme çabasına girişmiştir. Bu çerçevede, işçi sendikaları pasifize edilmiş, toplumsal yapıdaki örgütlülük geriletilmiş; toplum politikadan uzak tutulmaya çalışılmıştır.

Bu şekilde bölüşüm ilişkilerinin yapısı değiştirilmiş, emek ve sermaye arasındaki ilişki dengesi sermaye lehine değişim göstermiştir. Merkezin belirleyicilik göstermesi sonucu bağımsız kalkınma olanağı da büyük ölçüde tüketilmiştir. Bu çerçevede şekillenen ekonomi politikaları ülkenin sanayileşememesine yol açmıştır. Tarım ağırlıklı üretim yapısı doğrudan, hizmetler sektörünün birincil sektör olduğu bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde tarımsal gelirlerdeki gerileme ile birlikte tarımdan kopan geniş kitleler emek arzında önemli bir artışa yol açmıştır. Diğer taraftan ülkenin faktör donanımına aykırı biçimde, emekten tasarruf edici teknolojilerin edinilmesi ve hizmetler sektörünün istihdam yaratma kapasitesinin sınırlı olması emek

talebindeki artışı sınırlandırmıştır. Sonuç, işsizlik ve daha düşük reel ücretler şeklinde kendini göstermiştir. Nüfus artışının hızla devam etmesi de emek arzındaki fazlalığın süreklilik kazanmasını sağlamıştır.

Emek gelirlerinin gerilemesinin yanında emek geliri elde edenler arasında çalışma şartları ve ücretler bakımından önemli farklılıkları oluşmuştur. Piyasalarda tekeli yapıların geçerli olması sonucunda da, sermaye kesimi içinde önemli derecede yoğunlaşma yaşanmıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren mali sermayeye aktarılmaya başlanan kaynaklar sermaye içinde çok büyük bir yoğunlaşmaya yol açmıştır.

Önceki dönemlerde gelir bölüşümünde dengesizlik ve yoksulluk gibi sorunlara karşı savunma işlevi gösteren toplumsal dayanışma kültürü gibi unsurlar da küreselleşme sürecinde yaşanan dönüşümlerden zarar gördüğünden daha önce yerine getirdikleri işlevleri yerine getirememeye başlamışlardır. Tüm bu gelişmeler piyasada gerçekleşen birincil dağılımda büyük oranda bozulmayı beraberinde getirmiş; işsizlik ve yoksullukla karşı karşıya kalan korunaksız geniş bir kesim yaratmıştır.

Küreselleşme sürecinde sermayenin yeni gerekliliklerine göre ekonomik ve toplumsal yapıyı dönüştüren devlet, nihai dağılımın şekillenmesine etki eden kamu politikalarını da aynı ilke çerçevesinde oluşturmuştur. Bu noktada, kamu politikalarının emek kesiminin talep ve önceliklerini göz ardı etmesinde, Türkiye'de geçerli olan ve parlamenter popülizm olarak adlandırılabilir sistemin önemli rolü olduğunu belirtmek gerekir. Bu sistem, emekçi sınıfların örgütlü mücadeleleri ile elde ettikleri haklar yerine, egemen kesimlerin inisiyatifindeki ödünlere dayalı işlediğinden iktidar her zaman egemen sınıfların tekelinde kalmıştır. Bu durum da kamu politikalarının şekillenmesinde her zaman belirleyici unsur olmuştur.

Bu anlamda, yükselen muhalefete karşı özellikle 1990'lar süresince uygulanan borçla finansmana dayalı politikalar, 1990'ların sonundan itibaren egemen sınıfların müdahalesi ile geri dönüşsüz biçimde terk edilmiştir. Popülist politikaların izlendiği süreçte oluşan borç yükünü de ilerleyen yıllarda toplumun geniş kesimleri üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu süreçler ekonomik alanda çok önemli yapısal bozukluklara da alt

yapı hazırlamıştır. Bu şekilde Türkiye ekonomisinde işsizlik, üretkenlikte düşüklük, sanayileşememe, cari açık, bütçe açığı, tasarruf ve yatırım oranının düşüklüğü gibi yapısal sorunlar giderek ağırlaşarak varlığını hissettirmeye başlamıştır.

Bu çerçevede şekillenen gelirler politikası, emek ve sermaye gelirleri arasındaki farkların korunmasının ve hatta açılmasının maddi ve hukuki alt yapısını sağlamıştır. Maliye politikası da; sermaye kesimi üzerindeki vergilerin azaltılması ve dolaylı vergilerin payının yükseltilmesine dayanan vergi politikası, bütçe giderlerini karşılamada artan şekilde borçlanma yöntemine başvurarak mali sermaye kesimine önemli miktarda kaynak transfer eden borçlanma politikası, bütçenin önemli kısmını faiz ödemelerine ayırarak yatırım harcamaları ve personel ödemeleri için yeterli kaynak ayırmayan harcama politikasıyla gelir dengesizliğinin daha da büyümesine hizmet etmiştir. Uygulanan maliye politikaları sonucu oluşan enflasyonist ortam da, dönem boyunca emek gelirlerinden sermaye kesimine kaynak aktarımının araçlarından birisi olarak işlev göstermiştir. Yine, giderek sık yaşanmaya başlanan ekonomik krizler emek gelirlerini baskılamanın bir başka aracı olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal koruma harcamalarının da çok yetersiz düzeyde kalması bu kapsamda yapılan harcamaların nihai gelir bölüşümü üzerinde kayda değer bir etki göstermesini engellemiştir. Eğitim alanında çok büyük fırsat eşitsizliklerinin oluşması ise toplumdaki eşitsizliklerin sonraki kuşaklara aktarılmasına yol açmıştır. Sonuç olarak da kamu politikalarının piyasada oluşan birincil dağılım üzerinde yol açtığı yeniden dağılım etkisi çok sınırlı kalmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra ise Türkiye’de ikincil dağılımın piyasada oluşan birincil dağılımdan daha dengesiz olduğunun işaretleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tüm bu gelişmeler gelir bölüşümü sorununun boyutlanmasına ve kalıcı bir hal almasına katkı yapmıştır. Bu noktada bir kez daha vurgulamak gerekir ki, Türkiye ekonomisinde yaşanan bölüşüm sorunu, ekonomi politikası araçlarının kullanılmasındaki hatalı öngörülerin ya da kısa zaman diliminde geçerli konjonktürel unsurların bir sonucu olarak görülemez. Bölüşüm sorunu, küreselleşme sürecinde yaşanan temel dönüşümlerin sonucu ortaya çıkan Türkiye ekonomisindeki yapısal sorunların doğrudan sonucudur.

3.2. BÖLÜŞÜM SORUNUNUN TEMEL SONUÇLARI

3.2.1. Ekonomik Sonuçlar

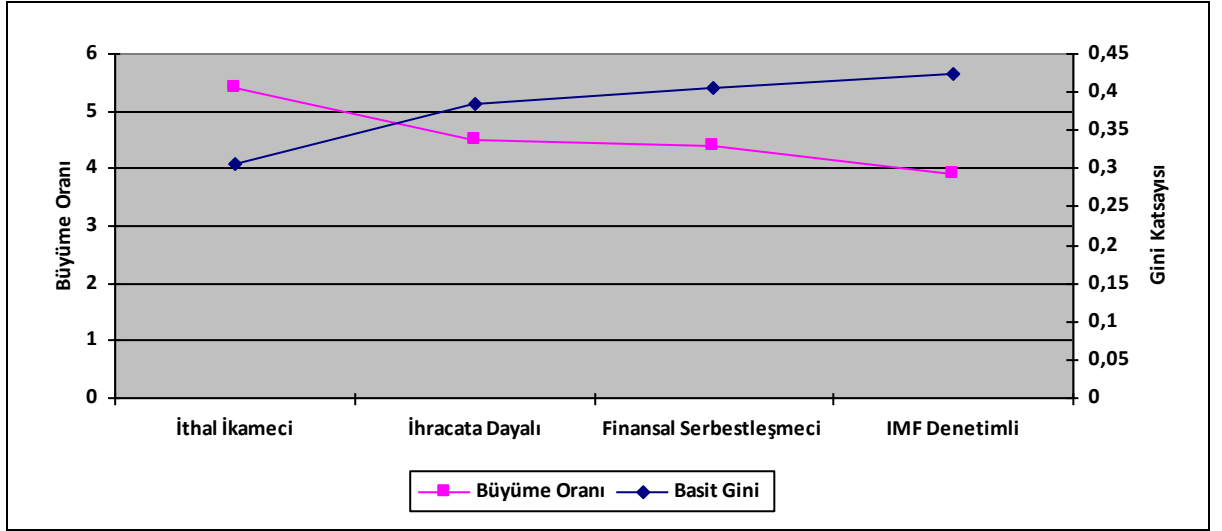
3.2.1.1. Bölüşüm ve Ekonomik Büyüme

Çalışmanın “1.2.8. Ekonomik Büyüme ve Bölüşüm İlişisini Açıklayan Kuramlar” kısmında bölüşüm ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü, kompleks ve koşullara göre değişkenlik gösteren bir ilişki bulunduğu belirtilmişti. Bu çerçevede ilk olarak Türkiye’de gelir bölüşümü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü, şiddetini ve bu ilişkinin zaman içindeki gelişimini saptamak önem taşımaktadır. Bu alanda yapılan bazı çalışmalarda, gelir dağılımı anket sonuçlarının gelir dağılımının gerçek durumunu yansıtmadaki eksiklikleri nedeniyle, Türkiye’de gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır⁶¹⁴.

Bu nedenle güvenilir veri konusundaki yetersizliği aşmak için toplum, emek kesimi, köylü kesimi ve sermaye kesimi şeklinde ele alınarak, hasılanın bu üç sınıf arasındaki dağılımı incelenmiştir. Bu şekilde, sınıflar içindeki gelir dağılımındaki heterojenlikler göz ardı edilerek, farklı birikim modellerinde gelirin üç temel toplumsal sınıf arasındaki dağılımı incelenmiştir. Böylelikle, gelir eşitsizliğinin sermaye birikim süreçlerini hızlandırarak ekonomik büyümeye katkı yapacağı yönündeki tasarruf yanlısı görüşün Türkiye için geçerli olup olmadığı da aydınlatılmış olacaktır.

Bu çerçevede hazırlanan Şekil 3.10’daki veriler, ithal ikamesinin temel politika olarak izlendiği 1962-1979 döneminde %5,4 ile en yüksek ortalama büyüme oranı ve en eşitlikçi gelir dağılımının aynı anda gerçekleştiğini işaret etmektedir. Dönem içinde emek kesiminin istihdam payına kıyasla gelir payı %20-30 oranında daha yüksek gerçekleşmiştir. Tarım kesimini istihdam payına kıyasla gelir payı ise %60 seviyelerinde oluşmuştur. Dönem içinde hasılanın dengeli paylaşımı bölüşüm üzerinde dolaysız biçimde olumlu etki gösterirken yine izlenen büyüme stratejisinin sonucu oluşan istikrarlı iç talep yapısı da ekonomik büyümeye olumlu katkı yapmıştır.

⁶¹⁴ Örneğin Oğuş tarafından 1960-1975 ve 1985-1999 dönemi anket sonuçlarını esas alan ekonometrik çalışmada Türkiye’de Gini katsayısı ve ekonomik büyüme arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ayla Oğuş, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı”, IV. Türkiye İktisat Kongresi, İzmir, 2004, s.19 <http://eco.ieu.edu.tr/people/aogus/kongre.pdf> (15 Aralık 2010)

Şekilde Büyüme Oranı ve Basit Gini dönem ortalamalarını göstermektedir.

Yıl	Tarım Gelir (A)	Tarım Nüfus (B)	Tarım Ort. Gelir (A/B)	Emek Gelir (C)	Emek Nüfus (D)	Emek Ort. Gelir (C/D)	İşsizlik	Basit Gini	Ortalama Büyüme Oranı	Birikim Modeli
1962	41,2	68,3	0,60	21,5	16,0	1,34	10,7	0,30	% 5,4	İthal İkameci
1977	30,2	52,8	0,57	34,8	26,5	1,31	10,0	0,25		
1979	24,3	51,3	0,47	32,8	27,0	1,21	8,9	0,31		
1980	24,4	50,6	0,48	30,1	27,6	1,09	8,3	0,33	% 4,5	İhracata Dayalı
1988	16,3	41,1	0,40	25,4	40,4	0,63	8,4	0,44		
1989	16,5	43,4	0,38	27,9	38,9	0,72	8,6	0,44	% 4,4	Finansal Serbestleşmeci
1998	17,2	36,5	0,47	30,6	44,6	0,69	7,7	0,37		
1999	14,4	35,2	0,41	37,4	47,2	0,79	7,7	0,37	% 3,9	IMF Denetimli
2012	9,3	24,6	0,38	32,7	62,9	0,52	9,2	0,48		

Şekil 3.10: Temel Birikim Modeli İtibarıyla Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme

Kaynak: 1980 ve öncesi: Kazgan ve Önder, s.12-16; A.Başer Kafaoğlu, s.31. 1980 sonrası: DPT, "Ekonomik ve Sosyal Veriler: 1924-2010 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYİH Deflatörü", "Temel Ekonomik Göstergeler: Büyüme Hızları (Sektörel)" <http://ekutup.dpt.gov.tr> (15 Mayıs 2013), TÜİK Hane Halkı İşgücü verileri.

Not: İşgücü ve Tarım gelirlerinin GSYİH payları milli gelir paylarına dönüştürülmüştür.

* Basit Gini, tarımsal gelir ve emek geliri elde eden kesimle sermaye geliri elde eden kesimin sınıf içi gelir dağılımlarının tam olarak eşitlikçi olduğu basitlemesi altında, gelirin bu üç sınıf arasındaki dağılımının ölçülmesine dayanmaktadır.

**TÜİK 2006 yılı sonrasında işgücü ödemelerinin GSYİH payını açıklamadığından 2012 yılı gelir payı verisi için Tablo 2.27'de (s.149) yer alan tahmin esas alınmıştır.

İthal ikameci dönem içinde işsizlik oranı da gerilemekle birlikte, köylülükten önemli kopmalar yaşanması sonucu işsizlik oranındaki gerileme nispeten sınırlı kalmıştır. Basit Gini katsayısı 1977 yılına kadar olan dönem itibarıyla gerilemiş,

ilerleyen yıllarda birikim modelindeki tıkanmanın sonucu bir miktar artış göstermiştir. Bu şekilde Gini katsayısı 1970'lerin sonunda, dönem başındaki seviyesini bir puan aşarak 0,31 seviyesine yükselmiştir. Sadece tıkanma öncesi 1962-1977 dönemi esas alındığında, ortalama büyüme oranı %6,5 seviyesine çıkmakta; Gini katsayısında ise dönem başına kıyasla gerileme oluşmaktadır.

1980'li yıllarda izlenen ihracata dayalı birikim modelinde emek gelirlerinin bir maliyet unsuru olarak öne çıkması ve dışa açılmanın yarattığı rekabet baskısının sonucunda emek gelirlerinde önemli bir aşınma yaşanmıştır. Emek kesiminin istihdam payına kıyasla gelir payı dönemin sonunda 0,63 düzeyine kadar gerilemiştir. Aynı şekilde tarım kesiminin istihdam payına kıyasla gelir payı 0,60'tan 0,40 seviyelerine kadar gerilemiştir. Emek ve tarım kesimi gelirlerindeki bu gerileme sermaye kesimi gelirleri için artış anlamına gelmiştir. Sermaye kesimi ile diğer kesimler arasındaki gelir farklarının büyümesi sonucunda da, ithal ikameci dönemde ortalama 0,30'ler seviyelerinde ölçülen basit Gini katsayısı bu dönemin sonunda büyük bir artışla 0,44 seviyesine ulaşmıştır. Gelir dağılımındaki bozulmanın yanı sıra dönem içinde gerçekleşen ortalama ekonomik büyüme oranı da ithal ikameci dönemin gerisinde kalmıştır. İşsizlik oranında da ise sınırlı bir iyileşme yaşanmıştır.

Finansal serbestleşmenin esas alındığı ve 1989 yılından itibaren uygulanmaya başlanan dönemde, büyüme performansı bir önceki döneme çok yakın bir şekilde ortalama % 4,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan önceki dönemin yol açtığı gelir dağılımındaki bozulma süreci bu dönemde durmuş; hatta basit Gini ile ölçülen gelir dağılımı dengesizliğinde düzelme yaşanmıştır. Emek kesiminin istihdam payına kıyasla gelir payı artarak 0,70 seviyesine yaklaşmıştır. Tarım kesiminin istihdam payına kıyasla gelir payı da artışla 0,50 seviyesine yaklaşmıştır. Basit Gini ihracata dayalı büyüme döneminde ulaştığı 0,44 seviyesinden 0,37 seviyesine gerilemiştir. Bu durum dönem içinde izlenen borçla finansmana dayalı popülist politikalarının bir sonucu olmuştur. İşsizlik oranı da bir puanlık gerileme göstererek %7'ler seviyesine inmiştir.

2000'li yıllarla birlikte benimsenen birikim modeli finansal serbestleşmeden bir geri dönüş içermemekle birlikte, sıkı maliye ve para politikaları ile kamu harcamalarının kısılarak borç servisinin kesintisiz şekilde sürdürülmesinin güvence

altına alınmasını içermektedir. Bu dönem içinde elde edilen ortalama %3,9 seviyesindeki büyüme oranı tüm dönemler için en düşük büyüme oranına karşılık gelmiştir. Üstelik ekonomik büyüme istihdam yaratmayan bir niteliğe bürünmüş (Türkiye’de 1990’larda 0,39 olan istihdamın üretim esnekliği, 2002-2008 yıllarında 0,14’e düşmüştür⁶¹⁵) ve işsizlik oranı %10 seviyelerine çıkmıştır. İşsizlik oranındaki bu yükselme işgücüne katılımdaki gerilemeye karşı gerçekleşmiştir. 2012 yılında işgücüne katılım oranının %50 yerine, 1980 yılındaki %61 seviyesinde olduğunu varsaymamız halinde, işsizlik oranı %25 olarak ölçülecektir⁶¹⁶.

Dönemin başında 0,37 seviyesine kadar gerilemiş olan basit Gini katsayısı 2012 yılına gelindiğinde büyük bir artışla 0,48 seviyesine kadar tırmanmıştır. Aynı süreçte, emek kesiminin istihdam payına kıyasla gelir payı dönem başındaki 0,79 seviyesinden 0,52 seviyesine kadar gerilemiştir. Tarım kesiminin istihdam payına kıyasla gelir payı da dönem başındaki 0,41 seviyesinden birkaç puan daha gerileyerek 0,38’lere kadar inmiştir. Dönemde finans kesimine aktarılan kaynakların yükünün toplumun geniş kesimlerine paylaştırılarak maliyetlerin sosyalizasyonunun sağlanması; ücret gelirlerinin baskılanması ve tarım kesimine ayrılan kaynakların gerilemesi bölüşümdeki kötüleşmenin temel unsurlarını oluşturmuştur.

Ulaşılan sonuçlar, gelir dağılımı dengesizliğinin sermaye birikim süreçlerini hızlandırarak ekonomik büyümeye katkı yapacağı yönündeki tezin Türkiye için geçerliliğini desteklememektedir. Tam tersine, Türkiye ekonomisinde gelir bölüşümü dengesizliği arttıkça büyüme performansı da kötüleşmiştir. İncelenen tüm dönemler için geçerli olan bu olgu rastlantısal bir sonuç olarak değerlendirilemez.

Türkiye’de küreselleşme döneminde emek ve köylü kesimin gelirlerinin önemli ölçüde geriletilmesi istikrarlı iç talep yapısının aşınması anlamına gelmiştir. Bu şekilde üretilen ürünlerin pazarlanması için giderek dış talebe bağımlı hale gelinmiştir. Ayrıca, toplumun geniş kesimlerinin gelirlerinin geriletilmesiyle hızlandırılan sermaye birikim süreçleri ülke koşullarına uygun sanayi, teknoloji ve yatırım teşvik politikalarıyla

⁶¹⁵ Hakan Ercan, Erol Taymaz ve Erinç Yeldan, “Kriz ve Türkiye: Kriz Tedbirlerinin Etki Değerlendirmesi”, Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü, 2010, s.15

⁶¹⁶ DPT, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler”, “Temel Ekonomik Göstergeler”, www.dpt.gov.tr (15 Aralık 2013) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

yönlendirilmemiştir. Bunun yerine bu kaynaklar büyük ölçüde mali sermaye kesimine aktarılmıştır. Toplumun geniş kesimlerinin artan muhalefeti sonucunda 1990'lı yıllarda gelir bölüşümünün, varlıklı kesimin vergilendirilmesi yoluyla dengeli hale getirilmemesinin çok önemli sonuçları olmuştur. Bunun yerine borçla finansmana dayalı popülist politikaların izlenmesi çok önemli yapısal sorunların oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bu şekilde ülke 1990'lardan itibaren bir borç sarmalının içine girmiştir. Kamu bütçesi büyük oranda faiz ödemelerine ayrılmaya başlamış, yatırımların payı büyük oranda gerilemiştir.

Sonuçta sanayileşemeyen, kendi teknolojisini üretemeyen, dünya iş bölümü içinde düşük emek maliyetine dayalı rekabet avantajı ile var olmaya çalışan ve dünya ekonomisindeki gelişmelerden çok fazla etkilenen bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Hatalı politika tercihlerinin sonucu üretim yapısı çok büyük ölçüde dışarıya bağımlı hale gelmiştir. Türkiye ekonomisi ithalat yaparak büyüyen, bunun için giderek daha fazla borçlanan, sürdürülemez bir büyüme patikasına girmiştir.

Türkiye'nin gelir dağılımının dengeli gerçekleştiği ve iç talebin önemli rol oynayacağı bir büyüme modeli içinde daha iyi bir büyüme performansı ortaya koyması olanaklıdır. Bu konuda 2000'lerin başında Türkiye ile benzer koşullara sahip Arjantin'in izlediği politikalar örnek gösterilebilir. Arjantin, Türkiye'den farklı olarak, 2001 krizinden sonra IMF tarafından sunulan program yerine, iç talebe dayalı bir büyüme stratejisini benimsemiştir⁶¹⁷. Reel kurun istikrarlı ve rekabetçi bir konumda kalmasını sağlayacak aktif faiz ve kur politikaları ile sermaye hareketlerinin vergi/teşvikler aracılığıyla dizginlenmesi ve yönlendirilmesi politikalarına dayanan birikim rejiminin ekonomik büyüme üzerine etkileri son derece olumlu olmuştur. Arjantin ekonomisi 2002-2011 döneminde elde ettiği yıllık ortalama %8,5'lik büyüme hızıyla tarihindeki en iyi büyüme performanslarından birisini göstermiştir. Bunun yanı sıra Arjantin ekonomisi söz konusu süreçte cari fazla vermiş; 2002 yılında %20'ler seviyesini aşan işsizlik oranı⁶¹⁸ 2011 yılında %7,1 seviyesine gerilemiştir⁶¹⁹. Yine aynı süreçte Gini katsayısı da 0,55 seviyesinden 0,41 seviyesine inmiştir⁶²⁰.

⁶¹⁷Erinç Yeldan, Küreselleşme, Kim İçin?, s.139.

⁶¹⁸ Erinç Yeldan, "Büyük Durgunluğun Öğrettikleri", **Cumhuriyet**, (28 Temmuz 2010).

Sonuç olarak, Türkiye’de küreselleşme sürecinde izlenen ekonomi politikaları bölüşümdeki dengesizliği artırırken, bölüşümdeki dengesizlik de ülkenin büyüme performansının gerilemesine katkı yapmıştır. Özellikle son dönemde izlenen büyüme rejimi bölüşümdeki dengesizlikleri iyice artırırken ekonomiyi, potansiyelini giderek tüketen, sürdürülemez bir büyüme patikasına sokmuştur. Bu durum aynı zamanda bölüşümü dengeli hale getirme ve ekonomik büyümeyi hızlandırma hedeflerinin ikisine de katkı yapacak alternatif politika arayışları için dayanak oluşturmaktadır. Ortaya konulan Arjantin örneğinde olduğu üzere, Türkiye’nin farklı bir birikim modeli benimseyerek, gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltıcı ve aynı zamanda büyüme performansını artırıcı bir sürecin içine girmesi olanaklıdır.

3.2.2. Sosyoekonomik Sonuçlar

3.2.2.1. Bölüşüm ve Kalkınma

Kalkınma çok boyutlu ve zaman içerisinde değişkenlik gösteren bir olgu olarak kendini göstermektedir. 1950’lerde milli gelir büyümesi kalkınmanın esas kıstası olarak benimsenmişken 2000’li yıllarda ekonomik büyüme hedefinin yanında gelir dengesizliğinin ve yoksulluğun hafifletilmesi gibi hedefler de kalkınmanın temel unsurları olarak kabul görmeye başlamıştır⁶²¹. Kalkınma insanların yaşam kalitesindeki iyileşme süreci olarak da ele alınabilir. Yaşam kalitesindeki iyileşme kendisini asıl olarak üç temel alanda göstermektedir. Bunlardan ilki, ekonomik büyüme ile gelirlerinin artması ve sağlık ve eğitim hizmeti gibi olanakların iyileşmesi sonucu insanların maddi yaşam düzeylerinin yükselmesidir. İkinci unsur, ekonomik, sosyal, kültürel, politik kurumların yapısındaki iyileşmelerle birlikte insana verilen değer ve temel hakların artmasıdır. Üçüncüsü ise insanların seçeneklerinin genişlemesiyle tüketilen mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin ve bunun ötesinde genel anlamda özgürlüklerinin artmasıdır⁶²².

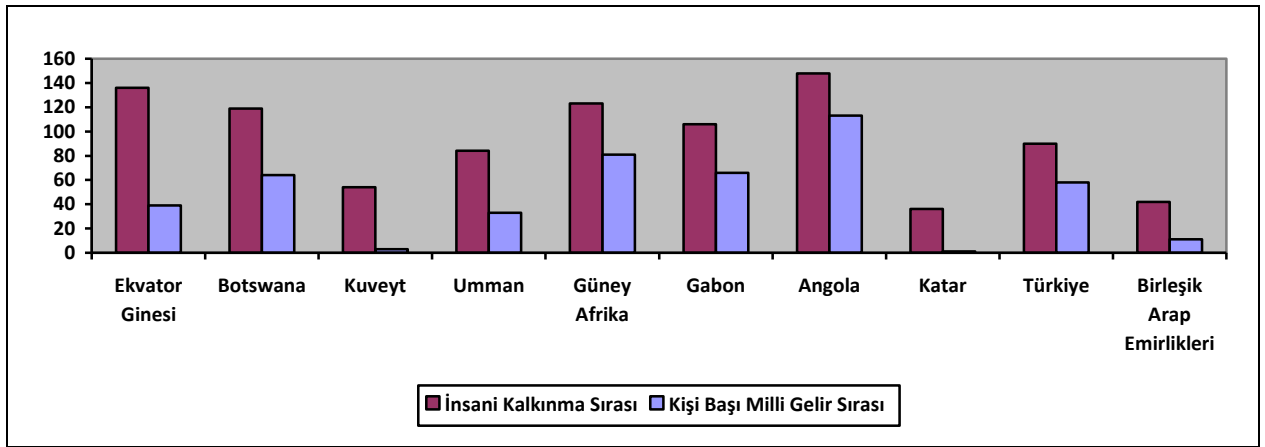
⁶¹⁹ Erinç Yeldan, “Döviz Kuru Alternatifleri”, **Cumhuriyet**, (17 Ekim 2012).

⁶²⁰ CIA Library; <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ar.html> (10 Mart 2013)

⁶²¹ Erik Thorbecke, “Kalkınma Doktrininin Evrimi, 1950-2005”, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, Fikret Şenses (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, ss.123-176.

⁶²² Todaro, M.P., **Economic Development**, Seventh Edition, Addison Wesley Longman Inc., 2000, ss.13,739; Aktaran: Güler Günsoy, “İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2005, ss.36,37.

Kalkınma kavramının bu şekilde geniş bir çerçevede içinde ele alınması daha doğru bir yaklaşım olarak belirlemekle birlikte, uluslararası nitelikte bir kıyaslama yapmak adına, daha dar bir kalkınma kavramına odaklanılacaktır. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan İnsani Kalkınma Endeksi kalkınmanın nispeten dar ama somut ve kıyaslanabilir bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. İnsani kalkınma endeksi, ülkelerin kişi başına gelir seviyesi ile sağlık ve eğitim olanaklarının düzeyini üç temel kalkınma göstergesi olarak ele almakta ve bu üç göstergenin değerine göre ülkelerin insani kalkınmışlık endeksini hesaplamaktadır.

Ülke	İnsani Kalkınma Endeksi Sırası (A) (1)	Kişi Başına Milli Gelir Sırası (B) (1)	(B) – (A)	Gelirini Kalkınmada Başarısız Kullanma Sırası *	Demokrasi Endeksi Kategorisi (2)
Ekvator Ginesi	136	39	-97	1	Otoriter Rejim
Botswana	119	64	-55	2	Sorunlu Demokrasi
Kuveyt	54	3	-51	3	Otoriter Rejim
Umman	84	33	-51	4	Otoriter Rejim
Güney Afrika	123	81	-42	5	Sorunlu Demokrasi
Gabon	106	66	-40	6	Otoriter Rejim
Angola	148	113	-35	7	Otoriter Rejim
Katar	36	1	-35	8	Otoriter Rejim
Türkiye	90	58	-32	9	Melez Rejim
Bir. Arap Emirlikleri	42	11	-31	10	Otoriter Rejim

Şekil 3.11: Gelirini İnsani Kalkınmada En Başarısız Kullanan 10 Ülke

Kaynaklar:(1)UNDP, “Human Developmet Report 2013”, <http://hdr.undp.org> (3 Mart 2013); (2)The Economist, “Democracy Index 2012” Economist Intelligence Unit, www.eiu.com (28 Kasım 2013)

* Bu sütun, “Human Developmet Report 2013” verileri esas alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2013 yılı İnsani Kalkınma Endeksi'ne göre Türkiye sıralamaya konu 187 ülke arasında ancak 90.sırada yer bulmaktadır. Türkiye kişi başı milli gelir düzeyine göre yapılan sıralamada ise 58. sıradadır. Kişi başına düşen gelir sırasına kıyasla insani kalkınma endeksi sırası daha geride olan ülkelerden bu konuda en kötü performansı gösteren on ülke Şekil 3.11'de sergilenmiştir. Türkiye de, kişi başı gelirine kıyasla kalkınma endeksi 32 basamak daha geride olan bir ülke olarak şekildeki ülkeler arasında yer almaktadır. Bu grupta yer alan ülkelerin büyük kısmında otoriter rejimlerin geçerli olduğu ya da önemli demokrasi sorunlarının bulunduğu dikkat çekmektedir⁶²³.

Gelir eşitsizliğine göre düzeltilmiş insani kalkınma endeksinde ise Türkiye normal sırasından bir sıra daha geride (91. sırada) yer almaktadır. Türkiye'nin gelir dağılımı dengesizliği göz önünde tutulmadığında kalkınma endeksi puanı 0,722 iken gelir eşitsizliği dikkate alındığında bu puan 0,56'ya düşmektedir. Gelir eşitsizliği göz önünde tutulduğunda Türkiye'nin puanında sağlık göstergeleri bakımından %12,8, eğitim göstergesi bakımından %27,4 ve gelir göstergesi bakımından da %26,5 oranında gerileme oluşmaktadır⁶²⁴. Üstelik bu hesaplamada Türkiye için resmi Gini katsayısı olarak 0,39 değeri dikkate alınmıştır. Türkiye'de gelir durumunun gerçek durumuna ilişkin 0,54 seviyelerinde oluştuğunu öngördüğümüz* Gini katsayısının esas alınması halinde Türkiye'nin endeks değerlerinde çok daha büyük bir düşüş yaşanacaktır.

Türkiye'nin milli gelirine kıyasla insani kalkınma sıralamasında gerilerde yer almasında milli gelirinden eğitim ve sağlık alanına yeterli pay ayrılmaması ve bu alanlarda oluşan büyük fırsat eşitsizlikleri etkindir. Eğitim ve sağlık hizmetlerindeki fırsat eşitsizlikleri ve bu alanlara ayrılan kaynaklardaki yetersizlikler ayrıca önemli etkinlik kayıplarına yol açarak büyüme potansiyelini geriletmekte; bu şekilde de kalkınma sürecini olumsuz etkilemektedir. AB-27 ülkelerinde eğitimi erken terk etme oranı %14,4 seviyesinde iken Türkiye'de bu oran genel olarak %44,3; kızlar için ise

⁶²³ UNDP, Human Development 2013 Report.

⁶²⁴ UNDP, Human Development 2013 Report

* Bakınız: Tablo: 2.31. Türkiye'de Gelir Bölüşümü Dengesizliğinin Gerçek Boyutu (s.156)

%50,2'dir. Bu rakamlar fırsat eşitsizliklerinin beşeri sermaye oluşumunu ve dolayısıyla ülkenin genel üretim potansiyelini gerilettiğini açık şekilde ortaya çıkarmaktadır⁶²⁵.

Toplumda zeka, yetenek ve çalışma kapasitesi gibi özelliklerin normal dağılım gösterdiği varsayımı altında ve Türkiye'de istihdam edilen nüfusun aktif nüfusun yarısını oluşturduğu dikkate alındığında; fırsat eşitliği sağlandığında, sayılan nitelikler bakımından ortalamanın üzerindeki istihdam içinde yer bulması beklenir. Örneğin aktif nüfusun 100 kişiden oluştuğunu varsayarsak, sayılan özellikler bakımından en iyi durumdaki kişiden en iyi durumdaki 50. kişiye kadar olan kesim istihdam içinde yer bulacaktır. Bu durumda istihdam edilenler içinde medyan kişi, en nitelikliler sıralamasında 25-26. sırada bulunan kişi olacak ve istihdam edilen nüfusun ortalama verimliliği de bu seviyeye yakın bir yerde oluşacaktır.

Diğer taraftan toplumun yarısının zeka, yetenek ve çalışma kapasitesi gibi özellikleri dolayısıyla değil, fırsat eşitsizliği dolayısıyla istihdam dışında kalması halinde, istihdam edilen nüfus sayılan nitelikler bakımından toplumun tümünün gösterdiği normal dağılımı gösterecektir. Aynı örnek çerçevesinde, en nitelikliler sıralamasında örneğin 1,3,5,7,... 49,51,...97,99. sırada bulunan kişiler istihdam içinde yer bulacaktır. Bu durumda istihdam edilenler içinde medyan kişi, en nitelikliler sıralamasında 49-51. sırada bulunan kişi olacak ve istihdam edilen nüfusun ortalama verimliliği bu sefer bu seviyeye yakın bir yerde oluşacaktır. Bu kıyaslama fırsat eşitsizliğinin, neden olduğu adaletsizlik bir yana, kaynakların kullanımında ne kadar fazla etkinlik kaybına yol açabileceğinin ipuçlarını barındırmaktadır.

Eğitim ve sağlık için yeterli kaynak ayrılmamasının temel nedeni ise bütçenin önemli bölümünün faiz ödemelerine ayrılmasıdır. Faiz harcamalarının yanı sıra Türkiye'nin çok fazla kaynak ayırdığı verimsiz harcamaların başında savunma harcamaları ile güvenlik harcamaları gelmektedir. Türkiye'de savunma harcamaları GSYİH'nin %2'si düzeyindedir. Bu oran %1,8 ortalamaya sahip NATO-Avrupa

⁶²⁵ European Commission, "Progress Towards the Common European Objectives in Education and Training: Indicators and Benchmarks", http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc2881_en.htm, s.85-86, (1 Temmuz 2011).

lkelerinin zerindedir⁶²⁶. Dünya genelinde de Türkiye en yüksek askeri harcama yapan 14.ülke konumundadır⁶²⁷. Benzer ekilde Türkiye’de güvenlik harcamalarına da çok fazla kaynak ayrılmaktadır. Faiz harcamaları hariç bırakıldığında, güvenlik harcamalarının bütçe içindeki payı AB lkelerinde %3,9 iken Türkiye’de %5,6’dır⁶²⁸.

Faiz, savunma ve güvenlik harcamalarına büyük kaynaklar ayrılırken, eēitim ve saēlık için yeterli pay ayrılmaması ve bu alanlarda önemli fırsat eēitsizliklerinin var olması Türkiye’yi gelirini insani kalkınmada en başarısız kullanan ülkelerden birisi yapmıştır. Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu aşırı dengesizlik içeren bir ekonomik yapının kişi başına gelir seviyesini artırırsa dahi insani kalkınmayı saēlamada yeterince başarılı olamayacaēını ortaya koymaktadır. Bu anlamda Türkiye’nin kalkınma konusunda ilerleme kaydedebilmesi, diēer etmenlerin yanında, gelir blşmnm dengeli hale getirilmesine baēlıdır. Gz önünde tutulması gereken bir nokta da, eēitliki bir toplumsal yapı ve kalkınma için demokratik bir sistemin varlıēının gerekli olmasıdır.

3.2.2.2. Bölüşüm ve Yoksulluk

Yoksulluk genel itibarıyla, bireylerin refah düzeyinin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumu olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede, toplumun genel düzeyine göre belirlenmiş sınırın altında gelir ya da harcamaya sahip olan bireyler göreli (gelire göre) yoksul olarak tanımlanmaktadır⁶²⁹. Benzer şekilde belirli temel ihtiyaç maddelerini karşılama seviyesinin altında gelir ya da harcamaya sahip olan bireyler de mutlak (harcama esaslı) yoksul olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluēun varlıēı toplum için etik bir sorun oluşturmanın yanında ekonomi çerçevesinden yoksulluk, toplumdaki bazı kesimlerin hasıladan çok az pay aldıklarının ve olasılıkla hasılanın optimal olmayan şekilde paylaşılıyor olduēunun; bu kesimlerin üretkenlik potansiyellerinin de eksik kullanıldığının göstergesini meydana getirir.

⁶²⁶ İsmet Akça, “Türkiye’de Askeri-İktisadi Yapı: Durum; Sorunlar; zmler”, Haziran 2010, TESEV Yayınları, İstanbul, s.17,18.

⁶²⁷ Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, “Sosyal Koruma Alanında Yapılan Kamu Harcamaları”

⁶²⁸ Gürbüz, s.48.

⁶²⁹ Recep Kapor, “Türkiye’de alışan Yoksullar”, Dosya, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Kasım Aralık 2010, s.53.

Türkiye’de yoksulluk oranına ilişkin olarak geçmiş dönemde yapılan çalışmaların son derece sınırlı oluşu ve yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin birbirinden farklı oluşu, uzun bir zaman kesiti içerisinde yoksulluğun izlediği seyir hakkında kesin bir yargıda bulunmayı güçleştirmektedir. Bununla birlikte, mevcut veriler 1980’lerin başında Türkiye’de yoksulluk oranının %28’ler seviyesinde oluştuğunu işaret etmektedir⁶³⁰. 2000’li yılların başlarında mutlak yoksulluk oranı 1980’lerdeki düzeye çok yakın olarak %27 şeklinde tahmin edilmiştir. Bu oran daha sonra düşüş eğilimi sergilemiş bu çerçevede veri bulunan son yıl olan 2009 yılında %18 olarak tahmin edilmiştir. Bu oran kentsel kesim için %8,9 olarak ölçülürken kırsal kesim için %38,7 olarak ölçülmüştür. Yoksulluk çalışması sonuçları ayrıca, kırsal kesimde yaşayanlarda, liseden daha düşük seviyede eğitim almış olanlarda, yevmiyeli ve kendi hesabına çalışanlarla ücretsiz aile işçilerinde ve tarım sektöründe çalışanlarda önemli bir yoksulluğun söz konusu olduğunu göstermektedir⁶³¹.

Gıda yoksulluğu ise 2000’lerin başlarında %1,35 olarak tahmin edilmekte iken zaman içinde gerilemiş ve 2009 yılında %0,48 olarak ölçülmüştür. Kişi başı günlük 2,15 ABD dolar sınırına göre ölçülen yoksulluk oranı da 2000’li yılların başında %3 seviyesinde iken 2012 yılında on binde altıya kadar gerilemiştir. Günde 4,3 ABD doları sınırına göre ise aynı süreçte yoksulluk oranı %30’lardan %2 seviyesine gerilemiştir. Görelî yoksulluk oranı ise 2012 yılı için, medyan gelirin yarı seviyesi esas alındığında toplam nüfusun %16,2’si olarak; medyan gelirin %60’ı sınır alındığında da nüfusun %22,6’sı olarak tahmin edilmiştir. Bu oranlar kırsal kesimde yaşayanlar için ise sırasıyla %28,6 ve %37,6 olarak tahmin edilmiştir⁶³². Görelî yoksulluk oranının, mutlak yoksullukta olduğu gibi gerileme göstermemesi, gelir dağılımı dengesizliğinin doğrudan yansımalarından biridir.

TÜİK 2012 yılı gelir esaslı yoksulluk çalışmasında aylık medyan geliri 746 TL, medyan gelirin yarısı oranına göre ölçülen yoksulluk sınırını da (bir kişi için) 373 TL

⁶³⁰ İdris Sarısoy ve Selçuk Koç, “Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi”, **Maliye Dergisi**, Sayı:158, Ocak-Haziran 2010, s.334,335

⁶³¹ TÜİK; 2011 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, www.tuik.gov.tr (10 Kasım 2013) TÜİK (gıda ve gıda dışı birlikte) yoksulluk oranlarını 2009 yılı sonrasında metodolojik nedenlerle yayınlamaya son verdiğini açıklamaktadır.

⁶³² TÜİK, 2011 Yoksulluk Çalışması Sonuçları.

olarak esas almaktadır. Diğer taraftan Türk-İş tarafından yapılan harcama esaslı çalışmada, 2012 yılında dört kişilik aile için yoksulluk sınırı 3.089 TL olarak tahmin edilmektedir⁶³³. Bu durumda yıllık mutlak yoksulluk sınırı da 37.000 TL seviyesinde oluşacaktır. TÜİK gelir dağılımı anket sonuçlarına göre 2012 yılında Türkiye’de ortalama hane halkının büyüklüğü yaklaşık dört kişi ve kullanılabilir medyan geliri de 26.577 TL’dir⁶³⁴. Türk-İş’in hesaplamasının Ankara’da yaşayan bir aileyi esas aldığı, Türkiye geneli için yoksulluk sınırının daha aşağıda oluşacağını dikkate alarak mutlak yoksulluk sınırının yıllık 37.000 TL yerine medyan hane halkı geliri seviyesi olan 26.500 TL (Aylık 2.200TL ve bir kişi için 550 TL) seviyesinde oluşacağını varsaymak mümkündür. Bu durumda Türkiye’de hane halklarının yarısının mutlak yoksulluk sınırı altında gelir elde ettiği ortaya çıkmaktadır. Eşdeğerlik ölçeğine başvurarak hesapladığımızda da yine aynı sonuçlara ulaşılmaktadır.

Türkiye’de 2012 yılında, kişi başı GSYİH⁶³⁵ 18.000 TL (aylık 1.500 TL) seviyesindedir. Kullanılabilir kişi başına gelir de bu rakamdan %25 oranında bir düşüşle aylık 1.100 TL seviyelerinde öngörülebilir. Bu çerçevede ortalama kullanılabilir aylık gelirinin 1.100 TL olduğu bir ülkede, bu rakamın yarısına (aynı zamanda ele geçen net asgari ücretin de %75’ine) karşılık gelen 550 TL yoksulluğun çok daha gerçekçi bir sınırını oluşturmaktadır.

OECD ülkeleri ile kıyaslama yaptığımızda, Türkiye TÜİK tarafından ölçülen %17’lik oranla da, en yüksek göreceli yoksulluk oranına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. OECD ülkelerinde göreceli yoksulluk oranı %11 seviyesindedir⁶³⁶. Genel yoksulluk oranının yanında önem taşıyan bir kavram da çalışan yoksulluğu kavramıdır. Çalışan yoksulluğu, fiilen çalışmasına karşın elde ettiği gelirin düşüklüğü ya da ait olduğu hanenin diğer bireylerinin gelirinin düşüklüğü sonucu olarak kişinin eşdeğer gelirinin yoksulluk sınırı altında kalması durumudur. OECD ülkelerinde çalışan yoksulluğu oranı %7,3 iken Türkiye’de bu oran %17,2’dir. Bu oranla Türkiye çalışan

⁶³³ Türk-İş, 2012 Yoksulluk ve Açlık Sınırı, www.turkis.org.tr (10 Ağustos 2013)

⁶³⁴ TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012”.

⁶³⁵“ TÜİK, Ulusal Hesaplar, www.tuik.gov.tr (12 Ağustos 2013)” GSYİH ve nüfus verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

⁶³⁶ OECD, Fact Book 2011-2012, s.83.

yoksulluğu oranı en yüksek OECD ülkesi konumundadır⁶³⁷. Türkiye’de çalışan yoksulluğunun bu derece yüksek olması mevcut ücret düzeyi içinde, istihdam politikalarının kendiliğinden yoksulluk sorununu çözemeyeceğine işaret etmektedir.

OECD göstergeleri ayrıca gelir dağılımı ile yoksulluk arasındaki ilişkinin ne derece güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Satın alma gücü paritesine göre 47.000 ABD doları seviyesinde kişi başı gelire sahip ancak gelir bölüşümü en dengesiz gelişmiş ülkelerden olan ABD’de toplumun %17’nini oluşturan 43 milyon kişi yoksul kategorisinde yer almaktadır⁶³⁸. Yine Amerika toplumunun %16,7’sinin hiçbir sağlık sigortası ve güvencesinin bulunmamaktadır⁶³⁹. Rakamlar, bölüşümdeki dengesizliğinin yoksulluk üzerinde ne derece belirleyicilik gösterdiğinin ve tek başına milli gelir artışlarının yoksulluk sorununu çözemeyeceğinin en somut kanıtını meydana getirmektedir.

Ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltması bazı koşulların varlığına bağlıdır. Üretim faktörlerinin mülkiyet dağılımının dengesiz olduğu şartlarda elde edilecek büyümenin yoksulluğu giderme potansiyeli düşük olmaktadır. Gelirin eşitlikçi dağıldığı, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde gerçekleştirilen hızlı büyüme yoksulluğun giderilmesinde etkili olurken, eşitliksiz gelir dağılımına sahip Latin Amerika ülkelerindeki ekonomik büyüme yoksulluk üzerinde aynı etkiyi göstermemiştir⁶⁴⁰.

Bu bağlamda, Türkiye’deki yoksulluk sorununun, yoksullukla üretim faktörlerinin mülkiyet yapısı ve gelir dağılımı arasındaki ilişki göz önünde bulundurulmadan ortaya konulması ve soruna kalıcı çözüm geliştirilmesi olası değildir⁶⁴¹. Ayrıca sorunun çözümünde sadece istihdama vurgu yapan bir anlayış yerine insanın hak sahibi bir birey olarak toplumsal hayata katılmasını sağlayacak bir sosyal politikaya gereksinim vardır. Hak temelli sosyal politika olarak tanımlayabileceğimiz bu politika, sağlık, eğitim, emeklilik, barınma gibi temel hakların üretkenlik

⁶³⁷ Recep Kapar, “Türkiye’de Çalışan Yoksullar”, s.57.

⁶³⁸ OECD, Fact Book 2010, s.236,237.

⁶³⁹ Emek Dünyası, “ABD’de 7 Kişiden Biri Yoksulluk Sınırının Altında”, <http://www.emekdunyasi.net/ed/dunya/8864-abd-de-yedi-kisiden-biri-yoksulluk-sinirinin-altinda>” (1 Temmuz 2011).

⁶⁴⁰ Fikret Şenses “Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz? : Gözlemler ve Öneriler”, **Korkut Boratav’a Armağan: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Ahmet H Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, ss. 258, 259.

⁶⁴¹ Şenses, Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz? : Gözlemler ve Öneriler, s.261.

kapasitelerine bakılmaksızın tüm bireylere sunulmasını gerektirecektir⁶⁴². Yoksulluk sorununun gerçek anlamda çözümünde bu kıstasın da göz önünde tutulması gereklidir.

Türkiye’de kişi başı ortalama gelir düzeyine karşın TÜİK verilerine göre %16-17 seviyelerinde; ortaya koyduğumuz tahmin sonucuna göre ise ülke nüfusunun yarısı düzeyinde yoksul bulunması ülkedeki ileri derecede gelir dağılımı dengesizliğinin doğrudan sonucudur. Yoksulluk sorunu gelir bölüşümündeki dengesizliğinin, toplumsal refah kayıplarına ve üretkenlikte gerilemelere de yol açan, etik anlamda da en rahatsız edici sonucudur. Ortaya konulduğu üzere, büyüme süreci kendiliğinden yoksulluk sorununu ortadan kaldırmamaktadır. Yoksulluk sorununun gerçek anlamda çözümü, bu sorunun, bölüşümdeki dengesizliği giderici ve istihdam yaratıcı politikalarla birlikte ve hak temelli bir sosyal politika anlayışı içinde ele alınması halinde mümkün olacaktır.

3.2.3. Sosyopolitik Sonuçlar

3.2.3.1. Bölüşüm ve Siyaset

İktisat disiplini içerisinde gerçekleştirilen bir çalışma olması dolayısıyla, önceki kısımlarda öncelikli olarak gelir bölüşümünün ekonomik sonuçları inceleme konusu yapılmıştır. Bununla birlikte gelir bölüşümü sorununun siyasal alana yansımalarının da gözetilmesi gereklidir. Bu gereklilik, gelir bölüşümü gibi temel bir toplumsal sorunun çözümlenmeden varlığını korumasına yol açan etmenlerin anlaşılması noktasında kendini göstermektedir. Bu yönde bir analiz, bölüşüm sorununun çözümü için oluşturulacak politika önerilerinin yerindeliği ve gerçekçiliği açısından da gereklidir.

Türkiye’de gelir dağılımı dengesizliğin en önemli sonuçlarından birisi siyasetin bölüşüm sorununun çözme tercihi ve kapasitesinin ortadan kalkmasıdır. Kapitalist bir yapıda devlet var olan sistemi devam ettirmek için sermaye birikim sürecine katkı yapmak durumundadır⁶⁴³. Bununla birlikte ithal ikameci dönemde geçerli olan sınıflar arasındaki denge, devletin izlediği politikalarda tüm toplum kesimlerini belirli oranda da olsa göz önünde bulundurmasına olanak sağlamıştır. Küreselleşme döneminde

⁶⁴² Ayşe Buğra, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, 3.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, ss.258-264.

⁶⁴³ İzzettin Önder, “Bütçe Üzerine”, **İktisat Dergisi** Sayı: 397-398 Ocak-Şubat 2000, s.7.

burjuvazinin sınıfsal tabanı üzerinden yükselen siyasal kadrolar halktan ve taleplerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu süreçte devlet, iç ve dış burjuvazi arasındaki kaynak aktarım mekanizmasının oluşumuna katkı yapan bir rolü yerine getirmeye başlamıştır⁶⁴⁴. Devlet zor yoluna da başvurarak emek gelirlerinin baskılanması sürecinin en önemli aktörü olmuştur. Devlet sermaye birikimini hızlandırmak için gelir bölüşümündeki bozulma süreçlerine katkı yaparken, giderek tüm toplumu temsil etme kapasitesini yitirmeye başlamıştır.

Türkiye’de devletin yeni rolü, temelleri 1980’lerde atılan ve varlığını belirgin olarak 1990 sonrası dönemde hissettiren, devlet merkezli spekülatif rant ekonomisini de yaratmıştır. Ekonomik birimlerin zaman içinde bu sürece uyum göstermesi ise sürecin yapısal bir nitelik kazanması sonucunu getirmiştir⁶⁴⁵. Türkiye’de devletin bu yeni yapılanması bir yandan var olan gelir eşitsizliğini büyüten bir etki yaratırken; toplumdaki eşitsizliklerin artması da siyasetteki yozlaşmayı artmıştır.

Uluslararası Saydamlık Örgütü raporuna göre Türkiye’de vatandaşların en az güven duyduğu, en fazla yolsuzluk yapıldığını düşündükleri alanların başında siyasal yapı ve siyasi partiler gelmektedir. Siyasetle ekonomi arasında saydam olmayan ilişkilerin oluşması ve siyasetin finansmanı üzerindeki denetim eksikliği siyasetin kirlenmesine ve yozlaşmaya yol açmaktadır⁶⁴⁶. Bir araştırmaya göre, Türkiye’de siyasetteki yolsuzluk, ekonomik büyüme süreci ile birlikte artış göstermektedir. Bu duruma, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı dengesizliğinin de artması sonucu refahın toplumun tüm tabakalarınca paylaşılamamasının yol açmış olabileceği şeklinde açıklama getirilmektedir⁶⁴⁷.

Bu şekilde siyaset, giderek varlıklı kesimlerin ve ekonomik gücü yüksek partilerin faaliyet alanına dönüşmeye başlamış, siyasette merkezileşme ve yoğunlaşma

⁶⁴⁴ İzzetin Önder, “Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi”, **Korkut Boratav’a Armağan: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Ahmet H Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s.228.

⁶⁴⁵ Yaşar Uysal, “Devlet Merkezli Spekülatif Rant Ekonomisi: Oluşumu ve Sonuçları”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt:44 Sayı:511, 2007, ss.38-41.

⁶⁴⁶ Suat Oktar, “Türkiye’de Siyasetin Finansmanı ve Finansmanın Denetimi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2008, Cilt: XXV Sayı:2, s.3,4.

⁶⁴⁷ Kadir Karagöz ve Murat Karagöz, “Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:76, s.17,18.

oluşturmuştur. 2008-2011 yıllarında barajı geçen üç parti yaklaşık 700 milyon TL hazine yardımı almıştır⁶⁴⁸. Bu durum hazine yardımı alan ve alamayan partiler arasında haksız rekabet koşulları yaratmakta; siyaset giderek kapital yoğun şekle bürünmektedir. Partilerin devlet yardımına bağımlılığı artmakta ve partiler devletin bir parçası haline dönüşmektedir⁶⁴⁹. Partilerin yanı sıra bireylerin siyasete katılımında da gelir düzeyi giderek belirleyici olmakta; siyaset ancak belirli düzey geliri olanların faaliyet gösterebilecekleri bir alana dönüşmektedir. Örneğin 2011 yılı için, milletvekili adaylarının, aday adaylık ve seçim kampanyası süreçlerinde ortalama 100-150 bin lira harcama yaptıkları tahmin edilmektedir⁶⁵⁰.

Türkiye’de siyasetin gittikçe maliyetli bir yatırıma dönüşmesi, bu yatırımın getirisinin de yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye’de milletvekili maaşları, aradaki milli gelir farkına karşın, gelişmiş Avrupa ülkelerindeki milletvekili maaşlarına yakın düzeydedir. Asgari ücretle kıyaslama yapıldığında ise İtalya’da milletvekili maaşları asgari ücretin 9,6 katı iken, İngiltere, İspanya, Fransa ve Almanya’da 5-6 katı; İsveç’te 3,7 katı, Türkiye’de ise 15 katı olduğu görülmektedir⁶⁵¹.

Veriler, yasama görevini yerine getirenlerin tamamına yakınının milletvekili seçilmeden önce de en üst gelir grubuna ait olduklarına işaret etmektedir. Milletvekili seçildikten sonra ise tartışmasız biçimde tamamı en üst gelir grubunda yer almaktadır. Toplumun, gelir dağılımı sorunu da dahil, daha çok sorunla karşı karşıya bulunan ve bu sorunların çözümü için devlete daha çok ihtiyaç duyan geniş kesimlerinin, siyasi yapının sonucu olarak, mecliste yer bulamaması diğer toplumsal sorunlarda olduğu üzere gelir bölüşümü sorununun da çözümünü zorlaştırmaktadır.

Siyaset alanında yaşanan gelişmelere koşut olarak, alternatif iktidar merkezleri olarak tanımlayabileceğimiz medya, bürokrasi, sivil toplum kuruluşları ve akademi

⁶⁴⁸ Doğan Haber Ajansı, “2011 Seçimleri Öncesi Partilerin Hazineden Alacakları Yardım” <http://www.dha.com.tr/haberdetay.asp?tarikh=28.06.2011&Newsid=62126&Categoryid=3> (17 Kasım 2012).

⁶⁴⁹ Arslan Erkan, “Siyasi Partiler ve Hazine Partileri”, Bütçe Dünyası, Cilt:3, Sayı:28 Kış 2008, s.70.

⁶⁵⁰ Sabah Gazetesi, “Meclis Hayali Kaç Para?”, <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/04/05/meclis-hayali-kac-para#>. (5 Nisan 2011).

⁶⁵¹ Reuters Haber Ajansı; Aktaran: Radikal Gazetesi, “Vekillerin bir eli yağda, bir eli balda” <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&Date=18.5.2009&ArticleID=936438&CategoryID=81> (18 Mayıs 2009)

çevrelerinde de benzer gelişmeler yaşanmıştır. Ekonominin ve toplumsal alanın giderek kapitalist ilişkilere göre şekillenmesi ve medya sahipliğinin de büyük sermaye gerektirmeye başlaması, medyanın sermaye kesiminin çıkarları doğrultusunda işlev gösteren bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Türkiye’de sermaye-devlet-medya bütünleşmesinin bir sonucu olarak, gelinen noktada medya, gerçek yaşam koşullarında var olan eşitsizliklerin ve haksızlıkların farkına varılarak yerleşik düzenin bir meşruluk sorunu ile karşı karşıya kalmasının önüne geçmekte; insanların anlamlandırma çerçevelerini önemli ölçüde etkilemekte; hatta giderek tayin etmektedir⁶⁵².

Türkiye’de bürokrasi de, tüm sapma ve yozlaşmalara karşın, daha önce üstlendiği, ulusal varlıkları genel toplumsal çıkarlar doğrultusunda idare etme hedefini küreselleşme sürecinde terk etmiştir. Bunun yerine yerel ve uluslararası sermayenin önceliklerine uygun koşullar yaratma uğraşını temel alan bir yönetim modelini benimsemiştir. Bu yapının demokrasiye yansıması ise mülksüz kesimlerin hem sınıf hem yurttaş olarak iktidar alanının dışına itilmesi; siyasetin ve bürokrasinin temel toplumsal sorunları çözme kapasitesinin büyük oranda ortadan kalkması olmuştur⁶⁵³.

Küreselleşme sürecinde başta işçi sendikaları olmak üzere örgütlü yapıların etkisizleştirilmesi sivil toplum kuruluşlarının alternatif bir iktidar merkezi olma kapasitesine önemli bir darbe vurmuştur. Küreselleşme sürecinde ülke geneli bölüşümde büyük dengesizlikler oluşurken aynı zamanda emek kesiminin kendi içinde de önemli dengesizlikler oluşmuştur. Bunun yanı sıra emek piyasasında kendini gösteren yeni istihdam şekilleri sonucu işçi sınıfı birbirinden kopuk ve hatta rakip konuma gelmiştir. Bu yapı içerisinde işçi sendikaları başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları daha çok kendi özel sorun ve çıkarları için mücadele eden bir hal almıştır. Bu durum, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının, emek ve sermaye arasındaki bölüşümde emeğin daha fazla pay alması ya da ekonomi ve toplumsal yaşamın sermaye kesimi gerekliliklerine göre değil toplumun genel çıkarlarına göre düzenlenmesi yönünde birlikte hareket etme olanağını zayıflatmıştır.

⁶⁵² A.Raşit Kaya, **İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet**, 1.Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2009, ss.404-406.

⁶⁵³ Sonay Bayramoğlu Özügürlü, “Türkiye’de Devletin Dönüşümü: Parlamenter Popülizmden Piyasa Despotizmine”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.298.

Bu süreçte eğitim alanında yaşanan dönüşümler de toplumsal muhalefetin zayıflaması sürecine katkı yapmıştır. Türkiye’de eğitim alanında özel sektörün payının artırılması, daha önce belirtildiği üzere, önemli fırsat eşitsizlikleri yaratmıştır. Bunun yanında eğitim sisteminde yaşanan ticarileşme eğitimin, ekonominin ve piyasanın talepleri doğrultusunda işgücünün hazırlandığı; insanları, ekonomik süreçlerin bilgi ve beceriler yüklenilmesi gereken bir girdisi olarak değerlendiren bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçlerin sonucu olarak, eleştirel düşüncenin, toplumcu yaklaşımların, aydınlanmacı dünya görüşünün birincil savunusu merkezi olan üniversiteler de giderek neoliberal ideolojinin tartışmasız gerçek kabul edildiği dünyanın kurumlarına dönüşmeye başlamıştır⁶⁵⁴.

Siyasetin merkezinde ve alternatif mecralarında yaşanan tıkanmalar sonucu siyasetin gelir bölüşümü sorununa çözüm üretmemesinin önemli yansımaları oluşmuştur. Gelir bölüşümü sorunu, temel hak ve özgürlüklere, sosyal ve kültürel haklara ilişkin birçok temel soruna olumsuz katkı yapmaya başlamıştır. Gelir farklarının Türkiye’deki kadar kutuplaştığı bir toplumsal yapının, başka unsurlar yanında, gelir farklarından kaynaklı olarak da çözülme göstermesi kaçınılmaz olmaktadır.

Sonuç olarak, toplumdaki eşitsizliklerin artması siyasetteki ticarileşme ve yozlaşmayı artırmaktadır. Siyaset büyük oranda varlıklı kişi ve kesimlerin, ekonomik gücü yüksek partilerin faaliyet alanına dönüşmektedir. Siyasi yapıda yaşanan bu gelişmeler siyasetin, gelir bölüşümü sorunu gibi toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren ancak çözümü varlıklı kesimlerin gelirlerinin geriletilmesine dayanan sorunları çözme istek ve kapasitesini önemli derecede ortadan kaldırmaktadır. Siyasetin merkezinin yanı sıra alternatif iktidar merkezlerinin de benzer bir yapıya bürünmesi bölüşüm sorununun çözülmesinin maddi olanaklarının birer birer ortadan kalkması sonucunu beraberinde getirmektedir. Gelir bölüşümü sorununun siyaset alanında çözülmemesi de bu sorunun ülkenin diğer temel sosyal ve siyasal nitelikli sorunlarının çözümsüzlüğüne katkı yapmasına yol açmaktadır.

⁶⁵⁴ Fevziye Sayılan, “Küresel Aktörler ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm”, Haber Bülteni, ss.44-51. http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/1e03cc77d4bbd6b_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD (5 Temmuz 2011).

3.2.4. Bölüşüm Sorununun Sonuçlarının Genel Değerlendirmesi

Türkiye ekonomisinin son yarım asırlık gelişim çizgisi, gelir bölüşümü dengesizliğinde artışla ekonomik büyüme temposundaki gerileme süreçlerinin birbirine paralel ilerlediğini işaret etmektedir. Türkiye’de küreselleşme sürecinde yaşanan yapısal dönüşümler gelir bölüşümündeki dengesizliği artırırken, bölüşümdeki dengesizlik de, üretim ve tüketimde oluşan etkinlik kayıpları yoluyla, ülkenin büyüme performansının gerilemesine katkı yapmıştır. Özellikle 1990’ların sonlarından itibaren izlenen büyüme rejimi bölüşümdeki dengesizliği iyice artırırken ekonomiyi, büyüme potansiyelini giderek yitiren, sürdürülemez bir büyüme patikasına sokmuştur.

Küreselleşme döneminde faiz ödemeleri yoluyla mali sermaye kesimine çok büyük kaynak aktarılması üretken yatırımlara, eğitim ve sağlık gibi alanlara yeterli kaynağın ayrılamamasına yol açmıştır. Bu yapı bir yandan ekonomik büyüme sürecini sekteye uğrattırken bir yandan da yaratılan gelirin toplumun kalkınmasına yeterli katkıyı yapmamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum Türkiye’yi uluslararası kıyaslamaların işaret ettiği üzere gelirini insani kalkınmada en başarısız kullanan ülkelerden birisi yapmıştır.

Türkiye’de yaşanan bölüşüm sorununun, ekonomik etkinlik kayıplarına neden olması yanında etik anlamda en rahatsız edici sonucu yoksulluktur. Türkiye’de kişi başı gelir düzeyine karşın, resmi verilere göre %17 seviyelerinde; yoksulluk sınırı olarak ortalama kişi başı gelirin yarısı kabul edildiğinde ise ülke nüfusunun yarısı düzeyinde yoksul bulunması ülkedeki ileri derecede gelir dağılımı dengesizliğinin doğrudan sonucudur. Türkiye’deki gelişmelerin de ortaya konulduğu üzere, gelir bölüşümünde ileri derece dengesizliğin olduğu bir yapıda, büyüme süreci kendiliğinden yoksulluk sorununu ortadan kaldırmamaktadır.

Bölüşümdeki eşitsizliklerin artması siyasetteki ticarileşme ve yozlaşmayı artırmaktadır. Bunun sonucunda, siyaset, gelir bölüşümü sorunu gibi toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren ancak çözümü varlıklı kesimlerin gelirlerinin geriletilmesine dayanan bir soruna çözüm getirememektedir. Küreselleşme sürecinde sivil toplum, bürokrasi, medya ve akademi çevreleri gibi iktidar merkezlerinin de dönüşüme

uğramaları ya da etkinliklerini kaybetmeleri sonucunda bölüşüm sorununun çözümlenmesinin maddi olanakları birer birer tükenmektedir. Gelir bölüşümü sorununun siyaset alanında çözümlenememesi bu sorunun ülkenin diğer temel sosyal ve siyasal nitelikli sorunlarının çözümsüzlüğüne katkı yapmasına yol açmaktadır.

Türkiye için bölüşümü dengeli hale getirme ve ekonomik büyümeyi hızlandırma hedeflerinin ikisine de katkı yapacak alternatif politikalar geliştirmek mümkündür. Türkiye'nin kalkınma konusunda ilerleme kaydedebilmesi diğer etmenlerin yanında gelir bölüşümünün dengeli hale getirilmesine bağlıdır. Gelir bölüşümü sorununun çözümü ise gerçek bir demokratik bir sistemin varlığını gerektirmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin içinde bulunduğu kısır döngünün kırılması ise, gelir bölüşümü sorununu da içermek üzere, temel ekonomik, sosyal ve siyasal haklar için yapılacak toplumsal mücadeleye bağlıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Etkin ve Eşitlikçi Bölüşümün Gereği

Çalışmanın birinci bölümünde tam rekabet piyasası koşulları sağlanmadığında, piyasa mekanizmasının kendiliğinden üretimde ve kaynak tahsisinde etkinliği sağlayamayacağı belirtilmişti. Tam rekabet koşullarının sağlanamaması ayrıca, üretim faktörlerinin üretime yaptıkları marjinal katkı kadar gelir elde edecekleri yönündeki öngörüü de geçersiz kılmaktadır. Bu şartlar altında yeniden dağılım politikaları, ekonomik etkinliğe zarar vermek yerine etkinliği artıran bir sonuç doğurma ve aynı zamanda gelirin daha eşitlikçi paylaşılmasına yol açma potansiyeli kazanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konulduğu üzere de Türkiye’de piyasa yapıları tekelci unsurlar taşımakta ve tam rekabet piyasası koşullarını karşılamamaktadır. Ayrıca Türkiye ekonomisinin son yarım asırlık dönemdeki gelişimi gelir bölüşümünde dengesizlik arttıkça ekonomik büyüme performansının gerilediğini göstermektedir. Gelir bölüşümündeki eşitsizlik kalkınma süreci üzerinde de çok olumsuz bir yansıma göstermekte; yaygın bir yoksulluğun yaşanmasına neden olmakta; birçok temel toplumsal soruna olumsuz katkı yapmaktadır. Ayrıca Türkiye’de fırsat ve asgari olanaklar bakımından önemli eşitsizliklerinin var olması da gelir bölüşümünü adil olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bu şekilde, ekonomik etkinliği sağlayamayan ekonomik yapının aynı zamanda eşitlikçi (adil) olmayı da sağlayamaması, Türkiye için gelir bölüşümünün, ekonomik etkinliğe zarar vermeden, eşitlikçi hale getirilmesi gereği ve olanağı için dayanak oluşturmaktadır.

Bu çerçevede etkin ve eşitlikçi dağılım olarak adlandırabileceğimiz bu dağılım, ancak etkinlik ve eşitlikçilik hedeflerinin birbirlerine katkı yapacakları bir anlayışla ele alınması ile mümkündür. Bu anlamda eşitlikçilik, ülkenin sahip olduğu zenginlikle bağdaşır seviyede bir yaşam standardının ve fırsatlar demetinin, tüm bireylere koşulsuz ve eşit şekilde sunumuna ve bu koşula aykırılık oluşturmamak kaydıyla bireylerin üretkenliklerine koşut düzeyde gelir elde etmelerine karşılık gelecektir. Etkinlikse, gelirin, ne potansiyel kaynakların eksik kullanımına yol açacak kadar eşitsiz, ne de risk alma ve üretkenlik uğraşlarına ket vuracak derecede eşitlikçi olan, optimal bir denge

içinde bölüşülmesine karşılıktır. Bu şekilde kaynakların eşitlikçi bölüşülmesi sonucunda toplumsal refah artacak, aynı zamanda etkinlik kıstasına dikkat edildiğinden, büyüme sürecine de ket vurulmamış olacaktır.

Çözüm Önerileri

Kuramsal olarak bu şekilde ifade edilse de pratikte gelir bölüşümünü bu derece optimal bir noktada belirleyecek düzeyde veriye ve politika aracına sahip olmak olası değildir. Bu sebeple, etkin ve eşitlikçi gelir bölüşümü için uygulanabilir ve somut hedefler belirlenmesi kaçınılmazdır. Bu anlayış çerçevesinde oluşturulan politika önerilerimiz, sistemik ve yapısal unsurlara ilişkin önerilerden süreçsel unsurlara ilişkin önerilere doğru sıralanmıştır.

Sistemik Politikalar Çerçevesinde;

* Ekonomik ve toplumsal alanın sadece sermaye kesimi gereksinimlerine göre düzenlenmesine son verilerek izlenecek politikalar tüm toplumsal sınıf ve kesimlerin talepleri gözetilerek oluşturulmalıdır

* Kapitalist sisteme bir çevre ülke olarak eklemlenme tercihindan vazgeçilmeli; kendi teknolojisini üreten bir ekonomik yapı ve üretken bir toplumsal formasyon yaratılarak merkezle rekabet edebilecek alternatif bir kalkınma stratejisi belirlenmelidir.

* Üretkenlik için gerekli nitelikleri kazandırma yanında, evrensel değerleri kazandırma temelinde tasarlanmış, yaygın ve fırsat eşitliği içeren bir eğitim sistemi, örgütlü bir toplumsal yapı, özgür üniversite ve medya, eşitlikçi ve saydam bir siyasal alan gibi unsurlar yaratılarak gerçek bir demokratik ortam oluşturulmalıdır.

Yapı Politikaları Çerçevesinde;

Bölüşüm ilişkileri alanında;

* Sendikal hakların önündeki engeller kaldırılmalı, sendikalı işgücü çalıştıran firmalara sosyal güvenlik primi ödemelerinde belirli indirimler sağlama gibi uygulamalarla işgücünün sendikalı olması teşvik edilmelidir.

* Kamu sektöründe eğreti istihdam uygulamaları terk edilmeli; özel sektörü de eğreti istidam uygulamalarından caydıracak vergi ve sosyal güvenlik mevzuatı düzenlemeleri yapılmalıdır.

* Kamu çalışanlarının ücretleri, sendika temsilcileri ile devlet arasında eşit şartlarda gerçekleşecek görüşmeler sonucu imzalanacak toplu iş sözleşmelerine dayanılarak belirlenmelidir.

* İşsizlik sigortası imkanları geliştirilmeli; çalışma şartları ve işçi güvenliği konularında ILO düzenlemelerinin yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

* Yasal düzenlemelerle işten çıkarma tazminatları yükseltilerek işten çıkarmalar zorlaştırılmalıdır.

*Emek gelirlerinde üretkenlik seviyesi ile bağlantılı olmayan kayıtlı-kayıt dışı çalışmaya ya da cinsiyete bağlı farklar, kayıt dışı sektörün olabildiğince küçültülmesi ve eşit işe eşit ücret uygulaması gerektiren yasal düzenlemelerle azaltılmalıdır.

Üretim ve teknoloji yapısı alanında;

* Üretimde ve üretilen ürünlerinin pazarlanmasında dışa bağımlı yapı yerine rekabet avantajı değerlendirmesi yapılırken sosyal ve dinamik unsurlar da gözetilerek, yerli girdilerle üretilen ürünlerin payının giderek büyüdüğü ve iç talebin sürükleyici rol oynadığı bir büyüme rejimi benimsenmelidir.

* Kamusal yatırımlar hizmetler sektörü yerine sanayi sektöründe yoğunlaşmalı, kamu sektörü özel sanayinin gelişimi için gerekli altyapıyı sunmalı ve tamamlayıcılık fonksiyonunu yerine getirmelidir.

* Konut sektörü vergi düzenlemeleri ile caydırılmalı inşaat sektörünün mevcut kapasitesi, demiryolu, liman, baraj, fabrika, okul, hastane gibi altyapı yatırımları ve üretken yatırımlarda kullanılmalıdır.

* Enerji alanına da yeterli yatırım yapılmalı; bir yandan da enerji nakil hatları yenilenmeli, konut, araç ve aygıtların enerji tasarruflu olması vergi politikasıyla teşvik

edilmeli, enerji tüketimi üzerinden artan oranlı vergilendirme yapılmalı, toplu taşıma teşvik edilmeli ve böylelikle ülkenin enerji açığı ve ithalata bağımlılığı azaltılmalıdır.

* Teknoloji bağımlılığını azaltarak ülkenin ihtiyaç duyduğu teknolojiyi kendi üretmesi için kamu AR-GE harcamalarının GSYİH payı %2,5 düzeyine çıkarılmalı; özel kesim de bu konuda vergi ve kredi politikasıyla teşvik edilmelidir.

* Yatırım yapılacak yeni teknolojilerin ülkenin faktör donanımına uygun şekilde belirlenmesi kistası da gözetilmelidir. Bu kapsamda ülke genelinde benzer bileşimde teknoloji kullanımı yerine, tarım ve tekstil-konfeksiyon gibi sektörlerde emek yoğun teknolojiler, iletişim, ulaştırma, enerji, bilişim gibi sektörlerde ise sermaye yoğun, en yeni teknolojiler kullanılmalıdır.

* Tarım sektörüne GSYİH'nin en az % 3'ü kadar kaynak ayrılarak tarımsal üretkenlik artırılmalı, tarımsal ürün ithalatı düşürülmeli ve kırsal kesimden kentsel kesime gerçekleşen işgücü göçü azaltılmalıdır.

* Tarımda kooperatifleşme ve üreticilerin teknolojinin sunduğu olanakları kullanarak doğrudan satış yapmaları teşvik edilmelidir.

* Toprak dağılımındaki dengesizliğin ileri boyutta olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bu dengesizlikleri gidermek için toprak reformu uygulamasına gidilmelidir.

* Yatırım teşvik politikalarının belirlenmesinde bölgeler arasındaki gelir farkının kabul edilebilir seviyeye indirilmesi kistası gözetilmeli; teşvik unsurlarının yeterli etki yaratmadığı durumlarda doğrudan kamu yatırımlarına başvurulmalıdır.

* Turizm gibi rekabet üstünlüğü bulunan ve istihdam kapasitesi yüksek alanlar teşvik edilmeli ve bu alanlara gerekli altyapı yatırımları yapılmalı; tanıtım faaliyetleri devlet tarafından da yerine getirilmeli ve desteklenmelidir.

* Ulusal tasarrufları artırıcı düzenlemeler yapılmalı, hane halklarının kredi kartı ve tüketici kredisi kullanımına; firmaların da borçla finansmana dayalı ithalat işlemlerine sınırlamalar getirilmelidir.

* Kamu bankaları aracılığıyla eğitim ve üretken yatırımlara yönelik uygun koşullu krediler sunulmalıdır.

*Aktif faiz ve kur politikaları ile reel kurun istikrarlı ve rekabetçi bir konumda kalması sağlanmalıdır

* Gümrük Birliği Anlaşması gözden geçirilerek anlaşmada öngörülen korunma önlemlerine başvurulmalı; AB tarafından yerine getirilmeyen taahhütler de gerekçe gösterilerek AB ile ticaret serbest ticaret anlaşması çerçevesinde yürütülmelidir.

Piyasa yapısı alanında;

* Türkiye’de piyasalardaki tekелci yapıları engelleme konusundaki anti-tekелci düzenlemeler etkili şekilde uygulanarak aksak rekabet koşulları azaltılmalıdır.

* Pazar payının aşırı yükselmesini caydırmak için, dış satımlar hariç, iç pazar payı belirli oranları aşan firmalara kurumlar vergisi oranlarının daha yüksek uygulanmasını sağlayacak anti-tekел vergisi uygulamaya konulmalıdır.

* Kamu bankalarınca tüketime yönelik kredi kullandırılmamalı; kar amacı taşımadan, küçük ve orta ölçekli işletmelere, tarım sektörünün özellikle rekabet potansiyeli olan organik tarım alanlarına ve turizm sektörüne geniş çaplı ve uygun koşullu kredilendirme yapılmalı; özel bankaların da bu alanlara kredi vermesini teşvik edici düzenlemeler yapılmalıdır.

* Özelleştirme uygulamalarında blok satış yöntemi terk edilerek özelleştirmenin tekелci sonuçlar doğurmasının önüne geçilmeli; satın alınan tesislerde üretim yapma zorunluluğu getirilmelidir. Ayrıca stratejik tesisler özelleştirme kapsamı dışında tutulmalı; özelleştirme gelirlerinin, bölgesel gelir farklarını azaltma amaçlı kamu doğrudan yatırımlarında kullanılma zorunluluğu getirilmelidir.

* Tüketici haklarını koruyucu düzenlemeler geliştirilmeli; bu düzenlemelerin etkili olabilmesi için gerekli kurumlar oluşturulmalı, bu alanlarda etkili denetimler yürütülmelidir.

Demografik yapı alanında;

*Aile planlaması uygulamalarının teşvik edilmesi ve ücretsiz ve kolay bir şekilde sunulması yoluyla nüfus artış hızının azaltılmasına uğraş verilmelidir.

* Eğitim harcamalarının GSYİH payı OECD ortalaması olan %5 seviyesine çıkarılmalı; topluma yaygın ve nitelikli kamusal eğitim imkanı sunulmalıdır.

* Eğitim alanındaki eşitsizlikler azaltılmalı; kamusal eğitim kurumlarının kalitesi artırılmalı; özel eğitim kurumlarındaki burslu öğrenci oranlarını yükseltici düzenlemeler yapılmalıdır.

* Zorunlu eğitim süresi uzatılmalı; eğitim tam günlük verilerek hem eğitim hizmetlerinin kalitesi artırılmalı hem de çocuk istihdamının önüne geçilmelidir.

* Sınav sistemi gelişmiş ülkeler örnek alınarak, dersane sistemini teşvik etmeyen bir hale getirilmeli, bu alandaki eşitsizlikler ve kaynak israfı önlenmelidir.

* İyi bir planlama ile eğitim sisteminin ekonominin ihtiyaçlarının gerektirdiği işgücünü hazırlaması sağlanmalıdır.

* Aynı zamanda, eğitim sisteminin demokratik bir sistemin işleyişi için gerekli olan toplumsal duyarlılığa ve demokratik hak arama bilincine sahip bireyler yetiştirecek nitelikte olması sağlanmalıdır.

* Orta ve yükseköğretimde mesleki ve teknik okulların oranı artırılmalı; teknoloji politikası ve eğitim politikası birbirini destekler şekilde oluşturulmalıdır.

* Formel eğitimin yanında işyerlerindeki eğitim süreçleri teşvik edilerek; işsiz kesimlere yönelik kamusal iş hazırlama eğitimleri artırılarak işgücünün eğitim seviyesi yükseltilmelidir.

* Eğitimli ve genç nüfusun işgücüne katılım oranı yüksek seviyelere çıkarılmalıdır.

* Tüm bireylere yaygın ve nitelikli sağlık hizmeti sunulması için, OECD ortalaması düzeyi olan GSYİH'nin %6,6'sı düzeyinde kaynak kamusal sağlık hizmetlerine ayrılmalıdır.

* Sağlık alanındaki ticarileşme süreçlerine son verilerek toplumda sağlık hizmetlerinden yararlanma konusundaki eşitsizlikler azaltılmalı; koruyucu sağlık hizmetleri öne çıkarılarak sağlıklı bir toplum ve işgücü oluşturulmasına uğraş verilmelidir.

Politik ve sosyokültürel yapı alanında;

* Türkiye'de çözünmeye uğrayan dayanışmacı, paylaşımcı kültür yapısı, özellikle eğitim sürecinde yeniden güçlendirilmeye çalışılmalıdır.

* Eğitim sistemi aşırı rekabetçi ve bireyci olmaktan çıkarılmalı; dayanışmacı ve paylaşımcı özellikleri teşvik eden bir yapıya bürünmelidir.

* Cinsiyete dayalı işbölümünü ortadan kaldırmak için eğitimde ve istihdamda fırsat eşitliği sağlanmalı, kreş imkanları ve ücretli doğum izin gibi konularda gerekli iyileştirme ve düzenlemeler yapılmalıdır.

* Hayatın her alanında toplumun örgütlü yapıya bürünmesi teşvik edilmelidir.

* Siyasi yapı siyasi katılımı artıracak şekilde düzenlenmeli, siyaset alanındaki fırsat eşitsizlikleri giderilmelidir.

* Siyasetin devletin merkezinde toplanmasına yol açan kurumsal unsurlar değiştirilerek siyasal partiler dışındaki kesimlerin de siyaset üzerinde belirleyici olmasının yolu açılmalıdır.

* Seçim barajı uygulaması kaldırılmalı, tüm partilere adaylarını ön seçimle belirleme zorunluluğu getirilmeli, temel hak ve özgürlükleri garanti altına alan bir Anayasa ve bağımsız bir yargı sistemi oluşturulmalıdır.

Süreç Politikaları Çerçevesinde;

* Yabancı sermaye girişine ve ithalata bağımlı, istihdam yaratmayan, sürdürülemez nitelikteki birikim modeli terk edilerek, üretime dayalı, istihdam yaratan, iç talebin sürükleyici rol oynadığı bir ekonomik yapı oluşturulmalıdır.

* Kısa dönem finansman gereksinimlerine odaklanmış ekonomi yönetimi terk edilerek, katılımcı bir şekilde oluşturulmuş orta ve uzun dönem kalkınma planlarına göre dizayn edilmiş politikaların izlendiği bir yapı egemen kılınmalıdır.

Gelirler politikası alanında;

* Eğitim ve sağlık alanlarında kamusal istihdamda artış yapılmalıdır.

* Kamu çalışanlarının ücretleri enflasyon ve milli gelir artışı oranı gözetilerek belirlenmelidir.

* Emek gelirleri arasındaki heterojenliğin azaltılması için kamu çalışanları ücretleri arasındaki dengesizlik giderilmelidir.

* Asgari ücret üzerinde çalışanlara ait tüm vergi ve kesintiler kaldırılmalıdır. Asgari ücret artışlarının enflasyon ve büyüme oranı toplamının altında olamayacağı yönünde yasal düzenleme yapılmalıdır.

Maliye politikası alanında;

* Bir yasa ile geçmiş tarihlere yönelik tüm vergi denetim çalışmaları sonlandırılmalıdır. Aynı yasa ile kişi ve firmaların yasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonraki gelirlerini doğru beyan etmemesine ve kayıt dışı işlemlere ağır yaptırımlar getirilmeli; tüm ödemelerin nakit yerine banka kartı, kredi kartı, havale ve çek kullanımı ile yapılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

* Daha sonra gerçekleştirilecek geniş çaplı denetimlerle kişilerin tüm gelir ve servetleri doğru şekilde saptanmalı; kayıt dışı istihdam ve faaliyetlerin önüne geçilmelidir.

* Maddi servet unsurları üzerinden alınan vergiler OECD ortalaması düzeyine çıkarılmalıdır. Belirli limiti aşan mali servet unsurları ise bir defalığına %3 oranında vergilendirilmelidir.

* Dolaylı vergilerde genel bir artışa gidilmemeli, ancak temel ürünlerdeki dolaylı vergiler düşürülüp lüks tüketim maddeleri üzerindeki vergiler artırılmalı ve bu şekilde dolaylı vergilerin eşitlikçi dağılım ve kaynakların temel toplumsal ihtiyaçlar için ayrılması hedeflerine hizmet etmesi sağlanmalıdır.

* Gelir vergisi, kişilerin farklı gelir kategorilerindeki tüm gelirleri birleştirilerek elde edilecek matrah üzerinden artan oranlı şekilde vergilemeye dayandırılmalı; gelir vergisinde düşük gelir gruplarına tanınan istisna ve muafiyetler haricindeki istisna ve muafiyetlerin tamamına yakını kaldırılmalıdır.

* Türkiye’de kurumsal kazançlar gerçek anlamda artan oranlılık içeren dolaysız vergilerle OECD ortalaması seviyesinde vergilendirilmeli; muafiyet ve istisna uygulamaları minimum düzeye indirilerek istihdam yaratma şartına bağlanmalıdır.

* Kısa dönemli spekülasyon nitelikli sermaye hareketleri vergilendirilerek uzun dönem yatırım kararları teşvik edilmelidir.

* Yine ilk uygulamaya konulacak politikalardan biri olarak, ülkeden sermaye çıkışlarına karşı sermaye işlem vergisi getirilmeli; sermaye hareketleri kontrol altına alınmalıdır.

* Savunma harcamalarının GSYİH payı %1 düzeyine indirilmelidir.

* Kamu tarafından sınırlı bir rant kesimine yirmi yılı aşkın zamandır kaynak aktarım aracı olarak kullanılan borçlanma politikası terk edilmeden ekonomideki yapısal sorunların çözümü ve burada önerilmekte olan politikaların uygulanması mümkün değildir. Bu nedenle, konsolidasyona gidilerek iç borçların vade süresi, faiz oranları korunarak, bir kat uzatılmalıdır. Bu uygulama, yıllık iç borç servisi tutarını 120 milyar TL seviyelerinden 60 milyar TL’ye indirecektir. Diğer yandan yeni iç borçlanma yapılmayacağı için yıllık 100 milyar TL düzeyinde kaynak girişi ortadan kalkacak ve yıllık 40 milyar TL düzeyinde açık oluşacaktır.

Bu açığın 15 milyar TL'si emisyonla karşılanabilir. Bu seviyede emisyonun (para arzının 600 milyar TL üzerinde olduğu dikkate alınır) enflasyon üzerindeki etkisi sınırlı olacaktır. Ayrıca enflasyondaki bir kaç puanlık artış ileriki yıllar anapara ve faiz ödemelerinin reel yükünü düşürecektir. Kalan kısım ise mali servetlerden bir defalığına alınacak %3 oranındaki vergi hasılasının yarısı kullanılarak karşılanabilir. Enflasyon oranında bir kaç puanlık yükselişle ekonomik büyüme etkisi, bir sonraki yılda bütçeden borç servisi için ayrılacak kaynağın 15-20 milyar TL artması anlamına geleceğinden ikinci yıl yeni bir emisyonu gerek kalmayacak, bu yılın ödemesi mali servet vergi hasılasının kalan yarısı ile karşılanabilecektir. Üçüncü yıldan itibaren ise borç servisi bütçe içinden karşılanabilir hale gelecektir.

* Bu süreçte dış borçlanma da dış borç anapara ödemeleri seviyesinde tutularak net dış borçlanma sıfır seviyesinde gerçekleştirilmeli; ekonomik büyüme süreci ile dış borç stokunun milli gelire oranının giderek düşmesi sağlanmalıdır.

* Bu senaryo altında bütçe dengeleri korunmalı, özellikle üçüncü yılla birlikte ekonomik büyüme ve enflasyon etkisi ile anapara ve faiz ödemelerinin bütçe içindeki payı azalmaya başlayacağından, oluşan kaynak, yatırım, yeni teknoloji geliştirme, eğitim, sağlık ve sosyal yardım harcamalarına ayrılmalıdır. Bu şekilde bu alanlara her geçen yıl daha fazla miktarda kaynak ayrılması sağlanmalıdır.

Sosyal yardım politikası alanında;

* Sosyal yardımların GSYİH içindeki payı ilk aşamada %5,3'e; borç servisinin bütçe payı gerileyince de OECD ortalaması olan %7,3'e çıkarılmalıdır.

* Sosyal yardımlar saydam ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmeli ve olabildiğince, sosyal yardıma ihtiyacı olanların üretkenlik potansiyellerini kullanarak istihdam yaratma hedefi gözetilmelidir.

* Bu çerçevede çalışabilir fert barındıran tüm hane halkları için asgari bir kişinin kayıtlı ve sürekli nitelikte istihdam olanağına sahip olması sağlanmalıdır.

Kaynaklar ve Projeksiyon

Önemli miktarda kaynak gerektiren politika önerileri ve bu politikalar için öngörülen kaynaklar Tablo-1’de özetlenmiştir.

Tablo Sonuç ve Öneriler-1: Politika Önerileri ve Kaynaklar

GİDERLER		GELİRLER	
Asgari Ücrete Vergi ve Sosyal Güvenlik Kesintisi Muafiyeti	%1,5	Savunma Harcamalarının Mevcut Seviyesinin Yarisına İndirilmesi	%1,0
Sosyal Yardımların GSYİH’nin %5,3’üne Yükseltilmesi	%4,0	Maddi Servet Vergilerinin OECD Ortalamasına Çıkarılması	%1,5
Tarımsal Desteklerin Mevcut Seviyesinin Üç Katına Çıkması	%2,0	Kurumsal Kazanç Vergi Yükünün OECD Ortalamasına Çıkması	%3,0
AR-GE Harcamalarına Mevcut Oranın Dört Katı Kaynak Ayrılması	%1,8	Gerçek Usule Tabi Esnaf ve Sanatkarların Vergisinde Artış	%1,0
Eğitim Harcamalarının OECD Ortalamasına Çıkarılması	%1,0	Tüm Gelirleri İçeren Tek Matrah Üzerinden Alınacak Gelir Vergisinde Artış	%6,3
Sağlık Harcamalarının OECD Ortalamasına Çıkarılması	%2,5		
TOPLAM	%12,8	TOPLAM	%12,8

Not: Tablodaki oranlar GSYİH içindeki paya karşılıktır. İç borçların ödenmesinde başvurulacak kaynaklar daha önce açıklandığından burada yer verilmemiştir.

Söz konusu politikaların uygulanması sonucu kişi başı ortalama vergi yükü OECD ortalaması olan %35 seviyesine, dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı da yine OECD ortalaması olan %57’ye yükselmektedir. Uygulanacak politikalar çerçevesinde en üst gelir grubu gelirlerinde GSYİH’nin %11’i düzeyinde, ülke kullanılabilir gelirin de yaklaşık %15’i seviyesinde aşınma oluşmaktadır. Tabloda da görüleceği üzere, elde edilen bu gelirin yaklaşık üçte biri ekonomik üretkenliğin artırılmasında kullanılmakta; geri kalan kısmı ise düşük gelir gruplarına gitmektedir. Bu çerçevede önerilmekte olan politikaların bölüşüm ve yoksulluk üzerine etkileri de Tablo-2’de özetlenmiştir.

Tablo Sonuç ve Öneriler-2: Politika Önerilerinin Sonuçlarına İlişkin Projeksiyon

	TÜİK		Tahmin	
	M	P	M	P
En Alt Grup Gelir Payı	5,8	10,0	4,2	8,8
İkinci Grup Gelir Payı	10,6	15,2	7,5	11,6
Üçüncü Grup Gelir Payı	15,2	18,6	10,6	13,6
Dördüncü Grup Gelir Payı	21,7	22,8	15,6	16,4
En Üst Grup Gelir Payı	46,7	33,4	62,1	49,6
Gini Katsayısı	0,40	0,23	0,54	0,37
En Zengin / En Yoksul Grup Gelir Oranı	8,1	3,3	14,8	5,6
Yoksulluk Oranı	%16	%0	%50	%4-8

M: Mevcut Oranlar; P: Politika sonuçlarına ilişkin projeksiyon

TÜİK:2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması ile Yoksulluk Çalışması Sonuçları (Yoksulluk oranı medyan gelirin %50'si sınırına göre).

Tahmin: Gelir bölüşümünün (Bakınız: Tablo-2.31, s.156) ve yoksulluğun (Bakınız: "3.2.2.2. Bölüşüm ve Yoksulluk", ortalama gelirin %50'si sınırına göre) gerçek durumuna ilişkin tahmin sonucumuz.

Önerilmekte olan politikaların uygulanması durumunda TÜİK anket sonuçlarına göre Türkiye dünyada gelir dağılımı en eşitlikçi ülkelerden birine dönüşmekte; yoksulluk da ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte daha önce ortaya konulduğu üzere TÜİK sonuçları Türkiye’de gelir bölüşümünün ve yoksulluğun gerçek durumunu yansıtmaktan uzaktır. Bu nedenle, tahmin sonuçlarımızı esas aldığımızda, önerilen politikalar sonucu Gini katsayısı 0,54 seviyesinden 0,37 seviyesine inerek OECD ortalamasına nispeten yaklaşmaktadır. Yoksulluk oranı da ilk aşamada %50 seviyesinden %4-8 oranına inmektedir. Beş yıllık bir süreçte, iç borç ödemelerinin azalmasıyla sosyal yardımların payı artmakta ve yoksulluk tamamen ortadan kalkmakta; toplumun geniş kesimlerinin gelirinin yükselmesi ile de gelir bölüşümü dengesizliği OECD ortalamasına inmektedir. Aynı zamanda önerilen politikalar ekonominin üretkenlik kapasitesini ve iç talebi desteklediğinden ekonomik büyüme sürecinin bu politikalardan olumsuz etkilenmemesi; orta dönemde ise olumlu etkilenmesi mümkündür. Böylelikle Türkiye’nin, toplumsal anlamda çok daha tercih edilebilir bir bölüşüm yapısı oluşturması ekonomik anlamda olanaklıdır.

Hukuki açıdan ise iç borçların tek taraflı konsolidasyonu, yeni vergi düzenlemeleri, toprak reformu gibi politikaların sorunlu yanlar içerdiği yönündeki olası karşı çıkışlara en iyi yanıt Anayasa’da saklıdır. Anayasa’nın 2.madesinde Türkiye

Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal bir devlet olduğu cumhuriyetin temel nitelikleri arasında sayılmış, 5.maddede devletin sosyal hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayan ekonomik engelleri kaldıracağı belirtilmiştir. Anayasa'nın 48.maddesinde özel teşebbüslerin ulusal ekonominin gereklilikleri ve sosyal amaçlara uygun faaliyet göstermeleri için, 44.maddesinde topraksız köylüye toprak sağlamak için, 55.maddesinde de çalışanların yaptıkları işe uygun bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için devletin gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiştir.

Buna karşın 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana devlet Anayasa'da belirtilen bu görevlerini yerine getirmemektedir. Kaynakların sosyal yardımlar yerine faiz ödemelerine ayrılması, vergilerin ödeme gücü ilkesine göre alınmaması, tüm dünya ülkeleri arasında gelirinden insani kalkınmaya en az pay ayıran on ülke arasına girilmesi, Anayasa'nın 65.maddesindeki mali kaynakların yeterliliği kıstası ile de açıklanamayacak, Anayasa'ya ayrılık oluşturan politik tercihlerdir. Bu çerçevede bu kısımda yer verilen politika önerileri de, esas olarak sosyal hakları kısıtlayıcı hükümler içeren 1982 Anayasa'sına dahi aykırılık oluşturan politikaların terk edilerek Anayasa'daki yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkindir.

Önemli bir başka nokta da, bölüşüm sorununun çözümünün tamamen devlet ya da siyaset alanı içerisinde aranılmasından kaçınılması gereğidir. Bireysel tercihlerde değişiklik (daha çok tüketim yerine düşük gelirli kişilere yardım etme, burs verme), bireysel ve toplu hak arama kapasitesinde artış (özellikle sendikalar ve tüketici derneklerinin güçlenmesi), yoksulluğu ve gelir dengesizliğini gidermek için uğraş veren sivil toplum kuruluşlarının sayı ve etkinliğinin artması gibi gelişmeler gelir bölüşümü üzerine doğrudan olumlu etki gösterecektir.

Bu gelişmeler kısa dönemde, eşitlikçi bir gelir bölüşümü yaratma yönünde yeterli olmayan sonuçlar doğarsalar da, uzun dönemde siyaset üzerinde de etki göstermek suretiyle eşitlikçi bir bölüşümün gerçekleşmesinin maddi temellerini oluşturacaklardır. Türkiye'de bölüşümdeki eşitsizliğin de katkısıyla siyasi alanda oluşan tıkanma ve bozulma süreçleri dikkate alındığında, bölüşüm sorununda bir iyileşme ve çözüm sürecinin başlaması da en başta, devlet ve siyaset merkezi dışında kalan bu alanlardaki gelişme ve mücadelelere bağlı gerçekleşecektir.

Sonuç

Türkiye’de gelir, tarihsel ve güncel; yerel ve evrensel; ekonomik, sosyal ve siyasal; sistemik, yapısal ve süreçsel nitelikte, birbirini güçlendiren ve kalıcılaştıran çok katmanlı etmenlerin sonucu olarak ileri derecede dengesiz bir dağılım sergilemektedir. Gelir dağılımı dengesizliğine yol açan etmenler sayıca fazla, kompleks ve bütünleşik bir nitelik taşımalarına karşın gelir bölüşümünde asıl bozulmanın küreselleşme döneminde gerçekleştiğinden ve bu süreçte asıl olarak iki temel etkenin büyük bir belirleyicilik gösterdiğinden söz etmek olasıdır. Bunlardan ilki ekonomik bağlamda; Türkiye’nin dünya ekonomisine bir çevre ülke olarak eklemlenmiş olmasının ve küresel ekonominin de otuz yılı aşkın bir süredir neoliberal politikalara ve finansal sermaye birikimine dayanan bir çevrim içinde bulunmasının yol açtığı bölüşümdeki bozulma sürecidir. Diğeri ise sosyopolitik bağlamda; Türkiye’nin, hak arama ve örgütlenme bilinç, gelenek ve olanaklarının gelişmediği, siyasal katılımın çok düşük gerçekleştiği bir toplumsal yapı üzerine kurgulanan parlamenter popülizm diye adlandırılabilir bir siyasal rejime sahip olmasının olanak tanıdığı, bölüşüm sorunu gibi temel bir toplumsal sorunun önemli bir muhalefetle karşılaşmadan kalıcılaşması sürecidir.

Türkiye’de küreselleşme sürecinde gelir bölüşümü dengesiz hale geldikçe ekonomik büyüme performansı gerilemiştir. Türkiye ekonomisinde son yarım asırlık dönemde gözlemlenen bu olgu, rastlantısal bir ilişkiyi değil, bölüşümdeki eşitsizliklerin etkinlik kayıplarına yol açarak büyüme sürecini olumsuz etkilediğini işaret etmektedir. Eşitlikçi olmayan bölüşümün ekonomik kalkınma üzerindeki olumsuz etkisi ise çok daha etkili biçimde kendini göstermektedir. Gelir bölüşümündeki eşitsizliklere eğitim ve sağlık alanlarındaki fırsat eşitsizliklerinin de eklenmesi ve bu alanlara yeterli kamusal kaynak ayrılmaması sonucu Türkiye, dünya ülkeleri içinde gelirini insani kalkınmada en başarısız kullanan ülkeler arasında yer almaya başlamıştır.

Türkiye’de gelir bölüşümünün eşitlikçi olmaması, büyüme ve kalkınma süreçlerine zarar verirken dolaysız bir yansıması olarak geniş bir yoksulluğu da beraberinde getirmektedir. Bileşik bir etki ile yoğunlaşma da sergileyen bölüşüm sorunu, bir yanda yol açtığı yoksulluk, öte yandan da Türkiye’nin diğer temel sorunlarını besleyen, toplumsal ve siyasal yansımaları ile toplumsal yapının

özölmesine katkı yapan, Türkiye'nin en temel, en öncelikli çözüm gerektiren sorunlarından birisine dönüşmüştür.

Buna karşın, gelirin belirli kesimler lehine sürekli olarak dengesiz biçimde dağılması servet dağılımında da büyük farklar yaratmakta; gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikler ise siyasi karar alma süreçleri üzerinde asimetrik bir etkiyi beraberinde getirmektedir. Siyasetin yanı sıra medya, bürokrasi, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevreler gibi alternatif iktidar merkezlerinin de giderek kapitalist ilişkiler tarafından yönlendirildiği bir dönemde, bu etki toplumsal alanın, güçlü bir karşı çıkışla karşılaşılmadan, asimetrik güç ilişkilerini sürekli kılacak biçimde düzenlenmesine yol açmaktadır. Bu şekilde siyasetle örgülenmiş yapısı, bölüşüm sorununun kalıcılılaşmasının, özüksüz bir dengede süregitmesinin altyapısını oluşturmakta; sorunu çözmek bir yana, temel bir sorun olarak ortaya koymanın olanakları dahi yitmektedir.

Bu noktada, bölüşümdeki dengesizliği gidermek için uygulanması gereken politika araçlarına tezde yer verilmekle birlikte, gerçek anlamda çözümün, sorunun bir parçası olan kamu otoritesinin konumunu idealize ederek, gelirler, maliye ve sosyal koruma politikası gibi politikaların dizaynında radikal değişikliğe gidilmesini umarak gerçekleşmeyeceğini anımsatmak gerekir. Türkiye'de bölüşüm sorununun gerçek anlamda ve kalıcı biçimde çözümü ancak eşitlikçi ve etkin bölüşüme olanak tanıyan yeni bir ekonomik, toplumsal ve siyasal yapının oluşması ile olanaklıdır.

Bu şekilde eşitlikçi ve etkin bir bölüşüme olanak tanıyacak bir dönüşümü bir anda gerçekleştirmek içinse yazık ki sihirli formüller bulunmamaktadır. Etkin ve eşitlikçi bölüşüme olanak tanıyacak bir yapılanma esas olarak; Türkiye'nin üretime ve eşitlikçi paylaşımaya dayalı yeni bir ekonomik birikim modeli benimsemesine, bilinçli ve üretken bireyler yetiştiren bir eğitim sistemi yaratmasına, örgütlü ve katılımcı bir toplumsal yapıya dayanan gerçek bir demokratik sistem oluşturmaya bağlıdır. Küresel bir ekonominin ve neoliberal politikaların hegemonyasının geçerli olduğu bir çağda yeni yapılanmanın koşullarını yaratmak ilk aşamada her zamankinden zor belirse de, küresel dünya aynı zamanda bunun olası olabildiğini gösteren yeterince örnek de barındırmaktadır.

Tüm olumsuzluklara karşın Türkiye’de, azınlık bir rantıye kesimine ve üretken olmayan harcamalara devasa kaynaklar aktaran, gelir dağılımında uçurum ve geniş bir yoksulluk üreten, uluslararası sınıflandırmalarda sorunlu demokrasiler grubunun da altında melez rejim olarak sınıflandırılan, sürdürülemez bir ekonomik ve toplumsal yapı yerine, kaynakların esas olarak üretken yatırımlara, eğitim, sağlık ve sosyal yardım harcamalarına ayrıldığı, gelirin eşitlikçi bir şekilde paylaşıldığı, yoksulluğun olmadığı, gerçek anlamda demokratik bir ekonomik ve toplumsal yapılanmayı mümkün kılacak ekonomik, entelektüel, kurumsal ve hatta toplumsal bir potansiyel de vardır.

Bununla birlikte, finansal kapitalizmin acımasız dünyasında hiçbir uluslararası inisiyatifin ya da tek başına bir yerel seçkinin Türkiye’nin gelir bölüşümü sorununu çözmeyeceği; çözümün ancak, bireylerin kavrayış ve tercihlerindeki değişimle başlayıp, bu alandaki toplu hak arama savaşımının göz ardı edilemez muhalefet gücüne ulaşması halinde olanaklı olabileceği unutulmamalıdır.

Son söz olarak bir kez daha vurgulamak gerekir ki; çalışmanın bütününde tanıtlamasına uğraş verildiği üzere, Türkiye’de ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerine de katkı yapacak eşitlikçi bir gelir bölüşümü oluşturulması toplumsal anlamda tercih edilir ve olanaklı bir alternatiftir. Başka bir Türkiye mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Address, Keynote. “Distribution, Equity, and Development”, **Equity and Development**. Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.). Washinton DC: The World Bank, 2006.
- Adelman, Irma. “What is the Evidence on Income Inequality and Development”, **Equity and Efficiency in Economic Development**. Donald J. Savoie ve Irving Brecher (Ed.). Buffalo: McGill-Queen’s University Press, 1992.
- Akman, Vedat (Der.). **Gelecek Yüzyılın Gündemi**. İstanbul: Rota Yayınları, 1999.
- Aksu, Ömer A. **Gelir ve Servet Dağılımı**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi YayınlarıYayın No: 3698, 1993.
- Aktan, Can ve İstikal Yaşar. **Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği**. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002.
- Akyüz, Yılmaz. **Sermaye, Büyüme, Bölüşüm**. Ankara: A.Ü. Yayınları No:400, 1977.
- Alkin, Erdoğan. **Gelir ve Büyüme Teorisi**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.
- Amin, Samir. **Kapitalizmin Hayaleti: Günümüz Entelektüel Modalarının Bir Eleştirisi**.1.Basım. Cengiz Algan (çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Aren, Sadun. **Bir Dönemden Yazılar 1980-1988**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, Yeni Dizi:3.
- Arın, Tülay. “Türkiye’de Mali Küreselleşme ve Mali Birikim ile Reel Birikimin Birbirinden Kopması”, **Korkut Boratav’a Armağan: Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**. Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (Der.) 4.Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Asimakopulas, Athanasios. **Theories of Income Distribution**. Boston: Kluwer Academic Publishers,1988
- Avralıoğlu, Zeki. **Üretim Fonksiyonları**. Ankara: İTİA Yayınları No:102, 1971.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. **2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat, Toplum**. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- _____. **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009**. 2.Basım.İstanbul: Yordam Kitap, 2009.

- Barber, William J. **İktisadi Düşünce Tarihi**. İhsan Durdu (çev.), 1.Basım. İstanbul: Metropol Yayınları, 2007.
- Başıoğlu, Ufuk, Nalan Ölmezoğulları ve İlker Parasız. **Gelir Bölüşümü: Teori ve Politika**. 1.Basım. Bursa: Ekin Kitabevi, 1999.
- Boix, Carles. **Democracy and Redistribution**. Cambridge-USA: Cambridge University Press, 2003.
- Boratav, Korkut. **100 Soruda Gelir Dağılımı**. 4.Basım. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980.
- _____. **İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları**. 1.Basım. İstanbul: Belge Yayınları, 1983.
- _____. “İthal İkamesi ve Gelir Dağılımı”, **Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu**. Korkut Boratav, Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk. 2.Basım. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1987.
- _____. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- _____. **İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri**. 2.Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- _____. **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**. 2.Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- _____. **Bir Krizin Kısa Hikayesi**. 1.Basım. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2009.
- _____. “Bir Çevrimin Yükselişi Aşamasında Türkiye Ekonomisi”, **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- _____. **Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye**. 2.Basım. İstanbul: Yordam Kitap, 2010
- Boratav, Korkut ve Erinç Yeldan. “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In) Stability, and Patterns of Distribution”, **External Liberalization in Asia, Post-Socialist Europe and Brazil**. Lance Taylor (Ed.). New York: Oxford University Press, 2006.
- Boratav, Korkut, Erinç Yeldan ve Ahmet H. Köse “Globalization, Distribution and Social Policy, Turkey:1980-1998”, **CEPA Working Paper Series**. Working Paper No 20, New York, 2000.
- Bozkurt, Veysel. “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006.

- Braff, Allan J. "Distribution: Neo-Classical", **Theories of Income Distribution**. Athanasios Asimakopulos (Ed.). Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988.
- Broadway, Robin ve Michael Keen. "Redistribution", **Handbook of Income Distribution**. Cilt 1. Anthony B. Atkinson ve François Bourguignon (Ed.). Amsterdam: Elsevier Science, 2000.
- Bronfenbrenner, Martin. **Income Distribution Theory**. New York: Aldine Publishing Company, 1971.
- Buğra, Ayşe. **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**. 3. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Champernowne D.G. ve F.A. Cowell. **Economic Inequality and Income Distribution**. United Kingdom: Cambridge University Press, 1988.
- Checchi, Daniele. "Does Educational Achievement Help Explain Income Inequality?", **Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization**. Giovanni Andrea Cornia (Ed.). New York: Oxford University Press, 2004.
- Chu, Ke-Young, Hamid Davoodi ve Sanjeev Gupta. "Income Distribution and Tax and Government Social-Spending Policies in Developing Countries", **Equity and Efficiency in Economic Development**. Donald J. Savoie ve Irving Brecher (Ed.). Buffalo: McGill-Queen’s University Press, 1992.
- Cogneau, Denis. "Three Dimensions of Equality, Intergenerational Inequality", **Equity and Development**. Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.). Washinton DC: The World Bank, 2006.
- Cohen, Marshall, Thomas Nagel ve Thomas Scanlon. **Marx, Justice and History**. New Jersey: Princeton University Press, 1980.
- Cornia, Giovanni Andrea (Ed). **Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization**. New York: Oxford University Press, 2004.
- Dikkaya, Mehmet ve Deniz Özyakışır. **Küreselleşmenin Ekonomi-Politiği**. 1. Basım. Ankara: Gazi Kitabevi, 2008.
- Divitçioğlu, Sencer. **Değer Üretim ve Bölüşüm**. İstanbul: Ar Basım Yayım, 1982.
- Dowd, Douglas (Ed.). **Understanding Capitalism: Critical Analysis from Karl Marx to Amartya Sen**. 1. Basım. London: Pluto Press, 2002.
- _____(Ed.). **Capitalism and Its Economics: A Critical History**. 1. Basım. London: Pluto Press, 2000.

- Dragoni Battaini, Gabriella. “Promoting Equity Through Social Cohesion”, **Equity and Development**. Kochendörfer Lucius, Gudrun ve Pleskovic, Boris (Ed.). Washinton DC: The World Bank, 2006.
- Ercan, Fuat. “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği”, **Neoliberalizmin Tahribatı: 2000’li Yıllarda Türkiye**. Neşecan Balkan ve Sungur Savran (hızl.). 1.Basım. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.
- Erdoğan, İrfan, Esra Keloğlu İşler ve Aytül Tamer. “Popüler Kültür ve Türkiye”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006.
- Erkan, Hüsni. **Ekonomi Politikasının Temelleri**. 4.Basım. İzmir: İlkem Ofset, 2000.
- Ersoy, Arif. **İktisadi Düşünceler Tarihi**. 1.Basım. İzmir: Akyol Matbaacılık, 1986.
- Fereira, Francisco H.G. ve Walton, Michael. “Inequality of Oportunity and Economic Development”, **Equity and Development**. Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.). Washinton DC: The World Bank, 2006.
- Ferguson, C.E. **The Neoclassical Theory of Production and Distribution**. London: Cambridge University Press, 1969.
- Galbraith, John Kenneth. **İktisat Tarihi**. Müfit Günay (çev.). 1.Basım. Ankara: Dost Kitabevi, 2004.
- Gevgilili, Ali. **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar**. 1.Basım. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989.
- Greider, William. **Tek Dünya Küresel Kapitalizmin Manik Mantiğı**. Yavuz Alogan (çev.). Ankara: İmge Yayınevi, 2003.
- Hahnel, Robin. **Siyasal İktisadın ABC’si**. Yavuz Alogan (çev.). 1.Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002.
- Hansen, Bent. **The Political Economy of Poverty, Equity, and Growth: Egypt and Turkey**. World Bank Comparative Studies. Wahington DC: Oxford University Press, 1991.
- Hansen, Niles. “Regional Policies for Equity: Can They Be Justified?”, **Equity and Efficiency in Economic Development**. Donald J. Savoie ve Irving Brecher (Ed.). Buffalo: McGill-Queen’s University Press, 1992.
- Harvey, David. **Umut Mekanları**. Z. Gambetti (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Hatiboğlu, Zeyyat. **Ulusal Gelir, Bölüşüm ve Çalışma Ekonomisi**. 1.Basım. İstanbul: Met/Er Matbaası, 1976.

- Hirst, Paul ve Thompson Grahame. **Küreselleşme Sorgulanıyor**. Çağla Erdem ve Elif Yücel (çev.). 3.Basım. Ankara, Dost Kitabevi, 2003.
- İnsel, Ahmet. **Türkiye Toplumunun Bunahımı**. İstanbul: Birikim Yayınları, 2003.
- _____. **İktisat İdeolojisinin Eleştirisi**. 4.Basım. İstanbul: Birikim Yayınları, 2003.
- Kafaoğlu, A.Başer. **Türkiye Ekonomisi, Yakın Tarih-1**. 1.Basım. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.
- Kahraman, Hasan Bülent. “STK’lar ve Merkezi-Yerel Yönetimler”, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem**. Z.A.Kızılyaprak (Ed.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 2000.
- Kalaycıoğlu, Sibel. “Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006.
- Kanbur, Ravi. “Income Distribution and Development”, **Handbook of Income Distribution**. Anthony B. Atkinson ve François Bourguignon (Ed.). Cilt 1. Amsterdam: Elsevier Science, 2000
- Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**. 6.Basım. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1999.
- Kaya, A.Raşit. **İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet**. 1.Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- Kayalı, Reşad. **Neoklasik ve Neo-Rikardiyen Üretim ve Bölüşüm Teorilerinde Sermaye Sorunu**. 1.Basım. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.
- Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. 6.Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- _____. **Küreselleşme ve Ulus Devlet**. 5.Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009
- Kazgan, Gülten, İzzettin Önder ve diğerleri. **Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etmenler ve İyileştirilmesine Yönelik Politikalar**. 1.Basım. Ankara: TOBB Yayınları, 1992.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**. 17.Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Keyder, Çağlar. **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**. 14.Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

- _____. “Yeni Birikim Modeli, Gelir Dağılımı ve Dışlanma”, **Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu**. Korkut Boratav, Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1987
- Keyman, E. Fuat. “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”. **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006.
- Keynes, J. Maynard. **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**. Asım Baltacıgil (çev.). İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969.
- Klasen, Stephan. “What is Equity?”. **Equity and Development**. Gudrun Kochendörfer-Lucius ve Boris Pleskovic (Ed.). Washinton DC: The World Bank, 2006.
- Konuk, Osman. “Bir Sorun ve Çözüm Alanı Olarak Türk Eğitim Sistemi”. **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006.
- Köymen, Oya. **Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar**. 1.Basım. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Kurt, Abdurrahman. “Dünden Bugüne Türk Ailesi”. **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006.
- Kuruç, Bilsay. **Ücretler ve Karlar Üzerine: İktisat Üzerine Yazılar II**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Küçük, Yalçın. **Planlama, Kalkınma ve Türkiye**. 2.Basım. Ankara: Diner Matbaası, 1975.
- Levine, David P. “Marx’s Theory of Income Distribution”. **Theories of Income Distribution**. Athanasios Asimakopulos (Ed.). Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988.
- Marx, Karl. **Kapital 1.Cilt**. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan (çev.). 2.Basım. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Murshed S. ve Mansoob S. “Indivisibility, Fairness, Farsightedness and Their Implications for Security”. **Advancing Development**. George Mavrotas ve Anthony Shorrocks (Der.). New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Musgrave, Richard. “Fiscal Equity and Economic Development”. **Equity and Efficiency in Economic Development**. Donald J. Savoie ve Irving Brecher (Ed.). Buffalo: McGill-Queen’s University Press, 1992.
- Mütevellioglu, Nergis ve Sayım Işık. “Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm”. **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**. Nergis Mütevellioglu ve Sinan Sönmez (Der.) Bilgi Üniv.Yayınları, İstanbul, 2009

- Öncü, Ayşe. “Sivil Toplum ve Katılım”. **Sivil Toplum**. Y.Fincancı (Ed.). İstanbul: TÜSES Yayınları, 1991.
- Önder, İzzetin .“Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi”, **Korkut Boratav’a Armağan**. Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Öngen, Tülin. “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, **Korkut Boratav’a Armağan**: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Özer, İnan. “Türkiye’de Kent, Kentleşme ve Kentsel Değişim”. **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006.
- Özmucur, Süleyman. **Türkiye’de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**. 1.Basım. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1996.
- Öztürk, Nazım. **İktisatta Bölüşüm: Kuram-Politika**. 1.Basım. Ankara: Palme Yayıncılık, 2009.
- Özuğurlu, Metin. “Türkiye’de Muhalefet Krizi: Ulusalçılık, Örgütlü Emek Hareketi ve Sol”, **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009
- Peterson, Wallace C. **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**. Servet Mutlu (çev.). Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1976.
- Ranadive, K.R. **Income Distribution: The Unsolved Puzzle**. London: Oxford University Press, 1978.
- Ritzer, George. **Küresel Dünya**. Melih Pekdemir (çev.). 1.Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Rostow, W.W. “Development, Efficiency, and Equity in Historical Perspective”, **Equity and Efficiency in Economic Development**. Donald J. Savoie ve Irving Brecher (Ed.). Buffalo: McGill-Queen’s University Press, 1992.
- Rowley, Robin. “Economic Development and Income Distribution”, **Theories of Income Distribution**. Athanasios Asimakopulas (Ed.). Boston: Kluwer Academic Publishers, 1988.
- Saad-Filho, Alfredo. **Value of Marx: Political Economy for Contemporary Capitalism**. Florence-KY- USA: Routledge, 2002.
- Satlıgan, Nail ve Sungur Savran (Der.). **Dünya Kapitalizminin Krizi**. İstanbul: Belge Yayınları, 2.Baskı 2009.

- Savaş, Vural. **İktisatın Tarihi**. 5.Basım. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.
- Savoie, Donald J. ve Irving Brecher (Ed.). **Equity and Efficiency in Economic Development**. Buffalo: McGill-Queen's University Press, 1992.
- Seligson, Mitchell A. ve Passe-Smith John T.(Ed.). **Development and Underdevelopment**. 1.Basım. London: Lynne Rienner Publishers, 1998.
- Selik, Mehmet. **Marksist Değer Teorisi**. Ankara: Doğan Yayınları, 3 Baskı, 1974.
- Sen, Amartya. **Inequality Reexamined**. Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 1992.
- Smith, Adam. **Milletlerin Zenginliği**. Haldun Derin (çev.). 6.Basım. İstanbul: İş Bankası Yayınları,2012
- Solimano, Andres (Ed.). **Social Inequality: Values, Growth and the State**. Michigan: The University of Michigan Press, 2001.
- Sönmez, Mustafa. **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**. 2.Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- _____. **Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**. 1.Basım. İstanbul: Om Yayınevi, 2001.
- _____. **Teğet’in Yıkımı: Dünyada ve Türkiye’de Küresel Krizin 2009 Enkızı ve Gelecek**. 1.Basım. İstanbul: Yordam Kitap, 2010.
- Sönmez, Sinan. “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri”, **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.). İstanbul: Bilgi Ün.v.Yayınları, 2009
- Stretton, Hugh. **Economics A New Introduction**. 1.Basım. Virginia: Pluto Press, 2000.
- Şenses, Fikret. “Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz? : Gözlemler ve Öneriler”, **Korkut Boratav’a Armağan: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan** (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Tekeli, İlhan, Çağlar Keyder ve diğerleri. **Türkiye’de ve Dünya’da Yaşanan Ekonomik Bunalım**. 1.Basım, Ankara: Yurt Yayınevi,1984.
- Tezel, Yahya. **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi: 1923-1950**. 5.Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Thorbecke, Erik. “Kalkınma Doktrininin Evrimi, 1950-2005”, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**. Fikret Şenses (Der.).İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

- Toksöz, Gülay. “Neoliberal Piyasa ve Muhafazakar Aile Kısılcasında Türkiye’de Kadın Emegi”, **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2009
- Tonak, E.Ahmet (Der.). **Küreselleşme**. 2.Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Turner, Bryan. **Eşitlik**. Bahadır Sina Şener (çev.) 1.Basım. Ankara: Dost Kitabevi,1997.
- Türkay, Mehmet. “Türkiye’de Kapitalist Sermaye Birikiminin Ulusal Dönüşümü”. **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi**. Demet Yılmaz ve diğerleri (hızl.) 1.Basım. Ankara: Dipnot Yayınları, 2006.
- _____. **Sermaye Birikimi, Kalkınma ve Azgelişmişlik: Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar**. 1.Basım. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2009.
- Türkdoğan, Orhan. **Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler**. 1.Basım. İstanbul: Timaş Yayınları, 1996.
- Uslaner, Eric M. “Ineqaulity and Corruption”. **Advancing Development**. George Mavrotas ve Anthony Shorrocks (Ed.). New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Wallerstein, Immanuel. **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**. Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy (çev.). 2.Basım. İstanbul: Aram Yayıncılık, 2005.
- Weiss, Linda ve John M. Hobson. **Devletler ve Ekonomik Kalkınma: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz**. Kıvanç Dündar (çev.). 1.Basım. Ankara: Dost Kitabevi, 1999.
- Whitaker, John K. “The Distribution Theory of Marshall’s Principles”, **Theories of Income Distribution**. Athanasios Asimakopulos (Ed.). Boston: Kluwer Academic Publishers,1988.
- Wood, Ellen Meiksins. **Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması**. Şahin Artan (çev.). 1.Basım. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Yayla, Atilla. **Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi**. Ankara: Liberte Yayınları, 2001
- Yeldan, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**. 10.Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- _____. **Küreselleşme, Kim İçin?** 1.Basım. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- _____. “Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği”. **Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez (Der.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

_____. **The Economics of Growth and Distribution**. 1.Basım. Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009.

Yılmaz, Mustafa. “Tarihi Süreçte Türkiye’de Siyaset ve Demokrasi”. **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Ankara: Nova Basın Yayın Kitapçılık, 2006.

Yılmaz, Şiir Erkök. **Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınevi, 1992.

Sürekli Yayınlar

- Aghion, Philippe, Eve Caroli ve Cecilia Penalosa. "Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theories", **Journal of Economic Literature**. Sayı: 37, Aralık 1999.
- Alesina, Alberto ve Dani Rodrik. "Distributive Politics and Economic Growth", **The Quarterly Journal of Economics**. Sayı:109, Mayıs, 1994.
- Alkin, Erdoğan. "Türkiye’de Gelir Bölüşümü", **Yeni Türkiye**. Eylül-Ekim 1995.
- Atkinson, A.B, T. Piketty ve E. Saez "Top Incomes in the Long Run of History", **Journal of Economic Literature**. 49(1), 2011.
- Aydoğuş, Osman. "Türkiye Tarımında Çözülme", **İktisat ve Toplum**. Sayı:1, Ekim 2010.
- Babagiray, Z. "GAP ve Toprak Reformu", **Ziraat Mühendisliği Dergisi**. Sayı: 276, Yıl: 1994.
- Banerjee, Abhijit V. "Inequality and Growth: What Can The Data Say?", **Journal of Economic Growth**. Sayı: 8, 2003.
- Blume, Gerold ve Friedrich L. Sell "A Positive Theory of Optimal Personal Income Distribution and Growth", **Atlantic Economic Journal**. Sayı:26, Aralık 1998.
- Boratav, Korkut, "Tarımsal Fiyatlar, İstihdam ve Köylülüğün Kaderi", **Mülkiye Dergisi**. Cilt:33, Sayı: 262, 2009.
- Bourguignon, F. ve Morrison C. "Inequality Among World Citizens:1820-1992", **American Economic Review**. Sayı: 92- 4, 2002
- Brown, Christopher. "Is There an Institutional Theory of Distribution?", **Journal of Economic Issues**. Sayı: 39, Aralık 2005.
- Chong, Alberto ve Cesar Calderon "Institutional Quality and Income Distribution", **Economic Development and Cultural Change**. Sayı:48, Haziran 2000.
- Cural, Mehmet. "OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. Sayı: 4(2), Ekim 2009
- Çelebi, Nilgün. "Sosyoloji ve Nedensellik", **Araştırma Dergisi**. A.Ü. Felsefe Bölümü, Cilt:14, 1992.
- Çelik, Aziz. "AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği", **Çalışma ve Toplum**. Sayı: 2004/3.
- _____. "Eğreti Emek-Parçalanan Sınıf", **Birikim Dergisi**. Sayı:217, Mayıs 2007.

- Çelik, Aziz ve Kuvvet Lordoğlu. “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne”, **Çalışma ve Toplum**. Sayı:9, 2006/2.
- Demir, Gülten. “Küreselleşme Üzerine”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt: 56, Sayı:1, 2002.
- Doğanoğlu, Fatih ve Aslan Gülcü. “Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt 2. Sayı 1.
- Erkan, Arslan. “Siyasi Partiler ve Hazine Partileri”, **Bütçe Dünyası**. Cilt:3, Sayı:28,2008
- Ferreira, Francisco H.G. “Education for The Masses: The Interaction Between Wealth, Educational and Political Inequalities”, **Economics of Transition**. Sayı:9 (2), 2001
- Forbes, Kristin J. “A Reassessment of the Relationship between Inequality and Growth” **The American Economic Review**. Sayı: 90, Eylül 2000.
- Glaesera, Edward, Jose Scheinkmanb ve Andrei Shleifer. “The Injustice of Inequality”, **Journal of Monetary Economics**. Sayı: 50, 2003.
- Greenwald, Bruce ve J. E. Stiglitz. “Externalities in Economies with Imperfect Information and Incomplete Markets”, **Quarterly Journal of Economics**. Sayı: 101, No. 2, Mayıs 1986.
- Güçlü, Sami ve Mahmut Bilen. “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Gelişmeler”, **Yeni Türkiye Dergisi**. Sayı:6, Eylül-Ekim 1995.
- Gül, Fikri. “Jean-Jacques Rousseau’nun Egemenlik Anlayışı”, **Felsefe Dünyası**. Sayı:37, 2003/1.
- Günaydın, Gökhan. “Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum: 2000’li Yıllar”, **Mülkiye Dergisi**. Cilt:33, Sayı: 262, 2009.
- Günsoy, Güler. “İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 1, Sayı 2, 2005.
- Gylfason, Thorvaldur ve Gylfi Zoega. “Education, Social Equality and Economic Growth: View of the Landscape”, **Economic Studies**. Sayı: 49, 2003.
- Işığışok, Erkan. “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt: 16 Sayı:1, Mayıs 1998.
- Kaldor, Nicholas. “A Model of Economic Growth”, **The Economic Journal**. Sayı: 67, Aralık 1957.
- Karagöz, Kadir ve Karagöz, Murat. “Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”, **Sayıştay Dergisi**. Sayı:76.

- Kirmanoglu, Hülya. “Beşeri Kalkınma ve Eğitim-Sağlık Hizmetleri: Ülkelerarası bir Karşılaştırma”, **İktisat Dergisi**. Sayı: 397-398, Ocak-Şubat 2000.
- Koç, Yıldırım. “30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı”, **Mülkiye Dergisi**. Cilt 34, Sayı 268, Güz 2010.
- Konca, Levent. “Ground Zero”, **Birikim Dergisi**. Sayı: 286, Şubat 2013.
- Kondratieff, N. D. “The Long Waves in Economic Life”, **The Review of Economics and Statistics**. Cilt:17, Sayı: 6, Kasım 1935.
- Kurtuluş, Hatice. “Türkiye’de Kentsel-Metropolitan Alanların Biçilenmesinde Devletin Rolü”, **İktisat Dergisi**. Sayı:404, Ağustos 2000.
- Kuznets, Simon. “Economic Growth and Income Inequality”, **The American Economic Review**. Sayı: 45, 1955.
- Mahiroğulları, Adnan. “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt 2, Sayı 1.
- Milanovic, Branko. “Two Faces of Globalisation: Against Globalisation as We Know It”, **World Development**, Vol.31, No.4.
- . “Can We Discern the Effect of Globalization on Income Distribution?”, **World Bank Economic Review**. Cilt 19, No 1, 2005.
- Oktar, Suat. “Türkiye’de Siyasetin Finansmanı ve Finansmanının Denetimi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt: XXV, Sayı:2, 2008.
- Önder, İzzettin. “Bütçe Üzerine”, **İktisat Dergisi**. Sayı: 397-398 Ocak-Şubat 2000.
- Pamuk, Şevket. “Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme:1880-2000”, **Mülkiye Dergisi**. Cilt:33, Sayı: 262, 2009.
- Pasinetti, Luigi. “A Mathematical Formulation of the Ricardian System”, **The Review of Economic Studies**. Sayı: 27, No:2, 1960.
- Perotti, Roberto. “Income Distribution, Politics, and Growth”, **The American Economic Review**. Sayı: 82, Mayıs 1992.
- Persson, Trosten. “Growth, Distribution and Politics”, **European Economic Review**. Sayı:36, 1992.
- Persson, Torsten ve Tabellini, Guido. “Is Inequality Harmful for Growth?”, **The American Economic Review**. Sayı:84, Haziran 1994.
- Romer, Thomas. “Individual Welfare, Majority Voting, and the Properties of a Linear Income Tax”, **Journal of Public Economics**. Sayı: 4, 1975.

- Sarısoy, İdris ve Selçuk Koç. “Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi”, **Maliye Dergisi**. Sayı:158, Ocak-Haziran 2010.
- Solow, Robert M. “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, **The Quarterly Journal of Economics**. Sayı: 70, Şubat 1956.
- Spithoven, A. “Distribution of Income and The Structure of Economy and Society”, **International Journal of Social Economics**. Sayı:32, 2005.
- Şahin, İsmail ve Tayfun Fındık. “Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Sayı:3, Aralık 2008.
- Taymaz, Erol. “Kriz ve Teknoloji”, **Toplum ve Bilim**. Sayı: 56-61, Bahar 1993.
- Topuz, Senem Kurt. “Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları”, **Alternatif Politika**. Cilt:1, Sayı:1, Nisan 2009.
- Türkay, Mehmet. “Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 404, Ağustos 2000
- Uysal, Yaşar. “Devlet Merkezli Spekülatif Rant Ekonomisi: Oluşumu ve Sonuçları”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**. Cilt:44 Sayı:511, 2007.
- Ünal, Çiğdem. “İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye’nin Bölgesel Farklılıkları”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**. Sayı: 6 (2), 2008.
- Voitchovsky, Sarah. “Does the Profile of Income Inequality Matter for Economic Growth? Distinguishing Between the Effects of Inequality in Different Parts of the Income Distribution”, **Journal of Economic Growth**. Sayı:10, 2005.
- Yentürk, Nurhan. “Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadî İşbölümünün Geleceği”, **Toplum ve Bilim**. Sayı: 56-61, Bahar 1993.
- Yılmaz, Ahmet. “Türkiye Ekonomisinde Ücretler, Karlar ve Kriz”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt:21, Sayı:1, 2006.
- . “Neoliberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt: 20, Sayı:1, 2005.
- You, Jong-Il. “Income Distribution and Growth in East Asia”, **The Journal of Development Studies**. Sayı: 34, Ağustos 1998.
- Zabcı, Filiz Çulha. “Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?” **A.Ü. SBF Dergisi**. Cilt 58, Sayı:1, 2003.

Diğer Yayınlar

- Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. **2012 Sosyal Yardım İstatistikleri Bülteni**.
<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr> (10 Aralık 2013).
- Akça, İsmet. “Türkiye’de Askeri-İktisadi Yapı: Durum; Sorunlar; Çözümler”, İstanbul: TESEV Yayınları, Haziran 2010
- Aktan, Can ve Özlem Özkıvrak. “Devlet mi Piyasa mı?”
http://www.canaktan.org/politika/liberal_demokrasi/diger-yazilar/ozkivrak-piyasa-devlet.pdf (10 Ocak 2011)
- Alparslan, Barış, K.Eser Afşar ve Utku Akseki. “Neo-Liberal Politikalar -Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği”, **2.Ulusal İktisat Kongresi**, İzmir, Şubat 2008.
- Ar, Kamil Necdet. “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi”,
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, 2007.
- Bağdadioğlu, Enis. “Sendikalı ve Sendikasız İşçilerin Ücreti”, <http://www.turkis.org.tr/icerik/makalesendikalisendikasizsiziscilerinucretleri.htm> (14 Şubat 2008).
- BDDK. **2010 Finansal Piyasalar Raporu**. Sayı:17, Mart 2010.
- _____. **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**. Sayı:3, Aralık 2008.
- Beltran, Edgar Pardo. “Effects of Income Distribution on Growth”, **CEPA Working Paper**, Sayı:4, 2002
- Bilen, Mahmut ve Muharrem Es. “Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar”, **Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu**, Adapazarı, 1998.
- CIA, “The World Factbook”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ar.html> (10 Haziran 2013).
- Credit Suisse. **Global Wealth Report 2010**. <https://www.credit-suisse.com> (10 Ağustos 2013)
- Davies, James B. ve diğerleri, “The World Distribution of Household Wealth” UNU-World Institute of Development Economics Research, **Discussion Paper**, No: 2008/03, Helsinki, Finlandiya, 2008.
- DİE. **Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi 1987**. Ankara: DİE, 1990.
- _____. **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları**. Ankara: DİE, 1997.

- _____. **2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları.** DİE, 13.10.2003 Tarihli Haber Bülteni.
- _____. **2003 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları.** DİE, 06.10.2004 tarihli Haber Bülteni
- _____. **2001 Yılı Genel Tarım Sayımı Sonuçları.** Ankara: DİE Matbaası, 2004.
- _____. **Türkiye İstatistik Yıllığı.** Ankara: DİE Matbaası, 2004.
- _____. **Tarımsal Yapı ve Üretim.** Ankara: DİE Matbaası, 2002.
- Doğan Haber Ajansı, “2011 Seçimleri Öncesi Partilerin Hazineden Alacakları Yardım” <http://www.dha.com.tr/haberdetay.asp?tarikh=28.06.2011&Newsid=62126&Categoryid=3> (28 Haziran 2011).
- DPT. **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003).** Ankara: DPT Yayınları, 2004.
- _____. **Gelir Dağılımı 1973,** Ankara, DPT, 1976.
- _____. **Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu.** DPT Yayın No: 2370. Ankara, 1994.
- _____. **Sekizinci Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu.** DPT Yayın No:2599, Ankara, 2001
- _____. **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması.** DPT Yayın No:2671, Ankara, 2003.
- _____. “İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler” http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/rip/tr/isgucu_maliyetlerinde_ve_net_ele_gecen_ucretlerdeki_gelismeler.pdf (5 Haziran 2010)
- _____. “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler” <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/> (12 Mayıs 2010)
- _____. “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme 1972-2003” DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayın No: 2686, Ankara, 2005.
- _____. “Türkiye Sanayi Politikası, AB Üyeliğine Doğru”, DPT, Ağustos 2003, <http://ekutup.dpt.gov.tr/sanayi/tr2003ab.pdf> (5 Ağustos 2010).
- _____. “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler”, “Temel Ekonomik Göstertgeler” <http://ekutup.dpt.gov.tr> (10 Mart 2010).
- Durmuş, Mustafa. “Vergilemede Adalet Nasıl?”, <http://www.kesk.org.tr/content/mustafa-durmu%C5%9F-vergilemede-adalet-nas%C4%B1l> (10 Aralık 2013)

- Eğitim Reformu Girişimi. **Eğitim İzleme Raporu 2009**. <http://erg.sabanciuniv.edu/yayinlar> (1 Haziran 2010).
- Emek Dünyası. ABD’de 7 Kişiden Biri Yoksulluk Sınırının Altında. <http://www.emekdunyasi.net/ed/dunya/8864-abdde-yedi-kisiden-biri-yoksulluk-sinirinin-altinda>” (1 Temmuz 2011).
- Ercan, Hakan, Erol Taymaz ve Erinç Yeldan “Kriz ve Türkiye: Kriz Tedbirlerinin Etki Değerlendirmesi”, Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü, 2010
- Esmer, Fişek ve Kalaycıoğlu. **Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcamaları ve Soyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi**. İstanbul: TÜSİAD, 1986.
- European Commission. “Progress Towards the Common European Objectives in Education and Training: Indicators and Benchmarks”, http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc2881_en.htm (1 Temmuz 2011).
- Gelir İdaresi Başkanlığı. Vergi İstatistikleri”, <http://www.gib.gov.tr> (20 Mayıs 2013).
- Gençay, Mehmet. “Dünyada Finansal Sektör Konsolidasyonu ve Türkiye Örneği”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005.
- Güner, Duygu ve Gökçe Uysal Kolaşın. “4 Milyon 742 Bin Kadın Okuma Yazma Bilmiyor”, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, **Araştırma Notu 10/85**, www.betam.bahcesehir.edu.tr (19 Temmuz 2010).
- Gürbüz, Ayça Akarçay. “Türkiye’de ve AB’de Kamu Harcamaları: Karsılaştırmalı Bir İnceleme”, Kamu Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkileri, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, İstanbul, Mayıs 2008.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü**. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TurkiyeninDemografikDonusumu_220410.pdf (10 Ocak 2011)
- Hazine Müsteşarlığı, “İstatistikler-Kamu Borç Yönetimi”<http://www.hazine.gov.tr/> (10 Nisan 2011).
- _____. “Türkiye Brüt Dış Borç Stoku İstatistikleri”, <http://www.hazine.gov.tr> (10 Aralık 2013)
- _____. “Kamu Borç Yönetimi Raporu 2013”, <http://www.hazine.gov.tr> (10 Aralık 2013)
- İTO, **Türkiye’de ve Dünyada Tarım Destekleme Politikası**. Yayın No: 2009/14, İstanbul, 2009.

- Kamu-Sen. “İstihdam, İşsizlik ve Ücret Sorunlarına Çözüm Arayışları”, Kamu-SenAr-Ge Yayınları, Yayın No:10, Ankara, 2004.
- Kapar, Recep. “Türkiye’de Çalışan Yoksullar”, **Dosya**, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Kasım Aralık 2010.
- Kıvılcım, Metin-Özcan, Ebru Voyvoda ve Erinç Yeldan. “On the Patterns of Trade Liberalization, Oligopolistic Concentration and Profitability: Reflections from Post-1980 Turkish Manufacturing” Bilkent University Department of Economics, **Discussion Papers** 2000/12.
- KOSGEB. **KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2013**. <http://www.kosgeb.gov.tr> (10 Temmuz 2013)
- Maliye Bakanlığı, **2010 Yılı Bütçe Gerekçesi**. [http:// www.bumko.gov.tr](http://www.bumko.gov.tr) (8 Mayıs 2011).
- Malthus, Thomas R. “An Essay on Principle of Population”. <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPop1.html#Chapter%20II> (10 Aralık 2009).
- Milanovic, Branko. “Why Did the Poorest Countries Fail to Catch Up?”. Carnegie Endowment for Peace. <http://carnegieendowment.org/files/CP62.Milanovic.FINAL.pdf> (4 Nisan 2011).
- _____. “Global Income Inequality: What It Is and Why It Matters?” **United Nations DESA Working Paper** No:26, Ağustos, 2006, New York.
- Milliyet**, “Türkiye’nin En Zenginleri”, <http://www.milliyet.com.tr/iste-turkiye-nin-en-zenginleri/ekonomi/sondakika/22.11.2010/1316812/default.htm> (10 Mayıs 2011)
- Mumcu, Onur ve Çağlar, Esen. “Türkiye’nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?”, **TEPAV Politika Notları**, PN-E-2006-02, <http://www.tepav.org.tr> (10 Nisan 2010).
- Narin, Özgür. “Teknolojik Değişim: Türkiye’de Üretim Araçları Üretimi (1996-2005)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2008.
- OECD. **2009 Fact Book**, Economic, Environmental and Social Statistics, OECD, 2009.
- _____. **OECD Fact Book 2011-2012**. <http://www.oecd-ilibrary.org> (1 Eylül 2012)
- _____. **Economic Outlook 2004**, Labour Force Participation Rates, OECD, 2005.
- _____. “Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries, 2008”, <http://www.sourceoecd.org/upload/8108051etemp.pdf> (10 Aralık 2010).

- _____. “Society at a Glance 2011- OECD Social Indicators”,
<http://www.oecd.org/els/social/indicators/SAG>. (5 Temmuz 2011).
- _____. “Economic, Environmental and Social Statistics” <http://stats.oecd.org> (20 Mayıs 2011).
- _____. “Country Statistical Profiles 2010” <http://stats.oecd.org> (10 Haziran 2011).
- _____. “Income Distribution And Poverty In Selected OECD Countries”, Jean-Marc Burniaux ve diğerleri (haz.), **Economics Department Working Papers**, No. 189, ECO/WKP(98)2, 1998.
- _____. “Taxing Wages 2011-2012” <http://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxing-wages.htm> (10 Aralık 2013).
- _____. “An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings, 2011”, <http://www.oecd.org/els/social/inequality>, (24 Mayıs 2013).
- _____. **Employment Outlook 2012** http://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2012-4-en (10 Ekim 2013)
- _____. “Employment and Labor Market Statistics”, <http://dx.doi.org/10.1787/unemp-table-2013-1-en> (1 Ağustos 2013)
- Oğuş, Ayla. “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı”, **IV. Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir,2004 <http://eco.ieu.edu.tr/people/aogus/kongre.pdf> (15 Aralık 2010)
- Oyan, Oğuz. “Gelir Dağılımı ABD’den İyi mi Dediniz?” **Dünya Gazetesi**, 22 Nisan 2006.
- Pasinetti, Luigi. “Critique of The Neoclassical Theory of Growth and Distribution”, http://www.unicatt.it/docenti/pasinetti/PDF_files/Treccani.pdf (5 Ocak 2010)
- Petrol-İş. **2000-2003 Yıllığı**, Petrol-İş Yayın No.85, İstanbul, 2003.
- Radikal** “Vekillerin bir eli yağda, bir eli balda”, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&Date=18.5.2009&ArticleID=936438&CategoryID=81> (18 Mayıs 2009)
- Ricardo, David. “On the Principles of Political Economy and Taxation”.
<http://www.econlib.org/library/Ricardo/ricP1.html#Preface> (8 Aralık 2009)
- Sabah** “Meclis Hayali Kaç Para?”, <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/04/05/meclis-hayali-kac-para#>. (5 Nisan 2011).
- Sayılan, Fevziye. “Küresel Aktörler ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm”, Haber Bülteni,
http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/1e03cc77d4bbd6b_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD (5 Ağustos 2011).

SGK, **2011 Haziran Ayı Aylık İstatistik Bülteni**, Tablo SS2, <http://www.sgk.gov.tr> (1 Ağustos 2011)

Smeeding, Timothy M. “Globalization, Inequality and The Rich Countries of the G-20: Evidence from The Luxembourg Income Study”.
<http://www.sprc.unsw.edu.au/dp/DP122.pdf> (10 Mart 2006).

Şenses, Fikret ve Erol Taymaz. “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?” **Economic Research Center Working Papers in Economics**, Şubat 2003, <http://www.erc.metu.edu.tr> (15 Aralık 2010).

Tanzi, Vito. “Fundamental Determinants of Inequality and the Role of Government”, **IMF Working Paper**, WP/98/178, December, 1998.

TED. **Türkiye’de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması Sonuç Raporu**.
<http://www.ted.org.tr> (3 Mayıs 2010).

TEPAV, “Türkiye’nin Rekabet Gücü İçin Sanayi Politikası Çerçevesi”,
<http://www.tepav.org.tr> (10 Nisan 2010).

The Economist, “Democracy Index 2012” Economist Intelligence Unit,
<http://www.eiu.com> (28 Kasım 2013).

TİSK, “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde AB Ülkeleri ve Diğer Aday Ülkeler Kaşısında Türkiye’nin Durumu”, <http://www.tisk.org.tr> (10 Nisan 2010).

_____. **2004 Yoksulluk Araştırması Sonuçları Bülteni**. Sayı 27 Ankara, 2006

_____. **Yoksulluk Çalışması Sonuçları 2009**. Haber Bülteni, Sayı:3, 6 Ocak 2011.

_____. **Sanayi ve Hizmetler Sektöründe Yoğunlaşma 2007**. TÜİK Haber Bülteni, Sayı:132, 26.07.2010.

_____. **Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 6**.Yayın No:3186. Ankara: TÜİK Matbaası, 2008.

_____. “Nüfus İstatistikleri-Yıl Ortası Nüfus Tahminleri”, <http://www.tuik.gov.tr> (1 Ağustos 2010).

_____. **Hanehalkı İşgücü Anketi Aralık 2005 Sonuçları** <http://www.tuik.gov.tr/> (1 Ağustos 2010).

_____. **2004 Hanehalkı Bütçe Araştırması, Gelir Dağılımı**. Ankara, 2004.

_____. **2005 Hanehalkı Bütçe Araştırması, Gelir Dağılımı**. Ankara, 2005.

_____. **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2006-2007**. TÜİK, 17.12.2009 tarihli Haber Bülteni.

- _____. **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2008**. TÜİK, 29.07.2010 tarihli Haber Bütteni.
- _____. **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2009**. TÜİK, 28.02.2011 tarihli Haber Bütteni.
- _____. **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2010**. 19.12.2011 tarihli Haber Bütteni.
- _____. **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2011**. 17.09.2012 tarihli Haber Bütteni.
- _____. **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012**, 23.09.2013 tarihli Haber Bütteni.
- _____. **Türkiye'nin Demografik Yapısı ve Geleceği 2010-2050**. Haber Bülteni, Sayı: 13140, 11.07.2012.
- Türk Dil Kurumu. **Felsefe Terimleri Sözlüğü**. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (5 Haziran 2011).
- TÜSİAD. **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma**. Yayın No. 295. İstanbul, 2000.
- _____. **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**. Yayın No. T/2004-11/381, İstanbul, 2004.
- _____. Türkiye'de Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: Uluslararası Karşılaştırma ve AB'ye Yakınsama Süreci. Basın Bülteni, 15.12.2005.
- _____. **Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme: Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar**. Yayın No: TÜSİAD-T/2006-06-420. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 2006.
- _____. **Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**. Yayın No. T/2004-11/381 İstanbul, 2004.
- UNDP. **Human Development Report**, New York: Oxford University Press, 2009.
- _____. **Human Development Report 2013**. <http://www.undp.org> (15 Temmuz 2013).
- UNCTAD. **Trade and Development Report 2012**. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2012_en.pdf, (25 Mayıs 2013)
- Uysal, Yaşar. "Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi Türkiye Örneği", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 1997.
- Weil, Robert. "Red Shift: Class Effects of Socialist Egalitarianism and Capitalist Polarization", <http://www.sdonline.org/31/Weil.pdf> (10 Mart 2010)

- World Bank. **World Development Report 2006: Equity and Development**. New York: Oxford University Press, 2006.
- _____. **World Development Report 2009**. <http://econ.worldbank.org> (15 Eylül 2010).
- World Economic Forum. **The Global Competitiveness Report 2010-2011**. Cnova, İsviçre, 2010.
- _____. **The Global Gender Gap Report 2012**. <http://www.weforum.org/reports> (1 Kasım 2012)
- WHO, “World Health Statistics 2010”, <http://www.who.int/en/> (15 Şubat 2011)
- World Trade Organization, “International Trade Statistics 2012” “http://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/its2012_e/its12_toc_e.htm (1 Mayıs 2013)
- Yeldan, Erinc. “İktisadi Kalkınma ve Emperyalizmin Yürütücü Kurumları”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 2005
- _____. “Neoliberal Küreselleşme ve Küresel Gelirin Dağılımı”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 2005.
- _____. “İstihdamsız Büyüme, Esnek İşgücü”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 2010.
- _____. “Büyük Durgunluğun Öğrettikleri”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 2010.
- _____. “Döviz Kuru Alternatifleri”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 2012.
- Yeldan, Erinc ve diğerleri. **Orta Gelir Tuzağı’ndan Çıkış: Hangi Türkiye?** Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu, Cilt-1, İstanbul: Sis Matbacılık, 2012.
- YÖK. “Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri Araştırması 1999”, <http://www.yok.gov.tr> (12 Mayıs 2009).
- Yükseler, Zafer. **1994, 2002 ve 2003 Yıllar Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış**. Türkiye Ekonomi Kurumu Yayın No:2004-23, 2004.
- Yükseler, Zafer ve Ercan Türkan. **Türkiye’de Hanehalkı: İş Gücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi**. Yayın No:TÜSİAD-2008-03/455, 2008.
- _____. **Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar**. TÜSİAD - Koç Üniversitesi EAF, Yayın No: EAF/WP/06/02; Eylül 2006, İstanbul.
- Zenginobuz, E.Ünal ve Diğerleri. “Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye’de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor?”, **Sonuç Raporu**, Mayıs 2006. http://www.osiaf.org.tr/images/basin/pdf/OSI_Vergiler_Raporu.pdf (7 Ağustos 2010).